KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Saulius Stumbra

KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMAS ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, Edukologija (07 S)
Pedagogika ir didaktika (S 270)

Klaipėda, 2014

Disertacija rengta 2008–2013 metais Klaipėdos universitete

Disertacijos rengimą rėmė
Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas

Mokslinė vadovė
doc. dr. STANISLAVA JARECKAITĖ
(Klaipėdos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija – 07 S)

„Liaudies pamaldumas yra didis Bažnyčios lobis, padedantis žmonėms pačiu nuoširdžiausiu būdu išreikšti savo tikėjimą. Senieji gestai ir ženklai, perduodami iš kartos į kartą, išmokstami iš tėvų ir senelių, yra turtas, kurį būtina saugoti [...]. Tai kartu labai svarbi priemonė solidarumui ir artimo meilei skatinti, šeimų vienybei ir bendruomenių narių draugystei stiprinti.“

Benediktas XVI

AUTORIAUS ŽODIS

Šios popiežiaus mintys, aiškiai ir konkrečiai teigiančios begalinę liaudiškojo pamaldumo praktikų vertę ir autentiką, nužymi žmogaus, Bažnyčios, Dievo tautos tikėjimo kelią. Jomis pagrįsta ir mano disertacija. Savo mokslinio tyrimo kelyje aš, kaip žmogus, kaip Bažnyčios, kaip Dievo tautos narys, siekiu liudyti liaudiškojo pamaldumo autentiškumą, gyvumą, aktualumą ir ieškau būdų, kurie padėtų šiandieniniam jaunam žmogui priartėti prie šių vertybių, rasti teisingą savojo gyvenimo kelią.

Dėkoju Dievui, pašaukusiam mane Jo ir Jo tautos gilesniam moksliniam pažinimui ir išmintingai mane vedusiam to pažinimo keliu. Džiaugiuosu, kad šioje kelionėje nebuvau vienas.

Padėką reiškiu tiems, kurių dėka man pačiam teko pažinti ir pamilti liaudiškąjį pamaldumą, liaudies giesmes – giesmininkams, kurie giedodami ir kviesdami jungtis prie jų ne tik mokė giesmių, bet ir vienijo maldos-giesmės bendrystėje. Mano padėka disertacijos mokslinei vadovei doc. dr. Stanislavai Jareckaitei už gebėjimą nukreipti mane edukologijos mokslo link, padedant nepasiklysti šio mokslo labirintuose, nepalūžti, siekiant užsibrėžtų tikslų. Dėkoju Klaipėdos universiteto Edukologijos mokslo krypties doktorantūros komitetui už nuoširdų dėmesingumą mano pasirinktai tyrinėjimų krypčiai, už profesionalius dalykinius patarimus. Ačiū tariu šio komiteto pirmininkei prof. habil. dr. Onai Tijūnėlienei už padrąsinančius žodžius, rodomą Jos pasiaukojimo ir didelės pagarbos Mokslui pavyzdį. Dėkoju Klaipėdos universiteto Menų fakulteto Muzikos teorijos ir pedagogikos katedros pedagogams, jos vedėjai doc. dr. Rūtai Girdzijauskienei už palaikymą ir patarimus visais mano doktorantūros studijų metais.

Padėka tiems, su kuriais teko bendrauti ir bendradarbiauti įvairiais disertacijos rengimo etapais: Klaipėdos „Žemynos“ gimnazijos administracijai, nuoširdžiai pritarusiai ir teikusiai pagalbą man vykdant empirinius tyrimus; šios mokyklos muzikos mokytojui metodininkui Pranui Mačerniui, kartu vykdžiusiam ugdomąjį projektą. Esu labai dėkingas visiems tyrime dalyvavusiems Lietuvos gimnazijų mokiniams, kurie mano tyrimui suteikė be galo reikšmingos empirinės-mokslinės informacijos. Dėkui matematikos specialistei Elenai Bovinai, kantriai ir profesionaliai atlikusiai tyrimo duomenų skaičiavimus.

Nuoširdžią padėką skiriu tiems žmonėms, kurie per visus mano doktorantūros studijų metus buvo greta: mieliems konfratrams – už supratimą ir pagalbą parapinėje tarnystėje; maldos grupelėms ir būreliams, malda lydėjusiems tiek mane, tiek visą mokslininkų bendruomenę ir ėjusiems kartu šioje kelionėje. Kurso broliams ir visiems bičiuliams bei draugams dėkoju už nuolatinį padrąsinimą ir palaikymą, už galimybę kartu išgyventi tiek pasisekimus, tiek ir sunkias valandas. Ačiū tariu mylimiems Tėveliams ir sesei Editai už supratimą, tą nebylų žinojimą, kad esu Jų palaikomas ir suprantamas, mylimas ir Jiems brangus.

Tebus šis mokslinis darbas dedikuotas mano kunigystės 10-mečiui ir visai Dievo tautai-Bažnyčiai, kuriai dabar būsiu pašauktas tarnauti ne tik kaip kunigas, bet ir kaip mokslininkas.

Autorius kun. Saulius Stumbra

TURINYS

ĮVADAS / 5
Disertacijoje vartojamos sąvokos ir santrumpos / 16

1. KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMO ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE TEORINIAI PAGRINDAI / 21
   1.1. Katalikiškojo religingumo samprata / 21
   1.2. Katalikiškojo religingumo raidos ankstyvojoje jaunystėje teorinės prielaidos / 36
   1.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje koncepciniai pamatai / 47
   1.4. Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos – katalikiškojo religingumo ugdymo veiksnys / 57
      1.4.1. Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų samprata / 57
      1.4.2. Muzikinė raiška katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis aspektu / 64

2. KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO RAIŠKOS IR JO UGDYMO ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS TYRIMO METODOLOGIJA / 73
   2.1. Bendroji tyrimo charakteristika / 73
   2.2. Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje tyrimo metodologija / 75
      2.2.1. Tyrimo teorinis-empirinis modelis / 75
      2.2.2. Tyrimo instrumentas, imtis, organizavimas / 87
   2.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo metodologija / 94
   2.4. Katalikiškojo religingumo ugdymo projekto metodologija / 98
      2.4.1. Ugdymo projekto esmė, paskirtis, imtis, organizavimas / 98
      2.4.2. Ugdymo projekto programa ir jo įgyvendinimas / 103

3. KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO RAIŠKOS IR JO UGDYMO ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS TYRIMO REZULTATAI / 112
   3.1. Katalikiškojo religingumo raiškos diagnostinio tyrimo rezultatai / 112
      3.1.1. Psichinės srities lygmuo / 112
      3.1.2. Socialinės-kultūrinės srities lygmuo / 132
      3.1.3. Specifinės religinės srities lygmuo / 141
   3.2. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo rezultatai / 147
   3.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ugdymo projekto rezultatai / 163

IŠVADOS / 177
REKOMENDACIJOS / 180
LITERATŪRA / 182
PRIEDAI / 192

ĮVADAS

Temos aktualumo pagrindimas. Žmonijos kultūros istorija yra sukaupusi gana daug empirinių ir teorinių šaltinių, liudijančių, kad religija yra reiškinys, neatskiriamas nuo žmogaus egzistencijos prasmės, jo gyvenimo perspektyvos. Tą patvirtina Šventasis Raštas, iškilūs religijos atstovai, daugelis žymių visų epochų įvairių sričių pasaulio mokslininkų (Tomas Akvinietis, Jonas Paulius II, S. Kierkegaardas, 2011; Frommas, 1992; Jungas, 1998; Franklis, 2007; Maceina, 1990; Šalkauskis, 1990; Kuzmickas, 2003; Jovaiša, 2002; Aramavičiūtė, 1998; Tijūnėlienė, 2009; ir kt.). Tačiau šiandienos pasaulyje sparčiai vykstantys globalizacijos procesai devalvuoja religijos vaidmenį asmens, visuomenės gyvenime. Globaliosios kultūros atsiradimas ir jos plėtra susipriešina ir su tautos tradiciniu tikėjimu, gyvenimo būdu bei tradicinėmis vertybėmis. Tai ypač ryšku šiandieninėje Lietuvoje, kuri, tapusi Europos Sąjungos nare (2004), sparčiai įsitvirtindama Vakarų Europoje ir pasaulyje, tampa atvira ne tik savo politiniais, ekonominiais, sociokultūriniais ir kt. laimėjimais, bet darosi atvira ir globalizacijos lemiamoms sparčiai plintančioms problemoms, kurios susietos su religinėmis, dvasinėmis-moralinėmis vertybėmis.

Todėl neatsitiktinai pastaruoju metu padidėjo užsienio ir Lietuvos mokslininkų dėmesys religijos, religingumo problematikai. Pripažįstama: svarbu rūpintis tuo, kad globalizacijos aprėpta visuomenė šiandien neprarastų tradicinės tautinės kultūros elementų, kad religija ir toliau išliktų reikšminga visuomeniniame, ypač jaunų žmonių, gyvenime, būtų veiksni tiek tradicinės, tiek ir moderniosios visuomenės socialinėje, politinėje, kultūrinėje sferose (Ratzinger, Balthasar, Rahner, 2008; Libiszowska-Žoltkowska, 2007; Kreeft, 2011; Ricouer, 2001; Girnius, 2011; Kuzmickas, 2003; Jovaiša, 2009; ir kt.).

Religijos, religingumo tyrimus aktualizuoja prielaida, kad religija yra kiekvieno žmogaus prigimtinė ir socialiai nulemta laisvo pasirinkimo teisė. Religijos laisvę, asmens tikėjimo išpažinimo laisvą apsisprendimą įtvirtina tarptautiniai ir Lietuvos Respublikos teisiniai dokumentai. Štai *Pagrindinių Europos Sąjungos teisių chartijos* 10 straipsnis teigia kiekvieno minties, sąžinės ir religijos laisvę; 2013 m. birželio 24 d. ES užsienio reikalų tarybos patvirtintas dokumentas *Europos Sąjungos religijos ir tikėjimo laisvės skatinimo ir apsaugos gairės* nurodo, jog „Religijos laisvė kaip žmogaus teisė yra universali, galiojanti visur ir kiekvienam. Todėl yra nuoseklu ją ginti tiek vidinėje, tiek išorinėje politikoje“ (http://www.europarl.europa.eu/sides/get). Šiuos Europos Sąjungos dokumentus atliepia *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (26 straipsnis), kurioje nurodyta, kad „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. [...] Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas atvėrė religinio švietimo galimybes. *Lietuvos švietimo įstatymas* (31 straipsnis) teigia teisę mokytis tikybos. Čia nurodyta, jog tikyba Lietuvos mokykloje yra pasirenkama kaip dorinio ugdymo dalis. Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas vykdančios mokyklos mokinys, sulaukęs 14 metų, turi teisę rinktis vieną iš privalomojo dorinio ugdymo dalykų: tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikybą arba etiką.

Ypač aiškiai religinio ugdymo svarbą, jo turinį šalies švietimo sistemoje ir teisinį statusą grindžia Katalikų Bažnyčios dokumentai (Krikščioniškojo auklėjimo deklaracija *Gravissimum Educationis,* 1965 m. spalio 28 d.; Popiežiaus Jono Pauliaus II Apaštališkasis paraginimas *Catechesi tradendae,* 1979 m. spalio 16 d.; Popiežiaus Jono Pauliaus II paraginimas dėl religinio ugdymo mokykloje, 1991; Popiežiaus Benedikto XVI Enciklika *Caritas in veritate;* ir kt.).

Vienas iš reikšmingų teisinių dokumentų, susietų su teise mokyti katalikų tikybos Lietuvos mokykloje, yra *Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje* (dokumentas pasirašytas 1927 m. ir atnaujintas 2000 m.), kuris teigia, kad: „[...] Lietuvos Respublika, vadovaudamasi religijos laisvės principu ir pripažindama prigimtinę tėvų teisę suteikti vaikams religinį auklėjimą, visose valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo įstaigose katalikų tikybos mokymui sudaro tokias pat sąlygas kaip ir kitų mokomųjų dalykų mokymui“ (1 straipsnis) (*Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje,* 2000 m. gegužės 5 d.).

Remiantis nurodytais dokumentais ir išdėstytais juose teiginiais, pažymėtina, kad mokslininkų dėmesys šiandien turėtų būti atkreiptas į religingumo ugdymo problematiką (Jovaiša, 2002; Aramavičiūtė, 1998; Tijūnėlienė, 2009; ir kt.).

Katalikiškojo religingumo tyrimas ypač aktualus vykdant ir atnaujinant po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo (1990) sukurtas *Vidurinio ugdymo bendrąsias programas* (2011). Vykdyti tyrimus ypač reikalauja *Katalikų tikybos mokymo programa* dėl keleto priežasčių: dėl pakitusių politinių, sociokultūrinių aplinkybių; dėl pedagogų kokybės gerinimo, pripažįstant tai, jog katalikų tikybos mokytojų rengimas Lietuvoje ilgus metus buvo nutrūkęs. Tikėtina, kad katalikiškojo religingumo tyrimo rezultatai būtų ženkli pagalba gerinant šį procesą.

Katalikiškasis religingumas – daugiamatis ir kompleksinis reiškinys, kuriam įtaką daro daugelis veiksnių (Šalkauskis, 1991; Jovaiša, 2005; Aramavičiūtė, 1998; ir kt.). Ugdymas liudija socialinį-kultūrinį aplinkos poveikį asmeniui ne tik kaip spontanišką, bet ir kaip intencionalų, planuotą. Todėl mokykla čia tampa svarbiu religingumo ugdymo veiksniu šalia kitų sociokultūrinių (šeimos, Bažnyčios, tikinčių asmenų bendruomenių, bendraamžių), medijų (radijo, televizijos) ir kt. veiksnių (Walesa, 2005). Kiekviename edukacijos lygmenyje (ikimokykliniame, pagrindiniame, gimnazijos) religinis ugdymas turi apibrėžtą tikslą. Čia individas turi galimybę reflektuoti savo įsitikinimus ar elgesį ir priimti atitinkamus sprendimus.

Ypač svarbu teoriniu ir empiriniu lygmenimis tirti, kaip ugdyti katalikiškąjį religingumą ankstyvojoje jaunystėje. Juolab kad šis amžiaus laikotarpis ugdant religingumą yra itin reikšmingas (Walesa, 2005; Fowler, 1991; Rydz, 2011; ir kt.). Šio amžiaus tarpsnio jaunuoliai yra „veiklūs subjektai, aktyvūs evangelizacijos dalyviai ir visuomenės atnaujinimo kūrėjai [...] daugelis jų jaučia stiprų ir audringą prasmės, solidarumo, socialinio įsipareigojimo, negana to, religinio patyrimo troškimą“. Todėl „privalu suvokti jaunimo būklės šviesiąsias ir tamsiąsias puses, konkrečiai atsiskleidžiančias įvairiuose regionuose bei įvairiose gyvenimo srityse“ (*Bendrasis katechezės vadovas,* 182, 591).

Į katalikiškojo religingumo ugdymą žiūrint ugdymo turinio aspektu, svarbu akcentuoti, kad ugdymas – tai procesas, orientuotas į nuolat augančią asmenybę per vertybių internalizaciją (Soveringno, 2002; Arama-

vičiūtė, 1998; Jovaiša, 2005; ir kt.). Todėl katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje ugdymo problemos sprendimo paieška jo turinio aspektu skatintų atkreipti dėmesį į *katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas,* jų muzikinės raiškos ugdomąsias galimybes: „giesmė, būdama kiekvienos tautos sielos natūrali išraiška, liaudiškajam pamaldumui yra labai reikšminga. Pastangas išlaikyti tradicinių giesmių paveldą reikia derinti su bibliniu ir bažnytiniu supratimu“ (*Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas*, 2003, 1).

Taigi galima teigti, kad šiandien egzistuoja aktuali edukologijos mokslui problema: *katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis*, reikalaujantis efektyvių teorinių ir empirinių sprendimų. Praktinis problemos aktualumas grindžiamas ir socialiniu lygmeniu: šiandienos visuomenės formuojamais naujais ugdymo tikslais, pasikeitusiomis politinėmis-sociokultūrinėmis sąlygomis, nauja ugdymo institucijų sistema, jų funkcionavimo pokyčiais.

Problemos mokslinio naujumo pagrindimas. Be teisinių Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos, Katalikų Bažnyčios dokumentų, religijos ir religingumo ugdymo pamatai grindžiami pastaraisiais metais išplėtotais įvairių sričių pasaulio mokslininkų darbais. Problema tyrinėjama įvairiais aspektais: teologijos, filosofijos, psichologijos, sociologijos, edukologijos ir kt. užsienio bei Lietuvos mokslininkų darbuose. **Teologijos** mokslininkų veikaluose atskleidžiami pamatiniai krikščioniškosios religijos klausimai: religijos samprata, Dievo esmė, religinio tikėjimo prigimtis, esmė ir turinys, pristatomas Bažnyčios mokymas ir Sakramentas, religinė doktrina, kultas, liturgijos teologija, aptariamas socialinis Bažnyčios mokymas, moralinė teologija, santuoka bei šeima ir kt.[1] **Filosofijos** tyrinėtojų darbuose grindžiami Būties, Dievo, žmogaus egzistencijos ontologiniai pamatai, aiškinamos religijos ir pažinimo, tikrovės ir transcendencijos, žinojimo ir tikėjimo sąsajos, nagrinėjami religinės sąmonės klausimai ir kt.[2] **Psichologiniuose** veikaluose atskleidžiama religijos, religingumo kaip asmens ir Dievo santykio samprata, aptariama religingumo struktūra, analizuojami asmens religinės raidos, tikėjimo raidos asmenybės vystymosi procese ir jos struktūros klausimai, religinio poveikio asmenybės raidai, transcendentinių išgyvenimų, religinių poreikių, saviaktualizacijos, motyvacijos, religinio gyvenimo formų interpretacijos ir kt. aspektai[3]. **Sociologijos, socialinės psichologijos** mokslininkai tyrinėja religinio tapatumo, konfesinės priklausomybės, religinės praktikos, religinių nuostatų ir įsitikinimų, religinės bendruomenės, šeimos klausimus[4]. Aptinkama **edukologijos** mokslininkų darbų, kuriuose analizuojamos su religija, religingumu susietos ir joms giminingos problemos: ugdymas ir dvasinė asmeny-

[1] Aurelijus Augustinas, 1998; Thomas Aquinus, 1998; enciklikos: Paulius VI, 1968; Jonas Paulius II, 1979; 1981; 1993; 1994; 1995; Benediktas XVI, 2006; 2009; 2010; Tullio Altan, Massenzio, 1988; Muratori, 1990; Martini, 1997; Wojtyla, 1997; Aime, Operti, 1999; Ubbiali, 2001; Ratzinger, 2011; 2012; Leuzi, 2012; Moskal, 2012, Kierkegaard, 2011; Rahner, 2012; Fisichella, 2011;Vaičiūnas, 2006; Ramonas, 2006; Puzaras, 2007; ir kt.

[2] Anzenbacher, 1992; Wojtyla, 1994; 1997; Derrida, Vattimo, 2000; Velasco, 2003; Dziuba, 2008; Bowie, 2008; Sochoń, 2008; Drozdowicz, 2009; 2010; Zdybicka, 2006; Ziemiańki, 2011; Francis, 2008; Ratzinger, Benediktas XVI, 2010; Trenti, 1999; Jacopozzi, 1997; Maceina, 2000; Grigas, 1995; 2001; Kuzmickas, 2003; 2009; Karsavinas, 2009; Kavolis, 1995; ir kt.

[3] Plužek, 1996; Jung, 1998; Allport, 1998; Erikson, 1968; Bloom, 1985; Frankl, 2007; Gielas, Głaz, 2009; Maslow, 2009; 2011; Chmielewski, 2001; Glaz, Szymolon, Tokarski, Krol, Jarosz, Jaworski, 2006; Walesa, 2006; Jarosz, 2003; Nowak, 2005; Trimakas, 1998; 1999; 2002; 2003; Paškus, 1990; 1992; 1998; 2002; 2007; 2009; Bieliauskaitė, 1999; Selmistraitienė, 1999; Žukauskienė, 1998; ir kt.

[4] Luckmann, 1996; 2007; Durkheim, 1999; Gramsci, 1997; Berger, Luckmann, 1999; Possenti, 2005; Tomka, Zulehner, 2000; Libiszowska-Żółtkowska, 2008; Bajon, 1999; Anusiewicz, 2000; Dolto, 2006; Nowosielski, 2008; Sučkova, 2009; Vaitekūnas, Raudeliūnienė, 2006; Advilonienė, 2005; Matakaitė, 2003; Briliūtė, 2005; ir kt.

bės branda; aptariamos dvasingumo sampratos paieškos, katechezės koncepcija; religinio ugdymo prielaidos, veiksniai ir kt.[5] Religinio ugdymo problemos sprendžiamos Lietuvos edukologijos mokslininkų disertaciniuose tyrimuose: A. Stasiulevičiūtė, 2009; D. Verbylaitė, 2006; I. Balčiūnienė, 2007; K. Ralys, 2009; I. Ratnikaitė, 2011; V. Juškienė, 2009; G. Rugevičiūtė, 2012; S. Matakaitė, 2012; ir kt. Sociologiniuose darbuose religingumo tipus ir jų sąsajas su išsilavinimu bei savęs vertinimu nagrinėjo J. Laurinavičiūtė (2006), religingumo ir bendruomeniškumo ryšį analizavo G. Kvieskienė (2003). Religingumo fenomeną tyrinėjo Ž. Advilionienė (2000; 2005; 2006), tyrusi religinį tapatumą, aptarusi individualaus religingumo bruožus.

Katalikiškojo tikėjimo dimensijas aptarė A. Paškus (1992); religinio patyrimo, išgyvenimų temą gvildeno K. Trimakas (1997; 2000; 2002); K. Paltanavičiūtė (2005) analizavo religingumo dimensijų dichotominius ryšius; šiuolaikinio religingumo ypatumus ir apraiškas Lietuvoje nagrinėjo J. Kuznecovienė (2004; 2005), A. Peškaitis, D. Glodenis (2000) ir kt. Religijos, religingumo apraiškos aprėpiamos ir etnologijos mokslininkų darbuose: S. Yla, 1978; G. Beresnevičius, 1998; J. Balčius, 2005; A. Motuzas, 2005; K. Vasiliauskas, 2006; ir kt. Lietuvoje liaudiškojo pamaldumo tyrimai įvairiais aspektais – kilmės, muzikiniu, apeiginiu – plėtojami A. Ragaišio (1906), J. Totoraičio (1936), S. Ylos (1950), J. Vaišnoros (1958), A. Vyšniauskaitės (1993), B. Buračo (1994), V. Balčytytės-Dačinskienės (1997), G. Beresnevičiaus (1998), A. Motuzo, šia tema atliktus tyrimus paskelbusio 1991–2013 metais.

Atlikta mokslinės literatūros, dokumentų analizė rodo, kad šiandien tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje nemažėja religijos, taip pat ir religingumo ugdymo aktualumas tiek praktiniu socialiniu-kultūriniu, tiek ir moksliniu aspektais. Religijos, religingumo fenomenas tiriamas daugiausia teoriniu aspektu – filosofiniu, teologiniu, edukologiniu, sociologiniu, psichologiniu, etnologiniu, tačiau pasigendama konkrečių katalikiškojo religingumo ugdymo empirinių tyrimų. Nepakankamai išryškintos problemos, susijusios su katalikiškuoju religingumu, su religinės-etninės muzikinės kultūros paveldu, nėra darbų, analizuojančių religingumo ugdymą liaudiškojo pamaldumo praktikų aspektais.

Aukščiau apibūdintos teorinės ir empirinės katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis problemos aplinkybės leidžia teigti, kad tyrimo objektas yra sudėtingas, apimantis daugelį dimensijų, specifiškas ir labai mažai tyrinėtas. Katalikiškojo religingumo ugdymo tyrimų nepakankamumą edukologijos mokslo aspektu lemia *katalikiškojo religingumo* sampratos, jo struktūrinių parametrų neapibrėžtumas; *katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų sampratos* ir jų muzikinės raiškos formų teorinis nepagrįstumas; nebuvimas mokslinio tyrimo instrumentų, kuriais būtų galima įvertinti ankstyvosios jaunystės amžiaus mokinių katalikiškąjį religingumą ir jam daromą liaudiškojo pamaldumo praktikų įtaką.

Tai leidžia suformuluoti šiam tyrimui keliamus probleminius klausimus: *kokiu teoriniu pagrindu reikia remtis, nustatant katalikiškojo religingumo raiškos empirinius požymius ir jo ugdymui įtaką darančius veiksnius? Kokiu diagnostiniu instrumentu galima ištirti katalikiškąjį religingumą? Kaip ir kokią įtaką kata-*

[5] Curro, Dimonte, 2006; Trenti, 1999; 2000; 2003; Kustra, 2003; Bucher, 2005; Fialkowski, 2010; Makosa, 2009; Nowosielski, 2008; Rossiter, 2005; Dziewiecki, 2010; Wysocka, 2010; Toriello, 2001; Rogowski, 1997; 1999; 2002; Šalkauskis, 1991; 1992; 1998; Jovaiša, 2002; 2003; 2005; 2008; 2009; Bitinas, 2000; 2004; Tijūnėlienė, 2003; 2009; Aramavičiūtė, 1998; 2005; Martišauskienė, 2004; 2008; ir kt.

likiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje gali daryti liaudiškojo pamaldumo praktikos ir kiek šią įtaką galima pagerinti?

Tyrimo objektas – katalikiškasis religingumas ankstyvojoje jaunystėje ir jo ugdymas liaudiškojo pamaldumo praktikomis.

Tyrimo tikslas – pagrįsti liaudiškojo pamaldumo praktikų teigiamą poveikį katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje.

Hipotezė – liaudiškojo pamaldumo praktikų teigiamą poveikį katalikiškojo religingumo brandai ankstyvojoje jaunystėje lemia:

- tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*;
- liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas;
- liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgų gilinimas;
- muzikinės-religinės raiškos, susijusios su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, plėtojimas.

Tyrimo uždaviniai:

1) atskleisti *katalikiškojo religingumo* sampratą, išgryninant jo struktūrą, raiškos požymius;
2) teoriškai pagrįsti *liaudiškojo pamaldumo praktikų* poveikio galimybes katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje ugdyti;
3) sukurti katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje tyrimo metodologiją;
4) nustatyti katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ypatumus;
5) išryškinti katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją;
6) ugdomuoju projektu patvirtinti liaudiškojo pamaldumo praktikų teigiamą poveikį katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje brandai.

Tyrimo teorinės ir metodologinės nuostatos

Darbas grindžiamas šiomis teorinėmis ir metodologinėmis nuostatomis:

- *idealizmo filosofija* (Platonas, I. Kantas, G. Hegelis, V. Diltėjus, F. Schleiermacheris ir kt.), asmenybę traktuojančia kaip absoliutaus dvasinio prado įsikūnijimą. Ugdymas – sukūrimas tokios ugdomosios aplinkos, kuri padeda atsiskleisti, suklestėti amžinoms, nekintančioms idėjoms, iš prigimties slypinčioms ugdytinio sieloje. Ugdymo paskirtis – atskleisti ugdytinio dvasines galias, sudaryti sąlygas įgimtų idėjų sklaidai, jų saviraidai, ugdytinio savirealizacijai, jo dvasinių galių atskleidimui ir skatinimui (Bitinas, 2000);
- *neotomistinės filosofijos ir pedagogikos idėjomis* (A. Augustinas, Tomas Akvinietis, Ž. Maritenas, O. Vilmanas ir kt.). Neotomizmo filosofija pagrįstas ugdymo tikslas – padėti perimti doros ir religijos idealus, padedančius ugdytiniui suartėti su aukščiausiuoju gėriu – Dievu (L. Jovaiša);

- *Visuotinės Bažnyčios krikščioniškosiomis nuostatomis*, apibrėžtomis Vatikano II Susirinkimo dokumentuose, Katalikų Bažnyčios *Magisteriumo*, popiežių enciklikose ir kt. nuostatomis, grindžiančiomis katalikiškojo religingumo ugdymo teologinius pamatus;
- *krikščioniškojo egzistencializmo idėjomis*, aiškinančiomis žmogaus prigimties klausimus, egzistencinius jo buvimo pasaulyje klausimus, aprėpiančius tikėjimo ir aksiologinius apsisprendimus, atvirus Transcendencijai klausimus, akcentuojančius žmogaus prasmės paieškas įvairiais išgyvenimais, emocinių patirčių svarbą, įsiskverbiant į asmens dvasines gelmes (S. Kierkegaardas, K. Jaspersas, V. Franklis ir kt.);
- *katalikiškąja personalizmo filosofija*, ontologine prasme grindžiančia asmens tikrumą, jo vertingumą ir laisvą valią. Tik santykis su dieviškumu asmeniui leidžia išsivaduoti iš žemesnio lygmens egzistencijos ir pasiekti aukščiausią būties formą – tapti asmenybe, kuri naudojasi dieviškąja dovana – laisve (Wojtyla, 1997);
- *humanistinės pedagogikos ir psichologijos nuostatomis*, teigiančiomis, kad ugdymo procese, orientuotame į mokinio asmenybę, sudaromos sąlygos laisvai realizuoti savo galias; nagrinėjančiomis asmenybę kaip holistinį fenomeną jos saviraidos procese, koncepcija, teigiančia intelektinio, emocinio, valios potencialo svarbą, padedant ugdytiniui suvokti save, tapti visapusišku, harmoningai gyvenančiu žmogumi; A. Maslow asmens poreikių hierarchija, kurios viršūnėje yra saviaktualizacijos siekis, transcendentiniai išgyvenimai (A. H. Maslow, K. R. Rodžersas) ir kt.;
- *religinio meno, muzikos filosofijos idėjomis,* kai muzika suvokiama kaip žmogiškosios kūrybos ir raiškos fenomenas, atliekantis estetines, pažintines, dorovines, socialines, religines ir kitas funkcijas, galintis atskleisti realiąją ir transcendentinę tikrovę, veikti žmogaus asmenybę; (Meduševskij, 2001; Andrijauskas, 1990, 1995; Jackūnas, 2000, 2006; ir kt.);
- *kokybinių ir kiekybinių tyrimų dermės strategija.* Kokybinis tyrimas leidžia atskleisti nuomonių, nuostatų, vertinimų įvairovę, kiekybinis – nuomonių, vertinimų paplitimą tiriamoje populiacijoje (Charles, 1999; Bitinas, 2006; Kardelis, 2002; Merkys, 1996; 1999; Rupšienė, 2007; Žydžiūnaitė, 2007);
- *ugdomuoju projektu,* suvokiamu kaip nauja idėja pagrįstas ugdymo procesas, kuriamas tyrėjo iniciatyva, bendromis jo ir šio proceso dalyvių pastangomis; sudarantis sąlygas praktiškai patikrinti, įvertinti, pagrįsti naujas pedagogines idėjas. Jo esmė – naujų pedagoginės realybės elementų paieška ar kūrimas į praktiką orientuoto mokslinio pažinimo ir novatoriškos ugdomosios veiklos sankirtoje (Bitinas, 2006).

Tyrimo uždavinių sprendimo metodai:

- *Mokslinės literatūros analizė,* atlikta siekiant atskleisti teorinius tiriamos problemos pagrindus. Analizuota su problema susijusi filosofinė, teologinė, edukologinė, psichologinė, sociologinė, etnologinė, muzikologinė literatūra, publikacijos mokslo žurnaluose, informacija interneto duomenų bazėse.

- *Dokumentų analizė,* taikyta siekiant identifikuoti religijos, religinio ugdymo prielaidas reglamentuojančiuose Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos, Vatikano, Katalikų Bažnyčios teisiniuose ir normatyviniuose dokumentuose, Lietuvos Respublikos švietimo dokumentuose, Vidurinio ugdymo bendrosiose programose.
- *Anoniminė apklausa raštu,* vykdyta siekiant nustatyti Lietuvos gimnazijų trečios klasės mokinių katalikiškojo religingumo raiškos ypatumus ir jam įtaką turinčius veiksnius; analogiška gimnazijų tikybos mokytojų apklausa, siekiant surinkti duomenis, liudijančius katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją.
- *Turinio analizė* (angl. *content analysis*) (Kardelis, 2002; Bitinas, 2003), taikyta siekiant analizuoti ir interpretuoti mokinių atsakymų tekstų pavyzdžius. Atsakymai grupuojami, analizuojami pagal požymius, nustatomas jų dažnis.
- *Trianguliacijos tyrimo būdas,* taikytas tiriamam reiškiniui iš kelių pozicijų analizuoti, siekiant nuodugniau, išsamiau jį suvokti.
- *Ugdymo projektas* (Bitinas, 2006; Merkys, 1999; Kardelis, 2002), taikytas siekiant išryškinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje gerinimo galimybes.
- *Statistinė duomenų analizė*. Kiekybinio tyrimo duomenų statistinė analizė atlikta naudojant statistinių duomenų apdorojimo programos SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) paketo 17.0 versiją. Tyrimo duomenys analizuoti taikant šiuos metodus:
    - *aprašomosios statistikos metodai*: skaičiuotos kintamųjų padėties ir sklaidos charakteristikos (vidurkiai, medianos, standartiniai nuokrypiai, paklaidos), leidžiančios charakterizuoti kintamuosius ir jų požymių raišką;
    - *dažnių analizė*: skaičiuoti kintamųjų dažniai, siekiant pastebėti dažniausiai ar rečiausiai pasikartojančias duomenų aibės savybes;
    - *normališkumo tikrinimas*: intervalinių kintamųjų pasiskirstymas pagal normalųjį dėsnį: požymių pasiskirstymo panašumas į normalųjį vertintas vizualiai (grafiškai) ir naudojant *Kolmogorovo-Smirnovo* kriterijų;
    - *statistinių hipotezių tikrinimo metodai*: siekiant palyginti dviejų nepriklausomų grupių požymių vidurkius, naudotas *Stjudento t* kriterijus, kai požymiai pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, ir neparametrinis *Mann-Whitney* kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio; priklausomų grupių parametrų statistiškai reikšmingi skirtumai vertinti taikant *porinį Stjudento* kriterijų, kai požymiai pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, ir neparametrinis *Wilkoksono* kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio; siekiant palyginti trijų ir daugiau nepriklausomų grupių požymių, turinčių normalųjį pasiskirstymą, vidurkius, naudotas dispersinės analizės *One-Way ANOVA* kriterijus su *Post hoc* testu ir *Kruskal-Wallis* kriterijus, kai požymiai neturėjo normaliojo skirstinio; siekiant palyginti požymių proporcijas tarp grupių, taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) kriterijus;

- *ryšių tarp kintamųjų vertinimo metodai:* kiekybinių charakteristikų ryšiams nustatyti taikyti tiesinės koreliacinės analizės metodai. Intervalinių / ranginių dydžių tarpusavio ryšiams nustatyti apskaičiuotas *Spearman'o* koreliacijos koeficientas; kintamojo priklausomybei nuo keleto nepriklausomų kintamųjų vertinti naudota *daugianarė regresinė analizė* (GLM), taikant *Enter* metodą (nepriklausomi kintamieji į modelį įvedami vienu metu), ir *daugiamatė dispersinė analizė*;
- rezultatai laikyti statistiškai reikšmingais, jei paklaidos tikimybės reikšmė buvo $p \leq 0,05$ esant 95 % patikimumui (Čekanavičius, Murauskas, 2003; Kardelis, 2007; Bitinas, 2006; Pukėnas, 2009). Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta vadovaujant matematikos ir statistikos specialistei Elenai Bovinai.

Disertacinio tyrimo teorinio ir empirinio tyrimo loginė seka pateikiama 1 pav.:

1 pav. Tyrimo loginė seka

Tyrimo mokslinis naujumas. Teoriniu aspektu išryškinta: katalikiškojo religingumo samprata, katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teorinis modelis, apimantis *psichinės* (religinis sąmoningumas, religiniai sprendimai, religiniai jausmai), *sociokultūrinės* (ryšys su tikinčių asmenų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir *specifinio religingumo* (religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos) sričių parametrus ir jų rodiklius; pagrįsta liaudiškojo pamaldumo praktikų įtaka katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje, išryškintos liaudiškojo pamaldumo praktikų ugdomosios galimybės, atskleistos katalikiškojo religingumo ugdymo turinio integravimo galimybės, taikant muzikinės raiškos formas; sudarytos prielaidos tolesniems tyrinėjimams ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir jų muzikinės raiškos formomis.

Tyrimo praktinis reikšmingumas. Katalikiškojo religingumo teorinio modelio pagrindu sukurta metodika ir tyrimo instrumentai, kuriuos galima taikyti tiriant ankstyvosios jaunystės amžiaus mokinių katalikiškąjį religingumą; nustatyti katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje lygmenys, išskirti jam įtaką darantys veiksniai ir katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacija; tyrimo duomenys gali būti naudingi atnaujinant *Vidurinio ugdymo bendrąsias programas*, rengiant metodines rekomendacijas ir tikybos bei muzikos pedagogų profesinės kvalifikacijos tobulinimo programas, koreguojant būsimų tikybos mokytojų, katechetų studijų programas; parengta ir ugdomuoju projektu patikrinta programa *„Katalikų liaudiškasis pamaldumas“* gali naudotis gimnazijų mokytojai, tikybos bei muzikos dalykų pedagogai, kunigų seminarijų dėstytojai; tyrimo išvados atkreips edukologijos mokslininkų ir ugdymo praktikų dėmesį į religinio ugdymo ankstyvojoje jaunystėje problemas, išryškins religinio ugdymo proceso optimizavimo poreikį; kryptingas ir nuoseklus katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų ir jų muzikinės raiškos formų integravimas į ugdymo procesą gali padėti plėtoti ne tik mokinių katalikiškąjį religingumą ankstyvojoje jaunystėje, bet ir kitas bendrąsias dvasines asmenybės dimensijas.

Ginami disertacijos teiginiai

1. Apibrėžiant katalikiškąjį religingumą kaip asmeninį, unikalų, savanorišką ir teigiamą žmogaus (asmens-subjekto) santykį su Dievu (Asmeniu-objektu), išreiškiamą *psichinėje*, *socialinėje-kultūrinėje* ir *specifinėje religinėje* srityse, katalikiškojo religingumo struktūriniams parametrams priskirtina: religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai (*psichinė* sritis); ryšys su katalikų tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė (*socialinė-kultūrinė* sritis), religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos (*specifinė religinė* sritis).
2. Katalikiškasis religingumas ankstyvojoje jaunystėje nėra pakankamai brandus. Didžioji tiriamųjų dalis pagal jo raiškos rodiklius ir požymius priskirtina *vidutiniam* ir *žemam* lygmenims. Žemiausiai išreikštas *socialinės-kultūrinės* srities lygmuo. Šioje srityje didžiosios tiriamųjų dalies *žemu* lygmeniu vertintinas religinės praktikos parametras, *psichinėje* – religinio sąmoningumo. Katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje požymių raiškos lygmuo priklauso nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos.
3. Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje procese nepakankamai vietos skiriama liaudiškojo pamaldumo praktikoms: gimnazijose netaikomas tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų

ugdymo turinio integravimas liaudiškojo pamaldumo praktikų temomis, mažai skatinamas mokinių liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimas ir jų religinio turinio įsisąmoninimas, menkai plėtojama muzikinė-religinė raiška, susijusi su katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis.

4. Katalikų tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*, liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas, liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgų gilinimas, muzikinės-religinės raiškos, susijusios su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, plėtojimas daro teigiamą įtaką katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje brandai.

Tyrimo rezultatų aprobavimas

Disertacijos tema paskelbtos publikacijos recenzuojamuose periodiniuose leidiniuose:

1. Stumbra, S. (2009). Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip edukacinis veiksnys. *Tiltai*. *Priedas: mokslo darbai*. *Krikščionybės ir kultūros paralelės*, Nr. 36, p. 274–287. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Stumbra, S. (2010). Sakralinė muzika kaip katalikiškojo religingumo ugdymo veiksnys. *Tiltai. Priedas: mokslo darbai. Krikščioniškojo dvasingumo ugdymas*, Nr. 41, p. 114–127. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. Stumbra, S. (2011). Šermenų apeigos: tradicijos ir modernumo problematika. *Res Humanitariae*, t. IX, p. 65–85. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
4. Stumbra, S., Jareckaitė, S. (2011). Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip tautinio-religinio tapatumo raiškos dimensija. *Tiltai*, 2011, Nr. 3, p. 57–71. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
5. Stumbra, S. (2012). Liaudiškasis pamaldumas kaip tautinio-religinio tapatumo dėmuo religingumo ugdymo procese. *Pedagogika*, t. 107, p. 61–65. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
6. Stumbra, S. (2012). Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ypatumai. *Soter,* 1392-7450, Nr. 43 (71), p. 113–134. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
7. Stumbra, S., Jareckaitė, S. (2013). Katalikiškojo religingumo ugdymas(-is) ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo muzikine raiška. *Soter*, 1392-7450, Nr. 46 (74), p. 109–128. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Disertacijos teiginių aprobavimas

Disertacijos tema disertacijos autoriaus skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose:

1. Stumbra, S. (2009). *Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip edukacinis reiškinys*. KU Muzikos teorijos ir istorijos katedros bei Muzikologijos instituto organizuotoje mokslinėje-metodinėje konferencijoje „Muzikos meno idėjos ir keliai“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2009 m. balandžio 29 d.

2. Stumbra, S. (2010). *Musica sacra – sielogydos elementas*. Konferencija „Kūrybiški metodai reabilitacijoje“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010 m. spalio 22 d.
3. Stumbra, S. (2010). *Šermenų apeigos: tradicijos ir modernumo problematika*. Konferencija „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010 m. lapkričio 11–12 d.
4. Stumbra, S. (2011). *Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip tautinio-religinio tapatumo raiškos dimensija*. Konferencija „Pilietinis asmens tapatumas – visuomenės narių jungiamoji grandis“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2011 m. balandžio 15 d.
5. Stumbra, S. (2011). *Kai kurie katalikų liaudiškojo pamaldumo Lietuvoje raiškos regioniniai aspektai*. Konferencija „Regioniškumas praeities ir dabarties folkloro kontekstuose“. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011 m. spalio 20–21 d.
6. Stumbra, S. (2012). *Liaudiškasis pamaldumas kaip tautinio-religinio tapatumo dėmuo religingumo ugdymo procese*. Konferencija „Tautinio tapatumo pokyčiai globalizacijos procese“. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012 m. gegužės 25 d.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: įvadas, trys dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas (407 šaltiniai). Darbo apimtis: 191 puslapis, 66 lentelės, 47 paveikslai, 7 priedai.

DISERTACIJOJE VARTOJAMOS SĄVOKOS IR SANTRUMPOS

Ankstyvoji jaunystė – amžiaus tarpsnis, apibrėžiamas kaip žmogaus fizinės ir psichinės raidos periodas. Amžiaus tarpsnių periodizacijoje 16–20 (21) metai priskiriami jaunystei, o pagal vyraujančią veiklos rūšį – 17–19 metai – vyresniajam mokykliniam amžiui. Jaunystė, žmogaus amžiaus tarpsnis, kuriame sąlygiškai skiriama ankstyvoji jaunystė, arba adolescencija (15–18 m.), vidurinė jaunystė (18–20 m.) (Jovaiša, 2007).

Apsisprendimas – veiklos tikslo pasirinkimas. Tai dažniausiai vienos iš daugelio galimybių pasirinkimas laisva valia. Tikslas ne visada būna tuoj pat realizuojamas, nes norint apsispręsti reikia aktualių motyvų, o sąlygos jiems atsirasti kartais būna nepalankios (Jovaiša, 2007).

Bažnyčia. Žodis *bažnyčia* kilęs iš senovės slavų *boznica* – maldykla; prancūzų kalboje jį atitinka *église*, biblinėje lotynų – *ecclésia* reiškia „sušaukimą“ – paprastai religinio pobūdžio liaudies susirinkimą. Krikščionys žodžiui *bažnyčia* suteikia liturginio susirinkimo, taip pat vietinės bendruomenės arba visuotinės tikinčiųjų bendrijos reikšmę. Šios trys reikšmės yra neatskiriamos (KBK, 751).

Brandus religingumas – tam tikro lygio asmens religinio tobulumo laipsnis, atitinkantis aukščiausius religijos standartus (Tokarski, 2006).

Doktrinà (lot. *doctrina* – mokslas) – pažiūrų, teiginių visuma, būdinga krikščioniškajai religijai, religiniam tikėjimui (*Religijotyros žodynas*, 1991); religinio mokymo turinys, t. y. jo teorinė dalis (Beresnevičius, 2003).

Evangelizacija. Skelbimas, liudijimas, mokymas, sakramentai, artimo meilė – visa tai keliai ir priemonės, kuriais perteikiama vienintelė Evangelija, bei pagrindiniai evangelizacijos sudėtiniai elementai“ (BKV, 46). Sekuliariajame kontekste evangelizacijai plačiąja prasme žymėti kartais vartojamos sąvokos *religinis ugdymas* ar *krikščioniškasis ugdymas* (Lukaševičius, 2009).

Formavimas – ugdymo funkcija, kurios esmė – keisti žmogaus asmenybės, jos atskirų savybių ar psichinių procesų kokybę (Jovaiša, 2007). Tai asmens, grupės ar institucijos įtakos darymas kito žmogaus asmenybei, formuojant joje kognityvines-vertybines struktūras iš internalizuotų vertybių sistemos arba iš jų išplaukiančių tam tikros krypties veiksmų (Chlewinski, 1991). *Formavimas*, pagal biblinę-teologinę sampratą, reiškia dvasinio-žmogiškojo tobulumo siekimą sekant Kristumi (Fialkowski, 2010).

Įkrikščioninimas – įkrikščioninimo sakramentai: Krikštas, Sutvirtinimas ir Eucharistija, dedantys pamatus visam krikščioniškajam gyvenimui (KBK). „Kristaus malone žmonėms suteikiamas dalyvavimas dieviškoje prigimtyje tam tikra prasme primena jų prigimtinio gyvenimo pradžią, augimą, stiprėjimą. Krikštu atgimę tikintieji būna sustiprinti Sutvirtinimo sakramentu, o Eucharistijoje maitinami amžinojo gyvenimo duona. Taip jie šiais įkrikščioninimo sakramentais gauna vis daugiau dieviškojo gyvenimo turtų ir vis labiau priartėja prie tobulos meilės (BKV, 1212).

Įkultūrinimas – katalikų misijų teologijoje vartojama sąvoka, žyminti giliausią krikščionybės įsišaknijimą ir prigijimą tam tikroje kultūroje. Įkultūrinimas – veikiau programa negu jau tampantis tikrove veiksmas (Vorgrimler, 2003).

Įprasminimas – žinomų dalykų reikšmės individo, visuomenės vystymuisi, gerovei, praktinei veiklai aiškinimas ir išaiškinimas (Jovaiša, 2007).

Įsisąmoninimas – individo patirties siejimas su naujais faktais, jos plėtimas, gilinimas, praktinis pritaikymas, padedantis visapusiškai suprasti ir aiškinti anksčiau suvoktus dalykus (Jovaiša, 2007).

Įsitikinimas – sąmonės būsena, apibūdinanti kokios nors žmogaus pažiūros emocinį gilumą ir tvirtumą (Jovaiša, 2007).

Katalikų Bažnyčia – Kristaus Bažnyčia, kuri Tikėjimo išpažinime skelbiama esanti viena, šventa, visuotinė ir apaštalinė, valdoma Petro įpėdinio ir sutartinai su juo veikiančių vyskupų (LG, 8). *Bažnyčia* yra tauta, kurią Dievas suburia iš viso pasaulio. Ji gyvuoja vietinėse bendruomenėse ir pasireiškia kaip liturginis, ypač eucharistinis, susirinkimas (KBK, 751).

Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos (it. *pietà popolare practice*) – „įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio kultinės apraiškos, kurios, atsižvelgiant į krikščioniškojo tikėjimo kontekstą, reiškiasi visų pirma ne šventosios liturgijos formomis, bet ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos, etninės grupės ar jų kultūros“ (LPLV, 2001, 9). Nors „nebūdamos liturgijos dalimi, harmoningai dera su ja, tai yra atitinka jos dvasią, normas ir ritmą. Negana to, šios maldingos praktikos yra tam tikru mastu liturgijos įkvėptos ir veda krikščioniškąją liaudį į liturgiją“ (Ten pat, 10).

Katalikų religija (lot. *religio catholica*). Žodis *katalikiškas* reiškia „visuotinis“ totalumo arba integralumo prasme. Šis terminas priklauso Katalikų teologijos kalbai ir Katalikų Bažnyčios dokumentams. Katalikų religija yra tikėjimo, vilties ir meilės Dievui asmeninis santykis. Jis turi ne tik asmens, bet ir socialinį, bažnytinį matmenį (KBK, 830).

Katechezė – „esminis, pagrindinis ugdymas (206), dėmesį telkiantis į krikščioniškosios patirties šerdį, į pagrindines tikėjimo tiesas ir pamatines Evangelijos vertybes. Katecheze dedami krikščionio dvasinio statinio pamatai, maitinamos jo tikėjimo gyvenimo šaknys, pratinant jį vėliau priimti sunkų kasdienio krikščionių bendruomenės gyvenimo maistą“ (BKV, 67).

Katalikų tikyba – vienas iš dorinio ugdymo dalykų švietimo įstaigose. Tai akademinė disciplina, pristatanti pagrindinius krikščioniškojo tikėjimo aspektus ir aptarianti jų sąsajas su įvairiais egzistenciniais klausimais (Lukaševičius, 2009).

Krikščioniškasis ugdymas – edukacinė veikla, kuri paremta krikščionybės principais ir parengia žmogų gyventi pagal Evangelijos taisykles. Krikščioniškojo ugdymo principai ima savo turinį iš Jėzaus Kristaus mokymo ir Jo pavyzdžio (Jusiak, 2009).

Liaudiškasis pamaldumas (it. *pietà popolare*). Žodžio *liaudiškasis,* arba *liaudinis,* suvokimas apima ne sociologinę, o teologinę ir ekleziologinę prasmę, t. y. esantis Dievo tautos, kaip hierarchinės visuomenės, tikinčios Jėzų Kristų. Anot Šventojo Rašto, *tauta* reiškia Dievo tautą, Dievo Naująją Sandorą, įskaitant visus žmones, kurie yra Kristaus Kūnas (KBK, 782). Terminas *pamaldumas* paprastai vadinamas tikinčio žmogaus religingumo raiška. Apima Bažnyčios pripažintas liturginės maldos formas, apeigas, taip pat asmeninius maldingumo aktus (Sobeczko, 2007).

Liturgija (gr. *leitourgia* – visuomeninis darbas) **–** Bažnyčios rašytojai šiuo žodžiu vadino pirmiausia kulto tarnybą Dievui, taip pat dvasines aukas ir gerus darbus. Liturgijos regimi elementai yra antgamtinę tikrovę reiškiantys ženklai, kurie liudija liturgijoje Kristaus buvimą ir šv. Dvasios veiklą. Liturgija yra „paslaptis“, arba „sakramentas“, kaip ją apibūdina Vatikano II Susirinkimo tėvai“ (Kajackas, 1997).

Malda – gyvas religingo žmogaus ryšys su Dievu, kuris suprantamas kaip Asmuo, Jo buvimas patiriamas bendravimu, kuris įgauna žmogiškųjų santykių socialinę formą (Zdybicka, 2006). Tai yra intelekto aktyvumas ir pagrindinė religinio veiksmo, kreipiančio žmogaus mintis į Dievą, forma. Malda yra aukščiausios religinės veiklos – kaip aukščiausio galios akto – priežastis (Thomas Aquinas, 1998).

Nuostata – asmenybės parengtis įprastai reaguoti į aplinkos poveikius. Nuostata susiformuoja arba staiga, arba per ilgesnį laiką įgyjant patirties (tam tikrų žinių, įspūdžių, įgūdžių, įpročių, pažiūrų), kuri lemia vienodo įprasto atsako į aplinkos poveikius (kito mintis, susidariusią situaciją) turinį ir būdą (Jovaiša, 2007).

Refleksija – mąstymo būdas, kai asmenybė kritiškai analizuoja, įsisąmonina ir įprasmina savo mąstymo turinį, formas ir prielaidas, savo dvasinio pasaulio sandarą ir ypatybes. Skiriama trejopa refleksija: 1) elementarioji – savo žinių ir poelgių ribų bei reikšmės apmąstymas; 2) mokslinė – žinių, tyrimo rezultatų kritika, remiantis būdingų tai mokslo sričiai svarstymu; 3) filosofinė – būties, kultūros, mąstymo esmės, galimų sąsajų apmąstymas ir įprasminimas (Jovaiša, 2007).

Religija (lot. *religio* – pamaldumas, nuolankumas, šventumas) – tikėjimai, aiškinantys pasaulį, žmoniją ir žmogų (doktrina), tuos tikėjimus atitinkantys ir realizuojantys apeiginiai veiksmai (kultas) ir tikinčiųjų visuomeninė organizacija (Bažnyčia) (*Religijotyros žodynas*, 1991). Religija yra religijos subjekto (žmogus-asmuo) ir religijos objekto (Dievas-Asmuo; Transcendencija; Absoliutas, *Sacrum*) santykis (Maceina, 1990).

Religingumas – individo, socialinės grupės psichikoje, elgsenoje pasireiškianti religijos (doktrinos, kulto, bažnytinės institucijos) įtaka ir jų dalyvavimas religinio gyvenimo apraiškose (*Religijotyros žodynas,* 1991). Tai asmeninis, unikalus, savanoriškas ir teigiamas žmogaus santykis su Dievu (Walesa, 2006). Katalikiškasis religingumas – realizuotas katalikų religijos turinys.

Religinis kultas (lot. *cultus* – garbinimas) – religinių veiksmų sistema, religijos egzistavimo esminis veiksnys. Religinėse apeigose, į kurias įeina liturgija ir įvairios politurginės religinės formos, aktualizuojami įvykiai, žmogus turi prieigą prie jų; švenčiami ir tobulinami. Kulte, žodžio liturgijoje ir sakramentuose stiprėja bendrystė su Dievu ir su tikinčiųjų bendruomene (*Lexykon Teologii Fundamentalnej*, 2005).

Religinis patyrimas – tai asmens pažintinės ar emocinės patirties subjektyvizacija, kurios esmė – intelektinis ir emocinis patiriamo dalyko išgyvenimas. Religiniu patyrimu subjektas sueina į santykį su „kita“ realybe. Čia religinė patirtis atsiveria sakrališkojo-profaniškojo lygmenų dialektikoje. *Sacrum* ir *profanum* metmenys susitinka žmogiškojoje egzistencijoje (Jacopozzi, 1997).

Religinis sąmoningumas – pagrindinis religingumą formuojantis ir lemiantis elementas, pagrindžiantis konceptualų žmogaus santykio su Dievu pripažinimą. Tai išreiškiama ne tiek labiau interiorizuotomis žiniomis, kiek religine pasaulio ir įvykių interpretacija, religinių reikšmių ir galutinės savo gyvenimo prasmės žmonijos istorijoje pripažinimu (Walesa, 2005).

Religinis tikėjimas – religinių įsitikinimų padarinys, veikiantis mąstymo ir jausmų kryptingumą. Religinio tikėjimo pamatas – visiškas kurios nors konfesijos mokymo priėmimas. Tam reikia asmenybės mąstymo, jausmų ir valios pritarimo teiginiams, kuriuos skelbia religijos mokymas (Jovaiša, 2007). Tai asmeniškas žmogaus ryšys su Dievu ir nuo to neatskiriamas laisvas pritarimas visai Dievo apreikštai tiesai. „Tikėjimu: žmogus savo laisva valia visą savo vidinį pasaulį atiduoda Dievui; atsiduoda jam su visu savo intelektu ir valia, savanoriškai priimdamas jo duotąjį apreiškimą“ (KBK, 54).

Saviugda ir **ugdymasis.** Saviugda yra spontaniška žmogaus veikla, formuojanti požiūrį į pasaulį, nuostatas, asmenybės charakterio bruožus (Okon, 1998). Ugdymasis – ugdymosi procesas, kai ugdytinis savimonės plėtotės pagrindu prisiima ir ugdytojo funkcijas (Bitinas, 2011).

Strategija – intencionalių veiksmų ir priemonių visuma, sprendžiant tam tikras problemas bei siekiant įgyvendinti tikslus (*The Penguin Dictionary of Psychology,* 2009).

Supratimas – sudėtingas mąstymo procesas, teisingai atspindintis esmę, prasmę ir santykius empirinių ir teorinių dalykų, apie kuriuos turima informacijos. Esminę reikšmę supratimui turi ankstesnė patirtis, kalba (Jovaiša, 2007).

Suvokimas – juntamosios informacijos tvarkymas ir interpretavimas, įgalinantis atpažinti prasmingus objektus ar įvykius (Myers, 2000).

Tikėjimo tiesos (tikėjimo išpažinimas – *Credo*) grindžiamos doktrininiu pagrindu ir esminiu jo objektu; kyla iš Dievo Apreiškimo ir jo interpretacijos (*Lexykon teologii fundamentalnej,* 2005). Kaip teologijos terminas žymi ne tikėjimo išpažinimą kaip aktą, o kurios nors religijos tikėjimo turinio santrauką, formulės pobūdžio sakiniais siekiant perteikti bent tai, kas esminga (Vorgrimler, p. 550).

Ugdymas – asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Ugdymo procesas vyksta esant konkrečioje situacijoje, bendraujant mokytojui ir mokiniui, taikant ugdymo turinį, metodus ir metodologinius būdus, atitinkamai šį procesą koreguojant, kryptingai valdant ir tobulinant. Ugdymo procesas vyksta derinant veiklą, bendravimą, bendradarbiavimą, santykius ir sąveiką (Jovaiša, 2007).

Ugdymo integracija – daugiaaspektis reiškinys, apimantis daugybę vidinių ir išorinių ryšių, atsiskleidžiantis ugdymo turinyje (Jackūnas, 1992; Laužikas, 1993; Kiliuvienė, 2006; ir kt.).

Ugdymo metodai – teoriškai apibendrinti ir įprasminti ugdytojų ir ugdytinių veiklos būdai. Bendruoju atveju skiriami informaciniai, pratybų ir kūrybinės veiklos metodai (Bitinas, 2011).

Ugdymo programa – iš anksto apibrėžtos formaliojo arba neformaliojo ugdymo veiklos, kuria siekiama sąlygiškai baigto rezultato, struktūros aprašymas (Bitinas, 2011).

Ugdymo tikslas – individo ir bendruomenės gyvenimo pilnatvė, pagal kurią žmogus egzistuoja (Sorvenigo, 2002). Religiniu ugdymu siekiama formuoti požiūrį į gyvenimą, atitinkantį religijos ideologiją (Jusiak, 2009).

Veiksnys – priežasčių kompleksas, atskleidžiantis reiškinio visumos esmę, funkcinius ar priežastinius ryšius (Jovaiša, 2007).

Vertybė – objektas, reikšmingai tenkinantis asmens ar visuomenės poreikius; asmenybės veiklos ir elgesio motyvas, susijęs su objektais, labiausiai atitinkančiais materialinius, kultūrinius ar dvasinius asmenybės poreikius (Jovaiša, 2007).

SANTRUMPOS

CT – *Catechesi tradendae*

GE – *Gravissimum Educationis*

LG – *Lumen Gentium*

SC – *Sacrosanctum Concilium*

LPLV – Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas

BKV – Bendrasis katechezės vadovas

KBK – Katalikų Bažnyčios Katekizmas

Pr. pr.– projekto pradžia

Pr. pab. – projekto pabaiga

Pr. gr. – projektinė grupė

K gr. – kontrolinė grupė

T gr. – tikintieji į Dievą

A gr. – abejojantieji savo tikėjimu

N gr. – netikintieji į Dievą

1. KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMO ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE TEORINIAI PAGRINDAI

Katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje – plati, daugiaaspektė problema, kurios tiek teorinio, tiek empirinio tyrimo sudėtingumą lemia pats religinis fenomenas. Todėl pirmiausia šioje disertacijos dalyje siekiama atsakyti į keliamą probleminį klausimą: kokiu teoriniu pagrindu reikia remtis atliekant šį tyrimą. Tai numatyta įgyvendinti apibrėžiant *religijos*, *katalikiškojo religingumo* sampratas, katalikiškojo religingumo struktūrą, parametrus; išryškinant katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raidos teorines-psichologines įžvalgas; atskleidžiant katalikiškojo religingumo ugdymo specifinius aspektus; pristatant *liaudiškojo pamaldumo praktikų* ir jų muzikinės raiškos formų teorinius pagrindus.

1.1. Katalikiškojo religingumo samprata

Religingumas, kaip ir religija, yra sudėtingas metateorinis[6] reiškinys (tiek realios, tiek transcendentinės tikrovės), tiriamas vienas kitą papildančių įvairių mokslų sąveikos aspektais: filosofijos, teologijos, antropologijos, psichologijos, sociologijos, edukologijos, etnologijos, muzikologijos ir kt. Pripažįstant šį sąlygotumą, pirmiausia svarbu patikslinti minėtų fenomenų apibrėžtis, nustatyti jų struktūrą, parametrus, objektą ir subjektą, t. y. apibrėžti, ką ir kuo turime ugdyti. Juk be fenomenų definicijos negali būti kritiškai vertinamas tyrimo objektas, nustatant, ar juo yra realizuojama tai, kas svarbiausia. Be to, šie fenomenai tarpusavyje yra labai glaudžiai susiję, neretai jų teorijoje ir praktikoje būna tapatinami.

Religijotyra pačia bendriausia ir plačiausia prasme *religiją* apibrėžia kaip „tikėjimus, aiškinančius pasaulį, žmoniją, ir žmogų (t. y. kaip doktriną), kaip tuos tikėjimus atitinkančius bei realizuojančius apeiginius veiksmus (t. y. kaip kultą) ir kaip tikinčiųjų visuomeninę organizaciją (t. y. kaip Bažnyčią) (*Religijotyros žodynas,* 1991, p. 319). Tame pačiame šaltinyje *religingumas* apibrėžiamas kaip „individo, socialinės grupės psichikoje, elgsenoje pasireiškianti religijos (doktrinos, kulto, bažnytinės institucijos) įtaka ir jų dalyvavimas religinio gyvenimo apraiškose“ (Ten pat, p. 326). Šie apibrėžimai rodo neatsiejamas *religijos* ir *religingumo* sąsajas. Todėl norint nustatyti katalikiškojo religingumo sampratą, išskirti jo struktūrą ir parametrus, svarbu pirmiausia aptarti religijos fenomeną.

Religijos apibrėžtis. Bandymų apibrėžti, kas yra religija, gausu įvairiuose kontekstuose ir įvairiose mokslų srityse. Anot religijos filosofės Z. Zdybickos (2006), galima būtų pacituoti jų šimtus, pradedant nuo Cicerono apibrėžimo ir baigiant šiuolaikiniais įvairių sričių mokslininkais.

Religijos apibrėžimai priklauso nuo to, kokiu mokslu remiamasi, pvz., psichologija religiją sieja su asmens psichika, dvasiniais išgyvenimais, sociologija – su visuomenės, kultūros reiškiniais, filosofija – ontinį žmogaus ryšį su transcendentine tikrove, teologija – asmeninį žmogaus santykį su Dievu, Absoliutu, *Sacrum.*

[6] Metateòrija [gr. *meta* – po, už, per + *teorija*] – teorija, kurios tyrimo objektas yra kt. teorija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2008.

Religijotyros mokslas pateikia mokslinį metodą ir apskritai išreiškia esmę. Išskiriami šie *religijos apibrėžties* metodai: lingvistiniai, empiriniai, filosofiniai, fenomenologiniai ir teologiniai (Rusecki, 2002, p. 1013).

Lingvistiniai metodai išvesti iš lotyniško žodžio *religio* semantinės analizės. Ciceronas žodį *religio* kildina iš lotyniško veiksmažodžio *relegere*, kuris turi keletą reikšmių: „vėl ir vėl skaityti, apsvarstyti, sąžiningai stebėti ir kt.“ ir apibrėžia religiją kaip „sąžiningą laikymąsi to, kas turi ryšį su dievų kultu“. Laktancijus žodį *religija* išveda iš lotyniško *religare* (sujungimas, ryšys). Anot jo, religija esanti žmogaus ryšys su Dievu. Šv. Augustinas *religio* kildina iš *religare* ir papildo žodžiu *reeligere*: „išrauti, išravėti, iš naujo rinktis“; anot jo, žmogus turįs Dievą iš naujo rinktis, todėl religija esanti atnaujintas Dievo pasirinkimas ir paties žmogaus atgimimas. Tokį žodžio *religija* aiškinimą pripažįsta daugelis mokslininkų. Lietuvių filosofas A. Maceina (1990) dar papildo: lygindami šiuos tris etimologinius žodžio *religija* aiškinimus, pastebime, kad jie skiriasi ne tiek filologiškai, kiek visų pirma filosofiškai, juose jaučiama vis gilėjanti religijos esmės nuovoka. Anot A. Maceinos, „religijos dalykas nėra uždaras ir vienašalis, o atremtas į du polius, tarp kurių susikuria grįžtamasis veiksmas. Šie du poliai, anot filosofo, yra Dievas ir žmogus. Tai Dievo ir žmogaus susitikimas tam tikroje erdvėje, kurią įprasta vadinti šventa (Maceina, 1990, p. 24). Tai rodo teologinį sampratos aspektą.

Empiriniai metodai – tai istoriniai religiniai metodai (lyginamoji religija), kurie surenka visus turimus šaltinius apie religiją ir juos lygina. *Psichologiniai religiniai metodai* bando apibrėžti religiją iš žmogaus religinės psichologinės patirties. Religinė tikrovė išreiškiama sąveika subjektyvių religinių žmogaus išgyvenimų, aktų, kurių pagrindu galima apibūdinti ir paaiškinti visą religijos reiškinį, kartu ir nustatyti, kas tai yra. *Filosofiniai metodai* yra įvairių filosofinių sistemų funkcijos, kurias įgyvendinant bandoma racionaliai paaiškinti religinę tikrovę. Žvilgsnis į religiją priklausomas nuo filosofijos bei jos tikslų supratimo ir yra pripažįstamas skirtingų filosofinių sistemų (pozityvistinės, materialistinės, idealistinės, klasikinės, egzistencialistinės, fenomenologinės). Klasikinės filosofijos pagrindu išaugusi realistinė religijos filosofija nustato religijos esmę apskritai (transcendentinė tikrovė, Absoliutas) ir žmogaus ontinį ryšį su ja (Rusecki, 2002, p. 1014). *Fenomenologiniai metodai* padeda tiksliausiai apibrėžti religijos esmę, tirti religinį patyrimą. Anot M. Ruseckio, šio metodo rezultatai turėtų papildyti istorinio-empirinio, psichologinio, filosofinio, lingvistinio metodų rezultatus. Juos tikslina religijos teologija. *Teologiniai metodai* paprastai išvedami iš religijos esmės – Dievo Apreiškimo, priimamo tikėjimu. Tikėjimas yra racionalus veiksmas, duodantis visą priėjimą prie religijos objekto, stiprinantis savo tikrąjį buvimą ir leidžiantis „arčiau pažinti Dievo, kuris apsireiškia istorijoje, prigimtį; ir tik Apreiškimo kontekste galima nurodyti gyvenimo tikslą ir prasmę, jo pobūdį ir funkcijas“ (Rusecki, 2002, p. 1013). Teologiniai metodai padeda apibrėžti krikščioniškosios, taip pat ir katalikiškosios, religijos esmę, grindžiamą Apreiškimu. Apie tai bus kalbama toliau.

Z. J. Zdybicka (2006), taikydama istorinę teorinę prieigą, apibendrindama itin gausią literatūrą religijos tematika, studijoje „Człowiek i religia“ (2006) pateikia religijos definicijų tipologiją klasikinės filosofijos realistinės krypties (metafiziniais terminais) aspektu. Pateiktų apibrėžimų gausa rodo, kaip įvairiai aiškinamas religijos reiškinys ir koks jis sudėtingas (Zdybicka, 2006, p. 281). Šios autorės žodžio *religija* etimologinis aiškinimas atitinka aukščiau pateiktą aiškinimą, remiantis Ciceronu, Laktancijumi, šv. Augustinu, A. Maceina ir kt. Kita Z. J. Zdybickos religijos definicijų grupė pagrįsta religijos reiškinio analize. Šis skirstymas, anot autorės, galimas

šiais aspektais: genetiniu ir struktūriniu bei funkciniu. *Genetinė definicija* grindžiama religijos genezės analizės pagrindu, apibrėžiant religiją pagal jos atsiradimo šaltinį ir jos formavimosi procesą (remiamasi J. G. Fichte, L. Feuerbachu, A. Comte, Z. Freudu ir kt.). *Struktūrinė definicija* grindžiama religijos struktūros analizės pagrindu, apibrėžiant religijos reiškinį, nukreiptą į jos struktūrą. Šie apibrėžimai literatūroje dominuoja. Juos autorė skirsto į tuos, kurie: a) apibrėžia religiją kaip santykius; b) apibrėžia religiją kaip žmogaus nuostatą į santykius (daugiausia subjekto sąsaja su religiniu objektu).

Pirmosios grupės apibrėžimais religija apibūdinama kaip asmens santykis tarp žmogaus-subjekto ir Dievo, Absoliuto, s*acrum*[7]. Antrosios grupės struktūriniai apibrėžimai atskleidžia religiją iš subjekto poziciju: religija apibrėžiama kaip asmens nuostata ar požiūris į santykį. Arba tie, kurie pateikia bendrą apibrėžimą kaip požiūrį ir tie, kurie religiją priima tikėjimo (tikėjimas, vizija), sąmonės (patirtis, emocinis išgyvenimas) formomis ar dorovinės kultūros pozicija[8]. Religijos fenomeno struktūriniai apibrėžimai atskleidžia religijos struktūros komponentą – *santykių aspektą.* Tai santykiai, kai vienas jų narys yra subjektas – žmogus, kitas – religijos objektas. Religijos objektas apibrėžimuose dažniau traktuojamas teoriniu aspektu, pavyzdžiui, *sacrum*, Absoliutas, asmeninė būtis, absoliuti sąmonė (M. Scheleris, E. Gilsonas, G. Hegelis, I. Kantas ir kt.). Taip pat kaip santykis su Dievu, gyvuoju Dievu, Dievu – Asmenine Būtimi ir Kūrėju (S. Kierkegaardas, R. Guardini, P. Ortegat, K. Rahneris ir kt.). Čia išskirtinai verta minėti klasikinį Tomo Akviniečio religijos apibrėžimą: religija – tai „asmeninis santykis su asmeniniu transcendentiniu ir realiu Dievu“ (Thomas Aquinus, 1998). Santykių subjektas taip pat apibrėžiamas įvairiais būdais. Religija suprantama kaip: požiūriai, įvairovė, įsitikinimai, tikėjimas, tikėjimo vizija, kaip individualios ar socialinės sąmonės forma, šventumo patirties ar emocinių išgyvenimų.

Religijos *funkcinė definicija*, anot Z. J. Zdybickos, grindžiama religijos funkcijų analizės pagrindu. Funkciniai apibrėžimai skirstomi į tuos, kurie: 1) apibūdina žmogaus religinį elgesį (aktai, procesai); 2) paaiškina, kam tarnauja religija, religijos tikslą, kokį vaidmenį (funkcijos) vaidina žmogaus gyvenime ir koks yra religinės veiklos tikslas. Pirmajai grupei gali būti priskirti Tomo Akviniečio (Thomas Aquinus, 1998), C. G. Jungo (1999), P. L. Bergerio (2009) ir kt. apibrėžimai. Religija yra rūpestingas ir atidus stebėjimas to, ką R. Otto taikliai pavadino *numinosum* – tai dinamiškas laikymasis egzistencijos arba jos poveikio, kuris nėra sukeliamas valios akto. Priešingai, šis poveikis patraukia ir žavi žmogų, kuris visada yra jo auka, niekada kūrybos auka (Otto, 1993). Tomas Akvinietis apibrėžia religiją kaip teisingumo dorybę, pagal kurią žmogus teikia Dievui teisėtą garbę (Thomas Aquīnus, 1998).

Esama daug kitos grupės definicijų, kurios determinuoja religiją pagal jos tikslą. Anot W. K. Wrighto (1935), religija yra „bandymas apsirūpinti visuomenėje pripažintomis vertybėmis per specifinius požymius,

[7] C. P. Tiele, 1876; F. Adler, 1905; N. Söderblom, 1916; J. E. Schmidt, 1930; R. Guardini, 1935; K. Rahner, 1941; G. Mensching, 1948; P. Ortegat, 1948; H. Duméry, 1953; J. Hessen, 1955; T. Chodzidlo,1960; E. Gilson, 1961; S. Kierkegaard, 2002; W. C. Smith, 1964; P. Tillich, 2004; ir kt. (žr. Zdybicka, 2006, p. 270–278). Taip pat priskiriamos šiai grupei apibrėžtys: S. Kuczkowski, 1998; W. Pręžyna, 1990; Z. Golan, 2006; G. Beresnevičius, 2003; A. Maceina,1990; ir kt.

[8] W. Wundt, 1909; J. McTaggart, 1906; A. N. Whitehead, 1929; E. B. Taylor, Manthey, 1935; M. Hoffding, 1935; T. Hobbes, 1954; W. Smith, 1964; W. Gruehn, 1966; G. W. Hegel, 1963; R. Otto, 1993; W. James, 2001; I. Kantas, 1993; F. D. Schleiermacher, 1995; ir kt. (Ten pat).

kurie paklūsta įvairioms įtakoms ir kurie užtikrina priklausomybės jausmą nuo tos įtakos“. Jis nenurodo, kokios tai vertybės, apibrėžia tik svarbiausias, socialiai pripažintas, tas, kurios turi moralinę vertę ir padeda žmogui ieškant pagrindinio gėrio (Wright, 1935, žr. Zdybicka, 2006, p. 280). Religijos sociologo E. Durkheimo (1999) požiūriu, religija yra „vientisa sistema [...] tikėjimų ir apeigų, kurios buria į vieną dvasinę bendruomenę, vadinamą Bažnyčia, visus tuos, kurie į tą bendruomenę įstoja“ (Durkheim, 1999, p. 65). E. Brunneris apibrėžia religiją kaip žmogaus pastangas būti priklausomam nuo nežemiškų jėgų ir ten rasti nusiraminimą (Zdybicka, 2006, p. 280). Ir kt.

Remiantis aukščiau pateiktais apibrėžimais, laikantis istorinės-teorinės-metodologinės religijos fenomeno tyrimo prieigos, šiame darbe laikomasi tokio apibrėžimo: religija – tai „realus asmeninis žmogaus santykis su asmeniniu Absoliutu (Dievu), kurį žmogus pripažįsta kaip galutinį savo egzistavimo šaltinį ir Aukščiausiąjį Gėrį, kuris suteikia prasmę jo gyvenimui. Šis santykis yra išreiškiamas visu gyvenimu, kuriam religija suteikia kryptį, ypač religiniais veiksmais (garbinimas, malda, auka), kurie turi asmeninių veiksmų pobūdį. Religija apima visą žmogaus gyvenimą asmeninėje perspektyvoje [...]. Žmogus gyvena ir veikia asmeninio Dievo, kuris yra visas gyvenimo tikslas, perspektyvoje“ (Zdybicka, 2006, p. 299).

Religijos struktūra ir parametrai. Pateiktuose religijos apibrėžimuose atsiskleidžia pati religijos fenomeno esmė. Religija yra žmogaus santykis su transcendentine asmenine būtimi. Trys pagrindiniai santykio elementai: subjektas, objektas ir santykis. Apibendrinus tai, kas pasakyta, religijos struktūra atskleidžiama tokia schema (1.1.1 pav.):

1.1.1 pav. Religijos fenomeno schema

Remiantis aukščiau pateiktais autoriais teigtina, kad religijos fenomeno egzistavimo paaiškinimas nusakomas iš *religijos subjekto* pozicijų – žmogus-asmuo, arba asmeninis, materialinis-dvasinis, dinamiškas ir transcendentinis žmogaus būties matmuo – ir *religijos objekto* pozicijų – realaus asmeninio Dievo egzistavimo fakto. Žmogaus santykio su Dievu priežastis yra vyksmas jame, kuris pažįstamas, įsisąmoninamas ir realizuojamas išgyvenimais ir religiniais aktais. Religija yra gyvybiškai angažuotas žmogaus santykis su Dievu. Šių santykių subjektas yra žmogus, o jo religinio tikėjimo objektas yra transcendentinė tikrovė, kurią mes vadiname Dievu.

Religijos *subjekto aspektu* religija, kaip asmeninis žmogaus santykis su Dievu, rodo, kad žmogus, viena vertus, yra asmuo, kita vertus, – pažinimo, pasirinkimo, sprendimų, veiksmų, požiūrių ir elgesio subjektas, todėl jis yra pajėgus sąmoningai ir laisvai pasirinkti dialogą su Dievu (Rusecki, 2002). Žmogus, kaip

dialogo su Dievu partneris, turi būti asmuo, t. y. kaip subjektas, liudijantis savo egzistavimą: viena vertus, savo didybe, orumu, kita vertus, – ribotumu būtyje ir buityje.

Religijos objektas yra ta realybė, kuria žmogus tiki. Išsiskiria pirminis objektas – Dievas ir antrinis – tikėjimo tiesos. Religinio objekto ypatybė, atskirianti jį nuo kitų objektų, yra jo transcendencija. Religiniams aktams priklauso jų orientacija į nepasaulietinę, transcendentinę realybę (M. Scheleris). Dėl savo įvairių apraiškų pasaulyje suvokiama žmonėms Transcendentinė Būtis tampa imanentinio, artimo tipo, todėl žmogus gali būti įsitikinęs Jo realiu egzistavimu ir sueiti su Juo į kontaktą. Šis įsitikinimas, į kurį žmogus gali ateiti racionalaus pažinimo būdu, patirties pasaulio ir Dievo apreiškimu, yra kiekvienos religijos esmė ir būtina sąlyga. Žmogus atsigręžia į Dievą ne dėl to, kad Jo reikia, bet dėl to, kad yra įsitikinęs realiu Jo buvimu ir mano, jog Dievas gali patenkinti jo poreikius (Rusecki, 2002, p. 1017). Religijos objektas taip pat pasižymi aukščiausia verte, kuri religijoje apibrėžiama kaip *Sacrum*, o tai yra ne tik savybė ar dieviškumo atributas, bet tai yra tas pats Dievas. Religija yra tikras aukščiausios vertybės patyrimo jausmas. *Sacrum* suponuoja religijos objektą ne tik kaip transcendentinį Dievą, bet ir visais atžvilgiais atsiskleidžia kaip absoliuti vertybė, integruojanti visas aukščiausias vertybes: tiesą, gerumą, grožį, meilę, pilnatvę, tobulumą, laimę, gyvenimą, trukmę, egzistenciją, kas yra nenykstantis ir neprarandamas (Dievas). [...] Religijos objektas yra asmeninio pobūdžio. Tai pabrėžia filosofija (analizuojant priežastinio ryšio ir pasaulio kryptingą užbaigtumą, kad jo kūrėjas gali būti tik asmuo-Būtis) ir teologija (remiantis Apreiškimu ir religijos tradicija, rodančiais asmens santykį su Dievu). Visur, kur tik iškyla autentiška religija, dievybė suprantama kaip asmuo, su kuriuo žmogus sueina į kontaktą, dialogą (Ten pat, p. 1117). Antrinis religijos objektas yra kuriamosios dvasios (Dievo) buvimo tiesos, kalbančios apie pasaulio ir žmogaus sukūrimą, ir religiniai-moraliniai principai. Tikėjimo tiesa išreiškia patvirtinimą, kad visa tikrovė turi savo šaltinį Dievuje. Tiesa ir religiniai-moraliniai principai (atsiskleidžiantys pagal Dievą, kartais su kultūros papildymais) rodo, kaip žmogus turėtų elgtis, kad pasiektų išsigelbėjimą. Religija išpažįstama dviem faktais: Dievas pripažįstamas kaip žmogaus gyvenimo šaltinis ir pripažįstamos tiesos, kad Dievas yra aukščiausia būtis, vienu metu objektyviai esamas asmeninis aukščiausias gėris ir aukščiausia vertybė, kuri tik žmogaus gyvenimą gali pilnutinai įprasminti. Santykiai tarp žmogaus ir Dievo yra žmogaus būties ir jo galutinės dimensijos pagrindas, apimantis visą asmens gyvenimą, ir todėl sąmoningas ir laisvas aktas, kuris būtinas moralinei veiklai. Taigi religijos fenomenas yra santykis tarp žmogaus ir realybės, nepriklausomos nuo jo, aukštesnės, transcendentinės – Dievo (Ten pat).

Filosofiniu ir psichologiniu aspektu *religiniai santykiai* yra apibrėžiami kaip: „[...] žmogaus nusiteikimo ar ryšio su Dievu rūšis, kur subjektas realizuoja svarbiausią savo egzistencijos tikslą. Šis ryšys susidaro per religinius aktus į asmeninį Dievą. Svarbiausias vykstančių santykių požymis yra tai, kad jie yra patiriami ypatingu būdu; religijos psichologijoje dažnai apibrėžiami kaip gyvi santykiai [...]“ (Jarosz, 2006, p. 256). Ypatingas religinių santykių patyrimo būdas, anot P. Tilicho (1994), suprantamas kaip tarpusavio poveikis. Santykių su Dievu abipusiškumas yra savitai suprantamas, nes žmogaus religinis aktas yra tam tikra prasme suvokiamas, stebimas kito žmogaus (kartu ir tyrėjo), Dievo darbas ir Jo atsakymas yra suvokiamas tik per religinio tikėjimo prizmę. Tai reiškia, kad kai kurios gyvenimiškos situacijos ar renginiai tikinčio žmogaus

yra interpretuojami kaip Dievo atsakas, tik neturi pakankamai empirinių įrodymų, kas būtų Dievo atsakas ar veikimas (Tillich, 1994, p. 94).

Santykis su Dievu visada vyksta platesniame socialiniame kontekste, kuris apibrėžia būdus kurti ir įgyvendinti. Subjekto socialinė patirtis paveikia santykių tipą, specialų turinį, kuris bus užpildytas santykiu su Dievu. Religinius santykius liudija ne tik subjektas išreikšta malda, šlovinimu, bet ir turiniu bei suvokimu, kad būtini religijos išorės ir vidaus aktai, dažnai pastebimi kitų (Batson, Ventis, 1982).

Siekiant aiškiau apibrėžti religijos fenomeną, reikia išsamesnės jo raiškos aspektų analizės: *kognityviniu, emociniu* ir *valiniu* aspektais. Svarbu pabrėžti, kad religinės patirties pažinimo, emocinis ir valinis aspektai yra kartu atsirandantys, taigi yra glaudžiai susijęs kompleksas. Šie aktai (procesai) nėra uždari, nuolatiniai, bet atviri išorės poveikiams: jie sugeba gyvai keistis su aplinka ir visuomene. Religinė patirtis yra dinamiška struktūra, atvira aplinkai, ji apima įgimtų ir aplinkos veiksnių elementus.

Religijos kognityvinis aspektas. Pagrindinis religinės patirties komponentų vaidmuo yra pažinimas. Žinojimas (religinio turinio) formuoja emocinę reakciją ir praktinius veiksmus. Todėl informacinė pažinimo pusė religiniame akte – tai religinių tiesų akceptavimas ir religinės tiesos priėmimas.

Krikščioniškosios religijos pažinimas vyksta per Apreiškimo akceptavimą. Vien žinios apie religinį turinį dar nėra religijos aktas. Būtinas šių tiesų akceptavimas turi būti laikomas asmenine nuosavybe. Tai skiriasi nuo grynai informacinio pobūdžio žinių teiginių. Sumuojant tai, kas išdėstyta, galima charakterizuoti religinį pažinimą. Žvelgiant iš pažinimo subjekto į religinį objektą, tai yra tiesioginis pažinimas. Antrasis religinio ryšio segmentas visada yra susijęs su kitu asmeniu, kuriam mūsų pažinimas adresuotas tiesiogiai. Religinis pažinimas iš religinio objekto pozicijų yra pažinimas, reikalaujantis *media quod*, arba tarpininko pažinimo procese, kuris privalo pats tapti mūsų pažinimo objektu. Tipiškiausias pažinimo tarpininkas – *per quod*, išreiškiamas žodiniais-kalbiniais ženklais, gestais, sakraliniais veiksmais (liturgija, apeigos) ir t. t. (Zdybicka, 2006, p. 176).

Pažinimo tipas siejamas su religine kalba: t. y. simboline, metaforine, o ne vienareikšmiška kalba.

Religinio pažinimo iš subjekto pozicijų esmė – kaip vyksta pažinimo procesas ir kokie momentai iškyla. Galima rasti sąlyčio taškų:

- Religinio pažinimo procese visada iškyla emocinis veiksnys. Religinių tiesų pažinimo turinys ir ypač jų akceptavimas yra priklausomi nuo žmogaus požiūrio, jo moralinių nuostatų, jautrumo ir bendros kultūros. Taigi daugelis religijotyrininkų literatūroje kalba apie iracionalinius religinio pažinimo elementus ir jų etinį sąlygotumą.
- Religinis pažinimas yra visada angažuotas pažinimas dviguba reikšme: viena vertus, pažinimo noras ir valia akceptuojant, religinių tiesų baigtumas yra sąlygos to pažinimo baigtumo, kita vertus, religinis pažinimas turi paklusimo elementų, susijusių su žmogaus elgesiu (yra vertybinis patyrimas, kuris įpareigoja).
- Religinis pažinimas yra praktinio pobūdžio, o ne vien informacinis-teorinis (ne *Propter ipsum scire*). Pažinimas yra papildytas išgyvenimais, susijęs su meile, didesniu aktyvumu, valios buvimu – meile ir elgesiu, akcentuojančiais religinės kalbos atlikėjišką funkciją.

- Religinis pažinimas niekada nėra grynas pažinimas – jis kartu yra išgyvenamas, persmelkiantis visą religinį patyrimą, visas jo fazes. Kita religinio pažinimo funkcija yra grynai informatyvaus pobūdžio pažinimas. Šis pažinimas apima ne tik informaciją apie tam tikros srities pagrindus, bet yra ir šaltinis orientuotis gyvenime, formuoti požiūrius, elgesį ar kontempliuoti apie subjekto užpildymą to pažinimo objekte.
- Religinis pažinimas yra sudėtingas pažinimas su įvairiais elementais, t. y. intuiciniais aktais, patyrimu, supratimu, jausmais ir t. t. (Zdybicka, 2006, p. 177).

Religijos emocinis-valinis aspektas. Religiniame patyrime svarbų vaidmenį vaidina emociniai veiksniai, kas grindžiama religinės erdvės emocinės (Schleiermacher) ar valinės (Kantas) sferų redukcine teorija. Visi religijos teoretikai sutaria, kad religinis patyrimas yra visiškai dinaminio emocinio pobūdžio, o religija yra žmogaus veiklos sritis, kurioje vyrauja emocijos (Zdybicka, 2006).

Religinio patyrimo struktūros aprašymas ir samprata apie religinį pažinimą parodė, kad religinio patyrimo pažinimo ir emociniai veiksniai tarpusavyje susiję taip glaudžiai, kad praktiškai juos sunku atskirti. Teoriškai tai daroma, bet, žinoma, neišvengiama schematizavimo ir supaprastinimo.

Emociniai veiksmai tampa pirmine forma religinio subjekto, išgyvenusio ar suvokusio religinį objektą, kurio tikruoju buvimu jis (subjektas) yra nuoširdžiai įsitikinęs (Zdybicka, 2006, p. 177).

Galima išskirti pradines religinio, kaip ir estetinio, patyrimo emocijas, įvairias jų formas, stadijas, sukeliamas emocinio atsako. Sąvoka *išankstinė religinė emocija* galėtų apimti jausmus ir patirtį, kurie lydi žmogų, jei jis išgyvena savo asmeninį tinkamumą, nenumatytus atvejus, vienatvę ir papildymo poreikį kito asmens atžvilgiu, galingą „Tu“ (pirmoji religinio fakto fazė). Tačiau galima atkreipti dėmesį į pilnutinį religinį patyrimą, kuriame žmogus pažįsta save kaip koreliaciją su transcendentine tikrove. Tada „pirmasis žodis“ priklauso religiniam objektui, išreiškiančiam savo buvimą. Jei žodis arba objektas duoda žinoti apie *sacrum*, religinis subjektas orientuojasi į tą buvimą, kuris sukelia emocines reakcijas. Kaip ir estetinio patyrimo atveju: religinis objektas patraukia, subjektas vertina objektą, pripažįsta jo estetinį vertingumą. Pripažįsta jo asmenybinį ir socialinį reikšmingumą (Sezemanas, 1970).

Religingo žmogaus įsitikinimas, kad religinis objektas jam yra aukščiausia asmeninė vertybė ir objektyvi tinkamiausia realybė, apima daugiau emocines reakcijas ir valios veiksmus. Jie gali būti įvairūs ir turtingi. Galima paminėti labiausiai paplitusius ir dažniausiai akcentuojamus religijotyrininkų:

- Paslapties jausmas – religinis objektas (*sacrum*), atskleidžia save kaip ką nors kita, kaip transcendentinį, atsižvelgiant į visas kitas vertybes, kaip kažkas paslėpto ir mistiško, peržengiančio įprastus žemiškus dalykus.
- Tai sukelia žmoguje džiaugsmo, susižavėjimo jausmą, pagarbą, kai kada baimę, nerimą ir pasirengimą paklusti. Šis ambivalentiškas žmogaus jausmas ir nuostata į *sacrum* išryškinti religijotyrininkų (Otto, Eliade), išskyrus tai, kad R. Otto (1993) konkrečiu momentu eksponuoja neigiamus jausmus (baimė, nerimas). Neigiama reakcija – tai jausmai, kurie yra reikšmingai susiję su negalimybe susisiekti su *sacrum*. Dėl savo transcendencijos ontologinis ir pažintinis *sacrum* niekada ne-

atsiskleidžia, ir žmogus negali iki galo pažinti ir įvertinti *sacrum* ryšio su savimi. Tai yra baimės ir nerimo pobūdžio jausmai.

- *Sacrum* pasirodo kaip aukščiausia vertybė, kažkas tobulo, puikaus, didelio, galingo, stipraus, atitinkančio aukščiausio idealo savybes, keliančio lūkestį, susižavėjimą ir norą patirti artumo jausmą.

Atsižvelgiant į kognityvinius veiksnius, susijusių su subjekto požiūriu į *sacrum*, pasireiškia įvairios tolesnio emocinio atsako formos. Dominuojantys jausmai, kurie išreiškia aukščiausios vertybės *sacrum* pripažinimą, yra susižavėjimas, malonumas, meilė. Šios reakcijos yra ne emocinės, jų forma – tai požiūris į *sacrum* ir jo laipsniškas tikslas. Žmogaus veiklos orientacija vyksta dviem kryptimis: pripažinimo *sacrum* aukščiausia vertybe išreiškimu ir savęs transformavimu išsivalant ir atrandant *sacrum*, siekiant susivienyti su juo.

Religijos sociokultūrinis / praktinis aspektas. Religiniai veiksmai sukuria ypatingą religinį ryšį tarp to, ką patiria religinis subjektas, ir to subjekto išorinės raiškos, tarp to, kas yra siejama su dvasine-materialine žmogaus asmens struktūra, ir tarp jos socialinio pobūdžio. Žmogus turi objektyvuoti savo vidinius išgyvenimus (išvidujinti) savo elgesiu. Viskas, kas išoriška, turi savo vidinį šaltinį, ir atvirkščiai – jo kilmę, ir atvirkščiai – nėra jausmų be žodžių, gestų, minties be veiksmo formos; net mistika reikalauja žodžių.

Yra daug įvairių religinių veiksmų, kuriais žmogus išreiškia savo santykį su religijos objektu – dievybe ir aktualizuoja informaciją religiniu patyrimu. Atsižvelgiant į jų įvairovę ir labai individualizuotą pobūdį (asmens veiksmus), išskiriamos pagrindinės religinių veiksmų kategorijos:

a) *kultas* – apima įvairias maldos formas ir įvairias apeigas / ritualus, tarp jų ir aukojimo apeigas;

b) *askezė;*

c) *moralinis tobulinimasis.*

Tomas Akvinietis išskiria dvi religinių veiksmų rūšis: pirminius veiksmus, kuriais žmogus tiesiogiai susisieja su Dievu (garbinimas), ir antrinius veiksmus, kurie lemia santykį su Dievu ar iš to kylančius susitikimus (dviejų asmenų arba paties subjekto, išgyvenančio religiškumą, ar net kitų dalykų – askezės, moralinio elgesio).

Kultas – tai bet kokia veikla: tiek vidaus, tiek išorės; tai, ką žmogus daro pripažindamas (*in recognitionem*) vertybe (aukščiausia vertybė) Dievą ir pažadina savo ir kitų įvertinama (*existimationem*), kuri turi būti Juo gyvenama. Kultas reiškiasi įvairiose religinėse veiklose, organizacijose ir grupėse, jis yra žmogaus gyvojo kontakto su sakraline tikrove praktinė priemonė.

Tipiška garbinimo apraiška yra žodinė maldos forma. Malda yra visų religijų pats pagrindinis ir tobuliausias religinis veiksmas, pasireiškiantis įvairiomis formomis, aiškiai parodantis asmeninį žmogaus požiūrį į dievybę. Tai dialogas su Dievu, gyvas religingo žmogaus ryšys su Dievu, kuris suprantamas kaip asmuo ir patiriamas buvimu, bendravimu, kurie įgauna žmogiškųjų socialinių santykių formą. Pasak Tomo Akviniečio, malda yra užtariamasis pokalbis su Dievu (Thomas Aquīnus, 1998), tai yra intelekto aktyvumas ir pagrindinis religinis veiksmas, kreipiantis žmogaus mintis į Dievą.

Religijos reiškinio praktinis aspektas susijęs su religinės kalbos problema. Praktinė veikla (religinė veikla), religingų žmonių elgesys – tai rinkinys simbolių, per kuriuos žmogus išreiškia savo santykį su Die-

vu, simboliai padeda susisiekti su juo. Tai vidinių įsitikinimų, išgyvenimų objektyvavimas. Vyrauja garbinimo apeigos, pasitelkus išraiškingą kalbą, skatinimą ir vaidybą. Išraiškinga kalba, įvairūs kulto veiksmai, pavyzdžiui, maldos, aukojimo ritualai, padeda žmogui atskleisti savo patirtį ir įsitikinimus. Čia svarbų vaidmenį vaidina papildomos priemonės: šventųjų paveikslai, emocinis sodrumas, muzika (melodija, ritmas). Malda yra ne tik pokalbis su Dievu, bet ir maldai pažadinti jausmai.

Religijos estetinis aspektas. Estetinis patyrimas, arba pajauta, yra sudėtingas aktas. Pirmajame subjekto kontakto su estetiniu objektu etape sukeliama tam tikra emocinė būsena ir siekis, kuriuo subjektas koncentruoja dėmesį šiuo klausimu. Estetinis suvokimas susiformuoja patiriant tam tikrą emocinę būseną ir apima pažinimo aktus, kuriais fiksuojama estetinio objekto kokybė. Tai savo ruožtu sukelia tam tikras valines ir emocines būsenas. Estetinis patyrimas yra tiesiog būdingas pažinimui atsakas valinėmis ir emocinėmis reakcijomis (džiaugsmas, malonumas arba nusiminimas, liūdesys). Estetiniam patyrimui būdingas nesuinteresuotumas, nesavanaudiškumas, nesiekimas materialios naudos, kad emociškai žmogus pratęstų egzistavimą naujais matmenimis (Sezemanas, 1970). Estetinis patyrimas neatsiejamas nuo religinio, netgi kartais tapatinamas. Grožis visada turi didelę įtaką religinei patirčiai – kaip ir menas, bet jų yra skirtingi objektai ir tikslai bei vertybių tipai (religijos – šventumas, meno – grožis). Pagaliau religinis patyrimas gali būti pasiekiamas tik transcendentiniame lygmenyje. Taigi religinis patyrimas yra orientuotas pasiekti tikrą ryšį (meilę) su Dievu. Tačiau bet kuris religinė patirtis gali būti ateiti per estetinį jausmą.

Grožis visuomet vaidina svarbų vaidmenį religinėje patirtyje. Estetinis išgyvenimas sukuria intencionalų objektą, atsakas į estetinę vertybę – estetinį vertinimą. Remiantis A. Mureikos pajautos koncepcija, estetinį vertinimą reikia priskirti pajautų sferai. Tai jausminis estetinės vertybės išgyvenimas (Mureika, 2006).

Tiek estetinio, tiek ir religinio išgyvenimo kulminacija yra atsiradęs emociškai nuspalvintas atsakas į vertybes ir estetiškų kokybių derinio kontempliatyvi pagava pačiame objekte. Išgyvenimas, anot R. Ingardeno, yra aukščiausias sąmonės lygis. Taigi estetiniai išgyvenimai – tai atsakas, estetinės vertybės virtimas savastimi (Ингарден, 1962). Estetinis išgyvenimas išreiškiamas tokiomis sąvokomis kaip grožėjimasis, nuostaba, pasigėrėjimas, malonumas, gėris, gražumas, susijaudinimas, įspūdis, pasitenkinimas, mėgavimasis, džiugesys, dvasinis pakilumas, optimizmas, linksmumas, žavėjimasis, didingumas. Tai galima apibūdinti bendra sąvoka „religinis grožis“. Skiriamas estetinis ir egzistencinis religinio grožio supratimas.

Apibendrinant teigtina, kad religija kaip santykis tarp žmogaus ir Dievo išreiškiamas religiniu patyrimu (angl. *experience).* A. Jacopozzi „Religijos filosofijoje“ (1997) aiškina: religinėje patirtyje subjektas sueina į santykį su „kita“ realybe. Čia religinė patirtis atsiveria sakrališkojo-profaniškojo lygmenų dialektikoje. *Sacrum* ir *profanum* metmenys susitinka žmogiškoje egzistencijoje.

Anot L. Jovaišos, patyrimas, arba išgyvenimas (angl. *experience*), – tai asmens pažintinės ar emocinės patirties subjektyvizacija, lemianti objektyvų visuomenės sąmonės ir kultūros virtimą asmenybės savastimi ir vertybinėmis orientacijomis. Subjektyvizacijos esmė – intelektinis ir emocinis įsisavinamojo dalyko išgyvenimas (Jovaiša, 2007). Kiti autoriai šį procesą įvardija *internalizavimo* (angl. *internalization*) sąvoka. Tai auklėjimo gėrybių virtimas vidiniu asmenybės turiniu, motyvuojančiu jo elgesį ir veiklą (Aramavičiūtė, 2005; Martišauskienė, 2008; Šalkauskis, 1991; ir kt.).

K. Wojtyla (1997) vartoja sąvoką *įvidujinimas*. Jis rašo: „Žmogus ne tik pažintine prasme priklauso daiktų pasauliui ir net šiame pasaulyje save atranda kaip vieną iš savo objektų, bet taip pat turi visą šį pasaulį sąmoningame atspindėjime, kuriuo gyvena labiausiai vidujiškai ir asmeniškai. Juk sąmonė ne tik atspindi, bet ir specifiniu būdu vidujina, arba interiorizuoja, tai, kas atsispindi, suteikdama tam viskam vietą asmens savame „Aš“ (Wojtyla, 1997, p. 81).

Anot Cz. Walesos, religinis patyrimas yra „holistinis patyrimas su komponentais: pažintinis-orientacinis-informacinis, emocinis-motyvacinis, sprendimų-priėmimo ir veiklos-išraiškos; tai asmeninė, tiesioginė antgamtinės tikrovės sąvoka, kartu įsitikinimo tikrumo, akivaizdumo ir teisingumo to, ką žmogus patiria savo intencionaliu ir teigiamu santykiu su Dievu ar su gyvenimiškomis tokios padėties konsekvencijomis“ (Walesa, 2005, p. 39).

Z. J. Zdybicka (2006) išskiria: 1) religinis patyrimas introspekcijos sferoje – vidinė religinės patirties išraiška: pažinimo, emociniai (požiūriai ir būsenos) ir valios (veiksmai ir dorybės) aktai, sprendimai; 2) religinis patyrimas ekstraspekcijos sferoje – išorinė patirties išraiška, realizuojama religiniais veiksmais, kultiniais ir moraliniais – religiniu aktyvumu (elgsenos): asmeniniu ir socialiniu. Religija kaip visuma apima tris dimensijas: teorinę (doktrina), praktinę (kultas ir moraliniai veiksmai) ir socialinę (institucija – religinė bendruomenė, religinio gyvenimo organizacija). Doktrina – įsitikinimai ir normos; kultas, apeigos ir jų apibrėžti moraliniai veiksmai bei organizacija, padedanti suvienyti bendruomenę religiniame gyvenime (Zdybicka, 2006).

Apibendrinant teigtina, kad religija kaip santykis tarp žmogaus ir Dievo iš esmės yra duota žmogui per religinį patyrimą ir turi vidines (pažinimo, emociniai [požiūriai ir būsenos] ir valios [veiksmai, dorybės] aktai, sprendimai) bei ir išorines (teorinė [doktrina], praktinė [kultas ir moralė] ir socialinė [religinė bendruomenė, religinio gyvenimo organizacija]) sferas. Šiuo pamatu bus grindžiama toliau pateikiama koncepcinė religingumo samprata.

Religingumo apibrėžčių įvairovė. *Słownik katechetyczny* (2007) nurodoma, kad „sąvokos *religija* ir *religingumas* apibrėžia tą patį reiškinį, nors iš kitos perspektyvos: religija nurodo prielaidas visuomeniniame-kultūriniame lygmenyje, o religingumas – individualioje (2007, p. 776). Tiek religija, tiek ir religingumas apima labai sudėtingą ir įvairiapusę realybę. Religijotyra religingumą aiškina dvejopai: pirmuoju atveju kaip psichologinis (subjektyvus) religijos aspektas (išgyvenimas) ir kaip religinis psichikos aspektas (religijos funkcijos žmogaus gyvenime). Pirmuoju atveju religingumas tiriamas šiais požiūriais: 1) doktrininiu (religingo žmogaus individuali pasaulėžiūra, individualus religinės doktrinos žinojimo lygis, pripažįstamų moralinių normų, vertybių sistema; 2) apeiginiu (individualus dalyvavimas kulte, apeigos, maldos, nuomonės, emocijos) ir 3) organizaciniu (tikybinės organizacijos, jos normų ir vertybių sistema). Antruoju atveju, t. y. suvokiant religingumą kaip religinį psichikos aspektą, gaunama išsamesnė religingumo charakteristika, tiriant religingą asmenybę, religinę elgseną, religinę sąmonę, religinius išgyvenimus, religinę motyvaciją, religinį mąstymą (Religijotyros žodynas, 1991).

Specifiniais religingumo (kartu ir katalikiškojo religingumo) bruožais laikytini: 1) religinis tikėjimas, kad realiai egzistuoja antgamtinė būtis; 2) su tikėjimu susijusi individuali laikysena (malda, auka); 3) individo identifikavimasis su konkrečia tikybine grupe ar organizacija (Religijotyros žodynas, p. 327).

Remiantis mokslinėje literatūroje pateiktų *religingumo* apibrėžimų inspiracijomis, teigtina, kad žmogaus religingumas yra sudėtinga realybė, kurią daug mokslų stengiasi apibrėžti iš savo matymo pozicijų. Religingumas, kuris susideda tiek iš vidaus, subjektyvių žmogaus aktų (religinė patirtis, įsitikinimai, troškimai), tiek iš jos išorės (individualaus ir socialinio elgesio formos: religinių apeigų praktika, ritualai), gali būti įvairių mokslo sričių tyrimų objektas ir interpretacija. Bandant nustatyti, kas yra religingumas, turėtų būti remiamasi įvairių mokslų disciplinomis, ypač tomis, kurios tiesiogiai susijusios su religingumu, o tokių yra keletas: religijos filosofija, teologija, religijų istorija, sociologija ir religijos psichologija (Tokarski, 2006). Nustatyta, kad religingumas daugiausia grindžiamas filosofijos, teologijos ir psichologijos mokslų pagrindu.

Religijos psichologija išsamiausiai nagrinėja religingumo reiškinį žmogaus psichinio gyvenimo aspektu.

Anot religijos psichologo Z. Golano (2006), mokslinėje literatūroje paprastai *religija* suprantama kaip teorijos normų rinkinys, aiškinantis ir reguliuojantis santykį tarp žmogaus ir Dievo, o *religingumas* – kaip subjektyvus, individualus žmogaus požiūris į Dievą bei antgamtiškumą ir pasireiškia idėjų, įsitikinimų, jausmų ir elgsenos sferų vienovėje. Kitaip tariant, religingumas yra subjektyvi žmogaus nuostata į religijoje aiškinamą ir aprašomą realybę (Golan, 2006, p. 71).

S. Kuczkowskis (1993) teigia, kad terminas *religija* yra tiesų, įsakymų ir draudimų, reglamentuojančių žmogaus ir Dievo santykius, rinkinys, o *religingumas* atskleidžia asmens požiūrį, patyrimą. Tai yra asmeninis, individualus žmogaus požiūris į tiesų sistemą arba tų tiesų patyrimas ir jų pritaikymas žmogui. Tai subjektyvus religijos aspektas (Kuczkowski, 1993; Makselon, 1990; Pastuszka, 1964).

R. Jaworskis (2006) religingumą supranta kaip subjektyvią religijos reiškinio pusę ir kaip asmeninę individualią religinių tiesų ir normų patirtį. Religingumas, anot jo, apima religinę patirtį, įsitikinimus, elgesį ir jų išorinę išraišką. Jo esmę autorius mato dinamiškame asmeniniame ryšyje su Dievu (Jaworski, 2006).

Z. Chlevinskis (1991) religingumą traktuoja iš psichologinės ir sociokultūrinės pusių: kaip asmenybės aspektą, kai visi įsitikinimai, patirtis ir subjekto elgesys susiję su ryšio su Dievu išgyvenimu. Tai yra žmogaus nuostata, kuria jis išreiškia ir supranta savo santykius su Dievu.

Anot autoriaus, religingumo vaidmuo yra labai svarbus asmenybei funkcionuoti. Religingumas atlieka šias funkcijas:

- atskleidžia ir pagrindžia pasaulio ir žmogaus gyvenimo matmenų prasmę;
- suteikia alternatyvius elgesio atrankos kriterijus ir nustato individo vertybes;
- suteikia žmonėms tam tikrą saugumo ir gyvenimo prasmės bei vertės jausmą, veikia kaip transcendentinė autoidentifikacija, suteikianti asmeniui viso gyvenimo ataskaitos sistemą;
- padeda religinės grupės nariui įsitraukti į bendruomenę amžinybės atžvilgiu, apeigomis leidžia patirti konkrečius tarpasmeninius santykius;
- įprasmina žmogaus gyvenimą, šalina neurozės šaltinį. Leidžia atskirti tai, kas yra svarbu, nuo to, kas neesminga. Turi psichoterapinės įtakos.

Pasak Z. Chlewinskio, religingumas gali būti apibrėžiamas kaip „[...] įsitikinimų, patirties ir elgesio sėkminga partnerystė, susijusi santykių su transcendentiniu pasauliu – Dievu“ išgyvenimais. Taip supranta-

mo religingumo struktūroje išskiriami komponentai: pažinimo, emocijų, motyvacinis ir elgesio (Chlewinski, 1991, p. 86).

Religijos psichologo Cz. Walesos (2006) įsitikinimu, religingumas yra nuoširdžiausias, įvairiapusiškiausias religiniame gyvenime ir, matyt, visiškai pasiekiamas jausmas žmogaus santykių su Dievu aukščiausiomis formomis įvairiose asmenybės vystymosi stadijose. Autoriaus teigimu, net paprastas empirinis tyrimų kontaktas su religingumo reiškiniu rodo, kad žmogaus religinis gyvenimas vyksta link plėtros, tobulinimo begalybės. Religingumas yra didelė žmogaus egzistencijos privilegija. Religingumas Cz. Walesos religingumo koncepcijoje (Walesa, 1998, 2005, 2006) apibrėžiamas kaip savanoriškas, asmeninis, unikalus ir teigiamas žmogaus santykis su Dievu. Žmogaus religingumo reiškinys yra integralus ir vientisas, nors įvairiapusis, veikiamas konkrečių psichologinių ir socialinių-kultūrinių gyvenimo apraiškų. Religingumas kaip ryšys ar žmonių bendrystė su Dievu, realizuojamas ir išreiškiamas per psichinę ir sociokultūrinę sferas (sąmoningumas, jausmai, sprendimai, priklausymas tikinčiųjų bendruomenei, praktikos, moralė, patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos) (Walesa, 2006; Hill, Hood, 1999).

R. Golanas (2006) religingumo sampratą grindžia redukcionistine prielaida, kad stebimi religijos reiškiniai konkretizuojami iki kai kurių primityvių psichikos procesų. Dėl to šiuolaikinė religingumo samprata grindžiama psichoanalitinio, bihevioristinio, kognityvinio, humanistinio ir biologinio supratimo koncepciniais pamatais. Sunku nustatyti, ar religingo žmogaus pamatas yra vienas šaltinis, ar jų yra daug, ir jeigu taip, kuris iš jų yra būtinas. Svarbu suprasti, anot autoriaus, kad religingumo motyvai, prigimtiniai ir antgamtiniai, paprastai papildo vienas kitą ir kertasi (Golan, 2006).

Teologai, ieškodami religingumo reikšmės ir prasmės, pirmiausia žvelgia į *religijos dorybės* terminą, kuriame slypi religingumo daugiamatiškumas: „Religijos dorybė skatina žmogų Dievui, kaip antgamtinio pasaulio Kūrėjui ir tikslui, atlikti tam tikras kulto apeigas, būtent: garbinti Dievą ženklais (simboliais), taip išreiškiant savo ryšį su Juo per Jėzų Kristų [...]. Žmogus, turėdamas religijos dorybę, savo santykį (individualų, socialinį, vidinį ir išorinį) su Dievu Jėzuje Kristuje formaliai išreiškia simboliais [...], teikia individualų, socialinį, vidinį ir išorinį kultą“ (Puzaras, 2007, p. 42). Panašiai religingumą supranta ir kiti teologai: L. A. Gramsci, 1997; C. Muratori, 1990; Tullio Altan, M. Massenzio, 1988; O. Aime, M. Operti, 1999; S. Ubbiali, 2001; ir kt. Jonas Paulius II teigė: „Religingumas yra aukščiausia žmogaus asmens išraiška, nes tai yra jo racionalios prigimties viršūnė. Jis plaukia iš pamatinio žmogiško tiesos siekimo ir tampa pagrindu laisvam ir asmeniškam Dievo ieškojimui“ (Jonas Paulius II)[9].

KBK (1996) teigiama, kad tarp keturių kardinaliųjų dorybių esanti *teisingumo dorybė* „yra pastovus ir tvirtas noras atiduoti Dievui ir artimui tai, kas jiems priklauso“. Iš šios dorybės ryškėja dar vienas teologinis religingumo aspektas: „teisingumas Dievo atžvilgiu yra vadinamas „religingumo dorybe“ (1807); „teologinės tikėjimo, vilties ir meilės dorybės ugdo ir gaivina moralines dorybes“ (KBK, 2095).

Sociologai, tirdami religingumą empiriškai, dažnai kreipia dėmesį į religinį tapatumą, religinę praktiką, konfesinę priklausomybę, nuostatas religijos ir religinių institucijų atžvilgiu. Religinis tapatumas grindžia-

[9] Jonas Paulius II (1983). *L'Osservatore Romano,* 4, Nr. 10, s. 24.

mas bendrąja identiteto koncepcija, kada subjektas emociškai tapatinasi su objektu. Todėl religinis tapatumas tiriamas kaip emocinis-psichologinis, sociokultūrinis asmens tapatinimasis su konkrečia religija, laikantis jos mokymo, keliamų reikalavimų ir ją praktikuojant (Advilonienė, 2005). Išskiriami du religinio tapatumo lygiai: formalusis ir realusis. Formalusis religinis tapatumas apibrėžiamas kaip tapatinimasis su religija, bet be reguliarios ir sąmoningos religinės praktikos, neturint vidinio ryšio su religija. Realusis religinis tapatumas, priešingai, atpažįstamas iš religijos internalizacijos: reali religijos įtaka asmens gyvenimo būdui ir pasaulėžiūrai. Pastarasis religinio tapatumo lygmuo atpažįstamas iš konkrečių ženklų: sekmadienio šv. Mišių lankymo, sakramentinio gyvenimo ir kt. (Ten pat).

Kaip matome, religinis tapatumas glaudžiai siejasi su religingumu. P. D. Pavlenokas į religingumą žvelgia kaip į individų (grupių), tikinčių antžmogiškomis jėgomis ir jas garbinančių, religinės elgsenos charakteristiką. Šis mokslininkas išskiria religingumo požymius empiriniam tyrimui: 1) religinė individo sąmonė (religinis išprusimas, tikėjimas į Dievą, tikėjimo ir doktrinos atitikimas ir kt.; 2) religinė elgsena: dalyvavimas kulto veiksmuose, malda, išpažintis ir kt. (Tomka, Zulechner, 2000).

O. Sučkova (2009) socialinės psichologijos aspektu religingumą aiškina kaip socialinę-psichologinę asmenybės savybę. Religija šiuo aspektu – visuomeninis reiškinys, suvokiamas individualiai ir subjektyviai interpretuojama. Anot autorės, religingumas – tai religija, atsispindinti sąmonėje. Tai asmenybės socialinė-psichologinė savybė, subjektyvus atspindys ir interpretacija, religijos elementų, pasireiškiančių sąmonėje ir elgesyje, įsisavinimo lygis. Tai daugiamatė asmenybės savybė, jungianti penkis struktūrinius komponentus: kognityvinį (žinios, tikėjimas, įsitikinimai); emocinį (jausmai, su tikėjimu susietos emocijos); elgesio (apeigos, kultas); identifikacinį (asmens savo priklausomybės konfesijai ar tikėjimui suvokimas) ir normatyvinį-vertybinį (moralinės-dorovinės normos, vertybės). Kognityvinis ir emocinis komponentai integruojasi į religinį tikėjimą. Taigi religingumas yra visybinė asmens charakteristika, jo komponentai tarpusavyje susiję (Сучкова, 2009).

Peržiūrėjus mokslininkų pateiktas religijos ir religingumo sampratas matyti, kad tai yra žmogaus asmenybę giliai persmelkiantys reiškiniai. Anksčiau pateikti apibrėžimai religingumą atskleidžia kaip subjektyvų, asmeninį, individualų žmogaus nusistatymą į transcendentinę tikrovę (ypač Dievą), išreiškiamą idėjomis ir įsitikinimais (pažintinis komponentas), jausmais (emocinis komponentas) ir elgesiu (bihevioristinis komponentas).

Taip pat šie apibrėžimai rodo, kad taip suprantamo religingumo esminis vaidmuo yra tikinčio asmens tarpusavio ryšio su Dievu (t. y. santykio su Dievu) jausmas. Toks nusistatymas religingumo tyrimuose yra specifinė raiška, įskaitant religinio santykio (su Dievu) paradigmą (Gostzyla, 2010).

Religingumo struktūra ir parametrai. Iš to, kas aukščiau pasakyta, matyti, kad religingumas ryškėja kaip sudėtingas daugiamatis fenomenas, su savo struktūra ir parametrais. Aiškėja, kad religingumas yra struktūra, susidedanti iš daugelio elementų: ji apima įsitikinimus, sprendimus, atitinkančius religijos objektą, emocinę patirtį, taip pat polinkį į tam tikrą elgesį (religinė praktika). Šie psichologiniai elementai yra tarpusavyje susiję, o kartu ir poliarizuoti religinio objekto atžvilgiu. Pats religingumas negali būti identifikuojamas su vienu iš jų atskirai, t. y.: garbinimo praktika, religinių įsitikinimų arba priklausymo religinės bendruomenei. Religingumas šia prasme nėra išskirtinė struktūra, izoliuota nuo individo psichikos gyvenimo apskritai. Greičiau jis yra integruota struktūra su turiniu ir dinamika, kuri sudaro žmogaus asmenybę.

W. Prężyna teigia, kad religingumas, viena vertus, atsiranda kaip nuostata į išorinį atsaką žmogiškosios tikrovės antgamtinėms jėgoms, kita vertus, yra nuoroda į atitinkamas konkretaus žmogaus savybes. Taigi kiekvieną kartą, kai nuoroda į antgamtiškumą yra skirtinga, religingumo vaidmuo ir funkcijos taip pat bus skirtingos individualaus žmogaus gyvenime (Prężyna, 2011).

Klasikinė krikščioniškoji mintis išskyrė tris žmogaus veiklos sritis: fizinę, psichinę ir dvasinę. Progresuojanti sekuliarizacija reiškia, kad dingo tikėjimas paskutinėje sferoje. O dvasingumas redukavosi – sumažėjo iki psichologinio dėmens (Tokarski, 2006). Taigi matyti, kad religingumas ryškėja kaip sudėtingas daugiamatis fenomenas, su savo struktūra ir parametrais. Religingumo fenomeno tyrinėtojai išskiria įvairias tiriamo reiškinio dimensijas. Remiantis jų teiginiais, sudaroma ši religingumo dimensijas ir jų charakteristikas aprėpianti 1.1.1 lentelė:

1.1.1 lentelė. Religingumo dimensijų charakteristika

Autorius	*Religingumo dimensijos*	*Jų apibūdinimas*
Z. Chlewinski, 1991	Centriškumas	Religinių nuostatų objektas užima pagrindinę vietą kaip pirmaeilė vertybė, o kitos vertybės jai yra pavaldžios.
	Gilumas	Religinės refleksijos ir patirties kaip vertybės laipsnis.
	Autentiškumas	Pažintinė ir emocinė religinių vertybių akceptavimas ir elgsena, atitinkančios reikalavimus, kylančius iš šių vertybių.
	Branda	Visą gyvenimą trunkantis procesas, tapsmas, per kurį asmuo prisiima atsakomybę už savo gyvenimą ir vystosi savo asmeniui unikaliu būdu.
C. Y. Glock, 1965; W. Chaim, 1991; S. Kuczkowski, 1993	Religinis patyrimas	Asmeninė religinė patirtis, tiesioginis transcendentinės tikrovės pažinimas, susijęs su religiniais jausmais.
	Ideologinė	Įsitikinimai, išpažįstamos religijos skelbiama doktrina, jos poveikio žmogui aktualumas.
	Ritualinė	Religinė individuali ir bendruomeninė praktika, garbinimo patirtis ir reikšmingumo žmogui pripažinimas.
	Intelektualinė	Apibrėžianti individo žinojimo apie religiją ir jos įsitikinimų turinį lygį. Apima asmeninį žmogaus informuotumą religijos srityje, žinias apie pagrindines religijos tiesas.
	Konsekvencinė	Pasaulietinių patirčių, įsitikinimų, praktikos ir žmogaus religinių žinių seka.
Y. Fukuyama, 1960; J. D. Cardwell, 1980	Kognityvinė	Individualios žinios apie religiją, t. y. religinės žinios.
	Kultinė	Individuali ir bendruomeninė religinė praktika, t. y. ritualinis elgesys.
	Tikėjimo	Asmeniniai religiniai įsitikinimai ir pasiaukojimas.
	Jausmai	Asmeniniai religiniai jausmai ir potyriai, t. y. patirtinė dimensija.
J. Alport, J. Ross, 1967	Išorinis religingumas	Individas naudoja religiją savo reikmėms kaip statusą, socialumą, savęs pateisinimą ir dažnai pasirinktinai formuoja savąjį *credo*, kad atitiktų savąją reikmę.
	Vidinis religingumas	Internalizuoja visuotinį *credo* ne tik bažnyčios lankymu. Individai randa pagrindinį motyvą religijoje, ir jų kiti poreikiai yra harmonizuojami su jų religiniais įsitikinimais. Išoriškai motyvuotas asmuo naudoja religiją, o dvasiškai motyvuotas gyvena religija.
J. Makselon, 1990; Z. Uchnast, 1977	Išorinis religingumas	Neįžvelgia bendrų religinių tiesų, tik tai, kas atitinka jų pačių interesus. Tai padeda įgyti socialinę poziciją ir saugumo jausmą.
R. Jaworski, 1984	Asmeninis religingumas	Aktyvumas ir angažuotumas, spontaniškumas ir kūrybiškumas, autonomiškumas, atvirumas, sąmoningumas dėl savo egzistencijos kryptingumo, laisvės ir atsakomybės jausmas.
Cz. Walesa, 2006	Psichinė religingumo sritis	Religinis sąmoningumas
		Religiniai jausmai
		Religiniai sprendimai
	Socialinė-kultūrinė religingumo sritis	Ryšys su tikinčiųjų bendruomene
		Religinė praktika
		Religinė moralė
	Specifinė religinė sritis	Religinė patirtis
		Tikėjimo išpažinimo formos

Aukščiau pateikti religingumo struktūriniai apibrėžimai atskleidžia fenomeną iš santykių subjekto pusės: religingumas apibrėžiamas kaip subjekto nuostata ar požiūris į santykį: tikėjimo (tikėjimas, vizija) formomis ar dorovinės kultūros pozicija; kaip individualios ar socialinės sąmonės forma bei emociniai išgyvenimai, pagaliau – veiksmai (kultinis ar moralinis) ir kt.

Tolesniam disertaciniam metodologiniam empirinio tyrimo pagrindimui ir diagnostiniam katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje tyrimui pasirinkta apibendrinanti Cz. Walesos (2006) religingumo koncepcija. Disertacijos autoriaus parengta katalikiškojo religingumo struktūros schema, kuria remiamasi tyrime, pateikta 1.1.2 pav.

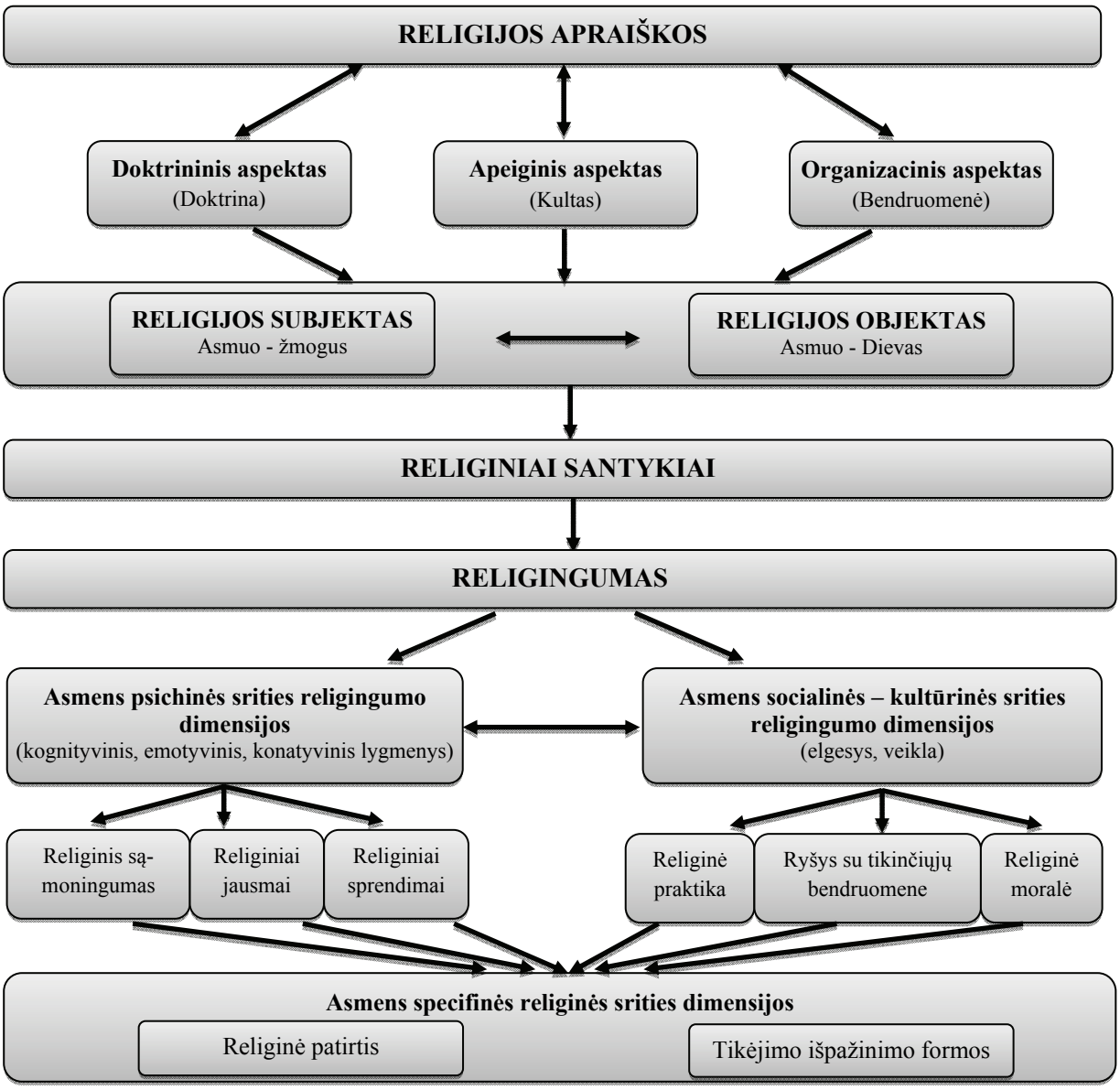

1.1.2 pav. Katalikiškojo religingumo struktūros koncepcinis modelis

Apibendrinus poskyrį „Katalikiškojo religingumo samprata“ pateiktu modeliu teigtina, kad religingumas – ypač sudėtingas fenomenas savo samprata ir struktūra. Religija kaip visuma apima tris dimensijas: teorinę (doktrina), praktinę (kultas ir moraliniai veiksmai) ir socialinę (institucija – religinė bendruomenė, religinio gyvenimo organizacija). Religija, kaip santykis tarp religijos subjekto (asmuo-žmogus) ir religijos objekto (Asmuo-Dievas), iš esmės yra duota žmogui religiniame patyrime ir turi *vidinius* (pažinimo, emociniai (požiūriai ir būsenos) ir valios (veiksmai ir dorybės) aktai, sprendimai) ir *išorinius* (teorinėje [doktrina), praktinėje [kultas ir moralė] ir socialinėje [religinė bendruomenė, religinio gyvenimo organizacija] komponentus. Religingumo, kaip asmeninio, unikalaus, savanoriško ir teigiamo žmogaus santykio su Dievu, struktūra aprėpia asmens *psichinę* (kognityvinis, emotyvinis, konatyvinis lygmenys); *socialinę-kultūrinę* (elgesys, veikla) ir *specifinę religinę* (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos) sritis ir parametrus: 1) religinį sąmoningumą; 2) religinius jausmus; 3) religinius sprendimus; 4) ryšį su tikinčiųjų bendruomene; 5) religinę praktiką; 6) religinę moralę; 7) religinę patirtį; 8) tikėjimo išpažinimo formas.

1.2. Katalikiškojo religingumo raidos ankstyvojoje jaunystėje teorinės prielaidos

Religingumo tyrinėtojai (Rydz, 2012; Walesa, 2006; Tokarski, 2006; Glód, 2006; ir kt.) pripažįsta, kad žmogaus religingumo raida yra stadijinio-struktūrinio pobūdžio, ir tai grindžia J. Piaget, *post*-Piaget, L. Kohlbergo ir kt. žmogaus kognityvinės raidos teorijomis. Ši koncepcija atitinka esmines ir empiriškai patvirtintas gaires, nustatant bei paaiškinant religinio ir dvasinio žmogaus vystymosi pagrindus, religingumo turinį bei formą ir padeda visapusiškai atskleisti žmogaus religinio bei dvasinio gyvenimo svarbą. Atsižvelgiant į pagrindines žmogaus psichinio funkcionavimo charakteristikas, stadijinė-struktūrinė religingumo koncepcija iškyla iš bendros asmens psichosocialinės plėtros konteksto.

Ankstyvajai jaunystei daugelio mokslininkų priskiriamas amžiaus tarpsnis (17–21) yra religingo asmens autentiškumo formavimosi pagrindinis etapas, kurį lemia fiziologiniai, psichiniai, socialiniai raidos ypatumai (Morante, 2013). Pripažįstama, kad 16–18-aisiais gyvenimo metais (neretai vadinama vėlyvąja paauglyste) jaunas žmogus susidaro savo vertybių sistemą, numato ateities perspektyvas, pradeda kontroliuoti sprendimus ir elgesį, jaučia atsakomybę už savo veiksmus. Panašiai šį laikotarpį apibūdina daugelis lietuvių psichologų ir edukologų (Gučas, 1990; Jovaiša, 2007; Žukauskienė, 1998; Černius, 2006; Almonaitienė, Antinienė, 2005; ir kt.), priskirdami šiam laikotarpiui 15–18 amžiaus metus. Juolab šis amžiaus laikotarpis religingumo ugdymui yra itin svarbus. To amžiaus tarpsnio jaunuoliai yra „veiklūs subjektai, aktyvūs evangelizacijos dalyviai ir visuomenės atnaujinimo kūrėjai“ (*Bendrasis katechezės vadovas,* 183). Bažnyčia jaunuolius laiko „viltimi“, tačiau kartu įžvelgia ir „didelį iššūkį Bažnyčiai [...]. Kita vertus, daugelis jų jaučia stiprų ir audringą prasmės, solidarumo, socialinio įsipareigojimo, negana to, religinio patyrimo troškimą“ (Ten pat, 182). Religinės raidos klausimus tyrinėjo lietuvių teologijos psichologijos ir filosofijos mokslininkai A. Paškus (1992), K. Trimakas (2002) ir kt.

Tos krypties psichologai savo koncepciją pirmiausia remia J. Piaget (1972) ir L. Kohlbergo (1976) raidos teorijomis. Šiuo teoriniu pagrindu išskiriama: 1) tikėjimo raidos stadijinė koncepcija (Fowler, 1981); 2) religinės kalbos supratimo koncepcija (Goldman, 1964); 3) mąstymo ir religinio identiteto raidos koncepcija (Elkind, 1970); 4) kognityvinė struktūrinė religinių sprendimų koncepcija (Oser, Gmunder, 1992), 5) kognityvinio integralaus religingumo vystymosi koncepcija (Walesa, 1997, 1998, 2005) (žr. Rydz, 2012).

J. W. Fowlerio tikėjimo raidos stadijinė koncepcija. Tikėjimas, JAV mokslininko J. Fowlerio supratimu (Fowler, 1981), yra universalus žmogaus siekis prasmių ir vertybių, išreikštų transcendentiniame ideale, pasireiškiančiu religine tradicija. Tikėjimą autorius supranta plačiai savo struktūra aprėpiantį pažinimo aspektus, žinias, jausmus, vertes ir įsipareigojimus, angažavimąsi ir socialines žmogaus religingumo dimensijas (Fowler, 1981, p. 272).

Remdamasis J. Piaget mąstymo stadijinės plėtros periodizacijos, taip pat J. Piaget (1977) ir L. Kohlbergo (1976) moralinės plėtros koncepcijomis, J. Fowleris pristato šešis žmogaus tikėjimo raidos etapus: 1) pirminis tikėjimas (kūdikystė); 2) intuityvusis projektinis tikėjimas (ankstyvoji vaikystė, nuo 2 iki 6,5 metų amžiaus); 3) mitinis pažodinis tikėjimas (vaikystė ir už jos ribų, nuo 6,5 iki apie 12 metų); 4) sinetinis-konvencionalinis tradicinis tikėjimas (paauglystė ir už jos ribų, nuo 12 iki apie 18 metų); 5) individualusis-refleksinis tikėjimas (mūsų atveju ankstyvoji jaunystė – ankstyvoji suaugystė / angl. *early young – young adulthood*, ir už jos ribų, nuo 18 iki apie 30 metų); 6) konjunktyvinis tikėjimas (vidutinis amžius ir už jo ribų, nuo 30 iki 40 metų); 7) universalizuojantis tikėjimas (žmonės, vyresni nei 40 metų) (Fowler, 1991).

Ankstyvoji jaunystė (*early young – young adulthood*) yra penktasis – individualaus-refleksinio – tikėjimo etapas. Ankstesniais etapais, anot autoriaus, pasiekimas: 1) perėjimas nuo individualių į tarpasmenines bendras perspektyvas per narystės grupėje mechanizmą, ypač bendraamžių, 2) autoritetų pasikeitimas – nuo tėvų šeimos – už šeimos, 3) pažinimo srityje – pasiekimas simbolių, kurie neatsiejami nuo to, ką simbolizuoja, supratimo lygio. Ketvirtasis / penktasis etapas – ankstyvosios jaunystės, anot J. W. Fowlerio, palyginti su jaunesnio amžiaus žmonių, pasižymi perėjimu nuo heteronominio tikėjimo, pagrįsto išoriniais autoritetais, prie tikėjimo autonomijos vidinių autoritetų bazėje.

Svarbiausias vystymosi dinamizmas, anot autoriaus, yra susietas su kognityvinės funkcijos pokyčiais. Tai išreiškiama gebėjimu būti kritiškam ir vis aukštesnio lygio racionalumu, kuris yra asmeninės pasaulėžiūros formavimosi pagrindas. J. Fowleris atkreipia dėmesį į individo išorinių vertybių šaltinių laisvą pasirinkimą ir internalizacijos procesą, kurių poveikis yra įsisąmoninimas savojo „Aš“ ideologijos, atsižvelgiant į plačią socialinę laisvo pasirinkimo perspektyvą. Jaunas žmogus turi vaidmenų sintezę, kuri yra susijusi su padidėjusiu religiniu autentiškumu. Šioje individualaus-refleksinio tikėjimo stadijoje kognityvinė funkcija reiškiasi gebėjimu atskirti simbolius nuo simbolizuojamojo turinio ir demitologizacija. Jauno žmogaus proto būseną individualaus-refleksinio tikėjimo stadijoje J. Fowleris lygina su nušvitimo būkle (Fowler, 1981, p. 183; Socha, 2000, p. 178). Šiuo laikotarpiu kaip grėsmė gali būti klaidingai interpretuojami tikrovės reiškiniai ir nesugebėjimas atsižvelgti į kitų žmonių perspektyvas.

R. Goldmano religinės kalbos supratimo raidos koncepcija. Kitas amerikiečių mokslininkas R. Goldmanas (1964) savo religinės kalbos raidos koncepcijoje remiasi prielaida, kad religinis mąstymas, jei kalbama apie charakterį, pobūdį, siejasi su nereliginiu mąstymu. Lemiantys veiksniai – tas pats kaip nereliginio mąstymo. Religinis mąstymas reiškia individo psichikos procesų, kurie sutelkia dėmesį į minties objektą, šiuo atveju – į religiją, aktyvumą (Goldman, 1964, p. 3; Socha, 2000, p. 192). Prielaida apie religinio ir nereliginio mąstymo identiškumo galimą panaudojimą suformuluota pagal J. Piaget (1977) mąstymo raidos teoriją.

Pagrindinė prielaida – tai tvirtinimas, kad brandus religinis mąstymas yra formalaus mąstymo egzistavimo rezultatas. Kaip ir J. Piaget, R. Goldmanas teigia, kad religinė kalba yra simbolinė ir abstrakti kalba, religinės informacijos supratimas reikalauja gebėjimų atlikti intelektines operacijas formaliąjame-loginiame lygmenyje. Religinio mąstymo plėtros periodizacija, R. Goldmano supratimu, apima:

1) intuityvaus mąstymo etapą (prieš operaciją);
2) tarpinį etapą tarp intuityvaus mąstymo ir konkretaus mąstymo;
3) konkretaus mąstymo stadiją;
4) tarpinį etapą tarp konkretaus mąstymo ir abstraktaus mąstymo;
5) abstraktaus mąstymo etapą.

Ankstyvoji jaunystė yra penktajame – abstraktaus mąstymo, R. Goldmano pripažintame galutiniame, etape. Ankstesniuose raidos etapuose pasiekiama: 1) dedukciniu mąstymu paremtas konkrečių elementų ir situacijų medžiagos suvokimas; 2) biblinio teksto reikšmės suvokimas, remiantis sakinių ir atrinktų istorijų prasmės ir svarbos supratimu, bei apibendrinimas, 3) laipsniškas perėjimas į abstraktesnes formas, įvedant abstraktaus mąstymo elementus, išlaikant konkretaus mąstymo struktūrą.

Penktasis etapas (abstraktus mąstymas) – gebėjimas samprotauti ir formuluoti savo mintis per simbolius ir terminus, nereikalaujant konkrečių duomenų suvokimo paramos. Taigi galima lengvai perkelti teoriją į konkretų faktą ir atvirkščiai. Gebėjimas abstrakčiai mąstyti, anot autoriaus, įgyjamas lėtai ir per mokymą. Mąstymo procesų efektyvumas ir greitis priklauso nuo asmens amžiaus ir jo religinio objekto pažinimo mąstysenos (Socha, 2000, p. 197).

D. Elkindo mąstymo ir religinio tapatumo raidos koncepcija. Ši idėja tiesiogiai išplaukia iš J. Piaget (1972) mąstymo teorijų plėtros. D. Elkindas (1970) pasiūlė apibrėžti religingumą kaip ypatingą žmogaus adaptacijos formą prie supančio pasaulio, kuris kinta priklausomai nuo jo vystymosi etapo.

Religingumo raidos šaltinis ir dinamika yra asmeninio pažinimo siekis. Jie atsiranda pamažu įvairiuose psichosocialinės raidos etapuose. D. Elkindas išskiria keturis pažinimo siekius: 1) pastovumo aplinkiniame pasaulyje ieškojimas; 2) siekis sukurti vaizdus; 3) pažintinio santykio su supančio pasaulio objektais siekis ir 4) siekis suprasti savo aplinką ir vienas kitą. Kiekvienas iš šių siekių atitinka tam tikrą vystymosi etapą, aprėpia visą tolesnį individo gyvenimą. Svarbiausias jaunimo siekis yra noras suprasti savo aplinką ir save. Tai vystosi kartu su brendimo procesu ir naujos patirties įgijimu. Tuo laikotarpiu atsirandantys mąstymo gebėjimai kategorijomis padeda ne tik nustatyti ryšį tarp savęs ir pasaulio bei tarp objektų visame pasaulyje, bet ir skatina norą suprasti tų santykių priežastis. Šis siekis lydi žmogų ir tolesniame jo gyvenimo etape. Religija

yra būdas patenkinti jauno žmogaus Dievo sampratą, Jo pateikimą Šventajame Rašte, santykį su Dievu, Bažnyčią, maldos gyvenimą ir kitus kylančius siekius suprasti supančią tikrovę bei žmogaus buvimo pasaulyje prasmę (Rydz, 2012).

F. Oserio ir R. Gmunderio kognityvinė struktūrinė religinių sprendimų lygių koncepcija. Autoriai (Oser, Gmunder, 1991) teigia, kad religinės sąmonės plėtra yra glaudžiai susijusi su kognityvine ir socialine žmogaus raida. Žmogaus santykio su Dievu buvimas yra esminis momentas, atskiriant religinę sąmonę nuo kitų jos apraiškų. Religinių struktūrų raidos hierarchija paaiškina orientacijos pokytį gyvenimo santykių su Galutine Tikrove (Dievu) metu. Sprendimai yra tarsi asmeninės intelektinės ir socialinės patirties įvairiose religinio gyvenimo raidos dilemose požymis. Sprendimai priklauso ne tik nuo mąstymo, kaip interpretuoti įvykius savo gyvenime, jų prasmę ar šalinti problemas, lygio. Tai yra ir Šventojo Rašto skaitymo, Apreiškimo interpretacijos atsirinkimas, pavyzdžiui, Evangelijos apreiškimo palyginimais. Remdamiesi J. Piaget teorija, F. Oseris ir R. Gmunderis nustato giluminę religinės mąstysenos sandarą, universalaus ir sprendimų pobūdžio etapus, kurie yra unikalūs, būdingi tam tikrai religinei tradicijai ar kultūrai (Rydz, 2012, žr. Oser, Gmunder, 1991).

Autoriai pripažįsta, kad gilių religinių struktūrų samprata skiriasi nuo bendrų žinių struktūros. Aukštesnių lygių sprendimų ir religinės plėtros siekis yra susijęs su pasaulio vaizdu ir formuoja intelektinius mechanizmus bei daro prielaidą atitinkamo lygio pažintiniam vystymuisi. Ši religinė kognityvinė sprendimų schema tinka asmeniui, siekiančiam pasitikrinti savo santykių su Dievu kokybę.

F. Oseris išskiria šešis religinio vystymosi sprendimų etapus (etapai turi metaforinius pavadinimus): 1) absoliutus heteronomijos etapas; 2) kaitos etapas; 3) orientacijos link absoliučios autonomijos etapas; 4) savarankiškumas ir orientacijos link išganymo plano etapas (religinės autonomijos ir išganymo perspektyvos planas); 5) intersubjektyvus religinės orientacijos etapas (autonomija religiniu požiūriu per intersubjektyvumą). Taip pat, anot F. Oserio, yra šeštasis etapas – tai universali religija ir solidarumas. Raidos pasiekimai vaikystėje ir paauglystėje yra: 1) suprasti abipusius santykius su Dievu; 2) kai kurie bandymai kaip tikėjimas; 3) situacijų suvokimas, laipsniškas supratimas tam tikrų įvykių kaip negrįžtamų, neatsižvelgiant į maldas ir geradarystę (pereinamuoju laikotarpiui tarp 2 ir 3 etapų). Ankstyvoji jaunystė eina per trečiąją ir ketvirtąją stadiją: 3-ioji stadija – absoliučios autonomijos orientacijos etapas (absoliučios autonomijos ir deizmo perspektyva), kuriame apsisprendimo procesas (absoliuti autonomija) ir veiklos sfera yra atskirti Dievo ir žmogaus (*sacrum* ir *profanum* sritys). Dievas yra suprantamas kaip Pirmoji Priežastis, teisių davėjas. Reikšmingas pagerėjimas per ankstesnius etapus prisiimti atsakomybę ir funkcijas įprasminti (jausmas) savo veiksmais. Nes jo sąžinė yra žmogus, atsakingas už save, jo supratimas apie gėrį ir blogį ir su tuo susijusiais pasirinkimais (Rydz, p. 21).

4-oji stadija – tiesioginės autonomijos stadija ir orientacija į išganymo planą (religinės autonomijos ir išganymo plano perspektyva), kurioje orientacija, viena vertus, yra autonomija, kita vertus, – išganymo planas (lemiamas autonomijos). Dievas yra vertinamas kaip visos egzistencijos pagrindas, gėrio garantas, pagalba, malonės šaltinis, kuris *a priori* sukuria sąlygas ir galimybes santykiams tarp žmonių, laisvei ir drau-

gystei. Individas atranda save kaip dieviškojo plano dalį su nemokama galimybe dalyvauti pasaulio įgyvendinimo Dievo išganymo plane (Oser, Gmunder, 1991; Socha, 2000; Krol, 2006).

Cz. Walesos integralaus religingumo raidos kognityvinė koncepcija. Kaip minėta, autorius apibrėžia religingumą kaip savanorišką, asmenišką ir teigiamą žmogaus santykį su Dievu (Walesa, 1997, 1998, 2005, 2008). Žmogaus religingumo reiškinys, anot Walesos, yra integralus ir vientisas, nors įvairiaaspektis, įkūnijamas per konkrečias psichologinio ir socialinio-kultūrinio gyvenimo apraiškas. Religinė raida iš esmės yra religinė autotelinė, transformacinė ir transgresyvi (Walesa, 2005). Religinio gyvenimo raidoje Cz. Walesa išskiria: 1) ikireliginį laikotarpį (0–1 gyvenimo metai); 2) pirmųjų religingumo apraiškų laikotarpis (2–3 gyvenimo metai); 3) magiškojo-mitinio religingumo laikotarpį (4–7 gyvenimo metai); 4) autoritarinio-moralinio religingumo laikotarpį (7–11 gyvenimo metai); 5) religinio autonomiškumo formavimosi laikotarpį (12–18 gyvenimo metai); 6) autentiško religingumo laikotarpį (18–24 gyvenimo metai), 7) realistiško stabilaus religingumo laikotarpį (25–40 gyvenimo metai); 8) religingumo išsipildymo laikotarpį (40–60 gyvenimo metai); 9) senėjančio žmogaus religingumo laikotarpį (per 60 metų).

Ankstyvojoje jaunystėje religingi žmonės patiria religijos autentiškumą (6 laikotarpis). Ankstesnių religinio gyvenimo etapų pasiekimai yra: 1) geresnis simbolinis ryšio tarp žmogaus ir Dievo supratimas; 2) laipsniška religinio gyvenimo tiesų ir principų interiorizacija ir internalizacija yra grįsta kritiniu požiūriu į religijos autoritetus ir religinius principus; 3) asmeninio religingumo formavimas yra labiau autonomiškas; 4) aukštesnio lygio atsakomybė už savo religinio gyvenimo pasirinkimą. Anot Cz. Walesos, jauni žmonės nuo 18 metų sukuria savo autentišką religinį gyvenimą. Autentiškos yra žinios ar įsitikinimai, jausmai, sprendimai, dalyvavimas, praktika, moralinė patirtis, malda ir t. t. Elgsena vis labiau pasireiškia paties asmens, o ne adaptacijos forma. Nelankstumas, užsispyrimas ir radikalizmas, sąžiningai ieškant atsakymų į klausimus, taip pat pasireiškia per šio amžiaus žmonių religingumą. Jie grindžia tikslumą, vidaus idealų ir principų laikymąsi, kurie pasireiškia tolimojoje perspektyvoje ir tvirta praktika. Sutampa su spontaniškumu, atvirumu, sąžiningumu, radikalumu, jautrumu, jaunimo siekiu pabėgti iš stabilizacijos, reorganizacijos, keisti nusistovėjusias kasdienines maldos formas. Pasireiškia blogio pasaulyje suvokimu ir aplinkinių, taip pat ir Bažnyčios, kritika. Ankstyvoji jaunystė yra pasaulėžiūros dinaminio formavimosi laikotarpis. Šis laikotarpis apima asmeninį požiūrį ir įsitikinimus, susijusius su žmogaus gyvenimo religinio matmens vystymusi. Jaunas žmogus sako, ką jaučia, kaip jis meldžiasi. Autentiškumas persmelkia visus veiksmus. Tokio pobūdžio religingumas yra sudėtingas, tačiau unikalus. Ankstesni Dievo atributai (pvz., moralinis antropomorfizmas), veikla, subjektyvumo charakteristikos – patikėjimas, pasitikėjimas, šventumas, Jėzaus Kristaus asmuo tampa vis svarbesni. Jaunimo dėmesys į tikėjimą kasdieniame gyvenime sutelkiamas per požiūrį ir tarpusavio santykius, veiksmus, jautrumą religiniam turiniui ir atvirumą. Tai dažnas konversijos (atsivertimo) fenomenas, kuris yra radikalaus tikėjimo ir aktyvaus sprendimų priėmimo atšaka (Rydz, 2012, žr. Walesa, 1997, 1998, 2005, 2008).

Šiame disertaciniame tyrime kognityvinės stadijinės-struktūrinės krypties religingumo raidos koncepcija bus teorinis pagrindas, kuris leis aprėpti išsamiausią religingumo sampratą, visų pirma, jame vykstančių procesų dinamiką ir subtilius religinio gyvenimo pokyčius, kas įmanoma dėl struktūrinės-funkcinės ar psichogenetinės religingumo plėtros sampratos (Rydz, p. 29, žr. Piaget, 1972, 1977).

Tyrimas paremtas aukščiau pristatyta šiuolaikinio religijos psichologo Cz. Walesos (2005) sukurta religingumo integralios raidos kognityvine-vystymosi koncepcija, kuri laikoma perspektyviausiu katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje tyrimo teoriniu pagrindu.

Religingumo struktūrizacija, išskiriant jame parametrus (sritis), taps šio fenomeno psichologinėmis-sociologinėmis definicijomis. Parametrų išskyrimas leidžia kategorizuoti empirinius duomenis ir atlikti jų raidos analizę. Taip pat tai leidžia: konceptualiai suvokti žmogaus ryšio su Dievu formas, požiūrį į religinę patirtį bei nustatyti religinio gyvenimo kokybės rodiklius (Walesa, 2005). Epigenetinis požiūris reiškia religingumo fenomeno pažinimą nuo paprastų formų iki sudėtingų, kurios įvairove ir turtingumu peržengia vidutinius savo sugebėjimus šioje gyvenimo srityje. Religingumas visapusiškai atsiskleidžia religiniame gyvenime ir yra visiškai pasiekiamas aukščiausiomis žmogaus santykio su Dievu formomis – pagal individualius bendrosios raidos etapus (taip pat ir ankstyvosios jaunystės).

Religingumas, anot Cz. Walesos (2005, p. 13), yra unikalus, asmeninis, teigiamas žmogaus santykis su Dievu. Jis išreiškiamas žmogaus patyrimu, psichiniais procesais ir būsenomis. Religingumo struktūroje joms priskiriami trys parametrai (*psichikos sritys*, dimensijos): 1) religinis sąmoningumas; 2) religiniai jausmai; 3) religiniai sprendimai. Kiti trys parametrai priskirti religingumui ne tik kaip psichiniam, bet ir kaip *socialiniam-kultūriniam* reiškiniui. Jie yra: 4) ryšys su tikinčių asmenų bendruomene; 5) religinė praktika; 6) religinė moralė. Paskutiniai parametrai išskiriami iš religingumo fenomeno meritorinės ir turinio analizės, religinio reiškinio kaip globalaus žmogaus „Aš“ pasireiškimo. Tai leido išskirti dvi sritis: 7) religinį patyrimą; 8) tikėjimo išpažinimo formas.

Cz. Walesos empirinių ir teorinių refleksijų pagrindu išskirti religingumo parametrai toliau analizuojami ankstyvosios jaunystės kontekste.

1) Religinis sąmoningumas – kognityvusis religingumo aspektas. Tai pagrindinis religijos sistemą ir religingumą formuojantis ir lemiantis elementas, grindžiantis konceptualų žmogaus santykio su Dievu pripažinimą. Religinis sąmoningumas yra dinamiškas, formuojamas ir atnaujinamas procesas. Transcendentinė religinė peržanga grindžiama specifiniu nepriklausomumu nuo žemesnės tikrovės (*profanum*) ir perėjimu prie sakralinės (*sacrum*) (žr. Fowler, 1981; Walesa, 2005).

1.2.1 lentelė. Religinio sąmoningumo pagrindinių rodiklių charakteristika

Religinio sąmoningumo rodikliai	Žmogaus santykių su Dievu pažintinis pripažinimas – protinė veikla, interiorizuojant savo ar kitų religinius veiksmus.
	Religinis supratimas, kurio sudedamosios dalys yra: atmintis, gebėjimas išsaugoti religinio patyrimo poveikį ir pasirenkamasis-vertinamasis mąstymas.
	Sąmonės religinio charakterio komponentų nustatymas, išskiriant denotacinius (tik informacinius) ir konotacinius (asociatyvius) religinės sąmonės aspektus.
	Religinės prasmės įgijimas, dalyvaujant religingumo komponentų nustatymo procesuose ar bendraujant su tikinčiais žmonėmis (įgijimas gilesnės religijos sąmonės dalyvaujant tikinčiųjų bendruomenėje).
	Subjekto siekis imtis religinio charakterio elgesio.

2) Religiniai jausmai realizuojami per patyrimą, įsipareigojimus, įsitikinimais, taip pat elgesiu, siekiais (pvz., religinė viltis). Savitas patyrimas ribojasi su pasaulėžiūra (pvz., meilė priešui) – aukštesnių ver-

tybių įverčiu. Malonūs religiniai pojūčiai, religiniai jausmai, tokie kaip susižavėjimas, džiaugsmas, meilė, o kartais beveik tuo pačiu metu ir nemalonūs pojūčiai, tokie kaip nerimas, baimė, sielvartas, prasiskverbia į kiekvieno religinio veiksmo esmę (Walesa, 2006, p. 132).

Jaunimas religinių jausmų srityje jaučia daug keistumų ir tinkamų pavadinimų trūkumą. Tačiau dažnai gerai atskiriami ir adekvačiai pavadinami tokie jausmai: džiaugsmas, laimė, meilė, pasitikėjimas, viltis, dėkingumas, gailestingumas; religinis grožio išgyvenimas; patiriamas pagyrimas, išdidumas, pyktis; ir moraliniai jausmai, tokie kaip: satisfakcija, kaltė, gailestis. Kai kuriais atvejais iškyla pažinimo procesai, o kartu ir savitas jausminis-emocinis supratimas, ypač konkrečiu turiniu įjautrintas asmens intuicinis aktyvumas (Ten pat).

1.2.2 lentelė. Religinių jausmų pagrindinių rodiklių charakteristika

Religinių jausmų rodikliai	Malonumo rodiklis (nuo labai teigiamo iki neigiamo).
	Jausmų intensyvumas arba stiprumas, su lyginamuoju įvertinimu prieš įvertinant išgyvenamos vertės situaciją, įtvirtintą gyvuoju ir dinamišku žmogaus santykiu su Dievu.
	Jausmų objektas, kuris yra asmeninis ir teigiamas žmogaus santykis su Dievu.
	Subjekto siekis imtis religinio charakterio elgesio.

Religinis jausmas yra savotiškas žmogaus potencialas ir pagrindinė jo konkrečių veiksmų motyvacija. Ankstyvojoje jaunystėje religiniai jausmai yra dar intensyvesni, labiau pasireiškia atkaklumas, jie ilgalaikiai, labiau struktūruoti. Iš esmės išreiškiamas šių jausmų intensyvumas grindžia žmonių gyvenimo planus, įgyvendinant svarbius sprendimus ar naujus gyvenimo interesus (Walesa, 2003). Paprastai kontekstiniai religinių apeigų veiksniai, apeigos lemia poveikį religinei nuotaikai, jos lygiui ar išraiškai, bendravimui dėl savo išlikimo būdo kokybės. Tas bendravimas gali būti intencionalus ar neintencionalus, žodinis ar nežodinis.

Jausmų plėtra priklauso nuo to, kaip jauni žmonės pripažįsta Dievą (žr. Fischer et al., 1990; Tatala, 2008). Jaunimo religinis autentiškumas savo religiniu požiūriu dažnai išreiškia emocinį ir subjektyvų religingumo atributus: psichologinę turinio įžvalgą, ypač kontakto poreikį, patikėjimą ir pasitikėjimą. Atsiranda noras ir siekis Absoliuto, išreikšto *sacrum* per jausmus, kuriais jaunas žmogus reiškia visus rūpesčius ir problemas. Jėzaus Kristaus asmuo jaunam žmogui tampa vis svarbesnis (Rydz, 2012, p. 34; Tatala, 2008, p. 31). Religiniai jausmai yra autentiški, o ne tik kaip prisitaikymo prie aplinkos kaitos ar imitavimo forma. Jaunimo religinius jausmus lemia įvykiai, faktai, simboliai; visų religinių, taip pat religinio gyvenimo situacijų ir religinių vertybių derinimas (Tatala, 2008, p. 31).

3) Religiniai sprendimai apima preferencijas, pasirinkimus, sprendimus ir kitas laisvos veiklos formas, ypač situacijose, kai religingumas iškyla kaip bandymas (Walesa, 2005, p. 23). Jie apima ne tik apsisprendimus „čia ir dabar“, bet ir metasprendimus, planuojant savo ateitį (pvz., karjeros pasirinkimo procesai, pašaukimas, savo laisvės paskyrimas Dievui, tai yra pritarimas turiniui, kurį asmuo priima) (Benediktas XVI, 2012, 10). Religingumas atsiskleidžia kaip laisvas autosprendimas (Walesa, ten pat.).

1.2.3 lentelė. Religinių sprendimų pagrindinių rodiklių charakteristika

Religinių sprendimų rodikliai	Sprendimų struktūra ir religingumo laipsnis.
	Rizikos prisiėmimo situacija kaip pereinamojo laikotarpio į aukštesnio lygio religinį gyvenimą rodiklis.
	Metasprendimai kaip religinės brandos rodikliai.
	Preferencijos, pasirinkimai ir sprendimai kaip religinio gyvenimo principų konsoliduoti rodikliai.
	Religiniai sprendimai kaip sudėtinis asmens teigiamo santykio su Dievu veiksnys.

Religinio pobūdžio sprendimų laipsnis priklauso nuo atskirų religinio turinio sudedamųjų dalių. Atsižvelgiant į tai, religingumas matomas kaip laisvas metasprendimų galios nukreipimas į reikšmingas pasekmes, priimant sprendimą asmens ir kitų žmonių gyvenime (Walesa, ten pat). Metasprendimų tikslas yra atnaujinimas dabartyje, todėl yra intensyvinamas ir situacija iš naujo įvertinama „čia ir dabar“ (Rydz, 1995, žr. Mariano, Damon, 2008). Religiniams sprendimams dažnai būdinga aukšto lygio egzistencinė rizika. Žmogus patiria laisvę rizikuoti, pašalinti ar sąmoningai prarasti žemesnes vertybes dėl didesnio gėrio. Tik santykis su Dievu leidžia pripažinti sprendimą visapusiškai ir nuosekliai. Kuo daugiau jis yra sąmoningas, tuo jo religingumas stabilesnis ir patvaresnis (Walesa, 1998, 2005).

Sprendimų priėmimo atveju, ypač jei sprendimai pasižymi išbandomu religingumu, jaunimas patiria ir realizuoja savo preferencijas ir pasirinkimus. Jaunimo sprendimų įgyvendinimo pagrindas yra sąmoningumas, ypač savo gyvenimo ir savo veiksmų bei galimybių supratimo, kuris pamažu tampa vis stipresnio religinio turinio santykio su Dievu pagrindu, atžvilgiu. Religingumo tyrimai patvirtina, kad yra teigiamas ryšys tarp religingumo ir gyvenimo kokybės tikslų (Rydz, 2012).

Jaunimo autentiškumas pasireiškia sąžiningai ir nekompromisiškai laikantis vidinių idealų, ieškant gyvenimo sprendimų, pasižymi pozicijų ir projektų radikalizmu, kuris rodo, be kita ko, plataus užmojo planus. Religinis autentiškumas yra sudėtingas ir todėl patrauklus jaunimui (Emmons, Paloutzian, Park, 2005). Religinis autentiškumas nuolat atnaujinamas, atsižvelgiant į besikeičiančią gyvenimo tikrovę, jis pasižymi susvetimėjimo nebuvimu. Religinis autentiškumas jauniems žmonėms leidžia lengvai rasti vaidmenį ir vietą pasaulyje ir tampa konkrečiomis reikšmėmis. Bėgant metams jaunuoliams didėja noras keisti gyvenimą (Tatala, 2008). Ryškūs pokyčiai priimant sprendimus vyksta iki 18 gyvenimo metų, tada pagrindinis dėmesys skiriamas mokymuisi ir santykiams su kitais. Jaunuoliai nuo 18 iki 24 metų pripažįsta savo sprendimus platesniame kontekste kaip situacinius ir tarpasmeninius. Sprendimo esmė yra atrasti savo vietą socialiniame, profesiniame ir asmeniniame gyvenime, pagrindu pasirenkant filosofinį ir religinį lygmenis (Rydz, 2002; Tatala, 2008). Paauglystėje sustiprėję religiniai sprendimai metams bėgant vis dažniau susiduria su kasdienio gyvenimo realybe ir tampa autentiškesni (Walesa, 2003, 2005; žr. Foster, 2003).

4) Ryšys su tikinčiųjų bendruomene. Objektyvus ir tikslingas ryšys ir tarpusavio bendrumo su tikinčiais žmonėmis jausmas teikia religingumui psichosocialinį religinį aspektą. Ši bendruomenė jaunuoliui gali būti: savoji šeima, Bažnyčia ir institucijai atstovaujantys asmenys, pavyzdžiui, kunigai, vienuoliai, katechetai, arba asmenys, dalyvaujantys Bažnyčios liturginiame gyvenime. Šio parametro struktūra apima (Walesa, 2005):

1.2.4 lentelė. Ryšio su tikinčiųjų bendruomene pagrindinių rodiklių charakteristika

Ryšio su tikinčiųjų bendruomene rodikliai	Tikinčiųjų bendruomenės religinio patyrimo sfera, kurios esmė yra „realizavimas jos narių kontakto *sacrum* sferoje, padedant galimoms socialinėms ir kultūrinėms priemonėms“ (Walesa, 2005, p. 27); ta sfera yra maldos, susirinkimai, nustatytų susirinkimų sistema, vaidmenys, elgesio taisyklės, funkcijos, keitimasis komunikacija, kalba, reikšmių ir simbolių supratimas (Tatala, 2008).
	Teisės ir pareigos, poreikiai ir norai, nukreipti į religinės bendruomenės narius ar kai kuriuos jų veikimo principus (žr. Geyer, Baumeister, 2005).
	Asmens dalyvavimas tikinčiųjų bendruomenės gyvenime.
	Asmeninis poreliginis aktyvumas.
	Ryšių su tikinčiųjų bendruomene svarba ir reguliuojančioji galia (Paloutzian, Park, 2005; Geyer, Baumeister, 2005).

Ryšius su tikinčių asmenų bendruomene jauni žmonės pirmiausia realizuoja savo šeimoje ir savo religinėje bendruomenėje, parapijos, dalinėje ir bendrabažnytinėje bendruomenėje. Jaunimas dažnai linkęs būti su kitais ir dalytis su jais religiniais išgyvenimais. Taip pat perima iš savo bendruomenės religinių reikšmių raktą ir kulto ženklus (simbolius, ritualus). Ten taip pat patiriama iniciacija nuoširdumo, autentiškumo, atsparumo trikdžiams, savo gyvenimo suvokimo, įgūdžių atsiliepti į bendruomenės kvietimą, priėmimas. Priklausymas ir dalyvavimas tikinčių asmenų bendruomenėje kompensuoja jaunimo religingumo plėtros trūkumus paramos, papildymo, kontrolės, korekcijos bendruomenės gyvenime ir kt. pagrindu (Walesa, 2008, žr. Obuchowska, 2004).

5) Religinė praktika, kaip religingumo struktūrinis parametras, suprantama ir pripažįstama kaip kito religingumo lygmens potencialas, gebėjimai ar įgūdžiai, taip pat kaip žmogaus religingumo konsekvencinė pasekmė. Ši sfera yra jo aktualaus religinio funkcionavimo rezultatas (Walesa, 2005, p. 33).

1.2.5 lentelė. Religinės praktikos pagrindinių rodiklių charakteristika

Religinės praktikos rodikliai	Religinė praktika kaip daugelio religingumo procesų ir sudedamųjų dalių sąveika ir koordinavimas.
	Dalyvavimo tikinčių asmenų bendruomenės religinėje veikloje kompetencija (tarp jų noras ir galimybė būti kartu, tendencija ir gebėjimas įveikti kartu, siekti bendrų tikslų), taip pat religinio pobūdžio, religinio komunikavimo kompetencija (Walesa, 2005; Spilka, 2005).
	Įvairovė religinių praktikų, kurios yra priklausomos, anot Walesos, nuo religinės sąmonės plėtros lygio, moralinio lygmens, religinės motyvacijos tipo ar nuo ryšio su tikinčiųjų bendruomene būdo (tarp pastarųjų bendruomenės santykių autorius išskiria praktiką: spontanišką arba priverstinę, autentišką arba konformistinę, susijusią su džiaugsmu arba baime, esančią apimties ir ekspresijos arba jos organizacijos šaltiniu).
	Religinė praktika kaip apeigos, kulto ir celebracijos požymis (Walesa, 2005; Spilka, 2005).

Religinės praktikos parametras, panašiai kaip ir kiti religingumo sandaros parametrai, gali būti paveikus evoliucijai jo svarbumo ir reguliacijos galios atžvilgiu. Religinių praktikų priėmimo pagrindas yra gebėjimai, įgūdžiai, įpročiai ir motyvacija, kuriuos žmogus įgyja tam tikru būdu per tikinčiųjų bendruomenės pagrindus. Religinė praktika yra konkretūs veiksmai, iš kurių galima išvesti žmogaus asmeninių santykių su Dievu kokybę, religinę brandą, motyvacijos ar realizuojamo ryšio su Bažnyčia būdą (Benediktas XVI, 2012, 4). Asmens praktikomis žmogus komunikuoja su Dievu ar stiprina savo santykius su bendruomene, kurios tikslas yra bendras noras geriausių įmanomų santykių su Dievu. Religinė praktika yra labiausiai matoma ir apčiuopiama religingumo apraiška (Spilka, 2005).

Religinės praktikos ir jų tiesioginis pagrindas, t. y. kompetencija, įgūdžiai, įpročiai ir motyvacija, yra svarbus jaunimo religinio gyvenimo lygmens rodiklis. Esant intensyviai realizuojamiems ryšiams su tikinčių asmenų bendruomene, jaunimo religinė praktika turi platesnę socialinę nuorodą (Spilka, 2005). Jaunimo religinė praktika, kaip ir kitos sritys, jo religiniame gyvenime remiasi autentiškumu ir vidinių idealų atitikimu. Patirti jausmai, išgyvenimai, moralinės taisyklės, susietos su religinėmis praktikomis, tampa vis autentiškesni. Autentiškumo augimas yra išreikštas didelio įsipareigojimo, sudėtingų ir plataus masto projektų ar religinių praktikų, pavyzdžiui, maldos ir garbinimo formų reorganizavimo schemų, dalyvaujant sunkiose piligriminėse kelionėse ar individualiose rekolekcijose, meditacijose. Religinis autentiškumas pasireiškia stabilizacijos ir tingumo vengimu (Spilka, 2005; Walesa, 2005). Jaunimas religinėje praktikoje pabrėžia asmenines ir emocines savybes. Individualių religinių praktikų lygmenyje (pvz., malda) atsiranda gebėjimas suprasti religinės maldos turinio prasmę išplečiant konotacinę (valios) sritį ir emocinių išgyvenimų nuoširdumą, stiprinant religinį įsipareigojimą ir labiau bei autonomiškiau dalyvaujant religinės bendruomenės gyvenime (Spilka, 2005). Atgailos (susitaikymo) sakramentų atžvilgiu atsižvelgiama į jaunimo psichologinį turinį, išskiriant vidinius pokyčius ir ypač padidėjusį kontakto, patikėjimo ir pasitikėjimo Dievu poreikį. Religinių praktikų turinys didele dalimi priklauso nuo gyvenimo, ypač socialinių-istorinių-kultūrinių, situacijų (Spilka, Hood, Hunsberger, Gorsuch, 2003; Levenson, Aldwin, D'Mello, 2005), ir yra, normatyvinių bei nenormatyvinių gyvenimo įvykių rezultatas.

6) Religinės moralės parametras, anot Cz. Walesos, yra sritis, kurioje religija tampa svarbiausiu jaunuolio moralės pagrindu, ir todėl religinio gėrio ar moralinio blogio supratimas tampa religinių veiksmų priežastimi.

1.2.6 lentelė. Religinės moralės pagrindinių rodiklių charakteristika

Religinės moralės rodikliai	Junginys religinės moralės taisyklių su principais, atsirandančiais iš asmeninio kontakto su Dievu.
	Religinės moralės funkcijos.
	Religinės moralės struktūra.
	Sąžinės struktūra.
	Religinės moralės reguliavimo galios ir rodikliai.

Pagrindinis religinės moralės reguliavimo galios šaltinis yra religinis sąmoningumas ir ryšys su tikinčiųjų bendruomene. Taip pat turėtų būti konsekvencinis charakteris. Reikšmingi yra asmens sprendimai, pasirinkimai, preferencijos, kurie susiformuoja pagal teisingumo ar neteisingumo veiksmų principus. Moralė reiškiasi vidiniais ir išoriniais požymiais (Walesa, 2005; Geyer, Baumeister, 2005).

Jaunų žmonių religinė moralė formuoja asmeninius ryšius su Dievu (Walesa, 2005). Šie ryšiai tampa tiesos ir gėrio šaltiniu, kriterijumi, sprendžiant problemas ir konfliktus, vykstančius dorovinio elgesio srityje. Jaunimas religine morale išreiškia savo požiūrį į gyvenimą ir pasaulį, šis požiūris pasireiškia dideliu pasitikėjimu ir optimizmu, nepaisant kai kurių nevilties ir pesimizmo požymių, kas tiesiogiai liudija visus reiškinius. Religinės moralės struktūra apima moralaus elgesio kompetenciją, motyvaciją jo siekti, moralinių principų supratimą, gėrio ir blogio, gėdos pajautimą, atsparumą pagundai ir t. t. (Geyer, Baumeister, 2005). Formuo-

jant autentiškumą religinės moralės srityje, būdinga dinamiška religinio sąmoningumo plėtra, kuri yra ideologinis religinių sprendimų preferencijos pamatas. Jaunystėje autentiškos yra moralinės žinios ir su jomis susieti bekompromisiai sprendimai, paremti vidinių normų ir moralinių idealų tinkamumu ir socialiniais lūkesčiais. Autentiškumas religinės moralės srityje yra sunkiai gaunamas, todėl yra patrauklus iššūkis jauniems žmonėms. Jis pasireiškia kritika prieš suvokiamą moralinį blogį (taip pat ir Bažnyčios) (Walesa, 2005). Religinis autentiškumas nuolat atnaujinamas.

7) Religinis patyrimas išauga iš religinio tikėjimo ir realybės jausmo. Kintantis religinis sąmoningumas tampa ideologiniu pagrindu religiniams siekiams ir sprendimams. Patyrimo sferoje galima sklandžiai ir koncentruotai išskirti raiškos komponentus. Religinio patyrimo elementams priklauso pažinimu įgytos veikiančios psichikos procesų struktūros, elgesio modelių, jausmų, sprendimų moraliniai vertinimai.

1.2.7 lentelė. Religinio patyrimo pagrindinių rodiklių charakteristika

Religinio patyrimo rodikliai	Pažintinis-orientacinis-informacinis.
	Emocinis-motyvacinis ir sprendimų priėmimo veiklos-išraiškos.
	Asmeninis, tiesioginis antgamtinės tikrovės suvokimas ir kartu tikrumas.
	Įsitikinimas akivaizdumu ir teisingumu to, ką žmogus patiria savo intencionaliu ir teigiamu santykiu su Dievu ar su gyvenimiškomis tokios padėties konsekvencijomis.

Religinio patyrimo analizė leidžia ją klasifikuoti, aprėpiant pagrindines sferas: psichinio gyvenimo, turinio analizė reiškia Dievo buvimo pripažinimą (imanentiškumas, arba transcendencija), Dievo veiksmus, pašaukimą ir Dievo atributų patyrimą. Cz. Walesa atkreipia dėmesį į atsirandančių įvairių patyrimo stilių psichologinius pamatus. Religinio patyrimo srityje galima išskirti procesus, kurie priklauso nuo išorinio poveikio: gamtos ir kultūros požymius, tikinčiųjų bendruomenės gyvenimą; ir nuo vidinio poveikio, praeities patyrimas, jausmai, išgyvenimai, mąstymas, veiksmai ar sukauptos žinios (Hill, Hood, 1997; Hay, 2001). Visi religinio patyrimo elementai ir sąlygos glūdi konkrečiose gyvenimo situacijose ir žmogaus asmenybėje. Religinis patyrimas yra gili patirtis, dažnai pasireiškianti vidiniais pokyčiais, kurie kokybiškai pagerina religinio gyvenimo lygį, paliečia žmogaus gelmę, yra jo jungtis (sąjunga) su dieviškąja tikrove. Ši patirtis kyla iš stipraus tikėjimo ir kartu sąmoningumo dovanos (Walesa, 2005).

Religinis patyrimas jaunimui yra paslaptingas pasaulis (Hill, Hood, 1997). Jis išsilieja iš egzistencinės jaunimo ryšio su Dievu gelmės ir priklauso esminiams gyvenimo faktams, kurių jauni žmonės dažnai nejaučia poreikio išsiaiškinti. Jaunimo religinis patyrimas, išaugęs iš savojo gyvojo tikėjimo, stipraus ir gerai pagrindžiamo, lemia teigiamus gyvenimo pokyčius (pvz., atsivertimas). Toks tikėjimas inicijuoja, persmelkia ir gaivina tą patyrimą ir tuo pačiu metu leidžia įveikti tai, kas jame yra jautru (Walesa, 2003, 2005). Anot Cz. Walesos (1998, 2005), jaunystės laikas yra išskirtinė religinio patyrimo sritis. Apie aštuonioliktuosius metus galimi neįprasti patyrimai rekolekcijose, neokatechumetikoje, susijusiuose su Dievo atleidimu ir mielaširdyste, su neįmanomais įvykiais nuo susitaikymo metų, su įėjimu į maldą kaip natūraliu susitikimu su Dievu patiriamu labai intymiai; dažnai susiję pokyčiai yra asmeninio gyvenimo ar įsitikinimų apie ypatingą Dievo intervenciją pagrindas (Walesa, 1998).

8) Tikėjimo išpažinimo formos turi meritorinį-religinį charakterį, priešingai nei ankstesniuose septyniuose parametruose, paremtuose formaliai psichologinių kriterijų pagrindu. Apibrėžiamas kaip „gyvenimas, įkvėptas tikėjimo“ (Walesa, 2005, p. 44). Koncepcijos autorius pabrėžia, kad tai reiškia, jog ypač tikėjimo veiksmai, nurodantys į transcendentinę tikrovę, ar visos tikėjimo išpažinimo formos turi labai asmeninį charakterį. Terminas *tikėjimo išpažinimo forma* suprantama kaip turinio percepcija ar būdas jo įvidujinimo (Walesa, 2005, p. 45). Kartu su religinio turinio įvidujinimu, tikėjimas sukelia veiksmus, kurie rodo į transcendentinę tikrovę. Tikėjimas sukelia žmogaus jautrumą konkrečiais dirgikliais, kurie formuoja asimiliacijos modelius ir būdus, kaip patirti realybę. Tikėjimo išpažinimas tiesiogiai ar netiesiogiai jau religine prasme gali būti ne tik įvykių pripažinimas, bet ir įvidujinto turinio išraiška. Tai gali būti elgesio sunkiose gyvenimo situacijose būdas, parengtis maldai ar aukai. Tikintis asmuo pats nori išpažinti savo tikėjimą, įvidujinti savo požiūrį arba tikėjimo liudijimą (Ten pat).

1.2.8 lentelė. Tikėjimo išpažinimo pagrindiniai rodikliai

Tikėjimo išpažinimo rodikliai	Religinio jausmo prasmės ir įvykių pripažinimas.
	Parengtis aukai ir maldai.
	Religinio slėpinio pojūtis.

Globalus religingumo turinys išreiškiamas įvairiomis tikėjimo išpažinimo formomis ir tikinčio žmogaus gyvenimo liudijimu, kai žmogaus egzistavimas paremtas tikėjimu. Jaunų žmonių, nuoširdžiai tikinčių į Dievą, elgesys ryškus spontaniškumu, autentiškumu ir parengtimi iki pabaigos gyventi tikėjimu. Religinis tikėjimas tampa raktu į gyvenimą, istoriją ir pasaulį. Jis nustato įvykių interpretacijas asmeniniame ir socialiniame gyvenime. Jaunimo tikėjimas socialiai lemia jo reakciją į konkrečius įvykius, jis nustato, kaip gyventi. Tokie renginiai gali būti, pvz., grigališkasis choralas, liaudiškojo pamaldumo praktikos, religinių paveikslų paroda, gyvybiškai reikšmingi asmeniniams sprendimams. Tikėjimas išreiškia įvairias jaunimo pasirengimo maldai ir aukai formas, tai yra asmens pasirengimas bendrauti su Dievu. Parengties dinamiškumas savo ruožtu gaunamas kaip visos religinės veiklos rezultatas. Beveik kiekvieną kartą jaunimo religinio gyvenimo srautas yra taip pat paslapties pojūtis, kurio reguliacinė galia ir stiprumas iškyla santykio bei ryšio su Dievu dinamikoje (Walesa, 2005, 2008).

1.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje koncepciniai pamatai

Lietuvių edukologinėje literatūroje ugdymas suprantamas kaip bendriausia kategorija, įprasminanti švietimo, mokymo, auklėjimo, lavinimo funkcinius ryšius (Bitinas, 2011). Iš to išplaukia ir ugdymo apibrėžimas. L. Jovaiša ugdymą apibrėžia taip: „asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Tai bendriausia pedagogikos kategorija, apimanti auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą“ (Jovaiša, 2007, p. 311). Šį apibrėžimą nuosekliai papildo Lietuvos edukologijos terminijos tvarkymo iniciatyvinės grupės versija: „Ugdymas – kryptingas asmens galių plėtoji-

mas kuriamosios sąveikos pagrindu“ (Bitinas, 2011, p. 28). Tai apibrėžimai iš socialinių-kultūrinių ir psichologinių pozicijų.

Religinis ugdymas yra glaudžiai susijęs su žmogaus gyvenimu. Katalikiškojo ugdymo bendrasis siekis – formuoti asmenybę, savo gyvenimo tikslu matančią Dieviškąją šviesą ir siekiančią tobulumo. Todėl religinis ugdymas, neatskiriamai nuo katechetinių, turėtų būti grindžiamas bendraisiais ugdymo, auklėjimo, mokymo principais. „Religinio ugdymo tikslas yra religinga asmenybė, arba religiškai suformuotas žmogus, aktyviai nusikreipęs į dieviškąjį gyvenimo centrą ir jungiąs su juo visą pažinimą, veikimą ir darymą“ (Šalkauskis, 1992, p. 356).

Z. Trenti (1999, 2000) ir M. Szulakiewiczius (2008), apibūdindami religinį ugdymą, ypatingą dėmesį kreipia į kultūrinę ugdomąją aplinką, kaip ugdomąjį veiksnį. G. Zuccari (2004) skiria dvi religinio ugdymo sritis: religinį ugdymą gretina su katecheze, kurios paskirtis – rengti sakramentiniam gyvenimui ir religinį ugdymą, kurio tikslas – teikti žinias, skatinti mąstymą, pasitelkiant tinkamus ugdymo metodus; tai amžiaus tarpsniais išryškina G. Morante (2013). G. Rossiteris (2005) religinio ugdymo srityje mato pagalbą jaunam žmogui ieškant dvasingumo ir savo tapatybės.

Panagrinėjus teologinę literatūrą, randama, kad joje plačiai vartojama sąvoka *formavimas* nurodo formavimo veiksmą ugdymo procese. Anot L. Jovaišos, „formavimas – ugdymo funkcija, kurios esmė – keisti žmogaus asmenybės, jos atskirų savybių ar psichinių procesų kokybę. Kokybės tobulinimas vyksta ugdant, lavinant, brandinant, auklėjant, prusinant asmenybę“ (Jovaiša, 2007, p. 76). A. Maceina, apibrėždamas religijos sampratą, grindžia ją taip: „Religija – tai žmogaus ir Dievo santykis, kuriame glūdi dvi slinktys: Dievo slinktis link žmogaus ir žmogaus slinktis link Dievo. Pradininkas visada yra Dievas“ (Maceina). Todėl teigtina, kad žmogaus slinktis Dievo, tobulybės linkui – religingumo ugdymo ir jo brandos pamatas.

Šventajame Rašte terminas *formavimas* reiškia ugdymą, mokymą ir parengimą, Dievo kūrybinę veiklą, siekį formuoti žmogų pagal Jo paveikslą ir panašumą. Kaip toks žmogus yra Kūrėjo pašauktas siekti tobulumo. Žmogaus formavimas turi padėti suprasti ir materializuoti Dievo paveikslą. Išsamiausias ir puikiausias būdas buvo realizuotas Jėzuje Kristuje. Formavimas, pagal biblinę-teologinę sampratą, tai siekimas dvasiniožmogiškojo tobulumo sekant Kristų (Fialkowski, 2010, p. 20).

Žmogaus asmenybės formavimo klausimai pagal Kūrėją analizuojami Bažnyčios Tėvų ir to meto rašytojų, senovės mistikų. Pastarieji parodė žmogų kaip „Dievo paveikslą“ ir formavimą suprato kaip panašumo į Dievą atitikimą (Nowak, 1999).

Pasak Z. Chlewinskio (1991), formavimas yra „asmens, grupės ar institucijos įtakos darymas kito žmogaus asmenybei, formuojant jos [...] kognityvines-vertybines psichologines struktūras iš internalizuotų įsitikinimais vertybių sistemos arba išplaukiančių iš jų tam tikros krypties veiksmų. Formavimą sudarantys elementai yra asmens ar asmenų grupės ar institucijos poveikis, asmuo, kuriam daroma įtaka, arba santykio poveikis, kuris turi abipusį charakterį, nors skirtingų proporcijų“.

Formavimo procese gavėjas yra aktyvus subjektas, nes jis pats tiksliausiai įvertina plėtros poreikius ir savo individualų charakterį. Formavimas gali būti susijęs su tam tikra žmogaus psichika – protu, sąžine, religingumu – ir turėtų teikti tam tikrą gyvenimo stilių (Chlewinski, 1991).

Taigi matyti, kad *formavimo* ir *ugdymo* sąvokos dažnai tapatinamos, bet kartu išskiriami ir panašumai bei skirtumai: pirma, sąvokos traktuojamos kaip sinonimai, kai galima jas vartoti pakaitomis. Antra, *formavimas* yra pripažintas kaip orientacija į tikslą, o galutinis rezultatas tariamai driekiasi per visą gyvenimą žmogaus ugdymo procese. Trečia, *formavimas* pavaldus ugdymui, kuris yra bendresnis terminas. Esant tokiai situacijai, tai būtų ugdymo dalis. Ketvirta, šios dvi sąvokos tiksliai atskiriamos. Ugdymas traktuojamas kaip procesas, kuriuo siekiama labiau moralinių ir socialinės srities tikslų, o formavimas apima intelektinius, kultūrinius ir dvasinius tikslus (Nowak, 2005).

Katalikų Bažnyčios dokumentuose abi šios sąvokos dažnai vartojamos sinonimiškai. *Gravissimus educationis* ir daug kitų Bažnyčios dokumentų išskiria sąvokas *formavimas, ugdymas* ir *auklėjimas*. Formavimas yra orientuotas į aspektus: intelektinį, kultūrinį, dvasinį; ugdymas apimtų moralinius ir socialinius aspektus. Be to, ugdymas apima ir formavimą, kai kalbama apie tam tikras konkrečias užduotis.

Katalikiškojo formavimo klausimais rašo daug XX a. teologų. Ypatingo dėmesio nusipelno Y. Congaro, J. G. Philipso, K. Rahnerio, F. Klostermanno, H. U. von Balthasaro, E. Schillebeecko, G. Thilso, G. Lazzatti ir kitų darbai (žr. Fialkowski, 2010, p. 17). Katalikiškojo ugdymo samprata grindžiama krikščioniškojo ugdymo paradigma, ugdymą aiškinant kaip edukacinę veiklą, kuri paremta krikščionybės principais ir parengianti žmogų gyvenimui pagal Evangelijos taisykles.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, teigtina, kad ugdymas – daugiadimensė kategorija, aprėpianti psichologinius ir socialinius-kultūrinius asmens raidos aspektus. Ugdymo procesas – subjekto ir objekto santykis. Čia yra aktyvus subjektas, įvertinantis savo plėtros poreikius ir savo individualų charakterį. Tai abipusiai veiksmai (subjekto ir objekto), skatinantys asmens saviugdą.

Psichologinės religingumo ugdymo įžvalgos. Aptardami religingumo fenomeną ir jo ugdymą, mokslininkai sprendžia klausimą, ar religingumas yra individuali žmogaus būties dimensija, nulemta socialiai ir kultūriškai, įgyta savo asmenine patirtimi, ar religingumas yra dimensijos rūšis, būdinga žmogaus prigimčiai, ir todėl pagrįstas teiginiu *homo est naturaliter religiosus*. Diskusija šioje srityje vyksta filosofijos pagrindu, taip pat pristatoma psichologijos mokslo. W. Prężyna (2011), remdamasis šių sričių mokslininkų (žr. Freud, 1967; Scharfstein, 1954; Rumke, 1962; Zuzini, 1969; Pastuszka, 1981; Jung, 1970; Allport, 1950; Frankl, 1974; Giussani, 2000) suformuluotų įvairių teorinių kontekstų pagrindu, apibendrina, kad religingumas priklauso žmogaus prigimčiai. Iš to paties išplaukia, kad aiškinant religingumo genezę (*tabula rasa*, ir įgimtumą) kartu galima daryti prielaidą, jog yra dviejų lygmenų religingumas, kuriame, pirma, yra prigimties elementų (genotipinė dimensija), ir antra, įgytų sociokultūrinių elementų (fenotipinė dimensija). Ši tezė psichologijos aspektu grindžiama religinių poreikių egzistavimu iš istorinės perspektyvos[10].

Religinių poreikių egzistavimas grindžiamas tuo, kad religingumo reiškinys dabar iš istorinės perspektyvos turi šiuos požymius:

1. Universalumas laike ir erdvėje, kas leidžia tvirtinti, kad religija yra nuolatinė ir svarbi žmogaus gyvenimo ir veiklos dalis. Tai sako istorija, rodo šiandienos stebėjimo rezultatai. E. Frommas (1966) išreiškia

[10] Poreikis psichologijoje suprantamas kaip „biologinio, materialinio, kultūrinio ar dvasinio trūkumo emocinis išgyvenimas ir siekimas jį pašalinti. Poreikis kreipia individą į objektus, kurie būtini jo egzistencijai“ (Jovaiša, 2007).

šią mintį trumpai: „praeityje nebuvo kultūros, ir – kaip atrodo – negali būti tokios kultūros ateityje, kuri neturėtų religijos. [...] Religinis fenomenas yra vienas iš svarbiausių žmogaus dvasinės raiškos rodiklių“ (From, 1981, p. 81).

2. Svarbi religingumo reikšmė žmogaus psichikai. Reikšmingumas gali būti įvertintas pagal patirties šioje srityje intensyvumą ir gilumą, kiek religinė patirtis įsiskverbia į žmogaus gyvenimą – individualų ir bendruomeninį. Šiuo atžvilgiu religinis išgyvenimas yra žmogaus patyrimo centras.

3. Religingumo adekvatumas žmogaus vystymuisi ir funkcionavimui – tiek jo asmenybės, tiek ir socialinio gyvenimo. Į tai dėmesį atkreipia psichologai, atstovaujantys įvairioms teorinėms kryptims (Allport, 1950; Jung, 1970; Fromm, 1966; Frankl, 1974). Anot W. Prężynos, daugelis empirinių tyrimų labai aiškiai patvirtina teigiamą religingumo ryšį su: žmogaus asmenybės aukštesniu integraciniu lygiu emocinėje-įsitikinimų srityje; padidėjusiu imunitetu stresinėse situacijose ir gebėjimu įveikti sudėtingas situacijas (liga, kančia ir mirtis); gyvenimo prasmės jausmu; terapinė funkcija; plačiai suprantamu psichologiniu brandumu (Prężyna, 2011, p. 17).

Matome, kad šie religingumo fenomeno požymiai – pakankamas pagrindas patvirtinti teiginį, kad religingumas ir jo ugdymas turi genotipinį pagrindą, yra būdingas žmogaus prigimčiai, jo natūralus poreikis. Genotipinis religingumo komponentas gali būti aiškinamas kaip „intencionalumas“, glūdintis žmogaus prigimtyje. Šis intencionalumas kreipia žmogaus veiklą į konkrečią jam reikšmingą sistemą, centrines reikšmes, lemia žmogaus veiklą, jo vystymąsi. Šios veiklos nutraukimas nesustabdo žmogaus vystymosi, jis tiesiog keičia konkretaus asmens asmenybės ir socialinio funkcionavimo kryptį. Taigi, suprantama, genotipas nėra deterministinis komponentas, analogiškas biologiniam determinizmui, o palieka erdvės socialinėms ir kultūrinėms įtakoms, pasirinkimams ir sprendimams, kurie formuoja fenotipinį religingumą.

Susumuojant tai, kas pasakyta, galima apibendrinti:

- genotipinė religingumo dimensija yra potenciali savybė, glūdinti žmogaus prigimtyje, o fenotipinį lygį lemia socialiniai ir kultūriniai veiksniai. Vienas iš tokių veiksnių – ugdymas;
- religinė žmogaus raida ir jos sąlygos turi tam tikrų panašumų, susijusių su žmogaus socialine raida;
- religingumas, kaip žmogaus kondicijos socialinė dimensija, yra pavaldus žmogaus prigimčiai, tačiau jo fenomenologinis pobūdis yra darinys sąveikos su aplinka, kurioje žmogus auga; žmogaus religingumas yra prigimtinių-psichologinių ir sociokultūrinių dimensijų dermė. Tuo turėtų būti grindžiamas religingumo ugdymas.

Šias idėjas papildo ir apibendrina A. Maslow (2011) poreikių hierarchinės piramidės viršūnėje išskirti savirealizacijos ar saviaktualizavimo poreikiai (Maslow išskiria šiuos pagrindinius žmogaus poreikių tipus: fiziologiniai, saugumo, priklausymo ir meilės, savigarbos ir kitų pagarbos bei (poreikių piramidės viršūnėje) savęs realizavimo poreikiai) (Maslow, 2011, p. 95). Save realizuojantis žmogus sieja būtį pagal pasirinktą vertybę. Pasirinktos vertybės siekimas atitinka jo polinkius, talentus, gebėjimus. Taip jis geriausiai save išvysto, išugdo, patobulina. Ugdymas, kuris atitinka polinkius, atneša džiaugsmą.

Ką asmuo turi daryti, kad save realizuotų? Kokie yra veiksmai, kuriais asmuo save realizuoja? A. Maslow išskiria keletą jų. Vienas iš reikšmingiausių veiksmų, kreipiančių asmenį į savęs realizavimą, yra viršūnių išgyvenimai. Tai transcendentiškas savęs realizavimas arba savęs viršijimas (A. Maslow jų išskiria 35), kuris, anot A. Maslow, išplaukia iš aukštųjų potyrių, Būties vertybių suvokimo, jų įžvalgų ir įtaigos. Taigi transcendencija reiškia aukščiausius ir labiausiai apimančius žmogiškojo sąmoningumo, elgesio ir santykiavimo lygmenis – ne kaip priemones, bet kaip tikslus sau pačiam, reikšmingiems asmenims, žmonėms apskritai, gamtai ir visatai.

Šia prasme transcendencija yra veiksmingiausias savęs realizavimo būdas, asmenį išplečiąs virš visokių siaurinančių ribų ir vedantis į Būties vertybes, Dievo link.

Asmens savęs realizavimo momentas charakteringas tuo, kad viršūnės išgyvenimai asmenį ypač sutelkia, pakelia aukštesniam gyvenimui, suvienija su tuo, kas jam reikšmingiausia – su Dievu, visata, kuriai jis kaip asmuo priklauso ir kurioje turi savo vietą. Tokio išgyvenimo metu jam atsiskleidžia tos Būties vertybės, kurios jam asmeniškai artimiausios, turinčios ypatingą prasmę, kad jis joms pasiaukoja. Asmuo priartėja prie savojo „Aš“, prie savo unikalaus savitumo, tampa tikresnis, gilesnis, brandesnis, ir tuo momentu jis yra ypač laisvas, atsakingas, aktyvus, apsisprendžiąs (Maslow, 2011).

Anot K. Wojtylos (1997), savęs aktualizacija yra aktas, kuriame žmogus kaip „Aš“ yra veikiantis. Terminas *actus* kalba apie tai, kad žmogus kaip „Aš“ save išgyvena kaip veikiantį. Tai veikimo būdas. Tai žmogaus tapsmas, arba *fieri*. Asmuo save realizuoja savo veiksmu, įgyja asmeniui būdingą pilnatvę ar formą – tai savęs turėjimo ir valdymo forma. Veiksmu asmuo save realizuoja kaip „ką nors“ ir kaip „ką nors“ save atskleidžia. Drauge su šia realizacija eina savirealizacija aksiologine ir etine prasme, realizacija moraline verte. Savęs realizacija kaip laimingumo sinonimas. Save realizuoti ir būti laimingam – tai beveik tapatybė. Tai – įgyvendinti tą gėrį, kuriuo žmogus kaip asmuo tampa geras ir yra geras. Tai laimingumo ir aksiologijos ryšys. Šis ryšys atsiranda atliekant veiksmą ir jame realizuojasi (Wojtyla, 1997, p. 223).

Su religingumo ugdymo psichologiniais pamatais svarbu sieti *religinės brandos* ir *religinio brandumo* kategorijų sampratas bei nužymėti jų turinį.

Brandus religingumas (angl. *maturity*, it. *maturità*) suprantamas kaip tam tikro lygio religingumo tobulumo laipsnis, atitinkantis aukščiausius tam tikros religijos standartus. Religinė branda, arba religinis brendimas, reiškia laipsnį (etapą), asmens ar asmenų grupės plėtros lygį, siekiant „brandaus religingumo“, kuris yra priimtinas religinių standartų. Branda kaip procesas – ugdymo(-si) analogija. Skirtumas tas, kad branda nustato vidinės raidos procesą pagal asmens potencialo aktualizaciją, įžvelgia palankesnes sąlygas įtakos požiūriu arba trukdančias situacijas (Tokarski, 2006). Anot S. Tokarskio, brandos ir ugdymo(-si) procesai lemia religingumo plėtros procesą.

Brandus religingumas charakterizuojamas šiais bruožais:

- Religinių vertybių centriškumas, t. y. vertybių hierarchinėje sistemoje aukščiausia vertė tenka religijai; religingumas suteikia tikslą ir prasmę žmogaus gyvenimui, kurdamas ir formuodamas žmogaus vertybių sistemą. Religinis turinys daro svarbiausią įtaką motyvacijai ir elgesiui.

- Religinis angažuotumas – brandaus religingumo asmuo yra dvasiškai angažuotas maldos gyvenimui ir savo religingumo stiprinimui, kas pasireiškia ir išoriškai. Religingumas angažuoja žmogaus asmenybę siekti Dievo, pažinti Jį, išlaikyti kontaktą su Juo. Tai išreiškiama religiniu angažavimu, svarbiausia Dievo pažinimo ir Jo malonės forma.
- Religinių įsitikinimų sanglauda pasireiškia, kai asmuo vienodai intensyviai priima visus pagrindinius religinių įsitikinimų sistemos elementus ir veiksmais įgyvendina.
- Integralus religinių nuostatų pobūdis reiškia tai, kad brandaus religingumo asmens religinės nuostatos atitinka pagrindinius elementus: emocinį, intelektualųjį ir elgesio, taip pat išorinius veiksmus siekiant santykio su religiniu objektu (Dievu), kitais žmonėmis ar religine organizacija.
- Personalinė religingumo dimensija, arba asmenybinis santykis tarp asmens – religijos subjekto (žmogaus) ir Asmens – religijos objekto (Dievo).
- Socialinė arba bendruomeninė religingumo dimensija reiškia bendrumo (ryšio) jausmą su kitais religingais asmenimis. Toks bendrumas realizuojamas gilinant ir plėtojant savo religingumą, bendradarbiaujant su kitais religiškai angažuotais asmenimis pozityvių santykių su Bažnyčia link. Religingumo tikslas yra šventumo realizacija. Tai daroma bendruomenėje (grupėje, bažnyčioje) su kitais religingais žmonėmis (religinis angažavimasis).
- Dinaminis religingumo pobūdis. Brandus religingumas turi tendenciją būti nuolat tobulinamas. Ši tendencija atsispindi, be kita ko, pokyčiuose, kurie yra religingumo egzistavimo įvaizdžio paskata įsitraukti į religinius reikalus. Brandus religingumas yra religingumas, besivystantis, nuolat augantis (tai yra dinaminis). Šis pokytis kyla daugiausia dėl paties žmogaus ir jo santykio su Dievu, kitais žmonėmis ir pasauliu tobulinimo (Tokarski, 2006, p. 167).

Minėti bruožai – tai psichologiniai religinės brandos rodikliai.

Kalbant apie religinį ugdymą, turimos mintyje įvairios edukacinės sistemos (ugdymas), remiantis tokios rūšies veikla kaip religija (įsitikinimų, religinio tikėjimo). Iš esmės kiekviena religija plėtoja edukacinę veiklą, siekdama teikti atitinkamas vertybes (religines) ir moralės principus, arba formuoja konkrečias religines nuostatas, derančias su savos ideologijos tiesomis. Svarbu pažymėti, kad konkreti veikla ir edukaciniai atskirų konfesijų veiksmai yra susieti su konkrečia religine ideologija (su religine tradicija, Apreiškimu, tikėjimo indėliu) (Morante, 2013, p. 162). Esminis dalykas religijoje yra susijęs su Dievu (Aukščiausioji Būtybė, Absoliutas ir kt.). Religiniu ugdymu siekiama formuoti atitinkamą požiūrį į gyvenimą, atitinkantį religijos ideologiją (Jusiak, 2009, p. 256).

Katalikiškasis ugdymas yra krikščioniškojo ugdymo forma ir remiasi krikščioniškosios religijos prielaidomis bei idėjomis. Krikščioniškasis ugdymas paprastai apibrėžiamas kaip edukacinė veikla, kuri paremta krikščionybės principais ir parengia žmogų gyvenimui pagal Evangelijos taisykles. Krikščioniškojo ugdymo principai ima savo turinį iš Jėzaus Kristaus mokymo ir Jo pavyzdžio. Jis aiškiai ir ryškiai atskleidė religines idėjas. Pirmiausia parodė Dievą kaip tobulos Meilės viziją (Jusiak, 2009).

Pagrindinis idealas, esantis Apreiškime, kurį priėmė krikščionybė, yra Dievo meilė ir meilė artimui (brolystė tarp žmonių). Krikščionybė Dievą suprantamas kaip tobulą Meilę, Dievas laikomas Visatos Kūrėju, žmonijos Gelbėtoju. Jis nori, kad visi žmonės praturtintų save ir eitų išganymo link. Todėl meilė rodo žmonėms kelią į tobulumą. Tikinčiųjų idealas yra gyventi Dievo ir žmogaus meilėje (broliška meilė). Toje religijoje Dievas yra suasmenintas ir iš esmės jis yra pagrindinis Mokytojas. Todėl reikia prisiminti krikščionybėje akcentuojamą žmogaus pašaukimą „būti Dievo vaiku“. Žmogus, anot Kūrėjo, yra pašauktas save plėtoti ir tobulinti. Krikščionybėje būti brandžiu žmogumi reiškia „atsakyti“ (reaguoti) į Dievo pasiūlymus, susietus su asmeninio gyvenimo koncepcija, kuri turėtų būti vykdoma pagal Dievo planą. Krikščioniškasis ugdymo supratimas apibrėžiamas kaip personalistinis. Jėzus Kristus, iš kurio kyla krikščionybė, nurodė savo mokiniams tardamas: „Eikite į visą pasaulį ir skelbkite Evangeliją“ (Mk 16, 15).

Remiantis KBK ir apibendrinant tai, kas išdėstyta (Morante, Jusiak, Rydz ir kt.), nužymimas religinis turinys, kuris aprėpia žinojimą ir supratimą:

- tikėjimo tiesų, susijusių su Dievo, kaip Tėvo, buvimu ir savybėmis, Dievo, kaip Tiesos ir Meilės, Visagalio, Visa apimančio, Nekintamo ir Šventojo Kūrėjo;
- tikėjimo tiesų, susijusių su saugumo jausmu ir Jėzaus Kristaus gyvenimo, mirties ir Prisikėlimo slėpiniu, turinio;
- sakramentų, Krikšto, ypač Eucharistijos, Sutvirtinimo ir Santuokos, priėmimo;
- liturginių metų, didžiųjų švenčių, pavyzdžiui, Velykų Tridienio ar Kalėdų laikotarpio, taip pat turinio, susijusio su svarbiais Bažnyčios gyvenimo įvykiais;
- katalikų socialinio mokymo turinio, žinios, esančios enciklikose, Katalikų Bažnyčios Katekizme, mokymosi apie santuoką ir šeimą;
- krikščioniškojo gyvenimo reguliacijos principų, kaip krikščioniškojo meilės principo realizavimo, atlaidumo galimybės, tiek asmens, tiek tų, kurie veikia platesnę bendruomenę;
- žmogaus pašaukimo, religingo žmogaus tinkamumo, pašaukimo laimei ir laisvei, Dievo pažinimo būdų, taip pat ypatingo turinio, susijusio su savo gyvenimu ir pašaukimu, profesija, ar tam tikrų preferencijų, susijusių sprendimais dėl santuokos, šeimos, kunigo pašaukimo;
- žmogaus gyvenimo galutinio tikslo ir prasmės, amžinos laimės, eschatologinės perspektyvos, religinės interpretacijos gyvenimo kaip kelio į amžinąjį gyvenimą, ir mirties, kaip perėjimo iš šio gyvenimo į amžinąjį gyvenimą.

Socialiniame gyvenime labai svarbus procesas, kuris vyksta tarp grupių ir bendruomenių, yra ugdymas ir socializacija. Šis procesas yra susijęs su žmogaus, kaip racionalios būtybės, laisvos ir gyvybingos, prigimtimi. Ugdymas yra apibrėžiamas kaip visuma poveikių, formuojančių žmogaus asmenybę ir rengiančių ją socialiniam gyvenimui. Tai žmogaus formavimo procesas, atsižvelgiant į siekiamus tikslus ir į atskirų kultūros vertybių įgyvendinimą. Tai daroma per konkretų veiksmą tarp, kurio abiejų pusių (mokytojo ir mokinio) yra pedagoginiai santykiai.

Ugdymo poveikis priklauso nuo ugdytojų sąveikos pobūdžio (asmenys ir institucijos, įskaitant tėvus, mokytojus, mokyklą, visuomenines organizacijas, kultūrą ir religiją) ir tiesioginė priimta ir tinkamai organizuota ugdymo sistema, taip pat netiesioginis švietimas. Labai svarbi ugdymo proceso dalis yra sąmoningas ugdytinio pastangų formuojant savąją asmenybę priėmimas. Religinis ugdymas yra sąmoningi veiksmai, kurie veda į žmogaus santykius su Dievu. Tai yra žinios apie religiją, kaip žmogaus gyvenimo *sacrum* dimensiją, perkėlimas kartu su konkrečia forma, tartum pirmasis žingsnis religinių poreikių pabudinimo link, į *sacrum*, ir religinių žmogaus poreikių vaidmens atradimas, jautrumo transcendencijai ir pagarbos religiniams simboliams įkvėpimas.

Krikščioniškasis ugdymas grindžiamas prielaidomis krikščioniškosios religijos, kurios idealas yra Dievo ir artimo meilė. Čia Dievas suprantamas personalistiškai ir iš esmės yra pagrindinis ugdytojas. Krikščionių Dievo samprata veda žmogų į išganymą, o tai atsitinka religinio vystymosi būdu. Svarbiausias Mokytojas yra Jėzus Kristus. Taip pat dvasinio vystymosi kelyje svarbų vaidmenį turi žmogus. Tai ypač pasakytina apie tėvų, pedagogų, ganytojų, kurie gali vadovauti ugdytinio vystymuisi, pagalbą, kuri yra labai reikalinga siekiant surasti Dievą, amžinos laimės davėją. Krikščioniškojo ugdymo idealas yra grindžiamas keturiais pagrindiniais principais: kristocentrizmu, morale, personalizmu ir humanizmu.

Kristocentrizmas kreipia į vertybes, normas ir elgesį, kylantį iš Jėzaus, iš kurio kyla religija ir veda į Jį, nes Jis reikalauja nuolatinio pažinimo ir meilės Dievui Jėzuje Kristuje. Su tuo pirmuoju principu kyla ir antrasis – moralės – principas, reikalaujantis iš ugdytinio moralinių vertybių akceptacijos, sąžinės laisvės ir atsakomybės (Kunowski, 1959, p. 212). Personalizmas eksponuoja žmogiškąjį orumą, o krikščioniškojo humanizmo principas atskleidžia socialinę žmogaus prigimtį, ko pasekmė yra atvirumas kitiems ir siekimas bendrojo gėrio (principas padeda liudyti gėrį kitiems). Šių taisyklių derinys užtikrina pagrindinius krikščioniškojo ugdymo tikslus. Pagrindinis principas yra antgamtinio pobūdžio, ir juo pasiekiamas išgelbėjimas. Antrasis yra kasdieniškas ir orientuotas į individo gerovę bei skirtas bendram labui (socialinis) (Kunowski, 1962, p. 29).

Krikščioniškojo ugdymo idealas yra žmogus, gyvenantis pagal Jėzaus Kristaus modelį-pavyzdį (idealą). Tobulumo būsena (*sacrum*) pasiekiama per konkrečių principų (meilė) įgyvendinimą. Tokios nuostatos sau formavimas yra tęstinis procesas. Religinis gyvenimas turėtų būti gilinamas ir tobulinamas. Būtent čia yra žmogaus įsitraukimas, kaip reikalauja pats Dievas. Analizuojant saviugdą krikščioniškąja dvasia, reikėtų pažymėti, kad pagrindinis mokytojas yra Dievas. Jis yra šaltinis ir galutinis žmogaus veiklos tikslas. Kiti ugdytojai turėtų stengtis aktyvinti savo edukacinę veiklą, žinodami, kad jie taip pat turėtų nuolat tobulinti religinį gyvenimą.

Krikščioniškasis ugdymas yra žmogaus veikla, vykstanti per sąmoningą žmogaus dialogą su savimi, Dievu ir kitais žmonėmis, siekiant visapusiškai plėtoti asmenybę. Krikščioniškojoje kultūroje ugdymas, tiksliau kalbant, krikščioniškoji pedagogika, suprantama kaip pagalba asmens vystymuisi, religinei brandai, kuriai modelį nurodo Jėzus. Ugdymo esmė yra pažinti save ir per ugdytinio ar ugdytojo įtaką ir inspiraciją padaryti sąmoningą darbą savo pačių vystymuisi.

Taigi krikščioniškasis ugdymas yra svarbus asmeninio ir socialinio gyvenimo elementas (Annicchiarico, 2013, p. 115). Šis procesas yra susijęs su žmogaus, kaip racionalios, laisvos būtybės, linkusios vystytis, prigimtimi.

Krikščioniškoji ugdymo koncepcija, anot Jono Pauliaus II, remiasi teologine-filosofine žmogaus ir pasaulio koncepcija. Antropologiniai ugdymo koncepcijos pamatai yra grindžiami personalizmu, tomizmu ir fenomenologija. Koncepcijoje žmogus yra suprantamas kaip protinga būtybė, laisva ir dinamiška, kuri gali atskleisti ir aktualizuoti savo gebėjimus (Wojtyla, 1994).

Ugdymo procese yra būtina ir konkrečių vertybių sistema. Racionaliai galima suformuluoti pagrindinius ugdymo principus, kurie yra gėrio, tiesos ir asmens orumo vertybės (Wojtyla, 1994, 1997). Krikščioniškasis religingumo ugdymas pirmiausia yra siejamas su genotipine religingumo dimensija bei prigimtiniu religiniu poreikiu. Krikščioniškojoje kultūroje religingumo ugdymas suprantamas kaip pagalba asmens religinei brandai, kuriai modelį nurodė Jėzus Kristus. Krikščionybės aiškinimu, asmuo, kuris akceptuoja tą modelį, yra giliai įsitraukęs į savo pašaukimo realizaciją, todėl pagrindinis klausimas yra autoformacija saviugdos būdu (Jusiak, 2009, p. 313).

Krikščioniškojoje ugdymo koncepcijoje svarbi vieta tenka *saviugdai*. Socialiniame gyvenime raidos, ugdymo ir saviugdos klausimas yra ypač svarbus jaunimo atžvilgiu, t. y. tos socialinės grupės, kuri nuspręs šeimos, tautos ir globalios visuomenės ateitį. Nūdienos tyrimuose telkiamas dėmesys į saviugdos pobūdį pagal krikščionybės sampratą, nes krikščioniškoji kultūra yra sistema.

Saviugda krikščioniškuoju požiūriu yra darbas su savimi visapusiškam vystymuisi, orientuotas į išsigelbėjimą. Tos rūšies veikla yra pasekmė priimto krikščioniškojo tikėjimo, kuriame per Krikštą ir sakramentus asmuo dvasiškai raginamas siekti tobulumo pagal Jėzaus, Dievo Sūnaus, modelį. Praktikoje tai reiškia gyventi atitinkant Kristaus mintis ir poelgius. Krikščioniškasis tikėjimas motyvuoja žmogų integraliai ir visapusiškai raidai, kuri yra pasiekiama savęs pažinimu, savigarba ir saviugda. Krikščioniškuoju supratimu ugdymas – būdas siekti šventumo, jo idealas yra Jėzus Kristus, (Dievas-žmogus), Švč. Mergelė Marija ir šventieji.

Krikščioniškojo, kartu ir katalikiškojo religingumo ugdymo koncepcijos filosofinis pagrindas yra personalizmo koncepcija. Šiuo požiūriu žmogus yra asmuo, veiklos subjektas, racionalus ir laisvas (Annichiarico, 2013, p. 125). Laisvė išreiškiama asmens apsisprendimo galia. Religingumas – santykis tarp asmens-žmogaus (subjekto) ir asmens-Dievo (objekto). Tai papildoma psichologine asmeninio ir neasmeninio religingumo charakteristika (1.3.1 lent.):

1.3.1 lentelė. Asmeninio ir neasmeninio religingumo charakteristika

RELIGINGUMAS	
Asmeninis	**Neasmeninis**
Subjekto bruožai	
Aktyvumas	Pasyvumas
Angažuotumas	Abejingumas
Spontaniškumas	Sąstingis
Kūrybingumas	Imitacija
Atvirumas	Izoliacija
Tolerancija	Nebuvimas tolerancijos
Autonomiškumas	Heteronomiškumas
Laisvės „į“ jausmas	Laisvės „į“ trūkumas, laisvės „nuo“ trūkumas
Atsakomybės jausmas	Atsakomybės jausmo trūkumas
Tikslo įsisąmoninimas	Egzistencinė dezorientacija
Altruizmas ir alocentrizmas	Egocentrizmas ir egoizmas
Stabilumas	Labilumas
Objekto bruožai *Dievas kaip:*	
Asmuo	Traktuojamas realistiškai
Terminalinė vertybė	Instrumentalinė vertybė
Centrinė vertybė	Periferinė vertybė
Internalizuota vertybė	Neinternalizuota vertybė
Santykio bruožai	
Dialoginis	Monologinis
Abipusis	Vienpusiškas
Tiesioginis	Netiesioginis
Aktualizuotas	Neaktualizuotas

Verta prisiminti aukščiau pateiktą religingumo apibrėžtį ir jo struktūrą. Religingumas, anot Cz. Walesos (2005, p. 13), yra unikalus, asmeninis, teigiamas žmogaus santykis su Dievu.

Šiuos parametrus ir turėtų aprėpti katalikiškojo religingumo, kaip psichinio-sociokultūrinio-religinio reiškinio, ugdymas. Tai paremiame ir L. Jovaišos (2005) religinio ugdymo įžvalgomis.

Katalikiškojo religinio ugdymo tikslas, anot L. Jovaišos, – išugdyti sąmoningą ir aktyvų katalikų bendruomenės narį, galintį savo gyvensena liudyti Jėzų Kristų pasaulyje. Išugdyti sąmoningą ir aktyvų kataliką padės šie uždaviniai:

1) esamos materialinės ir dvasinės kultūros pamatu suteikti auklėtiniams žinių apie Kristų kaip Mesiją, Jėzaus gyvenimą ir darbus (religinis sąmoningumas);
2) plėtoti religinius jausmus, valią, elgtis pagal krikščioniškąją moralę, socialinio gyvenimo nuostatas (religiniai jausmai, religinė moralė);
3) diegti ir skatinti motyvus, stiprinančius jų religinį, visuomeninį, kultūrinį aktyvumą (religiniai sprendimai);
4) katalikas turi nešti Gerąją Naujieną (Kristaus mokymą pagal Šventąjį Raštą) visiems, kurie yra aplinkui jį – klystantiems, tikintiems ir netikintiems, žodžiu, būti apaštalu, liudytoju (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinis patyrimas);
5) teikti pavyzdį savo tauriu pasaulietiniu gyvenimu (religinė moralė);

6) priimti nustatytus sakramentus, dalyvauti šv. Mišių aukoje (religinis *credo*, religinė praktika, religinis patyrimas) (Jovaiša, 2005).

Anot jo, katalikiškojo ugdymo pamatas yra Senasis ir Naujasis Testamentai, remiamasi Bažnyčios tradicija, jos Tėvų ir mokytojų veikalais, Šventojo Tėvo enciklikomis, Bažnyčios susirinkimų nutarimais.

Apibendrinant teigtina: *Katalikiškojo religingumo ugdymas, kaip tikslingas ir kryptingas asmens santykio su Dievu, Transcendencija, sacrum formavimas, aprėpia visas jo struktūros sritis: psichinę (religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), sociokultūrinę (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir specifinę religinę (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos).*

1.4. Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos – katalikiškojo religingumo ugdymo veiksnys

1.4.1. Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų samprata

Bėgant amžiams išsiplėtojo dvi religinio kulto formos: liturginis ir politurginis, taip pat kaip ir dvejopas dvasingumas: oficialusis – srautas iš Bažnyčios liturgijos ir privatus, vadinamas liaudiškuoju pamaldumu, susijęs su įvairiais liaudiškaisiais maldingumais (Sobeczko, Pierskala, 2004, p. 47).

Akivaizdu – vienas iš pagrindinių Katalikų Bažnyčios religinio gyvenimo elementų priklauso liturgijai, apibrėžiamai kaip Bažnyčios veiklos viršūnė, kaip šventimas, ypač sakramentinis, veikla, *culmen et fons* (SC, 10). Šalia liturgijos taip pat išryškėjo kitos religinio gyvenimo – dievogarbos – formos, kurios vadinamos liaudiškosiomis (arba liaudies).

KBK (1996) aiškina: „Liaudies religingumas iš esmės sukaupia vertybes, kuriomis krikščioniška išmintis atsiliepia į svarbiausius gyvenimo klausimus. Sveika katalikiška liaudies nuovoka sugeba sintetiškai aprėpti gyvenimą; ji kūrybingai suriša, kas dieviška ir kas žmogiška, Kristų ir Mariją, dvasią ir kūną, bendruomenę ir jos institucijas, asmenį ir visuomenę, tikėjimą ir tėvynę, protą ir jausmus. Ta išmintis – tai krikščioniškas humanizmas, kuris tvirtai pabrėžia kiekvieno žmogaus, kaip Dievo vaiko, orumą, deda žmonių brolybės pamatus, moko bendrauti su gamta ir suvokti darbo prasmę, nuteikia gyventi džiugiai ir giedrai, net ir susiduriant su gyvenimo sunkumais. Ta išmintis taip pat yra liaudies nuovokumo pagrindas, evangelinė nuojauta, padedanti spontaniškai suvokti, kada Bažnyčioje pirmiausia tarnaujama Evangelijai ir kada ji nebetenka savo turinio bei esti užgožiama kitų interesų“ (KBK, 1676). Iš šio gana plataus ir labai išsamaus apibrėžimo matyti, jog liaudiškasis pamaldumas gali būti tyrinėjamas įvairių mokslų aspektais: istorijos, teologijos, filosofijos, antropologijos, sociologijos, edukologijos ir kt. Dera pažymėti, kad šis fenomenas kol kas mažai sulaukia mokslininkų dėmesio, daugiausia tyrimų šiomis temomis randama etnologijos ir liaudies pedagogikos srityse. Įvairiais aspektais – kilmės, muzikiniu, apeiginiu – apie liaudiškąjį pamaldumą rašė lietuvių autoriai: A. Ragaišis (1906), J. Totoraitis (1936), S. Yla (1950), J. Vaišnora (1958), A. Vyšniauskaitė (1993), B. Buračas (1994), V. Balčytytė-Dačinskienė (1997), G. Beresnevičius (1998), A. Motuzas (2003,

2005, 2006, 2007, 2013), R. Račiūnaitė-Paužuolienė (2012), S. Stumbra (2007, 2011) ir kt. Liaudiškojo pamaldumo aspektus tyrinėjo italų mokslininkai G. Agostino (1987), C. Maggioni (2004). Šio reiškinio problemomis domisi lenkų mokslininkai H. Sobeckas (2007), R. Pierskala (2004).

Reikia pažymėti, kad tradicinės kultūros tyrimuose dažnai sinonimiškai vartojamos *liaudiškojo pamaldumo* ir *liaudiškojo religingumo* sąvokos. Vatikano Dievo Kulto ir sakramentų kongregacijos išleistame „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadove“ (2001) šios sąvokos apibrėžiamos skirtingai, antrąją pateikiant kaip universalesnę, platesnę: „Sąvoka „liaudiškasis pamaldumas“ nusakomos įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio kultinės apraiškos, kurios, atsižvelgiant į krikščioniškojo tikėjimo kontekstą, reiškiasi visų pirma ne šventosios liturgijos formomis, bet ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos, etninės grupės ar jų kultūros“ (9). Tuo tarpu *liaudiškojo religingumo* sąvoka nurodo universalią patirtį: „tam tikra religinė dimensija visuomet yra kiekvieno žmogaus širdyje, kiekvienos tautos kultūroje, ypač kolektyvinėse jos apraiškose. Visos tautos kultinėmis priemonėmis siekia išreikšti savo visa apimančią transcendentiškumo viziją, gamtos, visuomenės ir istorijos sampratą. Tokia sintezė yra labai vertinga žmogiškuoju ir dvasiniu požiūriu“ (LPLV, 11). Italų mokslininkas G. Agostino (1987) tvirtina, kad liaudies pamaldumas ir religingumas yra dvi to paties veido pusės ir, anot autoriaus, religinis liaudies elgesys būtų tiesiog folkloras, ir kalbėti apie liaudies religingumą be pamatinio liaudies pamaldumo reikštų pereiti prie gryno sociologizmo ar psichologizmo (Agostino, 1987, p. 27).

„Słownik katechetyczny“ (2007) pažymi, kad „liaudies religija, be abejonės, yra būdas gyventi ir manifestuoti savo gyvenimą per tiesioginį santykį su gyvenimo sąlygomis. Religija žmonėms yra vertingumo ir kultūros sistemos horizontas, kartu su savo simboliais, kalba, sąvokomis ir ženklais. [...] Liaudies religingumas turi ir reiškia aiškų savo požiūrį ir Dievo bei žmogaus, jų santykio supratimą, dera atkreipti dėmesį, kad būtent liaudies religingume vyksta ypatinga tikėjimo ir gyvenimo integracija, Dievo artumo gyvenime patyrimas, labai realistinis Kristaus įsikūnijimo supratimas, ypatingas Švč. M. Marijos ir šventųjų gyvenimų išgyvenimas. Liaudies religingumas gali būti realus katechezės šaltinis“ (*Słownik katechetyczny*, 2007, p. 783).

„Bendrajame katechezės vadove“ (BKV, 1998) aiškinamas katechezės santykis su liaudiškuoju pamaldumu. Čia nurodyta, jog „krikščionių bendruomenėse kaip gyvybiškai svarbus katalikiškosios tikrovės matmuo, yra ypatingų kartais jaudinamai karštos ir grynos Dievo bei religinio gyvenimo paieškos apraiškų, kurias pagrįstai galima pavadinti *liaudiškuoju pamaldumu*. Per jį pasireiškia Dievo alkis, kurį gali pažinti tiktai paprastieji ir vargdieniai. Jis daro žmogų pajėgų didžiadvasiškumui ir pasiaukojimui, negana to, heroizmui, kai reikia parodyti tikėjimą. Jis susijęs su giliųjų Dievo savybių – tėvystės, apvaizdos, nuolatinio ir meilės kupino artumo – aiškiu suvokimu. Jis sužadina vidines nuostatas, retai taip aiškiai pastebimas kitur: kantrybę, kryžiaus jautimą kasdieniame gyvenime, pasiaukojimą, atvirumą kitiems, dievobaimingumą [...]. Gera linkme nukreiptas liaudiškasis pamaldumas daugybei žmonių gali vis labiau virsti tikru susitikimu su Dievu Jėzuje Kristuje“ (BKV, 1998, 195).

Teologijos mokslas ir Bažnyčios dokumentai daug tiksliau apibrėžia, kas yra liturgija, tačiau sąvoka *liaudiškasis pamaldumas* ir *liaudiškasis religingumas* yra ne visai aiškiai apibrėžtas. Todėl svarbu patikslinti šių sąvokų apibrėžtis.

Sąvokos *liaudiškasis* (it. *popolare*) **samprata.** Sąvokos *liaudis*, *liaudiškas* yra daugiaprasmės. *Liaudis* rodo žmonių kalbos ar kultūros vienybę, kartais kaip minios, kuri neturi savo tapatybės, taip pat žmones su kultūrine tapatybe (Pierskala, 2007). „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2006) *liaudis* apibrėžiama kaip „paprasti darbo žmonės, valstiečiai“, o su tuo siejama ir sąvoka *liaudiškas*. Teologiniu aspektu ši sąvoka įgyja kitą prasmę ir susijusi su sąvoka *Dievo tauta*. Taigi čia žodžių *liaudiškasis* arba *liaudis* suvokimas taip pat apima ne sociologinę, o teologinę ir ekleziologinę prasmę, t. y. esantis Dievo tautos, kaip hierarchinės visuomenės, tikinčios Jėzų Kristų. Anot Šventojo Rašto, *tauta* reiškia Dievo tautą, Dievo Naująją Sandorą, įskaitant visus žmones, kurie yra Kristaus Kūnas (KBK, 782).

Liaudiškojo pamaldumo (it. *pietà popolare*) **samprata.** Tai sąvoka, reiškianti: būti pamaldžiam, rodyti religinę savo pusę. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ rašoma, kad *pamaldus* reiškia „atsidėjęs maldoms, maldingas“. Taip pat vartojamas žodis *dievotas*, t. y. pagal Dievą, gyvena pagal Dievo valią; kaip žmogus, pasišventęs maldai, dievobaimingas. Pamaldumas, anot H. Sobeczko, apima visą gyvenimą, visą jo veiklą. Pamaldumas suprantamas ir pagal vertę: sąžiningumo, teisingumo, įdedamo darbo ir prigyventų materialinių vertybių proporcingumą ir kt. Terminas *pamaldumas* paprastai vadinamas tikinčiojo žmogaus religingumo raiška. Apima Bažnyčios pripažintas liturginės maldos formas, apeigas, taip pat asmeninius maldingumo aktus (Sobeczko, 2007, p. 11).

Pripažįstama, kad liaudiškasis pamaldumas yra formuojamas biblinio-krikščioniško Apreiškimo. Nors ir išreikšdamas žmogaus jausmą Dievui, t. y. žemo kryptį link aukšto, liaudiškasis pamaldumas tarp kitų – kultūrinio, socialinio, religinio ir t. t. – aspektų pabrėžia rėmimąsi Evangelija, o ne tik neapibrėžta transcendencija ar subjektyviu tikėjimu (Maggioni, 2004, p. 122). Evangelijai esant bet kurios liaudies pamaldumo formos išraiškos matu ir vertinimo kriterijumi, vertinant pamaldumo praktikas turi prisijungti gryninimo darbas, tokiu atveju reikalingas išsaugoti teisingą nuorodą į krikščionišką paslaptį (LPLV, 12).

Popiežius Jonas Paulius II akcentuoja: „Liaudiškasis pamaldumas negali būti ignoruojamas ar traktuojamas abejingumu ar nepagarba todėl, kad yra turtingas vertybių ir pats iš savęs perteikia religinį požiūrį į Dievą“ (Jonas Paulius II, 1988, 18).

Taigi apibendrinant pateiktus teiginius, šiame darbe *liaudiškojo pamaldumo* samprata grindžiama LPLV ir apibrėžiama taip: „įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio kultinės apraiškos, kurios, atsižvelgiant į krikščioniškojo tikėjimo kontekstą, reiškiasi visų pirma ne šventosios liturgijos formomis, bet ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos, etninės grupės ar jų kultūros“ (LPLV, 2001, 9).

Katalikų Bažnyčios mokymo aspektu – katalikų liaudiškasis pamaldumas žodžiu *katalikų* ženklina, kad nagrinėjamas konkrečios – katalikų – religijos objektas.

Liaudiškojo pamaldumo praktikų (it. *pietà popolare practice*) **samprata.** Tarp įvairių liaudiškojo pamaldumo formų išskiriamos liaudiškojo pamaldumo praktikos. LPLV šį fenomeną aiškina: „privačios arba viešos krikščioniškojo maldingumo apraiškos, kurios, nors nebūdamos liturgijos dalimi, harmoningai dera su

ja, tai yra atitinka jos dvasią, normas ir ritmą. Negana to, šios maldingos praktikos yra tam tikru mastu liturgijos įkvėptos ir veda krikščioniškąją liaudį į liturgiją“ (LPLV, 10).

Vatikano II Susirinkimo dokumente *Sacrosanctum Concilium* atkreipiamas dėmesys į liturgijos ir maldingų praktikų santykį, primenant, kad ši pamaldumo sritis turi būti glaudžiai susijusi su liturginiu gyvenimu, nors ir nėra tiesioginė liturgijos dalis, bet tarytum pratęsia liturginį gyvenimą (12–13). Apibendrindamas Bažnyčios mokymą KBK primena, kad „Bažnyčia remia tas liaudies maldingumo formas, kurios, išreikšdamos evangelinę nuojautą bei žmogiškąją išmintį, praturtina krikščionių gyvenimą“ (KBK, 1679).

Popiežius Paulius VI *Evangelii nuntiandi* (48) liaudiškąjį pamaldumą pristato kaip vieną iš evangelizacijos būdų. Jonas Paulius II dokumentuose nuo *Catechesi tradendae* iki pat *Novo Millennio ineunte* aiškina liaudiškojo pamaldumo ir evangelizacijos santykį, akcentuodamas liaudiškąjį pamaldumą kaip evangelizacijos metodą.

Į liaudiškąjį pamaldumą didelį dėmesį atkreipia popiežius Benediktas XVI, kuris teigia, kad „Liaudies pamaldumas yra didis Bažnyčios lobis, padedantis žmonėms pačiu nuoširdžiausiu būdu išreikšti savo tikėjimą. Senieji gestai ir ženklai, perduodami iš kartos į kartą, išmokstami iš tėvų ir senelių, yra turtas, kurį būtina saugoti [...]. Tai kartu labai svarbi priemonė solidarumui ir artimo meilei skatinti, šeimų vienybei ir bendruomenių narių draugystei stiprinti (http://www.radiovaticana.org/lit/articolo.asp?c=477006).

Jo mintį pratęsia popiežius Pranciškus kalboje krikščioniškoms brolijoms, iškeldamas liaudiškąjį pamaldumą kaip Bažnyčios lobio ir bendruomeninio bei asmeninio tikėjimo išgyvenimo būdą (http://lt.radiovaticana.va/news/2013/05/05/popiežius_pranciškus_krikščioniškoms_brolijoms:_„liaudies_pamalduma/lit-689310).

Katalikų liaudiškasis pamaldumas yra realizuojamas liturginiais metais. Tai aiškiai pateikia LPLV dokumentas, skirtas visai Bažnyčiai, aprėpiantis liaudiškojo pamaldumo istoriją, santykį su liturgija, liturginių metų ir jo turinio analizę. Tad toliau – trumpai apie liturginius metus, kuriuose atsiskleidžia liaudiškojo pamaldumo raiška, liaudiškojo pamaldumo praktikos ir jų muzikinės formos.

Liturginių metų samprata. Šiandieninė liturginių metų vizija prasideda suvokimu, kad tai nėra grynas ir paprastas laiko struktūravimas, įgyvendinamas Bažnyčios įvairioms šventėms rengti ir ypatingiems metų periodams pažymėti. Anot G. Cavagnoli (2004), liturginiai metai yra „nuolatinė ir besivystanti viso išsigelbėjimo plano šventė, viena forma apimanti puikių Dievo darbų atkūrimą, Sūnaus-Tėvo kultą per Sūnų Dvasioje, Bažnyčios švietimą ir šventinimą, sampyną, siūlančią plačią tematiką bet kuriai katechezės formai, ypač stipriais advento ir Kalėdų, gavėnios ir Velykų periodais, nukreiptais į Viešpaties pasirodymo ir jo prisikėlimo paslapties šventimą“ (Cavagnoli, 2004). Būtiną liturginių metų dalį sudaro dar ir skyrius apie Mariją ir Šventuosius, mirusiųjų minėjimai. LPLV gana dažnai cituojamas *Sacrosanctum Concilium* (104), kur tvirtinama: „Į metų tėkmę Bažnyčia įterpė taip pat ir kankinių bei kitų šventųjų atminimą“ [...] išryškėja, kad „švenčiant šį metinį Kristaus paslapčių ciklą, šventoji Bažnyčia su išskirtine meile garbina palaimintąją Dievo Motiną Mariją, neperskiriamai susijusią su savo Sūnaus darbais“ (LPLV, 103).

Advento metas – laukimo, atsivertimo, vilties laikas (LPLV, 96), pasirengimo laikas Kalėdų iškilmėms, švenčiant Dievo Sūnaus gimimą, taip pat ir viltingas laukimas antrojo atėjimo pasaulio pabaigoje (*Li-*

turginis kalendorius 2012–2013 C, p. 24). Advento išraiška liaudiškojo pamaldumo praktikomis tokia: tai maldos ir giesmės, skirtos Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo garbei. Ryškiausias liaudiškojo pamaldumo praktikų elementas – Švč. M. Marijos valandos (*Liturginis maldynas,* 2007, p. 303), kurios sudarytos kunigų brevijoriaus pagrindu, kaip dienos paaukojimas Švč. M. Marijos globai[11].

Gavėnios metas – „Dievo žodžio klausymosi ir atsivertimo, pasiruošimo ir Krikšto atminties, susiėjimo su Dievu ir broliais, daug dažnesnio kreipimosi į krikščioniškosios atgailos ginklus – maldą, pasninką, išmaldą – laikas“ (LPLV, 24). Pelenų diena pradeda gavėnią – atgailos ir Kristaus kančios apmąstymo laiką (*Liturginis maldynas,* 2007, p. 213). Gavėnios meto išraiška liaudiškajame pamaldume – ypatingas Jėzaus Kristaus kančios ir mirties apmąstymas liaudiškojo pamaldumo praktikomis. Graudūs verksmai[12] – tai dramatizuotas Kristaus kančios apmąstymas (*Liturginis maldynas,* p. 409); Kryžiaus kelias[13] (lot. *Via crucis*) – tai atkartojimas Jėzaus kančios kelio Jeruzalės gatvėmis, sudėtas į 14 stočių, sujungtų maldomis ir giesmėmis. Žemaičių Kalvarijos kalnai[14] – tai „20 stočių, arba vietų, Kryžiaus kelias“ (*Liturginis maldynas,* p. 421).

Eilinis metas – „Šalia savo specifinį pobūdį turinčių laikų metuose yra dar 33 ar 34 savaitės, kai Kristaus paslaptis švenčiama ne kuriuo nors išskirtiniu požiūriu, o tiesiog visa kartu“ (*Liturginis kalendorius 2012–2013 C*, p. 38). Šiame laike ypatingas dėmesys skiriamas Švč. M. Marijos kultui[15] (hiperdulijai[16]). Liaudiškojo pamaldumo praktikose Marijos kultas reiškiasi ypač Gegužinėmis pamaldomis[17] (Mojavos). Eiliniam laikui priskiriamas ir šventųjų kultas (šventieji Globėjai, pvz., šv. Antanas, šv. Juozapas, šv. Agota ir t. t.). Maldos už mirusiuosius taip pat priklauso liaudies pamaldumui, tai šermenys, laidotuvės, mirusiųjų minėjimai, Vėlinės (Stumbra, 2007, p. 282).

---

[11] Šių maldų kilmė siekia X amžių. Kieno jos sudarytos – nėra žinių. Pirmiausia jos buvo kalbamos privačiai iš pamaldumo į Mariją, vėliau, jau ryšium su kunigų *Officium*, ir gavo vardą *Officium Parvum* (Vaišnora, p. 54). Ilgą laiką manyta, kad jų autorius yra jėzuitas šv. Alfonsas Rodrigezas, bet paskutiniais tyrimais nustatyta, kad jas parašė pranciškonas Bernardinas de Bustis (Motuzas, 2005).

[12] Šios tradicijos pradininkai yra lenkai, XV a. sukūrę pasijos žanrą „Lamentacijos“ (it. *lamento* – „rauda, verksmas“). [...] Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje pirmą kartą lietuviškų Graudžių verksmų tekstą parengė marijonas kun. Eliziejus Miliauskas Igliaukoje apie 1859 m. [...] 1898 m. Seinų vysk. Antanas Baranauskas parengė Graudžių verksmų vertimą su natomis, jo rankraštis yra saugomas Kauno arkivyskupijos kurijos archyve (KAKA, Nr. 289) (Motuzas, p. 56–57).

[13] Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos ištakos – Jeruzalėje. Tai kelias, kuriuo Kristus ėjo į savo mirties vietą. [...] Ryškiausi kančios apmąstymai – septyni Jėzaus (nešančio kryžių) parpuolimai, visų pirma iš *Via dolorosa* Jeruzalėje ir jo pavyzdžiu atsiradusios Kryžiaus kelio maldos. Katalikų Bažnyčios paprotys gavėnios penktadieniais ir sekmadieniais bažnyčiose meldžiantis ir giedant apvaikščioti Kryžiaus kelią į Lietuvą atėjo per Lenkiją iš Italijos – tai pranciškonų kultūros palikimas (Motuzas, p. 43–45).

[14] 1637–1639 m. vyskupas Jurgis Tiškevičius Gardų kalnuose pastatė bažnyčią ir 19-oje koplyčių įkūrė 19 stočių, arba 20 vietų, Kryžiaus kelią, o pačią vietovę pavadino Naująja Jeruzale, kiek vėliau – Žemaičių Kalvarija (Motuzas, p. 223). Kalnai ne tik einami lankant įrengtas koplyčias-vietas, bet ir namie giedami per šermenis bei mirusiųjų minėjimus, o bažnyčioje – Didžiąją savaitę ir pan. (*Liturginis maldynas*, p. 421).

[15] Oficialia Marijos kulto pradžia yra laikomi 431 m. Visuotinis Efezo Bažnyčios susirinkimas tuomet paskelbė, kad Marija yra Dievo Motina. [...] Taigi tuo laiku Marijos garbinimas jau buvo gana plačiai paplitęs ir žmonių pamėgtas (Kajackas, p. 156).

[16] Bažnyčia skelbia, kad Marijai dera *hiperdulijos* kultas. Atsižvelgiant į unikalią Marijos motinystę ir jos malonių pilnatvę, jai skiriamas ypatingas aukštinimas (lot. *veneratio*). Tiesa, jis neprilygsta *latrijos* kultui, kuris teikiamas vienam Dievui, bet pranoksta angelų ir šventųjų gerbimą, reiškiamą *dulijos* kultu (Karaliūnaitė, p. 30).

[17] Gegužinės pamaldos yra labai sena religinė praktika. Jau XII a. aptinkami aiškūs gegužinių pamaldų pėdsakai Ispanijoje, Prancūzijoje ir Vokietijoje. XVII a. Italijoje atsiranda gegužinės pamaldos, panašios į dabartines mūsiškes. Pradžią joms davė šv. Pilypas Nėris (*Liturginis maldynas*, p. 266).

Įkultūrinimo samprata. Liaudiškojo pamaldumo bei jo praktikų esmė ir prasmė yra glaudžiai susijusi su sąvoka *įkultūrinimas*, suprantant tai kaip Evangelijos ir kultūros[18] santykį. Liaudiškojo pamaldumo praktikos – tai Evangelijos ir kultūros išraiška.

Tikėjimo įkultūrinimas yra atsakas į Dievo apsireiškimą, jis kyla iš liaudies, iš kultūros, iš kalbos, turint omenyje, kad žmogiškosios prigimties vienybėje egzistuoja reikšmingos kultūrinės skirtybės, kurių esmė – priimti ir praturtinti Dievo Karalystę (Cervera, 2004, p. 81). Kultūra yra ne tiek kaip patarnaujanti evangelizacijai, kiek integruojanti Kristaus paslapties visuotinumą (*Catechesi tradentae,* 53). Kultūra tampa vieta, į kurią žmogus ir pasaulis kviečiami patirti Dievą. Krikščioniškajame tikėjime Dievo Žodis nepereina į kūrybą, kuri jam būtų svetima. Atsiranda tam tikras tęstinumas tarp Evangelijos ir kultūrų.

Evangelija – lyg sėkla – gali ir privalo kultūrose rasti derlingą dirvą, į kurią galėtų būti pasėta, siekdama vėl išreikšti tikėjimą pagal tam tikras skirtingų kultūrų neišsenkamumo savybes, pagal evangelinės žinios neišsenkamumą ir daugiaformį pačios evangelijos mokymo turtingumą. Tačiau nuolatinis dialogas kreipia Evangeliją ir kultūrą vieną kitos link tokiu būdu, kad jei Evangelijos taikymo kultūrai procesas leidžia reikštis taip, idant būtų suprantamas pagal bet kokios kultūros kategorijas, radikaliau daroma, kad Evangelija „taptų įkvepiančiu, normatyviniu ir vienijančiu principu, transformuojančiu ir atkuriančiu tą kultūrą, suteikdama pradžią „naujam kūriniui“ (Arrupe, 1985, p. 175–176). Kaip matyti, evangelizacijos procesas yra dvikryptis: nuo Evangelijos link kultūros ir nuo kultūros link Evangelijos (Schinella, 2007, p. 45).

Kaip minėta, realybėje liaudiškasis pamaldumas yra „tikra tautos sielos išraiška, kadangi paliesta malonės ir sutvirtinta džiugaus evangelizacijos ir vietinės kultūros susitikimo“ (Jonas Paulius II, 1988, 293). Daugeliui kartų tos formos buvo vienintelė krikščioniškos katechezės knyga (pvz., Šventasis Raštas), prieinama didžiajai liaudies daliai, pritaikyta bet kokio amžiaus žmogui ir bet kokiam metų laikui. Ne tiek verta pažymėti, kad jos buvo labai populiarios, kiek kad yra įsišaknijusios religinėje žmonių kultūroje, perduodamos tėvo vaikui, augino gyvenimo religingumo dimensija. Egzistuoja bendruomeninės tapatybės galimybė, atverianti išėjimą iš bet kokios totalizuojančia prasme familistinės žiūros: neužtenka būti geriems tik savo šeimai ar savo artimajai aplinkai, reikia kurti ir bendruomeninę gerovę, tradicija tai reguliuoja. Liaudiškasis pamaldumas yra gyvas simbolinis paveldas, gebantis suteikti atramą naujiems klausimams, galintis reprezentuoti galingus tapatybės išteklius ir būti atviras susidūrimui su aukštesniu. Liaudiškasis pamaldumas yra dėmesingas žmonėms ir konkrečiam gyvenimui, jausminėms, emocinėms ir racionalioms žmogaus patirtims – labiau nei abstrakčioms formuluotėms ir bendroms idėjoms priklauso pasauliui, artimam psichologijai, egzistenciniams klausimams ir prigimtiniams žmogiškosios būtybės poreikiams (Schinella, 2007, p. 55).

Liaudiškojo pamaldumo tautinio-religinio tapatumo aspektas. Anot A. Maceinos (1991), religija žmogaus atžvilgiu yra atremta į du polius: žmogiškumą ir asmeniškumą. Todėl religija kiekvienoje tautoje įgyja konkrečiai tautai būdingų bruožų. Religija „kiekvienoje tautoje įgyja kitokios spalvos, kitokios šviesos,

[18] Žodis *kultūra* kildinamas iš lotyniško veiksmažodžio *colere* („apgyvendinti“, „lavinti“, „gerbti“). Iš esmės kultūra apima ypatingą žmonių *veiklą*: skirtingos teorijos, pateikiančios kultūros apibrėžimus, paprastai nurodo skirtingus tokios veiklos rinkinius. Kultūra yra sudėtinė visuma, apimanti žinias, tikėjimus, menus, moralę, teisę, papročius ir kitus vertingus, gerbiamus ir puoselėjamus gebėjimus, kuriuos žmogus įgyja kaip konkrečios visuomenės narys konkrečiu istoriniu laikotarpiu (http://lt.wikipedia.org/wiki/Kultūra).

žodžiu, kiekviena tauta religijoje reiškiasi savotiškai“ (Maceina, 1991, p. 211). Savaime aišku, kad tuo turi būti grindžiamas lietuvių tautos ir Katalikų Bažnyčios santykio kontekstas. Religija apsupa visą žmogų: jo gyvenimą nuo gimimo iki mirties. Žmogus mąsto apie Dievą sava kalba, į liturgines apeigas įpina savos tautos kūrybos, garbina Dievą tam tikrais jo tautai būdingais veiksmais, menu – tai tikri atributai, kurie jį jungia su kitomis tautomis religijoje, bet kartu ir skiria individualybe. Tai reiškiasi kaip tautinio-religinio tapatumo kalba, remiantis LPLV, BKV ir kt.

1.4.1 pav. pateikiamos susistemintos liaudiškojo pamaldumo praktikomis ugdomos nuostatos, išgyvenamos vertybės.

1.4.1 pav. Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų turinyje glūdinčios vidinės nuostatos, išgyvenamos vertybės

Liaudiškasis pamaldumas – svarbus, nepamainomas „atspirties taškas“ ugdant religingą asmenybę, gilinant bei brandinant tikėjimą lietuvių tautinės kultūros elementais.

Toks persikeitimas įvyksta ir mūsų atveju, kai tyrimas vyksta lietuvių tautos ir Katalikų Bažnyčios kontekste. Tautiškumo rezultatą A. Maceina mato religiniame auklėjime. „Religinėse tautos gėrybėse (kaip ir kalboje ar mene) glūdi realizuotas religinis tautiškumas, kuris pasisavintas kaip lytis ir apsprendžia prigimtą žmogaus linkimą Dievop“ (Maceina, 1991, p. 216). Pagrindiniu uždaviniu kelia: tautinių religinių gėrybių perdavimą ateinančioms kartoms ir jų palaikymą tautoje. Tautiškumas pasiekia savo kulminaciją būtent religijoje. Vaikas – paauglys – jaunuolis nuo seno visą kultūrinį-religinį paveldą gaudavo iš šeimos, nes šeimoje buvo puoselėjamos įvairios aktyvumo formos ir priedermės: a) buitis; b) tikėjimas (laikytis Dekalogo, skie-

pyti religijos normas, švęsti religines šventes); c) kultūra (laikytis tradicijų, papročių, dalyvauti apeigose, ceremonijose); d) socialinis aktyvumas (bendrauti su šeimos nariais, su kaimynais, dalyvauti parapijos, kaimo bendruomenės veikloje) (Vasiliauskas, 2006, p. 81). Tai veikia kaip socializacija ir inkultūracija. Socializacijos pasekmė – individo integracija į socialinę aplinką, o inkultūracijos procese individas perima jo aplinkai būdingą pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, kaip to rezultatas formuojasi individo kognityvinis, emocinis ir elgesio (praktinis) panašumas su jo socialinės aplinkos nariais (Стефаненко, 2009, p. 90). G. N. Volkovas (1999) išskiria net šešis liaudies pedagogikos ugdomuosius veiksnius: gamtą, žaidimą, žodį, darbą, religiją, pavyzdžio idealą. „Religija savaime yra apimanti daugelį ugdymo veiksnių: idealą, pavyzdį, simbolį. Taip pat religija daugeliu atžvilgių sujungia visus ugdymo veiksnius“ (Волков, 1999, p. 86). Liaudies pedagogikoje glūdi evangelinės minties sklaida. Liaudiškasis pamaldumas atlieka krikščioniškųjų vertybių saugojimo funkciją (Račiūnaitė-Paužuolienė, 2012, p. 223).

Liaudiškojo pamaldumo praktikos aprėpia žodinę, kinestezinę, muzikinę-giedotinę ir meninę raišką. Vatikano Dievo kulto ir sakramentų kongregacija (LPLV, 2001) pabrėžia muzikos svarbą liaudies pamaldumo raiškai ir pažymi: „giesmė, būdama kiekvienos tautos sielos natūrali išraiška, liaudiškajam pamaldumui yra labai reikšminga. Pastangas išlaikyti tradicinių giesmių paveldą reikia derinti su bibliniu ir bažnytiniu supratimu“ (LPLV, 2001, 18). Kryžiaus keliai, rožančius (Švč. M. Marijos ir Švč. Jėzaus Vardo) Žemaičių Kalvarijos kalnai, Graudūs verksmai, Švč. M. Marijos valandos, Gegužinės, Birželinės pamaldos, šermenų apeigos, mirusiųjų minėjimai, kasdienės maldos – tai svarbus lietuvių tautos etnologinis ir etnomuzikologinis paveldas. Nuo seno giesmė buvo laikoma iškilmingesne, prakilnesne maldos forma – čia dera paminėti, kad beveik kiekvienas giedotojas turėjo savas melodijas, paveldėtas iš tėvo, motinos, kurias brangindavo ir tik tomis melodijomis giedodavo. Šeima nuo seno namuose giedojo – per adventą (Švč. M. Marijos valandos), per gavėnią (Žemaičių Kalvarijos kalnai, Kryžiaus keliai, Graudūs verksmai), gegužės mėnesį (Švč. M. Marijos litanija), birželio mėnesį (Švč. Jėzaus Širdies litanija), sekmadieniais likę namie, sumos metu giedodavo įvairias giesmes, kurias vesdavo tėvas, motina, seneliai. Taip su giesmių (muzikos) pagalba jaunas žmogus būdavo supažindinamas su tikėjimo tiesomis, įvedamas į religijos praktiką.

Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos – katalikiškojo religingumo brandos veiksnys, religinis, sociokultūrinis-edukacinis fenomenas. Jų pažinimas, praktinė veikla, jausminis poveikis – efektyvi priemonė asmens santykiui su Dievu, transcendencija stiprinti, jo religingumo psichinei, socialinei- kultūrinei, specifinei religinei raidai efektyvinti.

1.4.2. Muzikinė raiška katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis aspektu

Aiškinant religiją kaip metateorinį fenomeną, apibrėžiant ją kaip santykį tarp subjekto (žmogus-asmens) ir objekto (Dievo-Asmens, Transcendencijos, *Sacrum*), vėl grįžtama prie A. Maceinos minties: religija – tai du poliai – Dievas ir žmogus. Tai Dievo ir žmogaus susitikimas tam tikroje erdvėje, kurią įprasta vadinti šventa (Maceina), arba *sacrum.* Tai Dievo slinktis žmogaus link ir žmogaus slinktis Dievo link. Tą susitikimą, kaip mokslo objektą (čia teologinė samprata), analizuoja filosofija, psichologija, sociologija,

edukologija (šia prasme – vesti jauną žmogų, puoselėti tą santykį (Dievo slinktis link žmogaus ir žmogaus slinktis link Dievo). Ir muzikologija – jos objektas – muzika. Neatsiejami metateorine prasme ir šių mokslų integracija. Kas begali, be muzikos, būti artimiau religijos objekto? (pvz., J. S. Bacho „Magnificat“ arba „Mato pasija“ ar kt.).

Muzikos ir religijos integracinius ryšius rodo įvairių istorinių epochų filosofų, teologų, psichologų, edukologų, muzikologų ir kt. darbai (Platonas, 2000; Aristotelis, 1990; šv. Augustinas, 1998; Komenskis, 1998; Hegelis, 1998; Meduševskij, 2001; Wojtyla, 1997; Ratzingeris, 2012; Waloszek 1997; A. Cimini (2013) ir kt.; lietuvių – Šalkauskis, 1990; Maceina, 2002; Vydūnas, 1997, Rinkevičius, 2006, 2009; Matonis, 1991; Vilimas, 2011; Kalavinskaitė, 2009; ir kt.). Šių fenomenų neatskiriamas sąsajas liudija ir religinės muzikos kūrinių, sukurtų nuo pat seniausių laikų iki mūsų dienų, gausa. Jie aprėpia muzikinį palikimą nuo tradicinių giedojimų iki kompozitorių sukurtų sudėtingiausių muzikos šedevrų (psalmės, himnai, grigališkasis choralas, įvairios giesmės, motetai, liturginė drama, mišios, kantatos, oratorijos ir kt.). Religinė (arba bažnytinė) muzika (lot., it. *musica sacra,* arba sakralinė muzika, angl. *church music*) apibrėžiama kaip krikščioniškųjų konfesijų religinė muzika. Siaurąja prasme bažnytine muzika vadinama muzika, kuri atliekama bažnyčiose per įvairias liturgines apeigas. Bažnytinei muzikai priskiriami visi kūriniai, sukurti pagal šios muzikos žanrus ir atliekami bažnyčioje (*Bažnytinė muzika,* 2011, p. 34). Tai didžiųjų kompozitorių: G. P. da Palestrinos, O. di Lasso, G. Handelio, J. S. Bacho, J. Haydno, L. van Bethoveno, W. A. Mozarto, J. Bramso ir kt.; Lietuvoje – J. Naujalio, Č. Sasnausko, T. Brazio, A. Remesos, L. Abariaus, V. Miškinio ir kt. kūriniai.

Muzikos, giedojimo esmė ir reikšmingumas atsiskleidžia Šventajame Rašte[19], tai akcentuoja Bažnyčios Tėvai ir popiežiai, Vatikano II Susirinkimo bei po susirinkimo išleisti dokumentai.

Reikšmingai muzikos svarba ir jos poveikio galimybės asmens religinei patirčiai pristatyta Bažnyčios Tėvų – muzikaliausio iš jų – šv. Ambrozijaus, taip pat šv. Augustino autobiografiniame veikale „Išpažinimai“ (1998).

Plačiausiai muzikos ir religijos ryšius savo teoriniuose darbuose plėtoja popiežius Benediktas XVI (2010, 2012). Knygoje „Liturgijos dvasia“ aiškina taip: „Kai žmogus sueina į sąlytį su Dievu, vien kalbėjimo nebeužtenka. Pažadinami jo egzistencijos sluoksniai, savaime virstantys giesme; maža to, žmogaus savasties nepakanka tam, ką jis turi išreikšti, todėl išvien su juo giedoti jis kviečia visą kūriniją: „Pabusk tad, mano siela! Pabuskite, lyra ir arfa! Pažadinsiu aušrą. Tau dėkosiu tautose, Viešpatie, giedosiu tau šlovės giesmę tarp pagonių. Juk tavo gerumas didis kaip dangus, o ištikimybė siekia debesis“ (Ps 57, 9–11) (Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, 2012, p. 107).

Benediktas XVI pabrėžia ugdomąją muzikos galią. Vertindamas dabartinę katalikiškųjų kraštų socialinę ir kultūrinę padėtį, įžvelgia problemišką visuomenės, šeimos, mokyklos situaciją. Jis ypač atkreipia dėmesį į jaunimą, ragina atnaujinti įsipareigojimą jam ir mano, kad tai – išskirtinė švietimo užduotis. Juk dabartinis jaunimas, pasak popiežiaus, kartais painiais ir prieštaringais būdais siekia dvasingumu ir transcendencija

[19] Kokia reikšmė biblinėje religijoje tenka muzikai, rodo jau tai, kad žodis *giedoti* (ir tos pačios šaknies žodis *giesmė*) yra vienas dažniausiai Biblijoje vartojamų žodžių apskritai: Senajame Testamente jis pasitaiko 309 kartus, Naujajame Testamente – 36 (Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, 2012).

rasti pusiausvyrą ir harmoniją gyvenime. Popiežius pabrėžia: „Muzika asmens ugdymo procese turi didelę vertę ir teigiamą poveikį, nes ji skatina individo vystymą, dvasinio augimo darną [...]. Mes žinome, kad formuojantis asmenybei, muzikos vertė, jos poveikis socialinio ir kultūrinio pobūdžio saviraiškai, kūrybingumui, yra visuotinai pripažinta.“ Šiame kontekste jo požiūris toks: muzika „gali atverti širdis ir protus į dvasines dimensijas ir pakelti žvilgsnius į aukščiausiąjį Gėrį ir Grožį – pagrindinį Dievo šaltinį“ (Benedict XVI, 2010). Muzika glaudžiais saitais yra susieta su liturgija[20]. Bažnyčios dokumente *Tra le Sollecitudini* (*motu proprio*) sakoma: „Bažnytinė muzika yra sudėtinė iškilmingos liturgijos dalis, dalyvauja bendro pobūdžio liturgijoje, kuri yra Dievo šlovė ir tikinčiųjų pašventinimas bei dvasinis tobulinimasis [...]. Pagrindinis bažnytinės muzikos vaidmuo – apvilkti tinkamomis melodijomis tikinčiųjų supratimui pasiūlytą liturginį tekstą. Jos ypatingas tikslas yra suteikti pačiam tekstui didesnį veiksmingumą ir tuo būdu labiau padidinti tikinčiųjų pamaldumą, ir geriau jiems padėti priimti malonės vaisius, kuriuos duoda dalyvavimas šventuosiuose slėpiniuose“ (Pijus X, 1903, 1).

Vėlesnieji popiežiai tęsia šį mokymą, išskirdami kai kuriuos niuansus. Popiežius Pijus XII 1955 metais išleistoje enciklikoje *Musicae sacrae disciplina* kalba, jog *musica sacra* „yra pašaukta tarnauti dieviškajam kultui […] apsaugota nuo visko, kas šventajam kultui nederėtų ar dalyvaujantiems tikintiesiems kliudytų kelti mintis į Dievą“ (Pijus XII, 1955, 30). Muzika glaudžiais saitais yra susieta su liturgija.

Sacrosanctum Concilium skyriuje „Bažnytinė muzika“ skatinamas ir liaudiškasis religinis giedojimas: „Tebūnie sumaniai puoselėjamas liaudiškasis religinis giedojimas, kad per pamaldas bei apeigas ir per pačius liturginius veiksmus, laikantis rubrikų nuostatų ir nurodymų, galėtų skambėti tikinčiųjų balsai“ (*Sacrosanctum Concilium,* 2001, 118).

Dauguma Bažnyčios dokumentų teigia, kad tikinčiajam susitikimas su Šventaisiais tekstais yra susitikimas su Įsikūnijusiu Žodžiu (*Logos*). Bažnyčios mokymas sako, kad Šventojo Rašto žodis, kuris yra verbalinis sakralinės muzikos pagrindas, jo yra klausomasi tikėjimu, kuris veikia protuose ir širdyse tarytum pastatydamas Kūrėjo akivaizdon. Esama ir kito Dievo akivaizdos pajautimo lygmens: menas būdamas, gražus, net tobulas, perteikia Dievą kaip gėrį, kaip troškimą, kurio link žmogus keliauja. Muzika yra meno dalis, joje slypi didžiulė galia padėti žmogui patirti Dievo artumą.

Sakralioji muzika, kaip kultūros dalis, turėdama tuos pačius uždavinius kaip ir religija, ugdomuoju tikslu mato religingą, dvasingą asmenybę. Kaip ir kokiomis priemonėmis tie tikslai pasiekiami? Atsiskleidžia ugdomoji religinės muzikos galia, muzikos, kaip religingumo ugdymo veiksnio, turinčio įtaką visuminiam (pažinimas, emocijos, valia) asmenybės religiniam tobulėjimui. Tai pasakytina ir apie liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos ugdomąsias galimybes.

[20] *Liturgija* (gr. λειτουργια (*leitourgia*)) – viešoji tarnyba iš λειτος (*leitos*) – viešas iš λαος (*laos*) – tauta ir εργον (*érgon*) kūrinys, tarnyba) – iš anksto nustatyta ritualinių veiksmų visuma, būdinga kiekvienai religinei bendruomenei. Jos reikšmė yra dvejopa: liturgija reiškia tarnystę Dievui ir Dievo tarnystę, pagalbą. Liturgija apima žodinę formą, giesmes, gestus, veiksmus, judėjimą, eiseną, liturginių reikmenų naudojimą. Tikima, kad nuolat kartojant tokius pat veiksmus reguliariai sustiprinamas maldos poveikis.

Ryškėja muzikos ir jos vokalinės raiškos – giesmės[21], giedojimo poveikio svarba dvasiniam religiniam asmenybės tobulėjimui. Tai veiksmingas religingumo ugdymo veiksnys, turintis įtakos pažintiniam, emociniam, valiniam religiniam tobulėjimui. Galima teigti ir liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos galimybes asmenybės religingumo ugdymui.

S. Šalkauskis teigia, kad „vokalinėje muzikoje, kurioje jau šiokią tokią rolę vaidina žodis, turįs savo reikšmingą lytį, jau tam tikrame laipsnyje, t. y. kiek joje vaidina rolės dainuojamas žodis, yra antrinio apipavidalinimo menas“ (Šalkauskis, 1991, p. 529). Muzikos, kaip kultūros dalies, ugdomasis veikimas siejamas su Žodžiu, kuriam padeda geriau pasiekti širdies gelmes.

Svarbi giesmės ir giedojimo reikšmė. Pripažįstama, kad giedojimas, giesmių mokėjimas padeda pajusti dvasines vertybes, moko susikaupti maldoje, ugdo tolerantiškumą giedojimo tradicijoms, moko pritapti prie liaudies ir Bažnyčios religinių apeigų, skatina aktyviai jose dalyvauti ir kt. (Cimini, 2013, p. 24–25).

Giedojimas yra muzikinės raiškos forma. Muzikos kalba išplečia bendravimo į išorę galimybes. Literatūrinis giesmės tekstas suteikia ypatingą progą bendrauti ne tiktai per melodijos sukeliamus jausmus, bet ir per protą bei valią, kurią išreiškia turinys. „Słownik katecheticzny“ (2007) randame giedojimo ir katechezės bendradarbiavimo galimybių aptartį: 1. Bus labai paviršutiniška, jei giesmė bus naudojama neatsižvelgiant į katechezės turinį, vien tik emocijoms pažadinti ar muzikiniam fonui kurti; 2. Kiek tobulesnis santykis, kai parenkama giesmė, žadinanti kančios, džiaugsmo, šlovinimo, dėkingumo ir kitus jausmus, kurie atlieptų katechetinę mintį; 3. Tobulesnis atvejis, kai giesmė tampa struktūrine katechezės dalimi: giedojimas siekia padidinti tikėjimo žinios įsisavinimą, tam turi būti rūpestingai atrinktas tekstas, kad ir po katechezės tas žodžių ir melodijos atkartojimas atgamintų tikėjimo išgyvenimą; 4. Giedojimui tapus struktūrine katechezės dalimi, pasiekiamas visuotinis dalyvių įsijautimas, nes galima sujungti chorinį visų giedojimą, choreografinius judesius, tylą, muzikinius instrumentus ir t. t.; 5. Glaudžiausias ryšys tarp giedojimo ir katechezės pasiekiamas, kai tikėjimo tiesų skelbimas yra sujungtas su muzika, tai skatina aktyvesnį asmens ir bendruomenės dalyvavimą, skatina tikėjimo potyrį, kuris dažnai tampa garbinimo (kulto) ar giliu emociniu išgyvenimu (*Słownik katechetyczny,* 2007, p. 619–620).

Kaip matome, muzika yra tarpusavio bendrumo įrankis, kas ypač svarbu katechezės tikslui, juk tai kalba, kuri jungia, pasiekia asmens gelmes ir yra tinkama išreikšti tikėjimo tiesą, jei tik bus tinkamai naudojama. Katechezė gali remtis muzika, nes ji yra integralus ugdymo proceso komponentas. Išvardytos muzikos kalbos funkcijos gali būti suvienytos katechezės tikslu: skelbti ir liudyti tikėjimą Kristumi.

Filosofė S. Langer atsako į klausimą, kaip ir kuo muzika taip giliai veikia žmones bei koks yra prasminis muzikos turinys: muzika pateikia mums įžvalgas, kurios negali būti sutalpintos į sąvokas, per muzikinius simbolius mes susitinkame su esiniais, kurie yra transcendavę ligšiolinį pažinimą, mąstyseną, kalbą. Kaip tik čia glūdi įžvalgos į religiją. Religijai svarbios yra įžvalgos (Schrettle, 1996).

[21] Giesmė – muzikos kūrinys. Religinėse bendruomenėse giesmė yra giedama malda; sudėtinė pamaldų dalis. Mišios turi atskirą giesmių liturgiją ir tam tikrą tvarką (žinomiausios yra *Osana, Sanctus, Agnus Dei*). Giesmės yra nuo senų laikų kuriamos, joms rašoma melodija. Giesmių tekstai spausdinami giesmynuose. Giesmes gieda choras, pavieniai solistai, giesmininkai (http://lt.wikipedia.org/wiki/Giesmė).

Taigi muzika turi trascenduojančią dimensiją, atveria naujas perspektyvas teisingoms įžvalgoms susidaryti, veda į tikrą pažinimą. Muzika leidžia patirti harmoniją ir aukštesnę tvarką. Muzikoje yra religinė dimensija.

Kadangi giedojimas ir giesmės yra kultūrinė žmogaus kūryba, tai iškyla klausimas apie jos formą, apie simbolinį šios veiklos turinį. Svarbūs formos kriterijai turėtų būti ryšių turtingumas, diferencialumas, integralumas. Apie giesmę galima spręsti pagal jos raidą, įtampos keitimąsi, kilimą, slūgimą, išraiškingą priešingų jėgų plėtotę į organišką visumą. Tai organiška visuma, turinti įvairiausių formų ir aiškią tendenciją – kviesti žmogų į vienybę su Dievu (Schrettle, 1996). Giedojimas yra simbolinė veikla. Ji padeda pasinerti į iracionalųjį valios ir jausmų pasaulį. Tai yra „giesmė jausmams“ ir „giesmė apmąstymams“. Kodėl žmonėms neužtenka vien kalbos, o jie nori giedoti? Giesmė veda transcendencijos link. Giedantis žmogus išgieda savo laisvę ir tikėjimą transcendencija (Ten pat).

Giedantis žmogus patiria ir išgyvena muziką. Jau šv. Augustinas išskiria šešis komponentus, iš kurių susideda muzikos išgyvenimas. Tai: skambesys, gebėjimas mintyse susikurti skambesius; muzikinės atminties galia, aktyvus, kritiškas klausymasis ir emocionali reakcija. Pagrindiniai elementai yra: ritmas, melodija, sužadinanti giliuosius sielos sluoksnius, gali būti pažadintos ir tos transcendentinės galios, kurios atskleidžia žmonėms jų vystymosi pagrindą ir tikslus, tai, kas stabdo, kas formuoja augimą. Galima kalbėti apie prasminį religinį jos turinį (Aurelijus Augustinas, 1998).

Taigi, kiek pati muzika yra paženklinta religinės dimensijos? Kiek giesmė, teologiškai kalbant, turi transcendentinę funkciją, ta prasme, kad „kelia sielą prie Dievo“? Pripažįstama: religinė muzika padeda formuoti mūsų tikėjimą. Muzika gali teikti egzistencinių išgyvenimų. Muzika galima išreikšti gilias žmogaus patirtis ir jas daryti prieinamas kitiems. Muziką galima išgyventi kaip kalbą. Išgyventi save kaip žmogų, pasineriantį į didesnį jį supantį pasaulį. Juk ten, kur glūdi pasaulio ir gyvenimo pamatai, ten skamba muzika. Gera religinė muzika kelia dvasią prie Dievo. „Religinės muzikos tikslas yra džiaugsmas. Kai šis tikslas yra džiugus, išgyvenimo metu realizuojama kažkas nuostabaus. Pasaulio laiko struktūra įgauna ypatingą kokybę“ (Schrettle, 1996).

Apibendrinant teigtina: muzika, veikdama savitu būdu, geriausiai ugdomąsias savybes atskleidžia sujungta su žodžiu, stiprindama jo poveikį; ypatingas sakralinės muzikos, kaip aukščiausiojo meno dalies, poveikis asmens religingumui. Tai tyrinėja muzikos psichologijos mokslininkai.

Muzikos psichologai taiko terminą *muzikos suvokimo adekvatumas*, kuris suprantamas kaip vaizdo tapatumas, ekvivalentiškumas suvokiamam objektui. Šiuos ir artimus analizuojamai problemai muzikos psichologijos aspektus tyrinėjo: B. Teplov (1985), V. Meduševskij (2001), A. R. Macdonald, D. J. Hargreaves, D. Miell (2005), Nazaikinskij (1972), M. Csikszentmihaly, U. Sciefele (2000), F. Rampazzo, M. Canowa, G. A. Durighello (2002), J. Ratzinger (2012), J. Waloszek (1997) ir kt.

Anot V. Meduševskio (1980), muzikos suvokimo adekvatumas – tai vaizdo tapatumas, ekvivalentiškumas suvokiamam objektui (lot. *adaequatus* – prilygintas, t. y. tolygus, tapatus, visiškai atitinkantis). Adekvatumo objektas yra pats kūrinys, jo idėjinis-meninis vaizdas. Tai vaizdinis turinys, atvirkščia pusė kūrinio, veidrodis, kuriame atsispindi kūrinio meninis-dvasinis pasaulis. Adekvatus suvokimas – tai idealas,

tobulo suvokimo etalonas, grindžiamas muzikinės-meninės kultūros patirtimi. Ši patirtis – adekvataus suvokimo kriterijus. Taigi adekvataus muzikos suvokimo objektas – muzikos kūrinys; kriterijus – religinė-kultūrinė, muzikinė patirtis. Skiriamas realusis ir adekvatusis suvokimas. Kad realusis suvokimas būtų adekvatus, atlikėjas, klausytojas turi savo meninio mąstymo pagrindu rasti asmenybinę prasmę. Tai priklauso nuo asmenybės poreikių (Медушевский, 1980, p. 141).

Lenkų muzikologas J. Waloszekas (1997), apibendrindamas Dievo šlovės ir muzikos santykį, suformulavo penkis tai apibūdinančius principus:

1. *Funkcionalumas*. Bažnytinė muzika nėra savarankiška, ji kyla iš liturginio veiksmo, sustiprindama, išreikšdama liturgijos bruožus.
2. *Suprantamumas*. Dievo Žodžiu paremta liturgija gali priimti tik tokią pačią muziką. Tai nėra racionalumo reikalavimas, bet priešingybė neartikuliuotų ritmų ir instrumentų gausmui.
3. *Komunikavimas*. *Musica sacra* pobūdis – bendruomeninis. Kompozicija, kuri suprantama Dievo tautai ir bendruomenė gali ją atpažinti kaip savą, yra bažnytinė.
4. *Objektyvumas*. Muzikos paskirtis – šlovinti Dievą. Todėl muzika kreipiama stiliaus konservatyvumo link, ypač paprastinant raiškos priemones.
5. *Atvirumas Žodžiui*. Šventieji tekstai yra skirti Dievui garbinti ir tikėjimui išreikšti. Liturgijoje muzika turi būti garsinis apeigose skambančių žodžių komentaras (Waloszek, 1997, p. 254–276).

Svarbių įžvalgų randama rusų muzikologo V. Meduševskio religingumo ugdymo muzika koncepcijoje (2001). Anot mokslininko, menas turi dvasingo gyvenimo pradą, todėl jame slypi didžiulė ugdomoji galia. Autorius išskiria keturias muzikinio ugdymo veikliąsias sritis: 1. Meno šedevrų, ypač religinio turinio, pateikimas; 2. Pamatinių tautinės pedagogikos dvasinių pradmenų atgaivinimas bei sąsajos tarp dvasinio ir pasaulietinio ugdymo; 3. Gilus intonacinių subtilybių tautiniuose ir istoriniuose stiliuose pažinimas; 4. Interpretacijos svarbos, kaip atlikimo meno pagrindo, supratimas. Pagrįsdamas savo sistemą, autorius pažymi: dvasinis pradas pažįstamas tik dvasiniu būdu, ir tam ypač padeda muzika (Медушевский, 2001).

XX a. žymus indų muzikas, sufizmo išminties atstovas H. I. Chanas knygoje „Garso misticizmas“ (2009) aiškina, kad muzika yra esminė dvasinio tobulėjimo priemonė. Per muziką jis troško „tiesioginio ryšio su Dievu“. Autorius rašo: „Vokalinė muzika laikoma aukščiausiu menu. Kai siela nori išreikšti save per balsą, pirmiausia ji pažadina proto aktyvumą, o protas, pasitelkęs mintis, projektuoja subtilias vibracijas mentaliniame plane. [...] balsas natūraliai išreiškia proto poziciją, tikrąją ar klaidingą, nuoširdžią ar nenuoširdžią. [...] Dainavimas turi dvigubą įkvėpimo šaltinį: muzikos subtilumą ir poezijos grožį.“ Todėl muzika, anot autoriaus, laikoma šventu menu. O štai amerikiečių muzikos filosofas B. Reimeris (2005), remdamasis anglų estetiko D. Cooke muzikos suvokimo koncepcija, įžvelgia muzikos kalbos ir šnekamosios kalbos raidos analogijų ir pateikia muzikos garsinių-intonacinių struktūrinių darinių bei jų sukeliamų emocinių patirčių santykinę raišką (Reimer, 2005). Žr. 1.4.2.1 lent.:

1.4.2.1 lentelė. Muzikos garsinių-intonacinių raiškos priemonių emocinis poveikis

Intervalai, melodinės slinktys	*Jų emocinis poveikis*
Mažoji sekunda	dvasinis skausmas, baigtumo kontekstas
Mažoji tercija	stoiškas palankumas, tragedija
Didžioji tercija	džiaugsmas
Gryna kvarta	demoniška, nepalanki jėga
Didžioji septima	troškimas, aspiracija, baigtumo kontekstas
Kylanti mažorinė slinktis 1 (2) 3 (4) (5)	aktyvumas, džiaugsmo emocija
Kylanti minorinė slinktis 1 (2) 3 (4) (5)	skausmo pajauta, suteikianti liūdesį, skundą, protestą prieš nelaimę
Minorinė slinktis žemyn 5 (4) 3 (2) 1	skausmo emocija, baigtumo, sielvarto, netekties ir depresijos kontekstas, pasyvi kančia, sielvartas dėl mirties

B. Reimerio ir kt. aiškinimu, meno kūrinio prasmė ir vertė egzistuoja šalia muzikos kūrinio išoriniame pasaulyje. Norėdami suprasti meno kūrinio vertę, mes turime eiti į idėjas, emocijas, nuostatas, į reginius, kuriuos mums kūrinys referuoja ar padeda mums suprasti. Čia pripažįstamas meno ryšys su gyvenimu: estetiniai meno komponentai yra tapatūs ir neatskiriami nuo žmogiškosios patirties. Ryšys tarp meno ir žmogiškosios patirties yra jaučiamas suvokiant kūrinio prasmingumą. Tai yra gili žmogiškojo gyvenimo prigimties jausena (Reimer, 2005).

1.4.2.1 pav. pristatomos muzikos estetinių savybių ir žmogaus asmeninės-kultūrinės patirties sąsajų charakteristikos (Reimer, 2005).

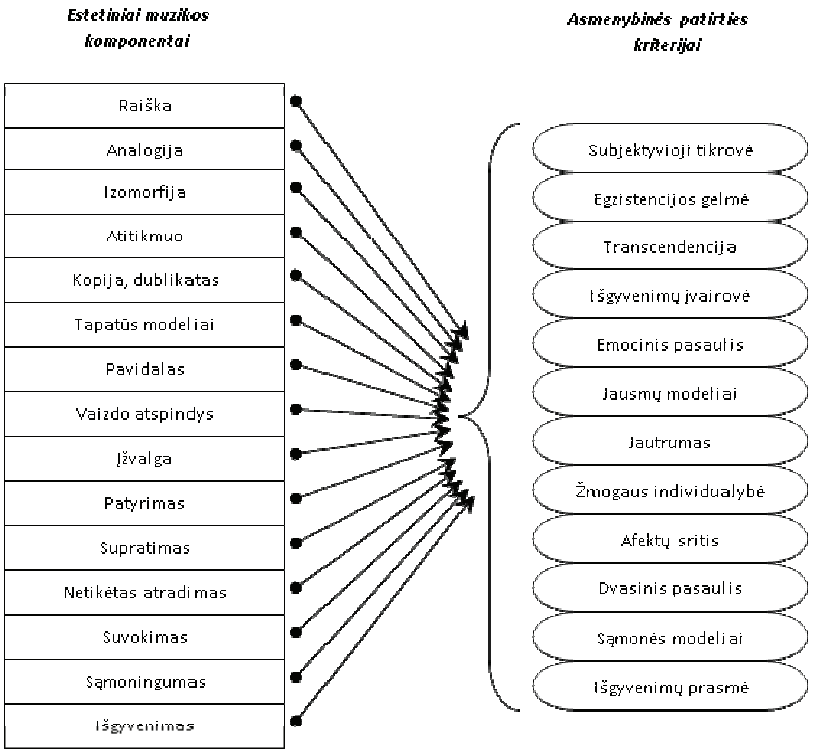

1.4.2.1 pav. Muzikos ir žmogaus asmeninės-kultūrinės patirties sąsajos

Matyti, kad žmogaus meninis-estetinis patyrimas yra susijęs su gyvenimu aukščiausiame jo reikšmingumo lygmenyje. Šių sąsajų prasmė gali būti aiškinama tuo, kad meninis-estetinis išgyvenimas yra nukreiptas į subjektyviąją žmogaus realybę, o pats muzikos menas gali būti pažintas kaip saviprata, kaip žmogaus prigimties pajautimas ir gali būti tiriamas, išryškinamas, suvokiamas. Tai žymi savižinos, savęs pažinimo, savipratos humanistinę vertę (Reimer, 2005) ir atitinka asmenybės tapatumo, kartu ir religinio-tautinio tapatumo sampratą.

Verta pasidomėti religinės muzikos funkcijų ir subjekto religinės patirties sąsajų galimybėmis. Remiantis mokslininkų: muzikos filosofų, muzikos psichologų, sociologų teiginiais (Abeles, Hoffer, Klotman, 1995; Lomberts, 2003; Reimer, 2005; ir kt.), išskiriamos muzikos funkcijos (pažintinė-percepcinė, psichodinaminė, estetinė, emocinė, socialinė), atitinkančios muzikinio-religinio tapatumo raiškos kriterijus (1.4.2.2 lent.):

1.4.2.2 lentelė. Muzikos ir religinio-muzikinio tapatumo raiškos sąsajos

Eil. Nr.	*Muzikos funkcijos*	*Religinio-muzikinio tapatumo raiškos kriterijai*
1.	Pažintinė-percepcinė	Padeda pažinti Dievą
		Padeda patirti Dievo artumą
		Padeda įsiskverbti į Dievo slėpinį
		Stiprina tikėjimą
2.	Religinė saviraiška, savęs aktualizavimas	Suartina su Dievu
		Nukreipia žmogaus dvasią Dievo link
		Pagelbsti maldai
		Padeda šlovinti, garbinti Dievą
3.	Estetinė (grožis, harmonija, patrauklumas, įdomumas)	Kelia žmogaus dvasią dangiškojo grožio link, siekiant tobulumo
		Atspindi Dievo grožį
		Daro bažnytines apeigas puošnesnes
		Teikia džiaugsmo
		Teikia didingumo
4.	Emocinė (emocinės dermės kontrolė, emociniai kontrastai)	Sukelia dvasinių išgyvenimų
		Teikia malonių išgyvenimų
		Padeda įsigyventi, įsijausti
		Išreiškia jausmus
5.	Socialinė (narystė, konformistiškumas, apeiga)	Vienija žmones maldai
		Muzika – neatskiriama bažnytinių apeigų dalis
		Ugdo bendravimą, bendruomeniškumo jausmą
		Dievo pasaulį daro patrauklesnį, suprantamesnį

Muzika, kaip dievogarbos, kulto forma, taip pat svarbi ir liaudiškajam pamaldumui.

Liaudiškasis pamaldumas – religinė tikrovė, prabylanti tiesiai į žmogų, apimanti jo širdį, protą. Tai maldos gyvenimo sritis. Per šią maldos praktiką tikintieji kalbasi su Viešpačiu jam suprantamomis savomis išraiškos priemonėmis. Tai dievogarbos forma, kuri siejasi su kultūros ir apeigų kalba.

Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis patiriami vidiniai išgyvenimai ir vertybės gali būti pasiekiami šiomis religinės raiškos formomis: šlovinimo, garbinimo, dėkojimo, maldavimo, pasitikėjimo, atgailos, kryžiaus pajautos ir kt.

Taigi katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos sukonkretina tautinę-religinę patirtį, skatina emocinį-psichologinį sociokultūrinį subjekto tapatinimąsi su religija ir iškyla kaip asmens religingumo bei religinio-tautinio tapatumo raiškos dimensija.

Apibendrinus šį poskyrį teigtina: religinio objekto aspektu religija ir muzika neatsiejami fenomenai. Muzika Dievo link veda per religines prasmes, įžvalgas. Religinė muzika yra paženklinta religinės dimensijos, turi transcendentinę funkciją. Išryškinama ugdomoji religinės muzikos-giedojimo reikšmė. Religinė muzika padeda formuoti tikėjimą, teikia egzistencinių išgyvenimų. Gera religinė muzika kelia dvasią prie Dievo. Pripažįstamas ypatingas poveikis per giedamąją raišką asmens religingumui. Ji tampa religingumo ugdytoja, nes ji – liturginė ar neliturginė – dalyvauja asmens religiniame veiksme, stiprindama, aktyvindama santykį su Kūrėju, tuo brandindama asmens religingumą psichiniame, sociokultūriniame ir specifiniame religiniame lygmenyse.

2. KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO RAIŠKOS IR JO UGDYMO ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant atskleisti katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ypatumus ir jam įtaką darančius veiksnius, nustatyti katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją ir pagrįsti liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos galimybes gerinti katalikiškąjį religingumą ankstyvojoje jaunystėje, buvo atliktas diagnostinis ir ugdymo projektu tyrimai, taikant atitinkamas metodologijas.

2.1. Bendroji tyrimo charakteristika

Tyrimo loginė seka:

- *Analizuojama* filosofinė, teologinė, psichologinė, sociologinė, edukologinė, muzikologinė literatūra, interneto duomenų bazėse esanti su tiriama problema susijusi informacija. Šiuo pagrindu atskleisti tiriamos problemos teoriniai pagrindai: pateikiama *katalikiškojo religingumo* samprata; išryškintos religingumo raidos ankstyvojoje jaunystėje prielaidos; pristatyti katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje koncepciniai pamatai, atskleidžiama *liaudiškojo pamaldumo praktikų* samprata*,* jo muzikinė raiška katalikiškojo religingumo liaudiškojo pamaldumo praktikomis aspektu.
- Sukuriamas katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje *teorinis-empirinis modelis*, apimantis struktūrines jo sritis ir parametrus: religinio sąmoningumo, religinių jausmų, religinių sprendimų (psichinė sritis); ryšį su tikinčių asmenų bendruomene, religinę praktiką, religinę moralę (socialinė-kultūrinė sritis) ir religinę patirtį bei tikėjimo išpažinimo formas (specifinė religinė sritis), jų rodiklius ir empirinius požymius.
- Rengiama *katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje tyrimo metodika*, siekiant nustatyti katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos ypatumus, nustatant jam taką darančius veiksnius ir katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją.
- Naudojant šią metodiką pagal teoriniame-empiriniame modelyje nustatytus katalikiškojo religingumo struktūrinių parametrų vertinimo rodiklius bei empirinius požymius, atliekamas katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos, jam įtaką darančių veiksnių bei ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos *diagnostinis tyrimas.*
- Teorinės analizės ir diagnostinio tyrimo rezultatų pagrindu suformuluotos *ugdymo projekto principinės nuostatos*, parengta *ugdymo projekto programa*, nužymėtos katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos galimybės gerinti katalikiškojo religingumo ugdymą ankstyvojoje jaunystėje.
- Įgyvendinamas katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis *ugdymo projektas,* padėjęs išryškinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje gerinimo galimybes.

- Katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje struktūrinių parametrų ir jo rodiklių bei empirinių požymių tyrimo statistiniai duomenys apdoroti SPSS (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*) programine įranga (*SPSS for Windows 12.0*). Kintamiesiems charakterizuoti taikomi aprašomosios ir analitinės statistikos (vidurkių palyginimas, koreliaciniai, regresinės ir dispersinės analizės) metodai.
- Remiantis mokslinės literatūros analizės, diagnostinio tyrimo ir ugdymo projekto rezultatais formuluojamos *darbo išvados*, rengiamos katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje tobulinimo *rekomendacijos*.

Diagnostiniu tyrimu siekta įvertinti katalikiškąjį religingumą ankstyvojoje jaunystėje, jam įtaką darančius veiksnius ir nustatyti jo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją, taip pat išryškinti ugdymo projekto vykdymo metu vykstančius katalikiškojo religingumo raiškos pokyčius. Ugdymo projektu siekta pagrįsti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų, jo muzikinės raiškos formų įtaką katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje.

Katalikiškojo religingumo raiškos ir jo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis diagnostinio tyrimo metodologija pristatyta šio skyriaus poskyriuose: 2.2.1. Tyrimo teorinis-empirinis modelis, 2.2.2. Tyrimo instrumentas, imtis ir organizavimas; 2.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo metodologija; katalikiškojo religingumo ugdymo projekto metodologija poskyriuose: 2.4.1. Ugdymo projekto esmė, paskirtis, imties charakteristika ir 2.4.2. Ugdymo projekto programa ir jo įgyvendinimas. Taikytas toks katalikiškojo religingumo raiškos ir jo ugdymo situacijos diagnostinio tyrimo planas (2.1.1 pav.).

2.1.1 pav. Diagnostinio tyrimo planas

2.2. Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje tyrimo metodologija

2.2.1. Tyrimo teorinis-empirinis modelis

Redukuojant, sintezuojant šio darbo teorinėje-konceptualiojoje dalyje pateiktas filosofijos, teologijos, psichologijos, sociologijos ir kt. mokslais paremtas religijos, religingumo teorines įžvalgas (Maceina, 1990; Zdybicka, 2006; Kuczkowski, 1998; Pręžyna, 1990; Golan, 2006; Chlewinski, 1991; Girgensohn, Gruehn, 1966; Rusecki, 1989; Chaim, 1991; Glock, Stark, 1965; Makselon, 1990; Walesa, 2006; Bee, 2004; Hill, Hood, 1999; ir kt.), parengtas *Katalikiškojo religingumo raiškos teorinis-empirinis modelis.*

Modelio teoriniu pagrindu laikyta religijos psichologo Cz. Walesos integralaus religingumo raidos koncepcija (Walesa, 2003, 2005, 2006), aptarta disertacijos 1.2 poskyryje. Čia autorius, remdamasis žmogaus, kaip racionalios būtybės, psichikos tradiciniu padalijimu psichologijoje (pažintinis, vertybinis emocinis, valios lygmenys), nustato tris religingumo struktūros sritis: *psichinę*, *socialinę-kultūrinę* ir *specifinę religinę*. *Psichinė* sritis jungia tris parametrus: 1) religinį sąmoningumą; 2) religinius jausmus; 3) religinius sprendimus. Be to, žmogus yra ir socialinė būtybė, gyvenanti kultūrinėje aplinkoje. Kitus tris religingumo parametrus Cz. Walesa nustato iš religingumo kaip reiškinio pripažinimo *socialiniu-kultūriniu* aspektu. Tai aprėpia kitus tris parametrus: 4) ryšį su tikinčiųjų bendruomene; 5) religinę praktiką; 6) religinę moralę. Religingumą apibendrintu būdu, kaip globalų žmogaus „Aš“, kaip jo santykio su Dievu turinio raišką, Cz. Walesa jungia dar dviem, pirmuosius vienijančiais, religingumo parametrais: 7) religine patirtimi ir 8) tikėjimo išpažinimo formomis. Tai specifinė religinė sritis (Walesa, 2006, p. 13–14). Akivaizdu, kad ši struktūra atskleidžia religingumą kaip integralų, homogeninį, kartu daugiadimensį reiškinį, sudarytą iš konkrečių apraiškų, priklausančių įvairioms asmens psichinėms, socialinėms-kultūrinėms, religinėms sritims.

Cz. Walesos nužymėta religingumo struktūra pateikta 2.2.1.1 pav.:

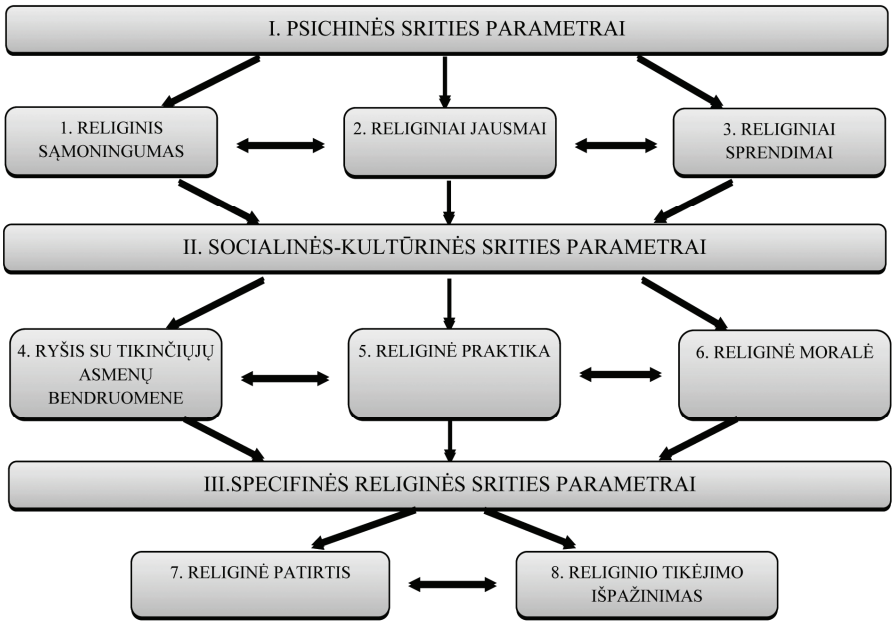

2.2.1.1 pav. Cz. Walesos (2006, p. 13–14) religingumo struktūra ir parametrai

Religingumo struktūravimas pagal aukščiau pateiktas 3 sritis ir 8 parametrus tapo teorine prielaida, disertacinio tyrimo autoriui rengiant katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teorinį-empirinį modelį, jame nužymint adekvačias savo tyrimo objektui empirinių duomenų kategorijas bei subkategorijas ir atlikti išsamią katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje raiškos požymių analizę.

Be to, atitinkant tyrimo objektą, tikslą ir uždavinius bei iškeltą tyrimo hipotezę, teigiančią, jog katalikiškojo religingumo ugdymo efektyvus veiksnys – liaudiškojo pamaldumo praktikos bei ugdymo efektyvumas pasiekiamas integravus tikybos ir muzikos dalykų pamokas moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“* ir jose sustiprinus mokinių muzikinę (giedojimo) raišką, svarbu buvo, kad katalikiškojo religingumo modelio rodikliai ir empiriniai požymiai aprėptų liaudiškojo pamaldumo praktikų bei muzikinės raiškos aspektus. Šie indikatoriai buvo nustatyti teorinėmis prielaidomis paremtu (žr. 1.4.2 poskyrį) autoriaus (bendraautorystė su šio darbo vadove) parengtu *Liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos teoriniu-empiriniu modeliu*, apimančiu religinės muzikos funkcijas atitinkančius rodiklius: pažintinius, specifinės religinės saviraiškos, dorovinius-moralinius, estetinius, komunikatyvinius ir jausminius-emocinius. Modelis pateiktas 2.2.1.1 lent.

2.2.1.1 lentelė. Liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos teorinis-empirinis modelis

Rodikliai	*Empiriniai požymiai:*
Pažintiniai	Išmoksta giesmių, susipažįsta su religine-bažnytine muzika
	Susipažįsta su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis
	Įgyja žinių apie Dievą
Specifinė religinės saviraiškos	Šlovina ir garbina Dievą
	Meldžiasi giesme
	Patiria Dievo Žodžio įtaigą
	Stiprina tikėjimą į Dievą: muzika – tai kelias Dievo link
Doroviniai-moraliniai (gėris, dora)	Tiesiog pabūna gėrio aplinkoje
	Savo mintis ir elgesį kreipia į gėrį
	Ugdosi meilę artimui, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą
	Ugdosi šventumą ir dorą
Estetiniai	Supranta, išgyvena, vertinta žmonių, savęs grožį
	Gėrisi religinių apeigų puošnumu, jų grožiu
	Tiesiog pabūna grožio aplinkoje
	Atskleidžia sau Dievo grožį kaip tobulybės, absoliučios išminties, dvasinės šviesos šaltinį
Komunikatyviniai	Jaučia vienybę su religinių apeigų dalyviais
	Ugdosi bendruomeniškumo jausmą
	Atitrūksta nuo vienatvės
Emociniai-jausminai	Geriau įsijaučia į religines apeigas
	Pajaučia malonumą, atsipalaidavimą, pailsi
	Pajaučia Dievo artumą
	Nusiramina, pagerina nuotaiką
	Medituoja
	Patiria dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą

Toliau bus aptariamos tyrime adaptuojamų pavienių Cz. Walesos religingumo struktūrinių sričių ir jų parametrų charakteristikos ir nužymimi tyrimo objektui, tikslui ir uždaviniams adekvatūs katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos rodikliai bei empiriniai požymiai / indikatoriai.

Asmens katalikiškojo religingumo *psichinės* srities parametrai

Religinis sąmoningumas. Religinis sąmoningumas, anot Cz. Walesos, yra pagrindinis religingumą formuojantis ir lemiantis elementas, pagrindžiantis konceptualų žmogaus santykio su Dievu pripažinimą. Religinis sąmoningumas apima žinias, supratimą, įsitikinimus, pasaulėžiūrą ir visa tai, kas apibrėžiama terminais *mentalitetas*, *protas*, *intelektas*. Tai išreiškiama ne tiek daugiau interiorizuotomis žiniomis, kiek religine pasaulio bei įvykių interpretacija, religinių reikšmių ir galutinės savo gyvenimo prasmės žmonijos istorijoje pripažinimu (Walesa, 2005; Rydz, 2012, žr. Beichler, 2004; Ozorak, Paloutzian, Park, 2005; Bennet, 2006; Bryan, 2009). Toliau pateikiami autorių išskirti religinio sąmoningumo rodikliai ir trumpos jų charakteristikos.

Religinio turinio pažinimas. Religinėje sąmonėje atsispindi tai, kas žmoguje „vyksta“ (pasyvus žmogaus veiklos aspektas), ir tai, ką žmogus „daro“ (aktyvus šios veiklos aspektas) – abu šie aspektai įžvelgia formuojamą žmogaus santykį su Dievu, taip pat šių santykių ir paties Dievo prigimties savybes (Walesa, 2005, p. 15; Rydz, 2012, žr. Beichler, 2004). Religinė sąmonė ne tik atskleidžia religinius veiksmus: jų turinį ir struktūrą, bet ir užfiksuoja juos, interiorizuoja.

Religinio turinio supratimas, kurio sudedamosios dalys yra: atmintis, gebėjimas išsaugoti patirties poveikį, vertinamasis mąstymas per atrenkamąjį to patyrimo valdymą. Tai potencialus perėjimas nuo pažinimo prie sprendimų priėmimo proceso ir toliau – prie veiksmų (Walesa, 2005, p. 15).

Religinio turinio elementų apibūdinimas. Tų komponentų atskiriamasis kriterijus yra sąmonės elemento reguliuojamoji galia, pripažįstant denotacinius (informacinius) ir konotacinius (asociatyviuosius) religijos aspektus (Rydz, 2012, žr. Preiss, 2010).

Religinio turinio elementų prasmės suvokimas. Pagrindinis būdas įgyti tų komponentų religinę prasmę yra religinio turinio prasmės pagilinimas, dalyvaujant tikinčiųjų asmenų bendruomenės gyvenime (Walesa, 2005; Rydz, 2012, žr. Fairfield, 2008).

Remiantis minėtais autoriais, taip pat katalikiškojo religingumo raiška ankstyvojoje jaunystėje, teoriniame-empiriniame modelyje adaptuojami *religinio sąmoningumo* rodikliai bei empiriniai požymiai (kategorijos ir subkategorijos), adekvatūs pasirinkto tyrimo objektui, tyrimo tikslui, uždaviniams. Žr. 2.2.1.2 lent.

2.2.1.2 lentelė. *Religinio sąmoningumo* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Religinis sąmoningumas	Religinio turinio žinojimas	Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose
		Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas
	Religinio turinio supratimas	Apibrėžia religijos sampratą
		Apibūdina religingą žmogų
		Pagrindžia religijos svarbą žmogui
	Religinio turinio prasmės suvokimas	Pagrindžia religijos, tikėjimo į Dievą asmeninę prasmę
		Supranta religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarbą
		Supranta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi

Religiniai jausmai. Religiniai jausmai, anot Cz. Walesos, – tai laikinės-sekvencinės ir kompleksinės daugelio sąveikaujančių komponentų kompozicijos, kurios: 1) turi teigiamą arba neigiamą kokybę ir tam

tikrą intensyvumą įvertinamų vertybių aspektu; 2) kyla asmeninio ir teigiamo žmogaus santykio su Dievu situacijoje (ta situacija yra būdingas religinių jausmų „arealas“) ir 3) sužadina (refleksiškai) jį išgyvenančio subjekto religinio pobūdžio elgesį (Walesa, 2005, žr. Emons, 2005; Paloutzian, Park, 2005; Levenson, Aldwin, D'Mello, 2005). Taigi jausmų religiniai aspektai yra nustatomi pagal:

- kokybę (teigiama arba neigiama);
- intensyvumą;
- jausmų objektą, kuris yra žmogaus asmeninis ir teigiamas ryšys su Dievu;
- subjekto parengtį religinio charakterio elgesiui, vadinamą „religine nuotaika“ (Walesa, 2005, žr. Rahner, 2004).

Konkrečių įvykių įkvėptų religinių jausmų intensyvumas teigiamai koreliuoja su religinės nuotaikos gyliu. Vertybės, kaip ypač svarbaus religinių jausmų komponento, įvertinimas apima pažintinius procesus, sprendimus, intencijas į tikslą arba konkretaus emocinio modelio sudėtinių dalių susistemintą patirtį (Walesa, 2005, p. 18).

Religiniai jausmai iškyla kaip žmogaus potencialumo savybė ir jo parengties konkrečiam veiksmui pagrindas. Kuo intensyvesni yra šie jausmai, tuo labiau rodo intencionalumą, ilgesnę trukmę ir tampa labiau struktūruoti. Religinio jausmo intensyvumas pasireiškia daugiausia modifikuojant žmogaus gyvenimo planus, atliekant savo gyvybiškai svarbius sprendimus arba žadina susidomėjimą. Svarbiausias vaidmuo čia tenka energizuojančiai, glaudžiai su verte ar gyvenimo orientacija susijusiai idėjai. Reikšmingas nepageidaujamų veiksmų ir minčių, elgesio slopinimo sistemoje yra jausmų vaidmuo. Taigi religiniai jausmai prisideda prie išteklių, siekiant gyvenimo krypties formavimo *sacrum* srityje.

Religinius jausmus aiškiai charakterizuoja santykinis konkrečių paskatų ar aplinkybių savarankiškumas. Ar jausmas yra religinis reiškinys ar postreliginis, rodo religinės sąmonės apraiškos (Walesa 2005, žr. Kolańczyk 1999).

Remiantis R. Otto (1993) koncepcijos *fascinans* ir *tremens* – kaip dviem pagrindinėmis religinio akto sudėtinėmis dalimis – galima daryti prielaidą, kad bet koks religinis elgesys yra persunktas malonių pojūčių, pavyzdžiui, susižavėjimas, džiaugsmas ir laimė, ir tuo pačiu metu nemalonių – baimės, kančios ir sielvarto jausmų, taip pat malonumo jausmą, prieštaringu požiūriu susijusių su palaima ir baime. Tačiau religinių jausmų specifika yra ir tai, kad džiaugsmas ir laimė atsiranda kartu su nerimu, sielvartu, taip pat su susižavėjimo Dievu tam tikru laipsniu (Otto, 1993).

Panagrinėjus religinę kalbą, ypač biblinius tekstus, mistikų raštus ir įvairius leidinius apie religiją ir religingumą, galima rasti svarbiausius bendrus religinius jausmus ir jų pavadinimus. Tai yra: džiaugsmas, laimė, meilė, nuostaba; kaip Dievo didybės, Jo šventumo, tiesos, gėrio ir grožio garbinimas; pasitikėjimas, viltis, užuojauta ir gailestingumas, dėkingumas, pasididžiavimas kaip tinkamumo išgyvenimas, įvairių atspalvių pagarba, pyktis, sielvartas, įvairių kategorijų religiniai moraliniai jausmai, pavyzdžiui, pasitenkinimo jausmas, jei jie atitinka dabartinio elgesio įsipareigojimus; ar kaltės dėl savo netinkamumo pojūtis; įvairių rūšių religiniai estetiniai jausmai ir kt. Pripažįstama ir tai, kad religinių jausmų žodynas neturi visiškai aiškaus apibrėžtumo. Tai gali būti kažkas labai specifiško, pavyzdžiui, jausmas kažko abstraktaus, nepasiekiamo, keisto, neapsakomo, pvz., susižavėjimas

gali reikšti skirtingus jausmus. Tie skirtumai gali ateiti iš šios patirties genezės. Religiniu susižavėjimo jausmu gali būti vadinamas išgyvenimas, palyginamas su Dievo grožiu (estetinis ir egzistencinis aspektas) ar gerumo (agatonezės), nuostabos dalykas ir kt.

Kartais, kai kalbame apie religinio turinio žinias ar supratimą, turime galvoje ir emocijas, nes jausmų turinys atspindi žmoguje tai, kas juos sukelia. Malonūs jausmai rodo tai, kad jiems objektų reiškinys turi palankią prasmę. Jausmų intensyvumas kalba apie specifinės kokybės pranašumą. Jei tai „naudingumas“ dėl teigiamo žmogaus santykio su Dievu, šis jausmas yra religinio pobūdžio. Nemalonus jausmas rodo, kad objektas turi neigiamą prasmę. Negatyvumas gali būti religinis, kaip nuodėmės atveju (Walesa, 2005, žr. Vignolo, 2004). Emocijas, kaip jausmų pagrindą, klasifikuoja ir psichologijos mokslininkai. Amerikiečių psichologas K. Izardas (1988) savo emocijų klasifikacijoje išskiria teigiamas ir neigiamas emocijas – džiaugsmą, liūdesį, pyktį, baimę, gėdą, interesą, kaltę, kančią, pasibjaurėjimą. Viena populiariausių klasifikacijų sukurta kito amerikiečių psichologo R. Plutchiko. Jis išskiria aštuonias pagrindines emocijas: pyktį, baimę, liūdesį, džiaugsmą, pasibjaurėjimą, nuostabą, smalsumą, priėmimą (susitaikymą).

Taigi religinių jausmų parametro kategorijos yra: jausmų kokybė; subkategorijos: teigiami jausmai (džiaugsmas, laimė, meilė, nuostaba; pasitikėjimas, viltis, užuojauta ir gailestingumas, dėkingumas, pasididžiavimas, pasitenkinimas, grožio jausmas, pakylėjimas ir kt.); neigiami jausmai (pyktis, baimė, nerimas, gėda) ir mišrūs (sielvartas, liūdesys, skausmas, kančia, kaltės pojūtis dėl savo netinkamumo; smalsumas, įdomumas, įvairių rūšių religiniai estetiniai jausmai ir kt.) (Walesa, 2005; Izard, 1988; Plutichik, 2009).

Remiantis aukščiau pateiktais teiginiais, katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teoriniame-empiriniame modelyje disertacijos autorius adaptuoja tokius pasirinkto tyrimo objektui, tyrimo tikslui, uždaviniams adekvačius *religinių jausmų* rodiklius bei empirinius požymius (kategorijos ir subkategorijos). Žr. 2.2.1.3 lent.

2.2.1.3 lentelė. *Religinių jausmų* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Religiniai jausmai	Religinių jausmų įvairovė ir jų dažnumas	Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus
		Religinio tikėjimo praktikoje patiria neigiamus jausmus
	Religinės veiklos emocinė refleksija	Pasirenka tikybos dalyką, skatinamas emocinės krypties motyvų
		Pripažįsta religinės muzikos emocinę svarbą asmeniniam ugdymuisi
		Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška (giedojimu)
	Religinio turinio grožis	Per religinę muziką išgyvena žmonių, savęs grožį
		Per religinę muziką atskleidžia sau Dievo grožį
		Per religinę muziką gėrisi religinių apeigų puošnumu, jų grožiu

Religiniai sprendimai (laisvės sfera). Religiniai sprendimai – katalikiškojo religingumo psichinės srities parametras, neatsiejamai susijęs su kitais psichinės srities parametrais – religiniu sąmoningumu, religiniais jausmais bei su sociokultūrinės ir specialaus religingumo sričių parametrais, jų rodikliais, empiriniais požymiais. Sprendimai – tai religinio vertybinio-emocinio santykio valinis aspektas (Zdybicka, 2006).

Neatsiejamas religinio sąmoningumo ir religinių sprendimų ryšys. Religinis sąmoningumas turi esminius ryšius su preferencijomis, pasirinkimais, sprendimais. „Religinis supratimas yra pažinimo aktualizacija

žinių apie ryšį su Dievu pripažinimo – asmeninio ar kitų žmonių – ribose. Tai perėjimo iš grynai pažintinės būsenos į sprendimus potencialumas“ (Walesa, 2005, p. 15).

Sprendimų parametras apima preferencijas, pasirinkimus, apsisprendimus ir kitas laisvos veiklos formas (Walesa, 2005, p. 23). Jis apima ne tik apsisprendimus „čia ir dabar“, bet ir metasprendimus, planuojant savo ateitį (pvz., karjeros pasirinkimo procesai, taip pat pašaukimas, lemiamas savo laisvės Dievui). Religingumas atsiskleidžia kaip laisvas autosprendimas (Walesa, ten pat).

Religinių sprendimų srityje išskiriami: sprendimų struktūra ir religingumo laipsnis; egzistencinio pavojaus situacija; metasprendimų visam gyvenimui dažnis; pašaukimų, kurie, anot Cz. Walesos, apibūdinami kaip religinis brandumas; pasirinkimai, preferencijos ir sprendimai, kaip rodikliai, stiprintys religinio gyvenimo principus; religinių metasprendimų buvimas. Visa tai sudaro asmeninį ir teigiamą santykį su Dievu.

Religinių sprendimų komponentai išsidėsto tokia tvarka: veiksmų alternatyvos stiprumas; galimų būsenų pripažinimas; jų atsiradimo tikimybės apibūdinimas; veiksmų naudingumo įvertinimas; naujos informacijos apie tinkamas ir naudingas alternatyvas paieška. Religinių sprendimų laipsnis priklauso nuo atskirų religinio turinio sudedamųjų dalių.

Atsižvelgiant į tai, religingumas matomas kaip asmens laisva metasprendimų reguliavimo galia ir reikšmingos pasekmės, priimant sprendimus asmens ir kitų žmonių gyvenime.Religiniams sprendimams dažnai yra būdinga aukšto lygio egzistencinė rizika. Žmogus patiria laisvę rizikuoti, būdingas žemesnių vertybių praradimas dėl didesnio gėrio. Kuo jis yra sąmoningesnis šiuo atžvilgiu, tuo yra stabilesnis ir patvarus (Walesa, 1998, 2005).

Religinių sprendimų parametro kategorijos / rodikliai yra: laisvės jausmas priimant religinį turinį (laisvas pasirinkimas); gyvenimo pokyčių jausmas priimant religinį turinį; religinio turinio motyvuojami religiniai sprendimai (išoriniai, vidiniai), jo pasirinkimo motyvų svarbos lygis; pokyčių įsisąmoninimas preferencijų sistemoje; gyvenimo planų įvairovė; religinio turinio dalyvavimo formuojant gyvenimo planus reikšmės įsisąmoninimas, religinis autonomiškumas, religinis autentiškumas (Walesa, 2005; Rydz, 2012; Fowler, 1991; ir kt.).

Taigi, remiantis tomis prielaidomis, į Katalikiškojo religingumo raiškos teorinio-empirinio modelio religinių sprendimų parametrą įtraukiami šie adaptuoti rodikliai ir empiriniai požymiai (žr. 2.2.1.4 lent.):

2.2.1.4 lentelė. *Religinių sprendimų* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Religiniai sprendimai	Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu	Savanoriškai renkasi katalikų tikybos dalyko mokymąsi
		Vidiniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą
		Išoriniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą
	Religiniai sprendimai, susiję su religiniu tikėjimu (asmeniniu ir kitų žmonių)	Įvardija savo religinius įsitikinimus
		Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos asmeniniam religiniam tikėjimui
		Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui
		Nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams
	Religiniai sprendimai, susiję su liaudiškuoju pamaldumu, religine muzika, giedojimu	Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam ugdymuisi
		Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui

Asmens katalikiškojo religingumo *socialinės-kultūrinės* srities parametrai

Ryšys su tikinčių asmenų bendruomene. Žmogaus objektyvus ryšys ir to ryšio tarpusavio jausmas su tikinčiais žmonėmis teikia religingumui socialinį religinį aspektą. Tikinčių asmenų bendruomenė apima įvairių socialinių grupių asmenis, šeimą, religinėms institucijoms atstovaujačius asmenis (kunigai, katechetai, tikybos mokytojai) ir kitus asmenis, dalyvaujančius bažnyčios, liturgijos, politurgijos, parapijos gyvenime (Walesa, 2005). Ryšys su tikinčių asmenų bendruomene apima:

- tikinčių asmenų bendruomenės religinio patyrimo lauką, kurio reikšmė yra, anot Cz. Walesos, bendruomenės narių „kontakto *sacrum* sferoje realizavimas, padedant galimoms socialinėms ir kultūrinėms priemonėms“; ta sfera aprėpia maldos susirinkimus, vaidmenis, elgesio taisykles, komunikacinę kalbą, reikšmių ir simbolių sistemą (Walesa, 2005, p. 27, žr. Donahue, Nielsen, 2005, 2007; Tatala, 2008);
- teises ir pareigas, poreikius ir norus, nukreiptus į religinės bendruomenės narius ar kai kuriuos jų veikimo principus (Walesa, žr. Geyer, Baumeister, 2005);
- asmens dalyvavimą tikinčiųjų bendruomenės gyvenime;
- individo ryšių su tikinčių asmenų bendruomene įvairovę, su tais, kurie turi savybių, formuojančių individo religingumą, taip pat jo asmeninį poreliginį aktyvumą;
- ryšių su tikinčiųjų asmenų bendruomene svarbą ir reguliuojančiąją galią (Walesa, žr. Paloutzian, Park, 2005; Donahue, Nielsen, 2005; Geyer, Baumeister, 2005).

Subjekto pasirinkta tikinčių asmenų bendruomenė gali būti: šeima ar žmonių, sutiktų liturginių ar Bažnyčios kongregacijų metu, maldoje ar kitų religinių veiklos formų metu. Taip pat ir jauno žmogaus mokyklos bendruomenė, tikybos dalyką pasirinkusiųjų klasė, mokiniai, mokytojai, bendraamžiai, religinės organizacijos ir pan. Taip pat ir įvairios liaudiškojo pamaldumo praktikų formos.

Šiame darbe teoriniu-empiriniu modeliu aprėpiami šie katalikiškojo religingumo sociokultūrinės srities ryšio su tikinčių asmenų bendruomene parametro rodikliai ir empiriniai požymiai (žr. 2.2.1.5 lent.):

2.2.1.5 lentelė. *Ryšio su tikinčiųjų asmenų bendruomene* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Ryšys su tikinčių asmenų bendruomene	Įkrikščioninimas	Yra pakrikštytas (-a)
		Yra priėmęs (-usi) Pirmąją Komuniją
		Yra priėmęs (-usi) Sutvirtinimo sakramentą
	Priklausymas katalikų religinei bendruomenei	Priskiria save katalikų bendruomenei
		Priklauso bažnytinei organizacijai
		Dalyvauja kitoje bendruomenės veikloje
	Tikinčiųjų bendruomenių įvairovė (šeima, Bažnyčia, mokykla, liaudiškojo pamaldumo grupės)	Gyvena tikinčių šeimos narių aplinkoje
		Liaudiškojo pamaldumo praktikos giedamos šeimoje
		Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi

Religinė praktika. Religinė praktika, kaip asmens socialinės-kultūrinės srities religingumo parametras, suprantamas ir pripažįstamas kaip kitų lygmenų (parametrų) potencialas, kaip gebėjimai ir įgūdžiai, taip pat žmogaus religingumo konsekvencinė pasekmė. Tai yra religijos funkcionavimo sfera Ji apima:

- religines praktikas, kaip religinių procesų ir religingumo sudedamųjų dalių sąveiką ir koordinavimą;
- dalyvavimo tikinčių asmenų bendruomenėje kompetencijas (noras ir galimybė būti kartu, tendencija ir gebėjimas veikti kartu, siekti bendrų tikslų), taip pat religinio pobūdžio komunikabilumo kompetencija;
- religines praktikas, kurios yra priklausomos nuo religinės sąmonės plėtros lygio, moralinio lygmens, religinės motyvacijos tipo ar ryšio su tikinčiųjų bendruomene pobūdžio (tarp pastarųjų bendruomenės santykių autorius išskiria praktiką: priverstinę ar spontanišką, autentišką arba konformistinę, susijusią su džiaugsmu ar baime ir pan.);
- religines praktikas, kaip apeigas, kultą, šventimą (Walesa, 2005, p. 33; Spilka, 2005).

Pripažįstama, kad religinių praktikų parametras, panašiai kaip ir kiti religingumo sandaros parametrai, gali būti paveikūs evoliucijai jo svarbumo ir reguliuojamosios galios atžvilgiu. Religinių praktikų priėmimo pagrindas yra gebėjimai, įgūdžiai, įpročiai, motyvacija, kurie susidaro tam tikru būdu per ryšio su tikinčiųjų bendruomene pagrindus. Religinė praktika yra konkretūs veiksmai, kurie iškyla iš žmogaus asmeninio santykio su Dievu per religinę brandą, realizavimo ryšio su Bažnyčia būdą (Brown, Wierzbicka ir kt., 1994; Spilka, 2005). Religinė praktika yra labiausiai matoma ir apčiuopiama religingumo apraiška.

Teoriniu-empiriniu modeliu aprėpiami šie katalikiškojo religingumo sociokultūrinės srities religinės praktikos parametro rodikliai ir empiriniai požymiai (žr. 2.2.1.6 lent.):

2.2.1.6 lentelė. *Religinės praktikos* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Religinė praktika	Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje ir jo dažnumas	Lanko bažnyčią
		Eina išpažinties
		Meldžiasi
	Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje	Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes
		Gieda chore

Religinė moralė. Religinės moralės parametras, anot Cz. Walesos, yra sritis, kurioje glūdi esminiai žmogaus moralės pagrindai, religiniai gėrio ar moralinio blogio kriterijai, teisingų ar neteisingų veiksmų ir religinių veiksmų motyvai. Religinę moralę apima: religinės moralės taisyklės ir su jomis atsirandantis asmeninis kontaktas su Dievu; jo struktūra, religinės moralės funkcijos; sąžinės struktūra; religinės moralės reguliuojamoji galia ir rodikliai (Rydz, 2012, žr. Meyer, Baumeister, 2005). Anot P. Puzaro, religija dažnu atveju yra moralės sargas: visa reginčio ir visagalio Dievo buvimas ir atsakomybė jam stipriai veikia tikinčiojo elgesį ir jo motyvacijas (Puzaras, 2007).

Pagrindinis religinės moralės reguliuojamosios galios šaltinis yra religinė sąmonė ir ryšys su tikinčiųjų bendruomene. Čia įžvelgiamas konsekvencinis moralės charakteris. Reikšmingi yra asmens sprendimai, pasirinkimai, preferencijos, kurie susiformuoja pagal veiksmų teisingumo ar neteisingumo principus. Moralė reiškiasi vidiniais ir išoriniais požymiais. Šie požymiai įkūnyti šiais aspektais:

- pažintiniu, kurio išraiška gali būti, pvz., įsisąmonintas moralinis elgesys pagal moralinio gėrio ir blogio sąvokas ir kriterijus;
- emociniu ir motyvaciniu, išreiškiantis moralinio nerimo, gėdos arba kaltės pajautimą;
- elgesio, pvz., buvimas atsakingu, pasirengimas trauktis nuo blogio.

Moralinis elgesys kyla iš poelgių pagal priimtus tokio elgesio motyvacijos kriterijus ar kompetencijas (Walesa, 2005; Rydz, 2012; Levenson, Aldwin D'Mello, 2005; Donahue, Nielsen, 2005; Geyer, Baumeister ir kt., 2005).

Taigi, religingumas tam tikru mastu aprėpia moralaus elgesio egzistavimą, yra įkūnijamas moralinio žmogaus gyvenimo realybės ir net peržengiant tą plokštumą.

Religinės moralės parametro kategorijos:

- religinės moralės taisyklių žinojimas ir jų įsisąmoninimas (10 Dievo įsakymų žinojimas);
- įsisąmonintas moralinis elgesys pagal moralinio gėrio ir blogio sąvokas ir kriterijus;
- moraliniai pokyčiai priimant religinį turinį;
- gyvenimo prasmės pajautimas;
- konfliktų ir dilemų sprendimas (Walesa ir kt.)

Teoriniu-empiriniu modeliu aprėpiami šie katalikiškojo religingumo sociokultūrinės srities religinės moralės parametro rodikliai ir empiriniai požymiai (žr. 2.2.1.7 lent.):

2.2.1.7 lentelė. *Religinės moralės* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

Religinė moralė	*Rodikliai*	*Empiriniai požymiai*
	Religinės moralės taisyklių žinojimas ir jų įsisąmoninimas	Žino 10 Dievo įsakymų
		Identifikuoja savo moralinį elgesį pagal moralinio gėrio ir blogio kriterijus principus
		Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam-moraliniam ugdymuisi

Asmens katalikiškojo religingumo *specifinės religinės* srities parametrai

Religinė patirtis apibūdina religingumą apibendrintu būdu, kaip globalią žmogaus „Aš“ išraišką (Walesa, 2005, p. 39). Tačiau pripažįstama, kad religinė patirtis, kaip svarbus religingumo parametras, konceptualiuoju ir moksliniu aspektais yra sunkiai apibūdinama sąvoka (Rydz, 2012, p. 44, žr. Wulff, 2000; Spilka, Hunsberger, Gorsuch, 2003; Hood, 2005; Walesa, 2005). Tuo pat metu religingumui jis yra labai reikšmingas, galima sakyti, svarbiausias komponentas. Tai yra paslaptingas asmeninių ir bendrų pojūčių pasaulis,

kartais vadinamas išgyvenimais. Patirties elementarios formos pasireiškia kaip patiriami įvykiai, kaip visuma arba asmens kontaktų su pasauliu rezultatas, kaip žinios, ypač praktinės, priimamos asmeniniu išgyvenimu.

Anot Cz. Walesos, religinė patirtis – tai „holistinis patyrimas su pažintiniais orientaciniais-informaciniais, emociniais-motyvaciniais ir sprendimų-veiklos-ekspresijos komponentais, asmeninis, tiesioginis ir netiesioginis antgamtinės tikrovės pripažinimas, kartu įsitikinimas tikrumo, akivaizdumo ir teisingumo to, ką žmogus patiria savo intencionaliu ir teigiamu santykiu su Dievu ar su šios padėties gyvenimiškomis konsekvencijomis“ (Walesa, 2005, p. 39). Mokslininko teigimu, religinė patirtis išauga iš religinio tikėjimo ir realybės jausmo. Kintanti religinė sąmonė tampa religinių siekių ir sprendimų ideologiniu pagrindu. Autorius išskiria religinės patirties raiškos komponentus. Anot autoriaus, religinės patirties koncentruotiems elementams priklauso įgyto pažinimo reprezentavimas, psichinių procesų funkcionavimo struktūros, elgesio, jausmų modeliai, sprendimai, moraliniai vertinimai. Gryniesiems elementams – sąmonės srautas, preferencijų sudedamosios dalys, pasirinkimai, sprendimai, visa jausmų dinamika, ekspresija ir kitos religinio gyvenimo išraiškos (Walesa, 2005; Rydz, 2011).

Formali religinės patirties analizė apima jos klasifikaciją pagrindinių psichinio gyvenimo sferų aspektu, o turinio analizė reiškia Dievo buvimo pripažinimą (imanentiškumas arba transcendencija), Dievo veiksmus, pašaukimą (kvietimas) ir Dievo atributų patyrimą. Cz. Walesa atkreipia dėmesį į atsirandančių įvairių patyrimo stilių psichologinius pamatus. Religinėje patirtyje galima išskirti procesus: išorinius, kurie priklauso nuo išorinio poveikio: gamtos ir kultūros požymius, taip pat tikinčiųjų bendruomenės gyvenimo ir vidinius, kuriems nustatytas bendras praeities patyrimo poveikis, jausmai, išgyvenimai, mąstymas ar sukauptos žinios (Walesa, 2005, žr. Spickard, 1992; Hill, 1997; Hay, 2001). Visi religinės patirties elementai ir sąlygos glūdi konkrečiose gyvenimo sąlygose ir žmogaus asmenybėje.

Religinė patirtis yra gili patirtis, dažnai pasireiškianti vidiniais pokyčiais, ji kokybiškai pagerina religinio gyvenimo lygį, kuris paliečia žmogaus gelmę, kuris yra jo jungtis su Dieviškąja tikrove. Ši patirtis kyla iš stipraus tikėjimo ir kartu sąmoningumo dovanos (Walesa, 2005).

Taigi, katalikiškojo religingumo religinės patirties parametras, apibrėžiamas kaip visuminis išgyvenimas, apima visas žmogaus psichinio gyvenimo ir veiklos sferas, asmeninį, tiesioginį ir akivaizdų antgamtinės tikrovės pripažinimą, kartu žinias apie jos tikrumą ir teisingumą.

Šiame darbe religinės patirties parametras nustatomas pagal šiuos rodiklius ir empirinius požymius (žr. 2.2.1.8 lent.)*:*

2.2.1.8 lentelė. *Religinės patirties* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Religinė patirtis	Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas	Identifikuoja savo asmeninį religingumą
		Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą, nekonfesinį tikėjimą ir moralinius kriterijus
		Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam religinės saviraiškos ugdymuisi

Tikėjimo išpažinimo formos. Cz. Walesos koncepcijoje tikėjimo išpažinimo formos turi meritorinį-religinį charakterį, priešingai nei ankstesnių septynių parametrų, paremtų formalių psichologinių kriterijų pagrindu. Yra apibrėžiama kaip „gyvenimas, įkvėptas tikėjimo“ (Walesa, 2005, p. 44). Tai reiškia, kad tikėjimo veiksmai, nurodomi į transcendentinę tikrovę, ar visos tikėjimo išpažinimo formos turi labai asmeninį charakterį. Tikėjimo išpažinimas kyla iš: 1) religinių įvykių prasmės pripažinimo ir raiškos; 2) parengties aukai ir maldai ir 3) religinio slėpinio pojūčio. Tai laikoma jautriu religingumo indikatoriumi, atskleidžiančiu jo reguliacinę, integruojančiąją ir dinamišką galią individo gyvenime per vidines ir išorines pasekmes ir požymius. Ypač ten, kur įvidujintas religingumas pasireiškia ribinėse situacijose, kuriose yra išbandomos svarbiausios vertybės (Ten pat).

Terminas *tikėjimo išpažinimo formos* suprantamas kaip religinio turinio percepcija ar jo įvidujinimo būdas (Ten pat, p. 45). Kartu su religinio turinio įvidujinimu tikėjimas sukelia veiksmus, kurie rodo į transcendentinę tikrovę. Tikėjimas sukelia žmogui jautrumą konkretiems dirgikliams, kurie formuoja asimiliacijos modelius ir būdus, kaip patirti realybę. Tikėjimo išpažinimas tokiu būdu tiesiogiai ar netiesiogiai gali būti jau ne tik įvykių pripažinimas religine prasme, bet ir įvidujinto turinio išraiška. Tai sunkiose gyvenimo situacijose gali būti elgesio būdas kaip parengtis maldai ar aukai. Tikintis asmuo pats nori išpažinti savo tikėjimą, įvidujinti savo požiūrį arba liudyti tikėjimą ir atsiverti Dievui malda, auka Dievo tiesos paslaptimi (Walesa, 2005; Wojtyla, 1997).

Šis parametras yra specifinis ir gana svarbus religingumo požymis: Rodikliai:

- religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu;
- religingumo kasdieniame gyvenime aktualumas;
- religinio turinio ryšys su religine paslaptimi.

Išskiriami šie empiriniai požymiai: reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą; reflektuoja savo religingumą pagal nekonfesinį tikėjimą; reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą.

Tikėjimo išpažinimo formų parametras nustatomas pagal šiuos rodiklius ir empirinius požymius (žr. 2.2.1.9 lent.):

2.2.1.9 lentelė. *Tikėjimo išpažinimo formų* parametro rodikliai ir empiriniai požymiai

	Rodikliai	*Empiriniai požymiai*
Tikėjimo išpažinimo formos	Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas	Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą.
		Reflektuoja savo religingumą pagal nekonfesinį tikėjimą.
		Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą.

Taigi, apibendrindami tai, kas pasakyta, galime teigti: katalikiškasis religingumas ankstyvojoje jaunystėje atsiskleidžia asmens psichinių (religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), sociokultūrinių (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir specifinio religingumo (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos) sričių ir jų parametrų visuma. Šią struktūrą glausta forma aprėpia disertacinio tyrimo katalikiškojo religingumo raiškos teorinis-empirinis modelis, pateiktas 2.2.1.10 lent. Jis ir tapo katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje empirinio tyrimo (diagnostinio ir ugdymo projekto) instrumento pagrindu.

2.2.1.10 lentelė. Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teorinis-empirinis modelis

Sudaryta darbo autoriaus (remiantis Walesa, 2006, p. 13–50; Rydz, 2012, p. 30)

Sritys	*Parametrai*	*Rodikliai*	*Empiriniai požymiai*
PSICHINĖ SRITIS	RELIGINIS SĄMONINGUMAS	Religinio turinio žinojimas	Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose
			Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas
		Religinio turinio supratimas	Apibrėžia religijos sampratą
			Apibūdina religingą žmogų
			Pagrindžia religijos svarbą žmogui
		Religinio turinio prasmės suvokimas	Pagrindžia religijos, tikėjimo į Dievą asmeninę prasmę
			Supranta religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarbą
			Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi
	RELIGINIAI JAUSMAI	Religinių jausmų įvairovė ir jų dažnumas	Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus
			Religinio tikėjimo praktikoje patiria neigiamus jausmus
		Religinės veiklos emocinė refleksija	Pasirenka tikybos dalyką skatinamas emocinės krypties motyvų
			Pripažįsta religinės muzikos emocinę svarbą asmeniniam ugdymuisi
			Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška (giedojimu)
		Religinio turinio grožis	Per religinę muziką patiria žmonių, savęs grožį
			Per religinę muziką sau atskleidžia Dievo grožį
			Per religinę muziką gėrisi religinių apeigų puošnumu, jų grožiu
	RELIGINIAI SPRENDIMAI	Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu	Savanoriškai renkasi katalikų tikybos dalyko mokymąsi gimnazijoje
			Vidiniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą
			Išoriniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą
		Religiniai sprendimai, susiję su religiniu tikėjimu (asmeniniu ir kitų žmonių)	Įvardija savo religinius įsitikinimus
			Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui
			Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui
			Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams
		Religiniai sprendimai, susiję su liaudiškuoju pamaldumu, religine muzika, giedojimu	Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam ugdymuisi
			Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui
SOCIALINĖ-KULTŪRINĖ SRITIS	RYŠYS SU TIKINČIŲJŲ ASMENŲ BENDRUOMENE	Įkrikščionimas	Yra pakrikštytas
			Yra priėmęs (-usi) Pirmąją Komuniją
			Yra priėmęs (-usi) Sutvirtinimo sakramentą
		Priklausymas Katalikų religinei bendruomenei	Priskiria save katalikų bendruomenei
			Priklauso bažnytinei organizacijai
			Dalyvauja kitoje bendruomenės veikloje
		Tikinčiųjų bendruomenių įvairovė (šeima, Bažnyčia, mokykla, liaudiškojo pamaldumo grupės)	Gyvena tikinčių šeimos narių aplinkoje
			Liaudiškojo pamaldumo praktikos giedamos šeimoje
			Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi
	RELIGINĖ PRAKTIKA	Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje ir jo dažnumas	Lanko bažnyčią
			Eina išpažinties
			Meldžiasi
		Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje	Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes
			Gieda chore
	RELIGINĖ MORALĖ	Religinės moralės taisyklių žinojimas ir jų įsisąmoninimas	Žino 10 Dievo įsakymų
			Identifikuoja savo moralinį elgesį pagal moralinio gėrio ir blogio kriterijus ir principus
			Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam-moraliniam ugdymuisi
SPECIFINĖ RELIGINĘ SRITIS	RELIGINĖ PATIRTIS	Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas	Identifikuoja savo asmeninį religingumą
			Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą, nekonfesinį tikėjimą ir moralinius kriterijus
			Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam religinės saviraiškos ugdymuisi
	TIKĖJIMO IŠPAŽINIMAS	Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas	Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą
			Reflektuoja savo religingumą pagal nekonfesinį tikėjimą
			Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą

Apibendrintai katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos teorinį modelį sudaro trys sritys: 1) psichinė, aprėpianti 3 parametrus, 9 rodiklius ir 25 empirinius požymius; 2) sociokultūrinė – 3 parametrus, 5 rodiklius ir 17 empirinių požymių; 3) specifinė religinė sritis – 2 parametrus, 4 rodiklius ir 6empirinius požymius. Visuose parametruose pasiskirstę 13 požymių yra susieti su liaudiškuoju pamaldumu, jo muzikine raiška. Sudarytas katalikiškojo religingumo teorinis modelis pagrįstas religingumo parametrų integralumu.

2.2.2. Tyrimo instrumentas, imtis, organizavimas

Siekiant atskleisti katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos ypatumus teoriniame-empiriniame modelyje išskirtų sričių – psichinės (religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), socialinės-kultūrinės (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir specifinės religinės (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos) – lygmenimis, nužymėti katalikiškajam religingumui įtaką darantys veiksniai ir jų tarpusavio priklausomumas, taikytas kiekybinis metodas – anoniminė apklausa raštu.

Metodo parinkimą lėmė jo privalumai. Pasak K. Kardelio (2002), tai perspektyvus sociologinės informacijos gavimo būdas, kai yra galimybė atliekamu tyrimu sudominti respondentus, gerai suplanavus apklausą, galima tikėtis gauti daugiau atsakymų į klausimus, apklausos anonimiškumas padidina grįžtamąjį ryšį. Be to, tokios formos apklausos naudojimas nulemtas internetinio prieinamumo, galimybės per trumpą laiką apklausti didesnį respondentų skaičių.

Klausimyno aprašas. Apklausai buvo sukurtas originalus klausimynas (žr. 1 priedą).

Klausimyno struktūrą sudaro: įžanga, kuria kreipiamasi į tiriamąjį, joje pristatant anketinės apklausos tikslą, paaiškinant pildymo instrukciją, garantuojant anonimiškumą, ir instrumento kintamųjų 5 blokai. Klausimyną sudaro 43 klausimai.

Taikytas teorinis kriterijus klausimams parinkti. Siekta, kad klausimai būtų adekvatūs katalikiškojo religingumo raiškos teoriniame-empiriniame modelyje išskirtoms katalikiškojo religingumo sritims ir jo struktūriniams parametrams bei empiriniams požymiams.

Klausimų blokai: 1. „Bendrieji duomenys“ (1.1–1.7.7 klausimai); 2. „Pasirinkti dorinio ugdymo dalykai“ (2.1–2.4 klausimai); 3. „Individualus religingumas“ (3.1–3.24 klausimai); 4. „Religinė muzika ir liaudiškasis pamaldumas“ (4.1–4.8 klausimai) ir 5. Emocinio kryptingumo testas (5 klausimas). 5 klausimai apima vertinamų teiginių skales ir jų subskales: tikybos dalyko pasirinkimo motyvų (2.2 klausimas, 13 teiginių); visuminio religingumo (3.6 klausimas, 16 teiginių); religinio tikėjimo praktikoje patiriamų emocinių išgyvenimų (3.19 klausimas, 10 teiginių); religinės muzikos poveikio asmeniniam ugdymuisi (4.2 klausimas, 24 teiginiai); emocinio kryptingumo (5 klausimas, 10 teiginių).

Klausimyną sudaro uždarojo, pusiau uždarojo ir atvirojo tipo klausimai. Uždarojo tipo klausimai yra aiškūs tiriamiesiems ir patogūs, nes reikia pasirinkti tik vieną (arba kelis) iš pateiktųjų. Yra pusiau uždarųjų klausimų – tiriamasis gali ne tik pasirinkti tinkamą variantą, bet ir įrašyti savąjį, jam tinkantį, išsakyti savo nuomonę. Atvirieji klausimai prašo užrašyti savo nuomonę tam tikru klausimu. Yra ir nebaigtų sakinių klausimų, kur tiriamasis turi pratęsti pradėtą sakinį. Įvairių tipų klausimai kaitaliojami, kad tiriamiesiems nebūtų nuobodu pildyti klausimyną. Klausimai su nominalinėmis, ranginėmis, dichotominėmis atsakymų skalėmis;

klausimai filtrai, kurie pagal priskiriamą sau religinių įsitikinimų lygmenį dalija respondentus į dvi grupes: tuos, kurie save laiko tikinčiaisiais į Dievą, ir tuos, kurie priskiria save netikintiesiems į Dievą. Aprašų teiginiai koduojami 6–7 balų Likerto skalėmis: nuo *labai svarbu* iki *visai nesvarbu (2.3 kl.);* nuo *visiškai sutinku* iki *visiškai nesutinku (3.6, 4.2 kl.);* nuo *labai dažnai* iki *niekada (3.19 kl.).*

Mokinių apklausa buvo vykdoma 2011 m. kovo–balandžio mėn. 35 Lietuvos gimnazijose. Apklausoje dalyvavo 35 Lietuvos gimnazijų trečios klasės 1 367 mokiniai. Šiam tyrimui naudotas šiuolaikinis sociologinės informacijos gavimo būdas – internetinė apklausa, taikant specialią klausimyno pateikimo internete (www.publika.lt) programą.

Kad būtų užtikrinta tyrimo etika, gauti oficialūs mokyklų vadovų leidimai tyrimui atlikti. Be to, visi tyrimo dalyviai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, klausimyno pildymo ypatumais. Klausimynai sudaryti taip, kad maksimaliai užtikrintų dalyvių anonimiškumą – pagal klausimyno duomenis neįmanoma identifikuoti konkrečių respondentų. Toliau šiame poskyryje išsamiai pristatoma (2.2.2.1–2.2.2.8 lentelėse) pavienių katalikiškojo religingumo diagnostinių blokų indikatorių charakteristika.

Demografiniai kintamieji. Moksliniuose darbuose atskleista, o ir empiriniai stebėjimai liudija, kad religingumui yra reikšminga gyvenamoji vieta. Tai visų pirma grynai fizinės ir geografinės gyvenimo aplinkybės: tai ir namai, kur gimsta ir auga vaikai, ir aplinkinės vietos, apylinkės, gamta, kur jis susipažįsta su prigimtiniu pasauliu, ir klimato ypatybės, kurios turi ne tik fizinės, bet ir psichinės įtakos jaunimui ir jo gyvenimui. Tai ir materialinė kultūra. Aplinkos (išoriniai) veiksniai religinėje raidoje apima gamtinių-fizinių aplinkos veiksnių, socialinių-istorinių ar kultūrinių simbolinių įtaką; poveikį šeimai. Skirtingai auklėja kaimo ir miesto vietovė. Visi pastebi, kad skiriasi miesto ir kaimo vaikai. Pirmieji drąsesni, labiau išprusę, aktyvesni; antriesiems to stinga, bet šie nuoseklesni, lokiškesni, patvaresni, darbštesni. Socialinė aplinka turi didžiausią įtaką religinei raidai (Šalkauskis, 1990; Jovaiša, 2005; Walesa, 2005; Krol, 2006).

Pastebimi lyties skirtumai religingumo srityje: religinėje sąmonėje, emocinėje vertybinėje sferoje ir religinėje praktikoje. Pripažinta, jog mergaičių ir vaikinų lyties skirtumai kyla jiems vystantis (Walesa, 2005, 2008, žr. Francis, 1997; Pelham, 2005; ir kt.). Todėl pirmiausia buvo siekta nustatyti demografinius kintamuosius, numatant tyrimo rezultatų analize atskleisti tiriamųjų katalikiškojo religingumo pavienių parametrų, jų rodiklių ir empirinių požymių priklausomumą nuo jų lyties, gyvenamosios bei gimnazijos vietos. Kiekybinio tyrimo instrumento specifikacija pateikiama 2.2.2.1 lent.:

2.2.2.1 lentelė. *Demografinių kintamųjų* diagnostinio tyrimo instrumento specifikacija

Diagnostinis blokas	*Rodikliai*	*Klausimyno indikatoriai*	*Klausimų Nr.*
Demografiniai kintamieji	*Tiriamojo gimnazijos vieta* (didmiestis, rajono centras, miestas (išskyrus *didmiestį, rajono centrą*), miestelis (kaimo vietovė)*; gyvenamoji vieta* (didmiestis, rajono centras, miestas (išskyrus *didmiestį, rajono centrą*), miestelis (kaimo vietovė)); *lytis* (mergina, vaikinas)	Kokia yra Tavo gimnazijos vieta? Kokia yra Tavo gyvenamoji vieta? Tavo lytis (mergina, vaikinas)	1.1, 1.2, 1.3, 1.4

Toliau pristatoma teoriniame-empiriniame modelyje ir klausimyno klausimais nužymėtų pavienių katalikiškojo religingumo diagnostinių blokų indikatorių charakteristika. Pateikiama 2.2.2.2–2.2.2.4 lent.

2.2.2.2 lentelė. Katalikiškojo religingumo *psichinės* srities diagnostinio tyrimo instrumento specifikacija

Diagnostinis blokas	*Rodikliai*	*Empiriniai požymiai*	*Klausimyno indikatoriai*
RELIGINIS SĄMONINGUMAS	Religinio turinio žinojimas	Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose	Kokį dorinio ugdymo dalyką rinkaisi nuo I klasės iki šių metų?
		Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas	Ką girdėjai giedant?
	Religinio turinio supratimas	Apibrėžia religijos sampratą	Mano supratimu, religija – tai...
		Apibūdina religingą žmogų	Kaip apibūdintum religingą žmogų?
		Supranta religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarbą	Ar sutinki su teiginiu, kad religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui?
	Religinio turinio prasmės suvokimas	Pagrindžia religijos svarbą žmogui	Religija žmogui reikalinga todėl, kad...
		Pagrindžia religijos, tikėjimo į Dievą asmeninę prasmę	Ką Tau teikia religija, tikėjimas į Dievą?
		Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi	Pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka?
RELIGINIAI JAUSMAI	Religinių jausmų įvairovė ir jų dažnumas	Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamų jausmų	Ar dažnai savo religinio tikėjimo praktikoje patiri šiuos išgyvenimus?
		Religinio tikėjimo praktikoje patiria neigiamų jausmų	Ar dažnai savo religinio tikėjimo praktikoje patiri šiuos išgyvenimus?
		Pasirenka tikybos dalyką skatinamas emocinės krypties motyvų	Kodėl Tu pasirinkai tikybą?
		Pripažįsta religinės muzikos emocinę svarbą asmeniniam ugdymuisi	Pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka?
		Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška	Ar Tau patinka giedoti?
	Religinio turinio grožis	Religine muzika sau atskleidžia Dievo grožį; išgyvena žmonių, savęs grožį; gėrisi religinių apeigų puošnumu, jų grožiu	Pateiktą teiginį, nusakantį galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka?
RELIGINIAI SPRENDIMAI	Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu	Savanoriškai renkasi katalikų tikybos dalyko mokymąsi	Kokį dorinio ugdymo dalyką esi pasirinkęs (-usi)?
		Vidiniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą	Kodėl Tu pasirinkai tikybą? Įvertink žemiau pateiktas galimas pasirinkimo priežastis pagal tai, kiek jos Tau asmeniškai tinka.
		Išoriniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą	Kodėl Tu pasirinkai tikybą? Įvertink žemiau pateiktas galimas pasirinkimo priežastis pagal tai, kiek jos Tau asmeniškai tinka.
	Religiniai sprendimai, susiję su religiniu tikėjimu (asmeniniu ir kitų žmonių)	Įvardija savo religinius įsitikinimus	Kokie Tavo religiniai įsitikinimai?
		Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos asmeniniam religiniam tikėjimui	Kaip manai, kas turi svarbiausią įtaką stiprinant jauno žmogaus tikėjimą į Dievą?
		Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos asmeniniam religiniam tikėjimui	Kaip manai, kas turi svarbiausią įtaką stiprinant jauno žmogaus tikėjimą į Dievą?
		Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui	Kokią įtaką Tavo religiniams įsitikinimams daro šeimos (Tavo tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdys?
		Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam ugdymuisi	Žemiau pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
		Pripažįsta liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui	Ar sutinki su teiginiu, jog šiandien jaunam žmogui reikia pažinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas ir jų tradicijas?

2.2.2.3 lentelė. Katalikiškojo religingumo *socialinės-kultūrinės* srities diagnostinio tyrimo instrumento specifikacija

Diagnostinis blokas	*Rodikliai*	*Empiriniai požymiai*	*Klausimyno indikatoriai*
RYŠYS SU TIKINČIŲJŲ BENDRUOMENE	Įkrikščioninimas	Yra pakrikštytas (-a)	Ar Tu esi krikštytas (-a)?
		Yra priėmęs (-usi) Pirmąją Komuniją	Ar Tu esi priėmęs (-usi) Pirmąją Komuniją?
		Yra priėmęs (-usi) Sutvirtinimo sakramentą	Ar esi priėmęs (-usi) Sutvirtinimo sakramentą?
	Priklausymas katalikų religinei bendruomenei.	Priskiria save katalikų bendruomenei	Kokiai religinei bendruomenei priklausai?
		Priklauso bažnytinei organizacijai	Kokiai priklausai religinei ar bažnytinei organizacijai?
	Tikinčiųjų bendruomenių įvairovė (šeima, Bažnyčia, mokykla, liaudiškojo pamaldumo grupės)	Gyvena tikinčių šeimos narių aplinkoje	Kas Tavo šeimoje yra tikintys į Dievą?
		Liaudiškojo pamaldumo praktikos giedamos šeimoje	Ar giedama Tavo šeimoje?
		Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi	Žemiau pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
RELIGINĖ PRAKTIKA	Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje ir jo dažnumas	Lanko bažnyčią	Kaip dažnai Tu lankaisi bažnyčioje?
		Eina išpažinties	Kaip dažnai Tu eini išpažinties?
		Meldžiasi	Kaip dažnai Tu meldiesi?
	Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje	Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes	Ką Tau pačiam (-iai) teko giedoti?
		Gieda chore	Ar Tu esi giedojęs (-usi) chore?
RELIGINĖ MORALĖ	Religinės moralės taisyklių žinojimas ir jų įsisąmoninimas	Žino 10 Dievo įsakymų	Jeigu Tave paprašytų išvardyti 10 Dievo įsakymų, ar galėtum?
		Reflektuoja savo moralinį elgesį pagal moralinio gėrio ir blogio kriterijus	Žemiau pateiktus teiginius įvertink balais pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
		Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam-moraliniam ugdymuisi	Žemiau pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink, kiek jie Tau asmeniškai tinka.

2.2.2.4 lentelė. Katalikiškojo religingumo *specifinės religinės* srities diagnostinio tyrimo instrumento specifikacija

Diagnostinis blokas	*Rodikliai*	*Empiriniai požymiai*	*Klausimyno indikatoriai*
RELIGINĖ PATIRTIS	Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas	Identifikuoja savo asmeninį religingumą	Aš manau, jog esu religingas (labai religingas – visiškai nereligingas).
		Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą, nekonfesinį tikėjimą ir moralinius kriterijus	Žemiau pateiktus teiginius įvertink balais pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
		Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam religinės saviraiškos ugdymuisi	Žemiau pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
TIKĖJIMO IŠPAŽINIMO FORMOS	Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas	Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą	Žemiau pateiktus teiginius įvertink balais pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
		Reflektuoja savo religingumą pagal nekonfesinį tikėjimą	Žemiau pateiktus teiginius įvertink balais pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka.
		Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą	Kiek Tavo gyvenime svarbus tikėjimas į Dievą? (10 yra *labai svarbus*, o 1 – *visiškai nesvarbus*).

Tyrimo imtis. Atliekant kiekybinį tyrimą apklausos metodu, svarbu buvo numatyti tiriamųjų imties tūrį (Charles, 1999; Bitinas, 1998; Kardelis, 2002; Rupšienė, 2007; Merkys, 1999). Reikėjo „pasirinkti tokią generalinės aibės dalį, kuri leistų daryti pagrįstas išvadas apie visą generalinę aibę“ (Rupšienė, 2007, p. 11).

Generalinė aibė įvardijama kaip objektų ar vienetų (populiacija), egzistuojančių socialinėje sistemoje, kurią norime tirti ir kuriai skiriamos tyrimo išvados, visuma (Bitinas, 2006; Žydžiūnaitė, 2007). Empiriniuose tyrimuose visada daroma išankstinė atranka, t. y. parenkama generalinės aibės elementų dalis, ištiriamas

nagrinėjamo požymio pasiskirstymas šioje dalyje ir sprendžiama apie šio požymio pasiskirstymą visoje generalinėje aibėje. Ši pasirinktoji dalis vadinama tyrimo imtimi (Kardelis, 2007). Prieš nustatant tiriamąją imtį, pirmiausia tikslinga apsibrėžti generalinę aibę.

Šio disertacinio tyrimo generalinę aibę sudarė diagnostinio tyrimo metu Lietuvos gimnazijų lietuvių kalba[22] trečioje klasėje besimokantys mokiniai. Jie reprezentuoja ankstyvosios jaunystės amžiaus tarpsnį, ir jų katalikiškasis religingumas yra lemiamas asmens religinės raidos ankstyvojoje jaunystėje specifinių bruožų (Piaget, 1972; Kohlberg, 1976; Fowler, 1981; Goldman, 1964; Elkind, 1970), Oser, Gmunder 1992; Walesa, 1997, 1998, 2005). Tai 17–18 m. amžiaus merginos ir vaikinai.

Nustatant tiriamųjų generalinės aibės dydį, remiamasi statistiniais informaciniais duomenimis (*Lietuvos statistikos metraštis*, 2011). 2010/2011 mokslo metais, t. y. apklausos metu, Lietuvoje veikė 191 gimnazija lietuvių dėstomąja kalba (lenkų kalba ar kt. mažumų kalbomis dėstomosios gimnazijos, nors jose mokoma katalikų tikybos, į tiriamųjų generalinę aibę nebuvo įtraukta dėl tyrime taikyto imties homogeniškumo principo. Taip pat dėl to paties principo nebuvo įtrauktos ir katalikiškosios mokyklos); veikė gimnazijų trečios klasės – 810, jose iš viso mokėsi 21 367 mokiniai, lietuvių dėstomąja kalba – 20 193 mokiniai[23]. Taigi generalinės aibės dydis yra N = 20 193.

Kokia turėtų būti tyrimo imtis? Literatūroje pateikiama įvairių imties tūrio nustatymo būdų. Kada nėra informacijos apie generalinės aibės elementų požymius, o generalinė aibė yra 5 000 ir daugiau atvejų, atrankos dydis gali būti 10 %, t. y. disertacijos tyrimo atveju būtų 500 (Valackienė, Mikienė, 2008). Imties tūris pagal V. Paniotto lentelę, generalinei aibei esant daugiau nei 5 000 atvejų, būtų 625, o paklaidos dydis – 4 % (Valackienė, Mikėnė, 2008).

Vadovaujantis K. Kardelio (2007, p. 322) pateikiama schema, imties tūris kiekybinio tyrimo atveju turi būti 398, esant 5 %. paklaidai. Anot B. Bitino (2006), atsitiktinė imtis patikima, kai stebėjimo vienetų skaičius svyruoja nuo 300 iki 1 000, o edukologinių tyrimų patirtis liudija, kad 600–700 vienetų imtis yra pakankamai patikima.

Patikimiausiomis yra laikomos didelių apimčių atsitiktinės imtys. Kuo labiau visumai atrinktos charakteristikos atitinka generalinės visumos, iš kurios daryta atranka, charakteristikas, tuo didesnis reprezentatyvumas (Valackienė, Mikėnė, 2008, p. 143). Tyrimo imties pasiskirstymas pagal šalies regionus taip pat akcentuojamas.

Imties dydis šiam tyrimui apskaičiuotas plačiai taikoma V. Paniotto[24] formule, kur *n* rodo reikiamą apklausti respondentų kiekį. Skaičiuojant pagal šią formulę ir orientuojantis į 3 % paklaidos ribą, šiame disertaciniame tyrime užtektų 393 mokinių. Tačiau neturint visos informacijos apie generalinės aibės elementų po-

---

[22] Į tyrimą neįtrauktos katalikiškosios gimnazijos.

[23] *Exel* darbalapyje „Informacija apie 11, 12 bei 3–4 gimnazijos klases ir mokinių skaičių jose“ gimnazijų nurodyta 191. Trečioje klasėje mokinių – 21 367 (lietuvių k. – 20 193).
Iš viso gimnazijos trečioje kl. katalikų tikybos mokosi 8 725 mokiniai. Etikos – 11 200. (Iš viso gimnazijose: Katalikų tikyba – 216 574; etika – 182 775.

[24] Apskaičiuota pagal šią formulę:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

n – imties dydis;
N – generalinės visumos dydis;
Δ – leidžiamos imties paklaidos dydis (Δ = 0,03).

žymius (neįtrauktos katalikiškosios mokyklos dėl specifinio ugdymo turinio), atrankos dydis šiame tyrime pasirinktas didesnis.

Taip pat iš anksto atsižvelgiant į tai, kad taikant pasirinktą internetinės apklausos tyrimo metodą ne visi užpildyti klausimynai gali būti pripažinti galiojančiais, nustatytas gerokai didesnis imties tūris – 1 600 tiriamųjų. Tai leidžia teigti, kad tyrimo imtis yra pakankama statistinei analizei.

Kaip minėta, labai svarbia tyrimo imties charakteristika laikomas jos reprezentatyvumas, kuris rodo tiriamojo požymio galimų reikšmių proporcijas (Čekanavičius, Murauskas, 2006). Šiame disertaciniame tyrime išlaikomos generalinėje aibėje esančios proporcijos pagal tai, kad proporcingai atstovaujamos visų Lietuvos regionų gimnazijos.

Sudarant tyrimo imtį, atsižvelgta į tai, kad tyrimo duomenims gali turėti įtakos gimnazijos, kurioje mokosi tiriamieji, regionas ir administracinė vietovė Lietuvoje, jie suskirstyti į keturias grupes: A gr. – didmiesčių; B gr. – rajonų centrų; C gr. – miestų; D gr. – miestelių / kaimų. Buvo taikyta atsitiktinė atranka, t. y. atsitiktinai atrinktos gimnazijos ir jose besimokantys trečios kl. mokiniai. Tai suteikė galimybę kiekvienam generalinės aibės individui visos Lietuvos mastu patekti į tiriamąją imtį. Taigi galima teigti, kad tyrimo geografinis regionas yra visa Lietuva.

Atsižvelgiant į kiekvienos grupės gimnazijų ir jose besimokančių mokinių skaičių, nustatytos tyrimui proporcingai atstovaujančių gimnazijų ir tiriamųjų jose skaičiaus kvotos. Atsitiktinės atrankos būdu buvo atrinktos 35 gimnazijos (žr. 2 priedą). Iš jų proporcingai: *A gr.* – 5 gimnazijos; *B gr.* – 10; *C gr.* – 10; *D gr.* – 10.

Taigi galima teigti, kad šio tyrimo imties kokybę apibūdina: pakankamas imties tūris, joje proporcingai atstovaujama grupėms, kurių ypatybės gali daryti įtaką tiriamiesiems požymiams (lytis, gyvenamoji vieta, gimnazijos vieta), imties sudarymas atsitiktinės atrankos būdu. Todėl tyrimo imtis traktuojama kaip patikima, reprezentatyvi ir atitinkanti tyrimo tikslą bei uždavinius.

Organizavimas. Mokinių apklausa buvo vykdoma 2011 m. kovo–balandžio mėn. 35 Lietuvos gimnazijose. Apklausoje dalyvavo trečios kl. mokiniai. Šiam tyrimui naudotas šiuolaikinis sociologinės informacijos gavimo būdas – internetinė apklausa, taikant specialią klausimyno pateikimo internete (www.publika.lt) programą.

Kad būtų užtikrinta tyrimo etika, gauti oficialūs mokyklų vadovų leidimai tyrimui atlikti. Be to, visi tyrimo dalyviai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, klausimyno pildymo ypatumais. Klausimynai sudaryti taip, kad maksimaliai užtikrintų dalyvių anonimiškumą – pagal klausimyno duomenis neįmanoma identifikuoti konkrečių respondentų. Pripažįstant, kad visi Lietuvos gimnazijų mokiniai yra įgiję kompiuterinį raštingumą, apklausa buvo vykdoma informatikos kabinetuose prie kompiuterių.

Apklausai vadovavo disertacijos autoriaus instruktuoti gimnazijų informatikos mokytojai. Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie atliekamą tyrimą, supažindinti su klausimyno pildymo instrukcija. Buvo siekiama sudaryti maksimalias galimybes užtikrinti tiriamųjų atsakymų anonimiškumą, atsakymų objektyvumą. Siekiama vadovautis etiniais, teisiniais tyrimo principais. Apklausos trukmė – 1 val.

Prašyta atsakyti per dvi savaites. Gimnazijoms, iš kurių negauta užpildytų klausimynų, išsiųstas priminimas. Diagnostinis tyrimas visose mokyklose atliktas panašiu metu – 2011 m. kovo–balandžio mėn.

Virtuali apklausa buvo pasirinkta dėl keleto priežasčių: kad generalinė aibė yra labai didelė ir pasiskirsčiusi plačiai – tai lemia tyrėjo kelionės išlaidas ir daug laiko, todėl pasirinkta kaip ekonomiškiausias būdas, palyginti lengvai pasiekiami geografiškai nutolę respondentai. Tikėtina, kad tokiu būdu gauti atsakymai yra nuoširdesni ir atviresni (Pūkas, 2005, p. 5).

Sulaukta internetiniu būdu užpildytų klausimynų – 1 367 (589 vaikinai ir 778 merginos) iš tyrimui atrinktų Lietuvos gimnazijų, kuriose mokoma lietuvių kalba. Taigi, tyrime iš viso dalyvavo 6,76 %. visos tyrimo populiacijos mokinių.

Žemiau pateikta lentelė, rodanti tiriamųjų pasiskirstymą pagal bendrųjų demografinių (gimnazijos vieta, gyvenamoji vieta, lytis) rodiklių duomenis (žr. 2.2.2.5 lentelę).

2.2.2.5 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal demografinius rodiklius

Demografiniai rodikliai	*Tiriamųjų pasiskirstymas*	*Proc.*
Gimnazijos vieta	Didmiestis	25,4
	Rajono centras	21,1
	Miestas	31,3
	Miestelis (kaimo vietovė)	22,0
Gyvenamoji vieta	Didmiestis	23,26
	Rajono centras	16,17
	Miestas	25,97
	Miestelis (kaimo vietovė)	34,6
Lytis	Mergina (mot.)	56,91
	Vaikinas (vyr.)	43,09

Lyties atžvilgiu tiriamieji pasiskirstė beveik tolygiai: 56,91 % iš jų yra merginos ir 43,09 % – vaikinai (tai atitinka šios populiacijos situaciją Lietuvoje). Pagal statistinius duomenis, Lietuvos gimnazijose lietuvių kalba 2010/2011 m. m. mokėsi 60,62 % merginų ir 39,38 % vaikinų[25]. Pagal gyvenamąją vietą ir gimnazijos vietą tiriamųjų pasiskirstymas šiek tiek tarpusavyje skiriasi: pagal gimnazijos vietą didžiausią dalį – 31,3 % – sudarė tiriamieji iš miestų gimnazijų (atitinkamai: 25,4 % – didmiesčių; 22,0 % – miestelių/kaimo vietovių; 21,1 % – rajonų centrų), o pagal gyvenamąją vietą didžiausią tiriamųjų dalį – 34,6 % – užėmė tiriamieji iš miestelių / kaimo vietovių; mažiau liko – 25,97 % – iš miestų; didmiesčių – 23,26 % ir mažiausia dalis – 16,17 % – iš rajonų centrų. Taikytas Chi-kvadrato (χ^2) testas rodo, kad merginų ir vaikinų pasiskirstymas pagal mokymosi ir gyvenamąją vietą buvo panašus, t. y. statistiškai reikšmingai nesiskyrė.

Duomenų analizė. Kiekybinio tyrimo duomenų statistinė analizė atliekama naudojant statistinių duomenų apdorojimo programos SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) paketo 17.0 versiją.

Tyrimo duomenys analizuoti taikant šiuos metodus:

[25] *Exel* darbalapis „Informacija apie 11, 12 bei 3–4 gimnazijos klases ir mokinių skaičių jose“ gimnazijų nurodyta 191. Trečioje klasėje mokinių – 21 367 (lietuvių k. – 20 193).

- *aprašomosios statistikos* metodai: skaičiuotos kintamųjų padėties ir sklaidos charakteristikos (vidurkiai, medianos, standartinės paklaidos ir nuokrypiai), leidžiančios charakterizuoti kintamuosius ir jų požymių raišką;
- *dažnių analizė*: skaičiuoti kintamųjų dažniai, siekiant pastebėti dažniausiai ar rečiausiai pasikartojančias duomenų aibės savybes;
- *normališkumo tikrinimas*: intervalinių kintamųjų pasiskirstymo pagal normalųjį dėsnį tikrinimas: požymių pasiskirstymo panašumas į normalųjį vertintas vizualiai (grafiškai) ir taikant *Kolmogorovo-Smirnovo* kriterijų;
- *statistinių hipotezių tikrinimo metodai*: požymių vidurkiams palyginti tarp dviejų nepriklausomų grupių naudotas *Stjudento t* kriterijus, kai požymiai buvo pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, ir neparametrinis *Mann-Whitney* kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio; priklausomų grupių parametrų statistiškai reikšmingi skirtumai vertinti naudojant *porinį Stjudent'o* kriterijų, kai požymiai buvo pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, ir neparametrinis *Wilkokson'o* kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio; požymių, turinčių normalųjį pasiskirstymą, vidurkiams palyginti tarp trijų ir daugiau nepriklausomų grupių naudotas dispersinės analizės *One-Way ANOVA* kriterijus su *Post hoc* testu ir *Kruskal-Volis* kriterijus, kai požymiai neturėjo normaliojo skirstinio; požymių proporcijoms tarp grupių palyginti taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) kriterijus;
- *ryšių tarp kintamųjų įvertinimo metodai:* kiekybinių charakteristikų ryšiams nustatyti taikyti tiesinės koreliacinės analizės metodai. Intervalinių / ranginių dydžių tarpusavio ryšiams nustatyti apskaičiuotas *Spearman'o* koreliacijos koeficientas; kintamojo priklausomybei nuo keleto nepriklausomų kintamųjų vertinti naudotos *daugianarė regresinė analizė* (GLM), taikant *Enter* metodą (nepriklausomi kintamieji į modelį įtraukiami vienu metu) ir *daugiamatė dispersinė analizė*;
- rezultatai laikyti statistiškai reikšmingais, jei paklaidos tikimybės reikšmė buvo $p \leq 0,05$, esant 95 % patikimumui (Čekanavičius, Murauskas, 2003; Kardelis, 2007; Bitinas, 2006; Pukėnas, 2009).

2.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo metodologija

Siekiant nustatyti katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškuoju pamaldumu ankstyvojoje jaunystėje situaciją, ją reprezentuojančiu tyrimo kontingentu pasirinkti gimnazijos trečios kl. mokinių tikybos mokytojai. Tyrimo metodas – anoniminė apklausa raštu. Šiuo tikslu buvo parengtas originalus standartizuotas diagnostinis tyrimo instrumentarijus-klausimynas „Katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje" (3 priedas). Klausimyno rengėjas – šio disertacinio darbo autorius (bendraautoriai su darbo moksline vadove).

Diagnostinė metodika buvo konstruota atsižvelgiant į Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teorinį-empirinį modelį (žr. 2.2.1.10 lentelę), remiamasi „Mokytojo profesijos kompetencijos ap-

rašu“[26], bendrąja programa „Katalikų tikyba“[27], specifiniais reikalavimais tikybos mokytojo kvalifikacijai. Remiamasi teoriniais teiginiais, išdėstytais pirmojoje disertacijos dalyje, apie religingumo turinį ir struktūrą, atsižvelgiant į katalikų konfesijos specifiką, religijos funkcijas, religijos, tikėjimo vertybės apraiškas ir kt.

Tyrimo instrumentas. Klausimyno struktūrą sudaro: įžanga, kuria kreipiamasi į tiriamąjį, joje pristatant anketinės apklausos tikslą, paaiškinant pildymo instrukciją, ir 6 konstrukto kintamųjų grupės, aprėpiančios 33 kiekybinio ir kokybinio pobūdžio klausimus.

Pirmosios grupės „Bendrieji duomenys“ klausimais (1.1–1.6 kl.) siekiama nustatyti socialiniusdemografinius tiriamųjų rodiklius: lytis, gimnazijos vieta (didmiestis, miestas, rajono centras, kaimo vietovė), vyskupija, mokytojo kvalifikacinė kategorija, tikybos dėstymo mokykloje stažas. Šiai klausimų grupei taip pat priskirti klausimai (1.7, 1.8 kl.), siekiant išryškinti tikybos mokytojo vertybinį-emocinį santykį su savąja profesija. Taikytos nominalinės ir ranginės (3 balų) atsakymų į klausimus skalės.

Antrosios grupės „Ugdomoji veikla tikybos pamokose“ klausimais (2.1–2.10 kl.) tikimasi nustatyti mokytojų nuomonę apie savanoriškumą mokiniams renkantis dorinio ugdymo dalyką „Tikyba“ ir to pasirinkimo motyvaciją. Išskiriami vidiniai ir išoriniai, pažintiniai, ugdomieji, emociniai, religiniai, praktiniai ir kt. motyvai. Tuo remiantis sudarytas motyvų raiškos aprašas, analogiškas mokinių tyrimo instrumentarijui (žr. 1 priedo 2.3 kl.), respondentams siūlant kiekvieną jų įvertinti pagal tikybos dalyko pasirinkimo motyvų svarbumo pripažinimą 7 balų Likerto rangine skale (nuo *labai svarbu* iki *visiškai nesvarbu*).

Taip pat šios grupės klausimais siekiama atskleisti: kuo pasireiškia mokytojo veikla, siekiant pažinti mokinius (2.3 kl.), ir kokiais kriterijais tiriamasis vadovaujasi, parinkdamas ugdymo turinį (2.4 kl.), kokius metodus ir kaip dažnai mokytojai taiko ugdydami mokinių katalikiškąjį religingumą (2.8 kl.). Tuo tikslu katalikiškajam religingumui ugdyti sudarytas metodų aprašas. Metodų aprašas parengtas remiantis: A. Dumčienės, Z. Bajoriūno (2006), L. Šaučiukėnienės, N. Stankevičienės (2002), L. Jovaišos (2007), G. Gedvilienės, V. Zuzevičiūtės (2009) ir kitų autorių išskirtais metodais. Taikytos nominalinės ir ranginės skalės.

Tolesni klausimai pateikti stengiantis sužinoti pedagogų nuomonę apie veiksnių, darančių įtaką mokinių katalikiškajam religingumui svarbą.

Trečiosios grupės „Sociokultūrinė religingumo ugdymo aplinka“ klausimais (3.1–3.6 kl.) siekta ištirti mokytojų nuomonę apie šeimos, mokyklos daromą įtaką mokinių katalikiškajam religingumui ir lyginti su mokinių duomenimis. Taikytos nominalinės ir ranginės Likerto skalės su 5–7 balų pasirinktimis.

Ketvirtosios grupės „Religinė muzika ir liaudiškasis pamaldumas mokant tikybos“ klausimai (4.1–4.9 kl.) padeda išsiaiškinti tiriamų mokytojų pažintinę patirtį liaudiškojo pamaldumo praktikų aspektu bei vertybinį-emocinį santykį su muzika, liaudiškojo pamaldumo praktikomis aspektais. Nustatoma, kiek vietos, siekiant pažinti liaudiškojo pamaldumo praktikas, buvo skiriama aukštojoje ar kt. institucijoje, tiriamajam rengiantis tapti tikybos mokytoju; kiek vietos pats mokytojas tikybos pamokose skiria mokiniams supažindinti su liaudiškojo pamaldumo praktikomis; tiriama jo nuomonė apie religinės muzikos bei liaudiškojo pa-

[26] http://www.srsc.lt/Mokytoju_kompetencijos.html.
[27] Vidurinio ugdymo bendrosios programos. Prieiga internete http://www.upc.smm.lt/veikime/turinys/ [žiūrėta 2011-10-12].

maldumo praktikų pažinimo svarbą ankstyvojoje jaunystėje. Taikytos nominalinės, dichotominės ir ranginės skalės su 4 balų pasirinktimis.

Penktosios grupės „Mokinių individualus religingumas“ klausimais (5.1, 5.2 kl.) siekta išryškinti tuos teigiamos linkmės pokyčius ir jų dažnumą, kuriuos mokytojai pastebi savo ugdytinių katalikiškojo religingumo srityje pagal teoriniame-empiriniame modelyje išskirtus jo struktūrinius parametrus: religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai (psichinė sritis), ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė (socialinė-kultūrinė sritis), religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos (specifinė religinė sritis), bei jų rodiklius ir požymius, vykstančius dėl tikybos dalyko mokymosi. Vertinant požymius taikyta 6 balų ranginė skalė.

Klausimyno specifikacija, pateikta 2.3.1 lent., nužymi diagnostinius blokus, indikatorius, matuojančius diagnostinius kintamuosius, ir juos atitinkantys klausimai.

2.3.1 lentelė. Klausimyno „Katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje“ specifikacija

Eil. Nr.	*Diagnostinis blokas*	*Indikatoriai, matuojantys diagnostinius blokus*	*Klausimo Nr.*
1.	Demografiniai duomenys	Lytis, gimnazijos vieta, priklausymas Lietuvos vyskupijai, darbo stažas, kvalifikacinė kategorija, vertybinis-emocinis santykis su mokytojo profesija	1.1–1.6
2.	Pažintinis-vertybinis emocinis ir praktinis santykis su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, muzikinė raiška	Liaudiškojo pamaldumo praktikų pažintinis aspektas: jų girdėjimas giedant kitus ir asmeninis giedojimas Jų reikšmės pripažinimas mokinių ugdymo procese; religinės muzikos reikšmės pripažinimas mokinių religiniame ugdymo procese; muzikinės veiklos patirtis	4.1–4.9
3.	Ugdomoji veikla tikybos pamokoje. Religinė muzika ir liaudiškojo pamaldumo praktikos tikybos pamokoje	Nuomonė apie mokinių tikybos dalyko mokymosi savanoriškumą; dalyko mokymosi motyvaciją. Taikomi pamokose metodai: bendrieji, katechetiniai-teologiniai, muzikinės raiškos. Liaudiškojo pamaldumo praktikų ir mokinių muzikinės raiškos taikymas	2.1–2.10
4.	Nuomonė sociokultūrinės religingumo ugdymo aplinkos aspektu	Nuomonė apie veiksnius, turinčius įtakos mokinių katalikiškajam religingumui: šeima, mokykla, bažnyčia. Mokyklos aplinkos įtaka	3.1–3.6
6.	Nuomonė apie mokinių individualaus religingumo pokyčius, pastebimus ugdymo procese per tikybos pamokas	Katalikiškojo religingumo psichinės, socialinės kultūrinės, specifinės religinės sričių aspektais	5.1–5.2

Tyrimo imtis. Sudarant reprezentatyvią tyrimo imtį, buvo taikytas tiriamųjų atsitiktinės atrankos metodas, suteikęs galimybę kiekvienam generalinės aibės individui patekti į tiriamąją imtį. Diagnostiniu tyrimu siekiama aprėpti generalinę aibę visos Lietuvos mastu.

Tikintis, kad tyrimo duomenims įtakos turi gimnazijos, kurioje dirba tiriamieji, regionas bei administracinė vietovė Lietuvoje, jie suskirstyti į 7 grupes pagal vyskupijas (Vilniaus, Kauno, Telšių, Šiaulių, Panevėžio, Kaišiadorių) ir gimnazijos vietoves: *A gr.* – didmiesčių; *B gr.* – rajonų centrų; *C gr.* – miestų; *D gr.* – miestelių / kaimų.

Atsižvelgiant į kiekvienos grupės tikybos mokytojų skaičių (duomenys gauti Lietuvos katechetikos centre), nustatytos proporcingai tyrimui atstovaujančių tiriamųjų jose skaičiaus kvotos. Remiantis statistiniais informaciniais duomenimis (*Lietuvos statistikos metraštis,* 2012), 2010/2011 mokslo metais diagnostinio tyrimo metu Lie-

tuvoje veikė 191 gimnazija lietuvių dėstomąja kalba, jose mokėsi 20 193 mokiniai. Iš viso gimnazinių trečių klasių – 810. Taikant V. Paniotto formulę, imtis apskaičiuota taip: $N = 1/(\Delta^2 + 1/N)$, kur n – sudaromos imties tūris; N – populiacijos tūris / generalinė aibė; Δ – paklaida (rekomenduojama 5–10). Atlikus skaičiavimus, $n = 1/(\Delta^2 + 1/N)$; pasirinkus 5 % paklaidą, reikiamas imties tūris būtų 115 mokytojų.

Taigi, laikomasi pozicijos, kad tiriamųjų imties tūris ir jos parinkimo būdas teikia patikimą informaciją apie tyrimo objektą ir nagrinėjamą problemą. Tuo grindžiamas ir visos generalinės aibės tiriamųjų imties reprezentatyvumas.

Tyrimo imties homogeniškumą lemia mokyklos tipas – gimnazija lietuvių dėstomąja kalba. Katalikų tikybos dalyko mokymas.

Taigi galima teigti, kad pakankamas imties tūris, proporcingai atstovaujama grupėms, kurių ypatybės gali daryti įtaką tiriamiesiems požymiams (lytis, gimnazijos vieta), imties sudarymas atsitiktinės atrankos būdu tyrimo imtį leidžia traktuoti kaip patikimą, reprezentatyvią ir tyrimo tikslą bei uždavinius atitinkančią.

Mokytojų anketinė apklausa buvo vykdoma internetiniu būdu, taikant specialią anketos pateikimo internete (www.publika.lt) programą. Išsiuntus informacinio pobūdžio laišką-kvietimą (su prisegta nuoroda) kreiptasi (telefonu) į Lietuvos vyskupijų katechezės centrų vadovus, prašant padėti išplatinti anketą. Anketa išplatinta visiems kvotomis numatytų vyskupijų gimnazijų trečios kl. tikybos mokytojams. Sulaukta 118 internetinėje apklausoje dalyvavusių tikybos mokytojų anketų.

Žemiau pateikta lentelė rodo tiriamųjų pasiskirstymą pagal bendrųjų demografinių (lytis, gimnazijos vieta, gyvenamoji vieta, vyskupija, darbo stažas, kvalifikacinė kategorija) rodiklių duomenis (žr. 2.3.2 lent.):

2.3.2 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal demografinius rodiklius

Demografiniai rodikliai		*Proc.*
Gimnazijos vieta	Didmiestis	28,0
	Rajono centras	16,9
	Miestas	17,8
	Miestelis (kaimo vietovė)	37,3
Vyskupija	Vilniaus	11,0
	Kauno	16,1
	Telšių	13,6
	Šiaulių	13,6
	Panevėžio	16,9
	Vilkaviškio	21,2
	Kaišiadorių	7,6
Lytis	Moterys	88,1
	Vyrai	11,9
Pedagoginio darbo stažas	1–5 m.	5,9
	5–10 m.	12,7
	10–15 m.	26,3
	15–20 m.	38,1
	Daugiau nei 20 m.	16,9
Kvalifikacinė kategorija	Mokytojas	24,6
	Vyr. mokytojas	41,5
	Mokytojas metodininkas	28,8
	Mokytojas ekspertas	2,5
	Kita	2,5

Lentelėje matyti, kad lyties atžvilgiu tiriamieji pasiskirstė netolygiai: didžioji dalis – 88,1 % – iš jų yra moterys ir mažuma – 11,1 % – vyrai. Pagal gimnazijos vietą tiriamųjų pasiskirstymas taip pat šiek tiek skiriasi: didžiąją dalį sudaro 37,3 % – miestelių / kaimo vietovių; mažesnę – didmiesčių ir mažiausią – miestų bei rajonų centrų. Vyskupijų atžvilgiu beveik tolygiai, mažiausią dalį – 7,6 % – sudaro Kaišiadorių vyskupijos, kaip mažiausios Lietuvoje apimtimi, mokytojai ir didžiąją dalį – Vilkaviškio – 21,2 %.

Didžioji dalis tiriamųjų turi nemažą tikybos mokytojo patirtį. 38,1 % mokytojų nurodė turį 15–20 m. pedagoginio darbo stažą, 16,9 % – daugiau nei 20 m. ir tik 5,9 % – 1–5 m.

Pagal kvalifikacinę kategoriją, didžioji dalis – 41,5 % – vyresnieji mokytojai; 28,8 % – mokytojai metodininkai ir palyginti labai mažas skaičius – 2,5 % – mokytojai ekspertai.

Duomenų analizė. Tikybos mokytojų kiekybinio tyrimo duomenų statistinė analizė atliekama naudojant statistinių duomenų apdorojimo programos SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) paketo 17.0 versiją. Kaip ir diagnostiniame tyrime kintamiesiems charakterizuoti taikomi aprašomosios ir analitinės statistikos (vidurkių palyginimas, koreliacija, regresinė ir dispersinė analizė) metodai.

2.4. Katalikiškojo religingumo ugdymo projekto metodologija

2.4.1. Ugdymo projekto esmė, paskirtis, imtis ir organizavimas

Ugdymo projektas čia suprantamas kaip ugdymo procesas, pagrįstas nauja ar bent sąlygiškai nauja, tačiau aktualia idėja, kuriamas tyrėjo iniciatyva, bendromis jo ir šio proceso dalyvių pastangomis. Tai yra ugdymo metodas, kuris sudaro sąlygas praktiškai patikrinti, įvertinti, pagrįsti naujas pedagogines idėjas. Šio metodo esmė – naujų pedagoginės realybės elementų paieška ar kūrimas į praktiką orientuoto mokslinio pažinimo ir novatoriškos ugdomosios veiklos sankirtoje (Bitinas, 2006). Šiuo metodu, B. Bitino aiškinimu, galima tirti įvairaus turinio edukologines problemas, siekiant patikrinti, ar pedagoginės tobulinimo priemonės tai problemai spręsti yra realiai įgyvendinamos ir priimtinos ugdymo proceso dalyviams. Taip pat projekto metodu galima įveikti atotrūkį tarp tyrėjo ir jo idėją realizuojančių ugdymo proceso dalyvių, įtraukiant projekto dalyvius į aktyvią veiklą, kuriant ir įgyvendinant projektą bei analizuojant jo rezultatus (Bitinas, 2006).

Kaip buvo atskleista teorinėje šio darbo dalyje, tiriamas katalikiškasis religingumas ir jam įtaką darančios katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos – tai sudėtingi kompleksiniai, daugiasluoksniai fenomenai, kurių formavimą lemia daug tarpusavyje glaudžiai susietų veiksnių, todėl atriboti išskirtus tyrimo kintamuosius nuo kitų veiksnių labai sudėtinga. Todėl šiam tyrimui ir buvo pasirinktas ugdymo projektas kaip ugdymo mokslinio pažinimo ir ugdymo metodas dėl mažiau griežtų nei pedagoginiam eksperimentui keliamų reikalavimų bei dėl paties tiriamo objekto – katalikiškojo religingumo ir jo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ankstyvojoje jaunystėje – sudėtingumo (Bitinas, 2006; Merkys, 1995; Kardelis, 2002).

Remiantis B. Bitinu, šio tyrimo metodo nepriklausomas kintamasis – ugdomoji veikla, kuria ugdytojas manipuliuoja, remdamasis tyrimo tikslu ir uždaviniais; o priklausomas – ugdomosios veiklos tikslų realizavimas, visų pirma ugdytinių asmenybės kryptingas tobulėjimas (Bitinas, 2006).

Pristatomo disertacinio tyrimo ugdymo projekto nepriklausomas kintamasis yra tyrimo tikslą ir uždavinius (atskleisti katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ypatumus ir katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos gerinimo galimybes jį ugdant) atitinkanti ugdomoji veikla (ugdymo turinys, priemonės, principai, organizavimo formos). Priklausomas kintamasis – ugdomosios veiklos tikslų realizavimas – ugdomo asmens kryptingas tobulėjimas katalikiškojo religingumo raidos aspektu (psichiniu, sociokultūriniu, specifinio religingumo).

Ugdymo projektu siekiama: išryškinti liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos galimybes gerinti katalikiškojo religingumo ugdymą ankstyvojoje jaunystėje.

Uždaviniai: integravus tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinį moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*:

1. Skatinti mokinius pažinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas ir įsisąmoninti jų turinį;
2. Gilinti mokinių liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgas;
3. Plėtoti su liaudiškojo pamaldumo praktikomis susietą mokinių religinę-muzikinę raišką.

Nužymint šiuos ugdymo projekto uždavinius, remtasi: neotomistinės filosofijos ir pedagogikos, Katalikų Bažnyčios Magisteriumu, humanistinės pedagogikos ir psichologijos, religinio muzikos meno filosofijos teorijų nuostatomis.

Ugdymo projekto turinį sudarė: 1. Tikybos dalyko pamokos; 2. Muzikos dalyko pamokos; 3. Muzikinis-literatūrinis projektas *„Giesmė gyvenime, tikėjime“*.

Tikybos ir muzikos pamokas integruojančio modulio *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“* tikslas, uždaviniai, turinys, metodai ir principai buvo orientuoti į aukščiau šiame darbe pristatytą katalikiškojo religingumo raiškos teorinio-empirinio modelio struktūrą ir jo turinį (žr. 2.2 posk.) ir aprėpė liaudiškojo pamaldumo objektą atitinkančias integruotas temas bei potemius (žr. 2.4.2.1 lent.).

Muzikinis-literatūrinis projektas[28] *„Giesmė gyvenime, tikėjime“* – ugdymo projekto turinio sudėtinė dalis šalia tikybos, muzikos pamokų – buvo rengiamas popamokinės veiklos forma, turiniu aprėpė liaudiškojo pamaldumo apeigas ir giesmes pagal liturginius metus (advento, gavėnios, M. Marijos, šventųjų ir šermenų giedojimus).

Ugdymo projektas grįstas tokiomis principinėmis nuostatomis (Bitinas, 1998, 2004; Jovaiša, 2001; Ratzingeris, 2012; Šalkauskis, 1991; Aramavičiūtė, 1998; Dumčienė, Bajoriūnas, 2006; Šiaučiukėnienė, Visockienė, Talijūnienė, 2006; ir kt.):

[28] Šiuo atveju muzikinis literatūrinis projektas suprantamas kaip atskirų mokymo temų nagrinėjimo strategijos, siekiant naudoti mokinių iniciatyvas, naujų idėjų kėlimo ir jų realizavimo gebėjimus (Jovaiša, 2007).

1. *Ugdymo turinio daugiamatiškumo ir integralumo*. Mokinių katalikiškojo religingumo ugdymas liaudiškojo pamaldumo praktikomis: a) pasižymi katalikiškojo religingumo visų struktūrinių komponentų: psichinių (religinė sąmonė, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), sociokultūrinių (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir specifinių religinių (religinė patirtis, religinis tikėjimas) ugdymo integralumu; b) nukreiptas į tarpdalykinę integraciją: ugdoma katalikų tikybos ir muzikos dalykų pamokose bei popamokinėje veikloje, sustiprinant jose mokinių muzikinę raišką (giedojimą);

2. *Ugdymo turinio suderinamumo*. Integruojamų dalykų (katalikų tikybos ir muzikos) ugdymo turinys, ugdant katalikiškąjį religingumą liaudiškojo pamaldumo pagrindu: a) grindžiamas transcendentinėmis vertybėmis, gyvenimo prasmės suvokimu, siekiant, kad ugdytinis artėtų prie absoliučios vertybės – transcendentinės Esybės – Dievo; b) formuojamas kaip vientisa sistema, kurioje dėstomi dalykai (jų temos, turinys) dera tarpusavyje; c) grindžiamas ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis metodų tarpusavio derme: bendrųjų klasikinių ir aktyviųjų, teologinių-katechetinių bei specifinių muzikinės raiškos, siekiant jų papildomumo ir įvairovės; d) formuojamas, atsižvelgiant į ugdymo projekto dalyvių amžiaus tarpsnio – ankstyvosios jaunystės – religinio autentiškumo specifiką, religinės brandos ypatumus ir turimą religinę-muzikinę patirtį.

3. *Ugdymo(-si) savanoriškumo, savarankiškumo ir aktyvumo.* Ugdymo procesas organizuojamas taip, kad mokinys savanoriškai, autonomiškai, aktyviai ir sąmoningai ugdytųsi. Siekiama, kad ugdytinis: a) religingumą ugdytųsi sąmoningai, autonomiškai ir aktyviai veikdamas, plėtodamas savo kūrybines galias. Sudaromos sąlygos veikti savarankiškai, būti atsakingiems už savo sprendimus, pasirinkti. Mokytojo paskirtis – skatinti, padėti mokiniui, sudaryti galimybes laisvam, atviram bendravimui, bendradarbiavimui tarpusavyje ir su juo pačiu; b) liaudiškuoju pamaldumu ir muzikine jo raiška ugdydamasis savo katalikiškąjį religingumą, išgyventų teigiamus religinius jausmus bei estetinio-egzistencinio kryptingumo emocijas, patirtų religinio grožio pajautą, veiklos sėkmę, dvasinį pakilumą; c) sužadinta teologine refleksija atsivertų savo vidiniam pasauliui, suvoktų savąjį „Aš“, patirtų giluminį *sacrum*.

4. *Religingumo ugdymo šiuolaikiškumo ir aktualumo: „Gyvenimas–tikėjimas–naujas gyvenimas“* (Th. Groome). Siekiama sudominant mokinius realaus gyvenimo-tikėjimo tema; pakviečiant juos temos eksplesijai; skatinant refleksiją ir siekį pasidalinti ja; suteikiant mokiniams galimybę pokalbiui apie tikėjimo viziją, susietą su tema; skatinant tikėjimo ir gyvenimo vertybių internalizaciją; skatinant apsisprendimus katalikiškajam tikėjimui ir egzistencinėms gyvenimo vertybėms psichinio (kognityvinio, afektinio, valios), socialinio-kultūrinio, specifinio katalikiškojo religinio komponentų aspektais.

Bendroji ugdymo projekto loginė schema – 2.4.1.1 pav.

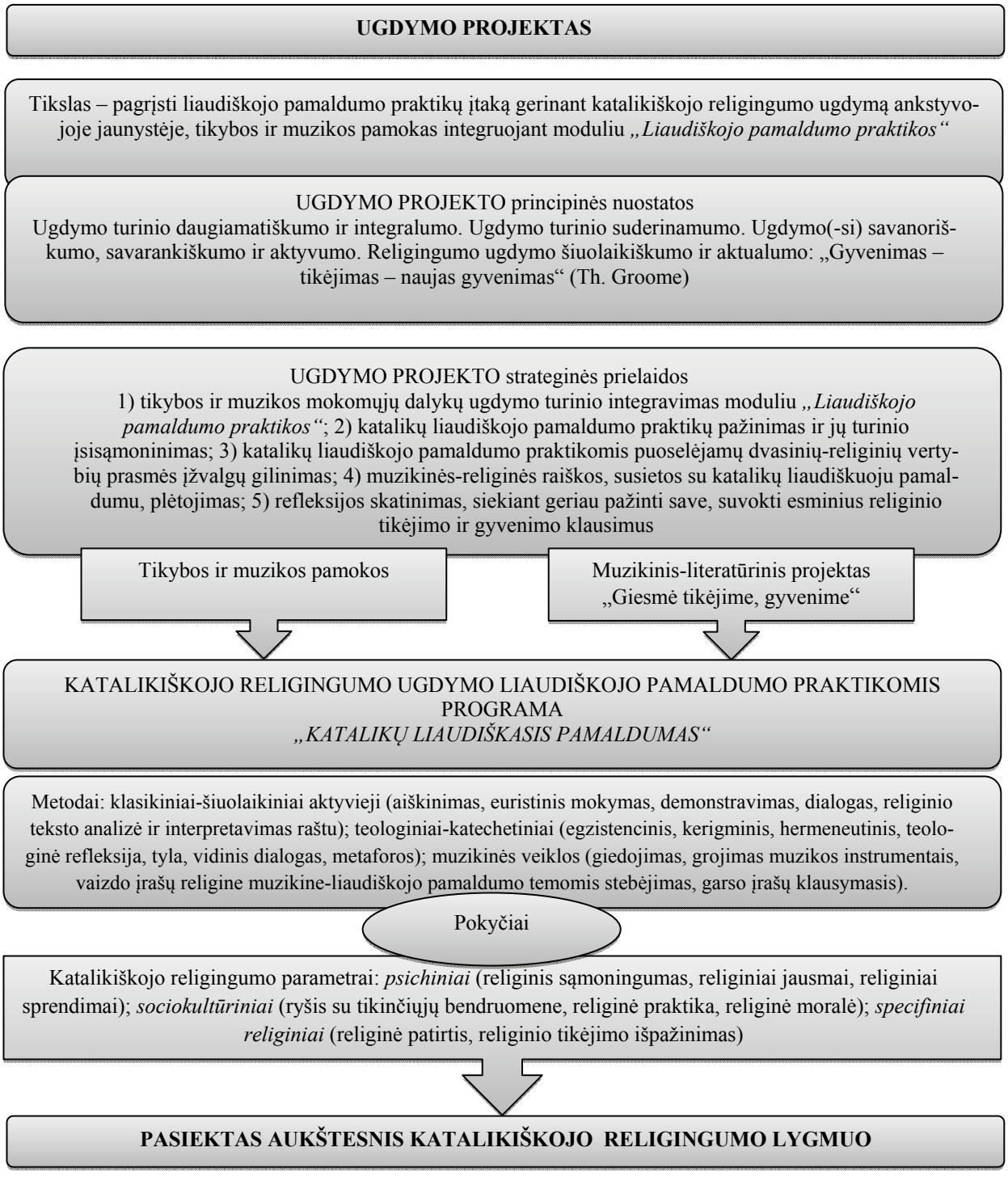

2.4.1.1 pav. Bendroji ugdymo projekto loginė schema

Ugdymo projektas įgyvendintas penkiais etapais:

1 etapas. *Organizacinis pasirengimas projektui* (grupės formavimas) Klaipėdos *X* gimnazijoje. Pasirinkimas grindžiamas mokykloje sudarytomis galimybėmis organizuoti ugdymo projektą, gavus šių mokyklų administracijos sutikimą.

2 etapas. *Diagnostinis tyrimas prieš projektą.* Siekiant įvertinti *Pr. gr.* mokinių katalikiškąjį religingumą, atliktas kiekybinis tyrimas (pirmas diagnostinis pjūvis), taikant tą patį tyrimo instrumentą – klausimyną (1 priedas) – klausimyną, kaip ir vertinant visos Lietuvos gimnazijų mokinių katalikiškojo religingumo lygį.

3 etapas. *Ugdymo projekto vykdymas.* Ugdymo projektas buvo atliekamas su 25 gimnazijos trečios kl. mokiniais. *Pr. gr.* taikyta eksperimentinė-projektinė programa *„Katalikų liaudiškasis pamaldumas“* (4 priedas) ir atliekamas muzikinis-literatūrinis projektas *„Giesmė gyvenime, tikėjime“*. Projektas buvo viešai pristatytas Klaipėdos „Žemynos“ gimnazijoje mokytojams ir Klaipėdos miesto bendruomenei Klaipėdos etnokultūros centre 2011 m. gegužės mėn.

4 etapas. *Diagnostinis tyrimas po projekto.* Pasibaigus ugdymo projektui, taikant 2 etape naudotą tyrimo instrumentą – klausimyną, atliktas antras diagnostinis pjūvis. Taip pat atliktas tų pačių mokinių kokybinis diagnostinis tyrimas po vienerių metų (2012 m. gegužės mėn.). Taikytas *rašinio* metodas.

5 etapas. *Pokyčių vertinimas.* Antrajame etape gauti duomenys palyginti su ketvirtajame etape gautais tyrimo duomenimis, ieškota prasmingų ir statistiškai reikšmingų pokyčių.

Ugdymo projekto imtis. Ugdymo projekto imtis – nerandomizuota, t. y. sudaryta patogiosios atrankos būdu (dėl ugdymo praktikoje vyraujančios klasės-pamokos sistemos atliekant pedagoginius tyrimus organizuoti randomizuotą eksperimentą labai sudėtinga)[29].

Projektinė grupė (toliau – *Pr. gr.*) buvo sudaryta iš Klaipėdos *X* gimnazijos trečios klasės mokinių, pasirinkusių tikybos (dorinio ugdymo) ir muzikos (meninio ugdymo) mokomuosius dalykus ir sutikusių dalyvauti projektinėje programoje. Tiriamųjų skaičius *Pr. gr.* – 25 mokiniai (12 merginų ir 13 vaikinų). Muzikiniame literatūriniame projekte *„Giesmė gyvenime, tikėjime“* dalyvavo visi 25 projektinės grupės mokiniai.

Kontrolinė grupė (toliau *K gr.*) – Klaipėdos *Y* gimnazijos trečios klasės mokiniai, taip pat pasirinkę tikybos ir muzikos mokomuosius dalykus bei sutikę dalyvauti projektinėje programoje. Tiriamųjų skaičius – 25 mokiniai (13 merginų ir 12 vaikinų).

Sudarant grupes laikytasi šių principų:

1. *Tiriamųjų skaičiaus vienodumo*.
2. *Tiriamųjų grupių amžiaus ir lyties vienodumo*. *Pr. gr*. ir *K gr.* mokinių amžius – 17–18 metų. Taip pat abiejų lyčių santykis panašus, procentinis pasiskirstymas beveik tolygus.
3. *Tiriamųjų ugdymo sąlygų ir aplinkos panašumo*. Visų šio etapo tyrime dalyvaujančių gimnazijų trečios kl. mokiniai mokosi pagal *Vidurinio ugdymo bendrąją programą.* Panaši ir geografinė mokyklų padėtis (tai didmiesčio mokyklos, esančios tame pačiame miesto rajone). Dauguma ir *Pr. gr.*, ir *K gr.* mokinių toje pačioje gimnazijoje mokosi nuo gimnazijos 1 klasės. Panašiai pasiskirstę ir pagal gyvenamąją vietą.

Ugdymo projektas vykdytas 2011 m. kovo–gegužės mėn. Ugdymo projektą organizavo šio disertacinio darbo autorius, jo programą (*Pr. gr.*) vykdė taip pat darbo autorius ir Klaipėdos *X* gimnazijos muzikos mokytojas.

Pagal demografinius rodiklius, *Pr. gr.* tiriamuosius charakterizuoja šie duomenys (2.4.1.1 lent.):

[29] Randomizuota (angl. *randomized*) – atsitiktinių imčių atsitiktinai atrinkti; nerandamizuota – sąmoningai pasirinkę tikybą ir projektinę grupę.

2.4.1.1 lentelė. *Pr. gr.* tiriamųjų pasiskirstymas pagal demografines, socioreligines charakteristikas

Rodikliai	*Tiriamųjų pasiskirstymas*	*Proc.*
Gimnazijos vieta	Didmiestis	100,0
Gyvenamoji vieta	Didmiestis	79,2
	Miestelis (kaimo vietovė)	20,8
Lytis	Mergina (mot.)	56,91
	Vaikinas (vyr.)	43,09
Religinė bendruomenė	Katalikų	91,6
	Evangelikų liuteronų	4,2
	Nežino	4,2

Lentelėje matyti, kad didžioji dalis (79,2 %) tiriamųjų – didmiesčio gyventojai, tačiau esama ir atvykstančiųjų iš mažesnių vietovių – aplinkinių miestelių ar kaimų (20,8 %).

91,6 % visų mokinių priskiria save Romos katalikų religinei bendruomenei, tačiau esama mažos dalies (4,2 %) ir evangelikų liuteronų, kas būdinga šiam didmiesčiui, taip pat keletas (4,2 %) nurodo savo priklausomumo religinei bendruomenei nežiną.

Analogiškai atlikto diagnostinio tyrimo visos Lietuvos mastu tiriamųjų pasiskirstymo duomenimis *Pr. gr.* tiriamieji pasiskirsto pagal lytį: čia 56,91 % tiriamųjų sudaro merginos, 43,1 % – vaikinai.

2.4.2. Ugdymo programa ir jos įgyvendinimas

Pr. gr. mokiniai 3 mėnesius tikybos ir muzikos dalykų pamokose ugdyti pagal disertacinio darbo autoriaus parengtą programą *„Katalikų liaudiškasis pamaldumas“*. Rengiant šią programą, remtasi teorinės dalies išvadomis, teoriniu-empiriniu katalikiškojo religingumo modeliu ir diagnostinio tyrimo rezultatais.

Diagnostinio tyrimo rezultatai parodė, kad šio amžiaus mokinių religingumas nėra aukšto lygio. Religingumo *psichinės* srities religinio sąmoningumo parametro lygmuo liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo aspektu ypač žemo lygmens. Religinio sąmoningumo lygmens vertinimo rezultatai parodė, kad mokiniai labai mažai pažįsta, supranta, vertina liaudiškojo pamaldumo praktikas. *Socialinės-kultūrinės* srities parametrų tyrimo rezultatai atskleidė neaukštą mokinių ryšio su tikinčiųjų bendruomene bei religinės praktikos lygmenį. Religinės praktikos tyrimo rezultatai atskleidė taip pat nepakankamai aukštą šio parametro požymių įvertį.

Atliekant tikybos mokytojų apklausą, atkreiptas dėmesys, kad pedagogai ugdymo procese nepakankamai laiko ir dėmesio skiria (nemažai jų visiškai neskiria) katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikoms bei ugdymui jomis ir jų muzikinei raiškai. Jie stokoja pasirengimo ir žinių tiek liaudiškojo pamaldumo, tiek muzikiniu atžvilgiu. Labai mažai mokytojai taiko muzikinės veiklos metodų. Jie stokoja žinių ir patirties taikyti liaudiškojo pamaldumo bei muzikinės veiklos metodus. Nėra aukštas jų ir muzikinio pasirengimo įsivertinimas. Nepakankamai laiko skiriama mokinių muzikinei raiškai – giedojimui per pamokas, analizei, interpretacijai, t. y. mokinių pasisakymams, diskusijoms, pokalbiams.

Ugdymo programos pagrindu laikyta *Vidurinio ugdymo bendroji programa*, kurios turinys papildytas, praturtintas naujomis temomis ir mokomąja medžiaga, muzikinės veiklos metodais (2.4.2.1 pav.).

Ugdymo programa (tikybos ir muzikos dalykai, popamokinė veikla) siekiama ugdyti katalikiškąjį religingumą pagal teoriniame-empiriniame modelyje išskirtas jo struktūrines sritis, parametrus bei rodiklius.

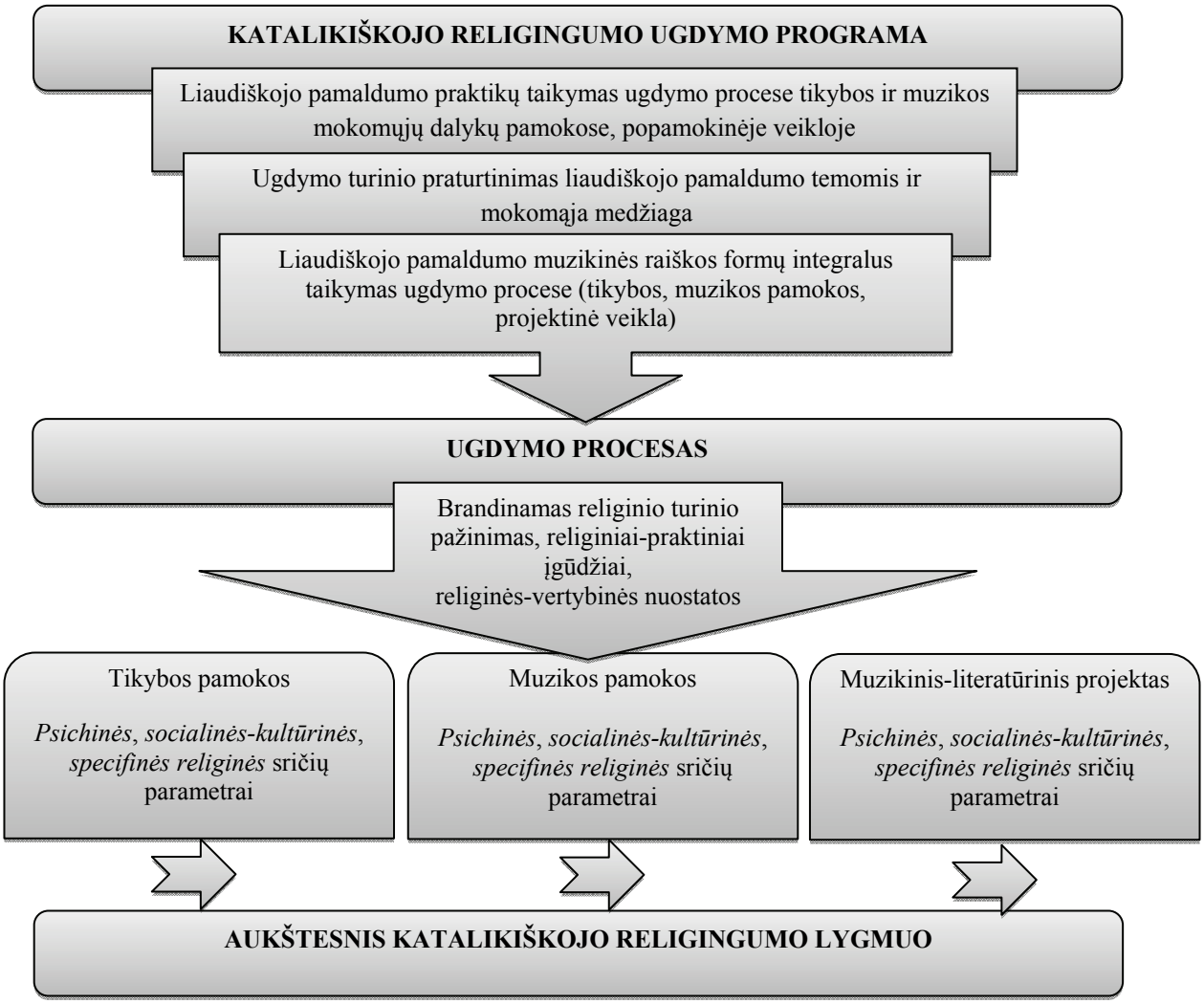

2.4.2.1 pav. Ugdymo programos schema

Taigi ugdymo procesu siekiama, kad mokinių katalikiškasis religingumas plėtotųsi kaip jo struktūrinių sričių ir parametrų visuma: *psichinių* (religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), *socialinių-kultūrinių* (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir *specifinių religinių* (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos).

Tikybos dalyko pamokose pagrindinis dėmesys skirtas katalikiškojo religingumo *psichinei* (pažinimas, emocijos, sprendimai), taip pat neatsietai ir kitoms jo sritims bei jų parametrams: *socialinei-kultūrine*i (religinis bendravimas, religinė praktika, religinė moralė) bei *specifinio religingumo* (religinei patirčiai ir tikėjimo išpažinimo formoms). Projektu per katalikų tikybos pamokas ugdoma:

- *psichinėje* srityje: religinis sąmoningumas, plėtojant jų religinio turinio pažinimą, supratimą, gilinant jo prasmės suvokimą, stiprinant religinį tikėjimą; religiniai jausmai, žadinant mokinių religinio turinio jausminį-emocinį patyrimą, religinės veiklos emocinę refleksiją, religinio grožio pajautą; skatinami religiniai sprendimai savojo religingumo aspektu, taip pat sprendimai religijos, religinio tikėjimo svarbos ir prasmės žmogaus gyvenimui aspektais;
- *socialinėje-kultūrinėje* srityje: siekiama stiprinti tiriamųjų ryšį su tikinčių asmenų bendruomene (mokykla, bažnyčia, šeima), formuojant liaudiškojo pamaldumo žodinės ir muzikinės raiškos gebėjimus, skatinant religinę praktiką, diegiant religinės moralės principus, brandinant moralinio elgesio įgūdžius, dalyvavimą religinėje-muzikinėje veikloje;
- *specifinėje religinėje* srityje plėtojama: religinė patirtis, padedant įsisąmoninti religinio turinio ir religinės patirties ryšio svarbą iš amžinojo gyvenimo, taip pat kasdienio gyvenimo perspektyvos, skatinant asmeninio religingumo pokyčių refleksijas; tikėjimo išpažinimo formos, gilinant religinio turinio ryšio su kasdieniu gyvenimu prasmės įžvalgas.

Muzikos dalyko pamokose pagrindinis dėmesys skiriamas taip pat katalikiškojo religingumo psichinei, sociokultūrinei sritims, ypač muzikinės raiškos teikiamoms galimybėms stiprinti religinius jausmus, taip pat religinės patirties parametrams. Projektu per muzikos pamokas:

- *psichinėje* srityje esminis dėmesys skirtas religinio sąmoningumo plėtrai per muzikinę raišką: religinio turinio pažinimui, jo supratimui, jo prasmės įžvalgų gilinimui, savojo tikėjimo stiprinimui; galimybių sudarymui muzikine raiška išgyventi religinį turinį, formuojant liaudiškojo pamaldumo muzikine raiška įgūdžius; žadinant religinio turinio jausminį-emocinį patyrimą, jo grožio, ypač egzistencinio, estetinio, pajautą; skatinant sprendimus dėl savojo religingumo stiprinimo religine muzika, liaudiškuoju pamaldumu bei jo praktikomis ir jo muzikine raiška;
- *socialinėje-kultūrinėje* srityje muzikine veikla skatinamas tiriamųjų ryšys su tikinčių asmenų bendruomene (mokykla, Bažnyčia, šeima), stiprinama religinė praktika, diegiami religinės moralės principai, ugdomi moralinio elgesio įgūdžiai;
- *specifinėje religinėje* srityje teologinės refleksijos pagrindu plėtojama: religinio turinio ir religinės patirties ryšio svarbos įsisąmoninimas iš amžinojo gyvenimo, taip pat kasdienio gyvenimo perspektyvos; asmeninio religingumo pokyčių refleksija; stiprinamas religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu savojo religinio tikėjimo išpažinimo formomis.

Muzikiniame-literatūriniame projekte *„Giesmė tikėjime, gyvenime“* pagrindinis dėmesys skiriamas *socialinės-kultūrinės* srities lygmeniui: skatinimas įsitraukti į tikinčiųjų bendruomenę, ugdomi socialiniai įgūdžiai, atvirumas, laisvas pasirinkimas, drąsa viešai liudyti savo religinius įsitikinimus. Muzikiniu-literatūriniu projektu stiprinama religinė praktika, religinių-moralinių normų suvokimas. Dėmesys skiriamas *psichinės* srities parametrams: religinio sąmoningumo plėtotei: gilinant religinio turinio pažinimą ir jo supra-

timą per liaudiškojo pamaldumo praktikas bei žodinę-literatūrinę ir muzikinę raišką, žadinami religiniai jausmai, religiniai sprendimai, puoselėjami *specifinės religinės* srities parametrai: gilinama religinė patirtis, stiprinamos tikėjimo išpažinimo formos.

Ugdymo procese, taikant projektinę programą, laikomasi *šių ugdymo principų* (Jackūnas, 2004; Bitinas, 2005; Jovaiša, 2007; Šalkauskis, 1992; Th. Groome, 2000; BKV, 1998; ir kt.): atsižvelgimo į mokinių religinę patirtį; integracijos; teologinio / evangelizacinio įžvalgumo; muzikos poveikio galimybių panaudojimo; laisvo pasirinkimo, savarankiškumo; pateikiamų tikėjimo dalykų šiuolaikiškumo ir aktualumo; „Gyvenimas–tikėjimas–naujas gyvenimas“ (Th. Groome); rėmimosi mokinių veikla ir bendradarbiavimu; atsižvelgimo į individualybę, meile adresatui.

Projekte laikomasi bendrųjų pedagoginių (klasikinių-šiuolaikinių aktyviųjų), specifinių teologinių-katechetinių ir specifinių muzikinės raiškos *metodų dermės* (Bitinas, 2004; Jovaiša, 2001; Ratzingeris, 2012; Lomberts, 2006; Šalkauskis, 1991; Aramavičiūtė, 1998; Dumčienė, Bajoriūnas, 2006; ir kt.).

Taikomi bendrieji ugdymo metodai: klasikiniai – *teikiamieji:* pasakojimas, aiškinimas, demonstravimas, euristinis pokalbis; *atkuriamieji:* atpasakojimas, dialogas, refleksija (gilinimasis į savo patirtį), pateiktos informacijos apmąstymas; *praktiniai-operaciniai:* religinių tekstų skaitymas ir jų interpretacija; praktiniai darbai. Šiuolaikiniai – *aktyvieji mokymo(-si) metodai:* darbas grupėmis / projektinis metodas, išsikalbėjimas.

Teologinių-katechetinių metodų grupėje išskiriami pamatiniai *induktyvieji* ir *deduktyvieji* metodai (BKV, 1998, 118–162).

Induktyvusis metodas (lot. *inductio* – įvedimas) – tai mokymo metodas, kai iš atskirų faktų, pavyzdžių stebėjimo ir jų analizės, ieškant bendrų ir esminių požymių, mokoma daryti apibendrinimus, formuluoti išvadas (Jovaiša, 2007). Induktyviuoju metodu religinio ugdymo procese dėstomi faktai (bibliniai įvykiai, liturginiai veiksmai, Bažnyčios ir kasdienio gyvenimo įvykiai), siekiant ugdyti mokinių suvokimą jų reikšmės dieviškajame Apreiškime. Toks būdas turi daug privalumų, nes atitinka Apreiškimo, arba „išganymo“, tvarką, gilų žmogaus polinkį pažinti tai, kas neregima, per tai, kas regima, ir tikėjimo pažinimo, kuris yra pažinimas per ženklus, pobūdį (*Bendrasis katechezės vadovas,* 1998, p. 118–162).

Deduktyvusis metodas (lot. *deductio* – išvestas), kai iš bendrų teiginių daromos siauresnės išvados arba bendrybės taikomos atskirybėms (L. Jovaiša). Indukcinis metodas dedukcinį metodą ne atmeta, bet jo reikalauja, nes šis paaiškina bei aprašo faktus, pradėdamas nuo jų priežasčių. Tačiau dedukcinė sintezė savo visą vertę įgyja tik tada, kai atliktas indukcinis procesas (*Bendrasis katechezės vadovas,* 1998, p. 118–162).

Kiti metodai. Aiškinimas; euristinis dėstymas; demonstravimas; dialogas; diskusija; kerigminis, egzistencinis, hermeneutiškasis metodai; refleksija; pateiktos informacijos apmąstymas ir interpretacija; emocinis nuteikimas; vidinis dialogas; tyla; metaforos.

Kerigminis[30] (arba *nusileidžiantysis*), kai pradedama nuo žinios (pvz., Biblijoje, liturgijoje, tikėjimo mokymo procese) skelbimo ir pereinama prie jos taikymo gyvenime; Kerigminis metodas (gr. *kērygma*

[30] Kerigma (gr. κήρυγμα, *kérygma)* yra graikiškas žodis, vartojamas Naujajame Testamente kaip pamokslavimas, skelbimas (žr. Luk 4, 18–19; Rom 10, 14; Mt 3, 1). Tai susiję su Graikijos veiksmažodžio κηρύσσω (kērússō), *verkti ar skelbti kaip šauklys,* ir reiškia *paskelbimą, paskelbimo* arba *pasakė pamokslą.*

[κήρυγμα: Mt 12, 41; Rom 16, 25, 1; Kor 15, 14; 2; Tim 4, 17 ir kt.] – tai, kas skelbiama, skelbimas, žinia) „Kerigma, nors artimai susijusi su katecheze, skiriasi nuo jos savo turiniu ir ypač metodu: ji nukreipta į žmogų labai asmeniškai; ji neaiškina tikėjimo (kaip katechezė), bet pastato žmogų prieš centrinę Evangelijos žinią kaip įvykį ir faktą, kur jis turi pats apsispręsti – tikėti ar ne. Kadangi kerigma apeliuoja į asmeninį sąmoningą apsisprendimą, ji yra skirta suaugusiesiems ir didele dalimi paaugliams, tačiau tik labai mažai vaikams, kurių galios dar nepakankamai išsivysčiusios tokiam apsisprendimui padaryti“ (Lukaševičius, p. 12).

Egzistencinis (arba *kylantysis*), kai žmogiškosios problemos ir situacijos apšviečiamos Dievo žodžio šviesa. Kaip tokie, šie metodai leistini, jei atsižvelgiama į visus veiksnius: dieviškosios malonės slėpinį ir žmogiškąją duotybę, tikėjimo supratimą ir protą.

Metodus grindžia didaktinė nuostata: „Gyvenimas–tikėjimas–naujas gyvenimas“ (Th. Groome).

Hermeneutiškojo metodo[31] pirmasis žingsnis yra įvertinti grupės diskursą, įsigilinant į jaunimo mąstymą, įsitikinimus. Tik taip įvertinus diskursą (sudarytas pagal tam tikrą sistemą, išplėstas minties išreiškimas; protinis, pagrįstas samprotavimu, sudarytu iš nuoseklios eilės loginių grandžių) galima sukurti tinkamą turinį. Tai teikia galimybę rasti aktualų, tinkamą mokymosi turinį ir taip realizuoti prasmingą hermeneutinį mokinių mokymosi vyksmą (žr. Lombaerts). Toks mokymo ir mokymosi vyksmas numato aktyvų mokinių dalyvavimą. Hermeneutikos esmę sudaro kritinė analizė**,** kurios metu mokiniai skatinami būti kritiškais vertintojais. Tai į mokinį orientuotas mokymosi vyksmas. Hermeneutikos esmę sudaro kritinė analizė**,** kurios metu mokiniai skatinami būti apsišvietusiais, kritiškais kultūros vertintojais. Geriausia formulė – į mokinį orientuotas mokymosi vyksmas.

Katalikų religinio ugdymo kalba yra linkusi daugiausia dėmesio skirti asmeniniam dialogui, kur dalyviai atskleidžia savo jausmus ir įsitikinimus. Įspėjama, kad neturėtų būti reikalaujama viešo hermeneutinio vyksmo iš mokinių. Asmeniniu dialogu svarbu suteikti žinias ir mokinius išmokyti kritiškai apmąstyti šias problemas. Asmeninis dialogas turi būti laisvas. Svarbu išlaikyti jautrią pagarbą ir asmeninio dialogo apsaugą.

Atsižvelgiant į religinio ugdymo ir teologijos implikacijas (sąsajas), svarbu pasirinkti tinkamą orientaciją ir kalbą, kurie rodytų, kad šie dalykai atitinka jaunų žmonių keliamus prasmės, tikslo ir tapatybės klausimus. Kitais žodžiais tariant, pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas prasmės ieškojimui ir priežasčių gyventi nagrinėjimui.

Projekte taikomos mokinių veiklos rūšys: susipažinimas su apeiga; tekstų skaitymas; giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai); maldingųjų praktikų turinio analizė; vaizdo įrašų analizė; vertinimas; interpretavimas (raštu, žodžiu).

Pamokų tematika pateikiama probleminiais klausimais, kad kartu būtų ieškoma atsakymų į gyvenimo ir tikėjimo klausimus, o mokiniai mokytųsi asmeniškai ir atsakingai daryti pasirinkimus.

---

[31] Hermenėutika [gr. *hermēneutikē* < *hermēneuō* – aiškinu, dėstau]:
1. filol. šaka, tirianti raštijos paminklus, aiškinanti juos vidiniu (paties teksto) požiūriu ir nustatanti tikriausią, taisyklingiausią teksto variantą;
2. idealistinės kultūros ir visuomenės tyrimo metodologija;
3. filos. kryptis, supratimą traktuojanti kaip esminę žmogaus ir jo socialinės būties ypatybę.

Rengiant šią programą svarbus jos akcentas – ugdymo turinio papildymas liaudiškojo pamaldumo muzikinės-giedotinės raiškos metodais.

Muzikine veikla mokiniai skatinami suvokti ir vertinti religinį turinį, jame slypinčias vertybes, vidines nuostatas, išgyventi, gilintis į savo vidinį pasaulį, suvokti esmę, prasmę. Taikomi šie metodai: giedojimas; garso įrašų klausymas; vaizdo įrašų stebėjimas; liaudiškojo pamaldumo tekstų interpretavimas raštu ir žodžiu; literatūrinė-muzikinė kompozicija.

Projektu realizuojamos šios numatytos katalikiškojo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis *strateginės prielaidos:*

1. Tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*;
2. Mokinių katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas;
3. Mokinių katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgų gilinimas;
4. Mokinių muzikinės-religinės raiškos, susietos su katalikų liaudiškuoju pamaldumu, plėtojimas;
5. Refleksijos skatinimas, siekiant giliau pažinti save, suvokti esminius tikėjimo ir gyvenimo klausimus („Gyvenimas – tikėjimas – gyvenimas“. Th. Groome).

Pirmoji prielaida – tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*. Tarpdalykinė integracija ugdymo srityje suprantama kaip ugdymo turinio, metodų, formų ir sąvokinė integracija. Ji grindžiama įvairiais integraciniais ryšiais, kuriems būdingas skirtingas bendrumo ir išsamumo apibrėžtumas. Tai lemia dalyko apimties ir turinio santykis. Mokslinėje literatūroje galime rasti daug ir įvairių integracijos lygių, metodų ar modelių (Jackūnas, 1993; Kiliuvienė, 2002; Laužikas, 1993; Snyder, 1996). Autoriai išskiria tris integravimo modelius: jungimą, koreliaciją ir integraciją.

Integracija, anot K. Wojtylos (1997), kaip visumos ir vienovės realizavimasis kompleksiškumo pagrindu, religingumo ugdymo srityje išvedama iš *transcendencijos* sąvokos (Wojtyla, 1997, p. 241).

Vidurinio ugdymo bendrosios programos (2011) ypač skatina dorinio ir meninio dalyko integraciją pabrėždamos, kad taip yra praturtinama mokinių kultūrinė bei religinė patirtis (pvz., Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos).

Tikybos ir muzikos dalykų integracija moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“* vaizduojama schema:

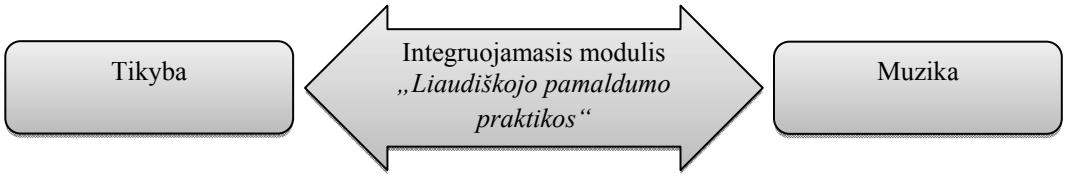

2.4.2.2 pav. Tikybos ir muzikos dalykų integracijos schema

Antroji katalikiškojo religingumo ugdymo strateginė prielaida – mokinių katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas.

Čia glaustai pateikiamas toks programos *„Katalikų liaudiškasis pamaldumas“* turinys, aprėpiantis apibendrintas temas: *Katalikų liaudiškojo pamaldumo objektas: Jėzus Kristus – kaip ugdomoji tikrovė. Jo kančia ir Prisikėlimas; pamaldumas Švč. Mergelei Marijai ir Šventiesiems, užtarimo maldos mirusiesiems, religinės moralės normos.* Tuo remiantis sudaryta programa, formuluojamos jos turinio temos. Atsižvelgiama į liturginių ir kalendorinių metų laikotarpius.

2.4.2.1 lentelė. Projekto programos *„Katalikų liaudiškasis pamaldumas“* temų išdėstymas

Integruotos temos ir potemės	*Mokomasis turinys*
Religijos, kultūros ir muzikos dialogas. Liaudiškojo pamaldumo samprata. Muzika ir religija. Katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinė raiška.	Katechetinės giesmės: „Žėkelio giesmė“, „Marių vidurėly“ ir kt. Temos turinį atskleidžiančios giesmės, liaudies dainos, sakralinės muzikos šedevrai.
Adventas. šv. Kalėdų laikas. Švč. M. Marija – Išganymo istorijos dalyvė. Muzika, šlovinanti Švč. M. Mariją.	Švč. M. Marijos valandos. Apeigos. Giesmės. Liaudies dainos.
Gavėnia. šv. Velykos. Dramatizuotas Kristaus kančios apmąstymas.	Graudūs verksmai. Gavėnios laiko giesmės („Ak! Mans Jėzau“, „Jėzau! Saldus atminime“).
Kristaus gyvenimo ir kančios pažinimas, apmąstymas ir išgyvenimas. Per kančią į prisikėlimą.	Žemaičių Kalvarijos kalnai. Baigiamosios giesmės: „Karaliene, Maloninga“; „Dangaus karaliaus Motina“; „Švenčiausias Jėzau“.
Lietuva – Marijos žemė.	Švč. Mergelės Marijos litanija, Gegužinės giesmės, maldos, apeigos.
Šventumas. Šventieji globėjai. Idealizmo, herojiškumo atpažinimas šventųjų kulte.	Giesmės šventųjų garbei („Marija Magdalena“, „O, Angele, man skirtas“). Visų šventųjų litanija.
Mirtis yra pabaiga? Ne. Gyvenimas – Mirtis – Amžinybė. Mirties slėpinys. Anapusinio gyvenimo kontempliavimas.	„O siela nemari“, „Pribūk man, Jėzau, ant padėjimo“, „Sveika, žvaigžde ankstyboji“).
Religija, religingumas ir aš.	Ryškiausios giesmės, apeigos. Muzikos šedevrai.

Detalus projekto programos *„Katalikų liaudiškasis pamaldumas“* turinys, temų išdėstymas ir jų aprašas pateikiamas 5 priede.

Muzikinis-literatūrinis projektas *„Giesmė gyvenime, tikėjime“* – ugdymo projekto turinio sudėtinė dalis, šalia tikybos, muzikos pamokų.

Muzikinis-literatūrinis projektas *„Giesmė tikėjime, gyvenime“* mokiniams leido:

- geriau pažinti katalikų liaudiškąjį pamaldumą, jo raiškos formas, atlikimo būdus (giesmes, apeigas), suvokti jų paskirtį, turinį ir jame puoselėjamas vidines nuostatas bei vertybes;
- patirti muzikos poveikį, per asmeninę muzikinę raišką ugdytis dvasines-religines nuostatas ir vertybes;
- savanoriškai įsitraukti į veiklą, rengiant projekto užduotis ir jį pristatant;
- savarankiškai rinktis veiksenas, muzikinę-literatūrinę medžiagą, veiklos metodus;

- savarankiškai rinktis veiksenas, muzikinę-literatūrinę medžiagą, veiklos metodus, organizavimo formas ir kt.;
- atlikti kitokius nei kasdieniame mokyklos gyvenime vaidmenis – skaitovo, atlikėjo ir kt., sustiprinančius katalikų liaudiškojo pamaldumo, jo praktikų socialinį prasmingumą;
- plėsti katalikų liaudiškojo pamaldumo prasmingumo supratimą, pristatant projektą mokyklos ir miesto bendruomenei;
- bendradarbiauti su kitų dalykų mokytojais (muzikos, etnokultūros, lietuvių k., režisūros ir kt.) ruošiant pasirinktas užduotis;
- rengiant projektą ir jį pristatant, gilinti vidinius potyrius, religinių vertybių išgyvenimus.

Projektas *„Giesmė tikėjime, gyvenime“* aprėpė šį turinį: liaudiškojo pamaldumo apeigos ir giesmės pagal liturginius metus: nuo advento iki Velykų, Kristaus kančios kelias per šventųjų bendravimą iki nūdienos.

Trečioji katalikiškojo ugdymo strateginė prielaida – mokinių katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgų įtvirtinimas.

Liaudiškasis pamaldumas – religinė tikrovė, prabylanti tiesiai į žmogų, apimanti jo, širdį, protą. Tai maldos gyvenimo sritis. Per šią maldos praktiką tikintieji kalbasi su Viešpačiu jam suprantamomis savomis išraiškos priemonėmis. Tai dievogarbos forma, kuri siejasi su kultūros ir apeigų kalba.

LPLV (2001), taip pat BKV (1998) išskiriamos subjekto vidinės nuostatos, vertybės, atitinkančios katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos formų (apeigų, giesmių, melodinių rečitatyvų (aklamacijų) ir kt.) meninį-idėjinį turinį. Tai buvo pateikta 1.4.1 pav.

Apibendrinus pateiktus teiginius liaudiškojo pamaldumo aspektu, išskiriamos subjekto vidinės nuostatos, vertybės: Kristaus kančios išgyvenimas, Mirties slėpinio suvokimas, Anapusinio gyvenimo kontempliavimas, Malda už mirusiuosius, Bendravimas su šventaisiais, Kantrybė, Atsidavimas Dievui, Gebėjimas ištverti kentėjimus, Kryžiaus kasdieniame gyvenime pajauta (kryžiaus prasmė) ir kt., atitinkančios katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos formas (apeigų, giesmių, melodinių rečitatyvų (aklamacijų) ir kt.) meninį-idėjinį turinį.

Liaudiškuoju pamaldumu taip pat ugdomos asmens savybės: skatina kantrybę, teikia paguodą, linksmumą, dorą, tyrumą, narsumą, grožį, atleidimą, pagalbą, išsigelbėjimą, Kristaus pažinimą, meilę, pasiaukojimą, globą, ramybę; šventumo siekį, ryžtą transcendencijai.

Ketvirtoji projekto strateginė prielaida – mokinių muzikinės-religinės raiškos, susietos su katalikų liaudiškuoju pamaldumu, plėtojimas – susieta su religinių bei liaudiškųjų giesmių giedojimu, jų klausymu, vaizdo įrašų stebėjimu ir kt. Plačiau liaudiškojo pamaldumo praktikų muzikinės raiškos (giedojimo) ugdomieji aspektai aptarti 1.4.2 poskyryje.

Penktoji katalikiškojo ugdymo strateginė prielaida: refleksijos skatinimas, siekiant giliau pažinti save, suvokti esminius tikėjimo ir gyvenimo klausimus („Gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas“, Th. Groome) (2.4.2.3 pav. ugdymo schema).

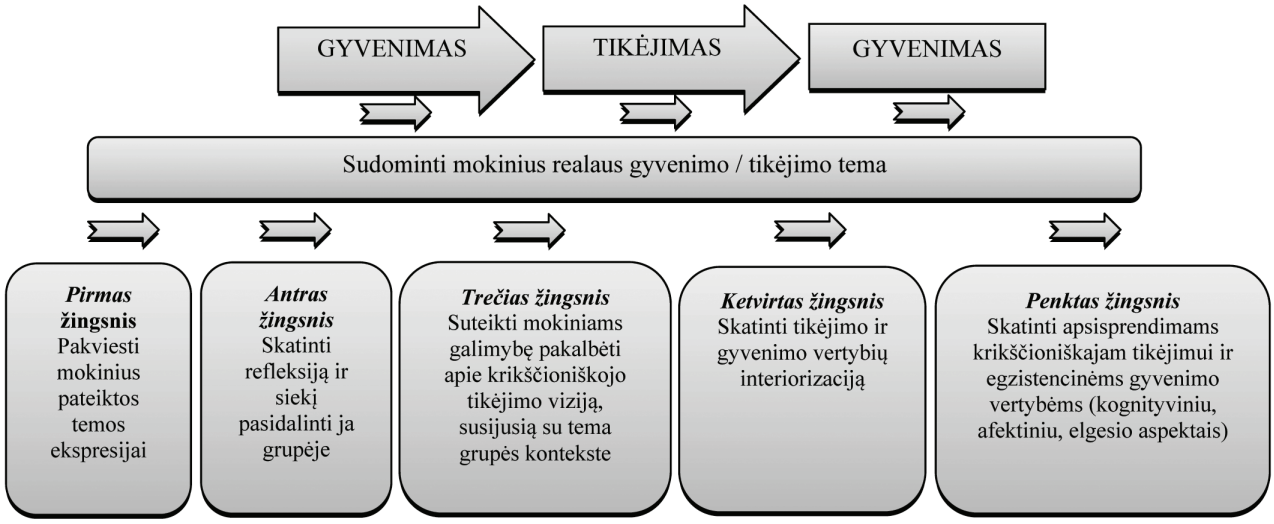

2.4.2.3 pav. Ugdymo schema „Gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas“ (Groome, 2000)

Ši strateginė kryptis projekte (tikybos ir muzikos pamokose, literatūriniame-muzikiniame projekte *„Giesmė gyvenime, tikėjime“* vykdoma: sudominant mokinius realaus gyvenimo–tikėjimo tema; pakviečiant juos temos ekspresijai; skatinant refleksiją ir siekį pasidalyti ja; suteikiant mokiniams galimybę pokalbio apie tikėjimo viziją, susietą su tema; skatinant tikėjimo ir gyvenimo vertybių internalizaciją; skatinant apsisprendimus katalikiškajam tikėjimui ir egzistencinėms gyvenimo vertybėms (kognityviniu, afektiniu, elgesio aspektais) (Th. Groome).

Duomenų analizė. Katalikiškojo religingumo ugdymo pokyčiams ugdymo projekto metu įvertinti taikytas *kiekybinis tyrimas – Pr. gr*. ir *K gr.* tiriamųjų anoniminė apklausa raštu, atlikta *Pr. pr*. ir *Pr. pab*., taikant tą patį instrumentą-klausimyną, kuris buvo naudotas diagnostinio tyrimo metu (1 priedas). Išryškinta liaudiškojo pamaldumo praktikų įtaka gerinant katalikiškojo religingumo ugdymą ankstyvojoje jaunystėje.

Kaip ir diagnostiniame tyrime kintamiesiems charakterizuoti taikomi aprašomosios ir analitinės statistikos (vidurkių palyginimas, koreliaciniai, regresinė ir dispersinė analizė) metodai.

Tolesnėje darbo dalyje bus aptariami katalikiškojo religingumo raiškos ir jo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis tyrimo duomenų analizės rezultatai, gauti taikant aukščiau nužymėtas tyrimo metodologijas.

3. KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO RAIŠKOS IR JO UGDYMO ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS TYRIMO REZULTATAI

3.1. Katalikiškojo religingumo raiškos diagnostinio tyrimo rezultatai

Diagnostinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad bendras katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje lygmuo nėra aukštas: didžioji dalis tiriamųjų, t. y. pusė – 52,4 % – pagal nustatytus vertinimo kriterijus priskiriama *vidutiniam* lygiui, ketvirtadalis – 25,0 % – *žemam* ir mažiausia dalis – 22,6 % – *aukštam.* Tačiau išryškėja skirtingi lygių pasiskirstymai pavienių jo sričių – *psichinės*, *socialinės-kultūrinės*, *specifinės religinės* – aspektais. Žemiausiai išreikšta *socialinė-kultūrinė*, šiek tiek aukščiau – *specifinė religinė* ir *psichinė* sritys. Apie tai – žemiau.

3.1.1. Psichinės srities lygmuo

Religinis sąmoningumas. Svarbiu religinio turinio pažinimo šaltiniu ankstyvojoje jaunystėje laikytinos *Tikybos* dalyko pamokos gimnazijose. Šiuo aspektu tiriant mokinių religinio turinio pažintinį rodiklį, siekta nustatyti jo požymio *„Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose“* lygmenis, vertinti mokinių atsakymai į klausimą (2.2 kl.), kuriuose prašoma nužymėti to dalyko pasirinkimą per visą savo mokymosi mokykloje laikotarpį: nuo pirmos pradinės mokyklos klasės iki gimnazijos trečios klasės. Taikant proporcijų metodą[32], tiriamieji suskirstyti į grupes, priskiriant juos atitinkamam religinio sąmoningumo lygiui: *aukštam* priskiriami tiriamieji, kurie katalikų tikybos dalyką mokėsi nuolat – visą savo mokymosi laiką mokykloje, t. y. 11 metų, nuo pirmos klasės iki vienuoliktos; *vidutiniam* – kurie šį dalyką mokėsi 6–10 metų; *žemam* – kurie šį dalyką mokėsi 0–5 metus.

Atskleistas toks tiriamųjų pasiskirstymas (3.1.1.1 pav.):

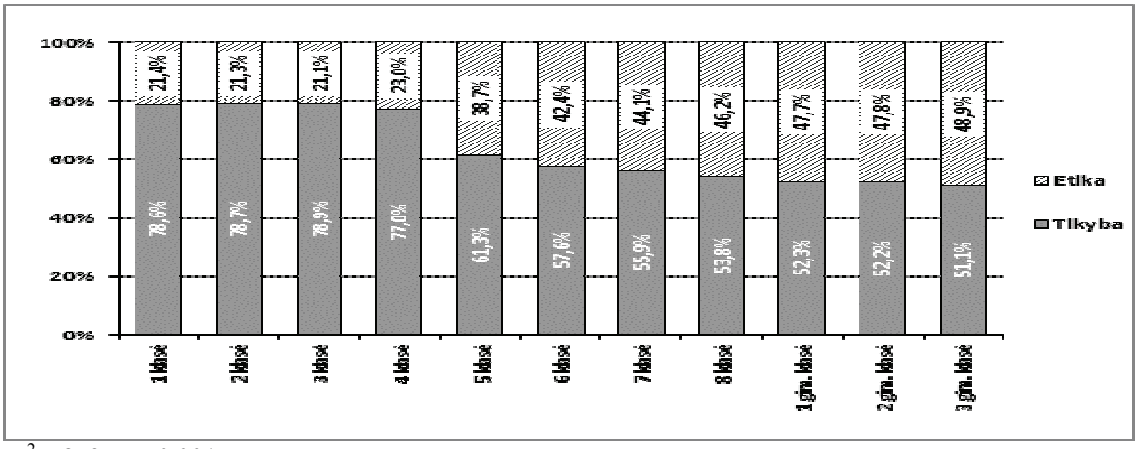

$\chi^2 = 872$, $p > 0{,}001$

3.1.1.1 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokoje“*

[32] Proporcijos suprantamos kaip atskirų elementų santykis su visuma. Joms nustatyti reikia ne mažiau kaip dviejų parametrų (Dikčius, 2003).

Rezultatai rodo, kad tiriamieji per vienuolika mokslo metų iš dorinio ugdymo dalykų dažniau rinkosi tikybos pamokas[33] nei etikos. Tačiau pastebima tikybos dalyko pasirinkimo mažėjimo tendencija: pradinėse klasėse (1–4) tikybos dalyką rinkosi 78,6–77,0 % tiriamųjų, vidurinėse klasėse – 61,3–53,8 % ir gimnazijos klasėse – 52,3–51,1 %. Trečioje gimnazijos klasėje (atliekamas šios klasės gimnazistų tyrimas) mokiniai pasiskirsto beveik per pusę: šiek tiek didesnė dalis – 51,1 % – tenka tikybos dalykui.

Duomenys atskleidžia, kad didžioji mokinių dalis nuo bendrojo apklaustųjų skaičiaus – 45,2 % – pagal religinio sąmoningumo parametro požymį *„Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokoje“* priklauso *vidutiniam* lygiui, mažesnė – ir 35,9 % – *žemam* ir mažiausia – 27,3 % – *aukštam*. Taigi galima konstatuoti, kad pagal šį požymį daugumos mokinių religinis sąmoningumas nėra pakankamai aukšto lygmens[34].

Taikant *Spearman'o koreliacijos* metodą, atskleistas požymio *„Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokoje“* priklausomumas nuo demografinių, socioreliginių veiksnių. Nustatyta, kad esama silpnų reikšmingų ryšių tarp požymio ir mokinių gyvenamosios vietos ($r = 0,16$, $p < 0,001$) bei įkrikščioninimo: Krikšto ($r = -0,13$, $p < 0,001$), Pirmosios Komunijos ($r = -0,23$, $p < 0,001$), Sutvirtinimo sakramento ($r = -0,29$, $p < 0,001$). Matyti, kad žinių įgijimo tikybos pamokose galimybių daugiau turėjo moksleiviai iš mažesnių gyvenamųjų vietovių ir priėmusieji įkrikščioninimo sakramentus. Lytis šiam požymiui reikšmingos įtakos neturėjo ($r = -0,02$). Detalizuoti priklausomumo duomenys pagal atskirus požymius pateikiami šio darbo 6 priedo 1.1 lent.).

Kaip buvo konstatuota teorinėje disertacijos dalyje (1.4), liaudiškojo pamaldumo praktikos – reikšmingas katalikiškojo religinio turinio pažinimo šaltinis. Požymio *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“* lygmenį siekta nustatyti vertinant mokinių atsakymus į klausimą, ką iš pateiktųjų liaudiškojo pamaldumo praktikų jie yra girdėję giedant *(4.3 kl.)*. Vertinta 3 balų skale: jei tiriamieji yra nurodę girdėję 6–7 nurodytas liaudiškojo pamaldumo giesmes, jie yra priskiriami *aukštam* lygiui, jeigu 3–4 – *vidutiniam* ir 0–2 – *žemam*.

Apibendrinus duomenis paaiškėjo, kad didžioji dalis tiriamųjų – 62,3 % – priklauso *žemam* lygiui, mažesnė – 29,6 % – *vidutiniam* ir mažiausia – tik 8,2 % – *aukštam*. Tai požymis, kurio lygmuo, lyginant ne tik su *psichinės*, bet ir su kitų sričių (*sociokultūrinės* ir *specifinės religinės*) požymiais, yra žemiausias.

Išsamiau analizuojant tiriamųjų religinį sąmoningumą šio požymio aspektu, siekta sužinoti, kokias giesmes iš katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų tiriamiesiems teko girdėti giedant. Gauti tokie duomenys (3.1.1.1 lent.):

[33] Verta priminti, kad pradinėse ir vidurinėse klasėse mokiniai dorinio ugdymo dalykui yra priskiriami tėvų prašymu, o nuo 14 metų, t. y. gimnazijos klasėse, apsisprendžia savarankiškai.

[34] Etikos dalyko pasirinkimo dinamika skirtinga. Pradinėse klasėse didesnis mokinių skaičius rinkosi tikybos dalyką (78,6–77,0 %), o etikos – atvirkščiai. Jų pasirinkimo kreivė auga vidurinėse klasėse, gimnazijos klasėse tikybos ir etikos dalykų pasirinkimas beveik susilygina.

3.1.1.1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“*

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	*Girdėjo giedant*
Rarotai (advento metas)	28,5 %
Kryžiaus keliai	38,6 %
Žemaičių Kalvarijos kalnai	21,6 %
Graudūs verksmai	24,8 %
Gegužinės pamaldos	25,7 %
Birželinės pamaldos	17,8 %
Laidotuvių ir šermenų giesmės	70,3 %
Nieko	16,0 %

Rezultatai rodo, kad dauguma respondentų – 70,3 % – pažymi, jog iš nurodytų liaudiškojo pamaldumo praktikų yra girdėję laidotuvių ir šermenų giesmes. Be abejo, tai sietina su kiekvieno žmogaus, taip pat ir vaiko, paauglio, jaunuolio, asmenine egzistencine patirtimi (mirties neišvengiamumu, artimojo, pažįstamo netektimi ar pan.). Šiek tiek daugiau kaip trečdalis tiriamųjų – 38,6 % – nurodo girdėję Kryžiaus kelius; apie trečdalis – Rarotus (advento metas) – 28,5 %, ketvirtadalis – Gegužines pamaldas – 25,7 %, Graudžius verksmus – 24,8 %; Žemaičių Kalvarijos kalnus – 21,6 %; mažiausiai – Birželines pamaldas – 17, 8 %. Yra ir nieko negirdėjusiųjų – 16,0 %.

Taikant *Spearman'o koreliacijos* metodą, nustatyta, kad liaudiškojo pamaldumo praktikų išmanymas reikšmingai didesnis priklausomai nuo:

- religinių įsitikinimų: *T gr*. esama mažiau mokinių, priklausančių *žemam* požymio lygiui; tiek *T gr*., tiek *A gr.* ir *N gr*. mokinių daugiausia yra girdėję laidotuvių ir šermenų giesmes (atitinkamai 72,4 %, 70,4 %, 63,1 %). *N gr.* šiek tiek daugiau kaip trečdalis respondentų (36,9 %) nurodo nieko nesą girdėję;
- lyties: vaikinų yra didesnis procentas – beveik ketvirtadalis – nurodžiusių, kad nieko nesą girdėję (24,6 %). Tuo tarpu merginų – 9,5 %. Tiek merginų, tiek vaikinų didžiausias procentas yra girdėjusių laidotuvių ir šermenų giesmes (atitinkamai 78,7 % ir 59,3 %);
- gyvenamosios vietos: mokinių iš mažesnių gyvenviečių (miestelis, kaimo vietovė), priklausančių *žemam* požymio lygiui, esama mažiau. Didmiesčiuose nieko negirdėjusiųjų esama 25,8 %, o miesteliuose, kaimuose tokių – daugiau kaip perpus mažiau – 11,2 %. Visų gyvenamųjų vietovių tiriamųjų didžiausias procentas yra girdėjusių laidotuvių ir šermenų giesmes (atitinkamai nuo 62,6 % iki 74,2 %);
- įkrikščioninimo lygmens (Sutvirtinimo sakramento priėmimo ir tikybos dalyko pasirinkimo dažnio. Detalizuoti priklausomumo duomenys pagal atskirus požymius pateikiami šio darbo 6 priedo 1.2 lent.

Rodiklio **„Religinio turinio supratimas“** požymio *„Apibrėžia religijos sampratą“* lygmuo nustatomas pagal tiriamųjų atsakymų į atvirąjį klausimą „*Mano supratimu, religija tai – ...*“ *(3.7 kl.)* adekvatumą realiai tiriamo reiškinio sampratai. Tuo tikslu tiriamųjų nurodytos religijos apraiškos, atsakant į klausimą,

buvo grupuojamos vadovaujantis religijos apibrėžtimi bendriausia religijotyrine prasme: religija – tai tikėjimai, aiškinantys žmogų, žmoniją, pasaulį (doktrina), kultas ir organizacija (*Religijotyra*, 1991). Šių sampratų adekvatumas priskiriamas atitinkamiems lygiams: *aukštas, vidutinis, žemas.* Jeigu tiriamųjų religijos apibūdinimas priskiriamas konfesiniam tikėjimui (tikėjimas į Dievą, Dievo ir žmogaus santykis ir kt.), supratimas laikomas labai adekvačiu (*aukštas* lygis); jeigu doktrinos, normų, vertybių, kulto, veiksmų ir bendruomenės sampratoms – adekvačiu (*vidutinis* lygis); jeigu nekonfesiniam tikėjimui ir ateistinei sampratai – neadekvačiu (*žemas* lygis).

Rezultatai rodo, kad bendroje tiriamųjų grupėje didžiosios jų dalies – 36,9 % – religijos supratimas nėra adekvatus religijos apibrėžčiai; jie priskiriami *žemam* požymio lygiui; mažesnė dalis – 23,6 % – labai adekvačiam – *aukštam,* 21,4 % – adekvačiam – *vidutiniam* ir 12,5 % – apibūdinimas priešingas religijos sampratai – priskiriama taip pat *žemam* lygiui.

Šis požymis *„Apibrėžia religijos sampratą religinių įsitikinimų aspektu“* tiriamas duomenis suskirsčius pagal išskirtas tris tiriamųjų grupes: *T gr.*, *A gr.* ir *N gr*.

Duomenys rodo, kad *N gr.* didžioji dalis – 52,8 % – apibūdinimų priskiriami *žemam* lygiui – priešingai religijos sampratai – ateistinei, 23,9 % – taip pat *žemam* – nekonfesiniam tikėjimui, 24,3 % – *vidutiniam* – religinei doktrinai. *A gr.* taip pat vyrauja neadekvatūs apibūdinimai. Tuo tarpu *T gr.* Daugiau kaip pusės – 55,3 % – apibūdinimų tenka *aukštam* lygiui (su konfesiniu tikėjimu susietiems); 24,0 % – *vidutiniam* (su doktrina, normomis, vertybėmis), *žemam* lygiui – 20,7 % (su nekonfesiniu tikėjimu). Apibendrintai teigtina, kad daugumos tiriamųjų religijos apibūdinimas nėra adekvatus realiam ir yra *žemo* lygio.

Svarbiu tiriamųjų katalikiškojo religinio sąmoningumo lygmens matmeniu laikytinas **„Religinio supratimo“** rodiklio požymis *„Apibūdina religingą žmogų“.* Apklausos metu tiriamieji turėjo atsakyti į atvirąjį anketos klausimą: *„Kaip apibūdintum religingą žmogų?“* prašant parašyti tris apibūdinančias savybes (3.20 klausimas).

Analizuojant atsakymus išryškėjo šie mokinių atsakymuose išskiriami religingo žmogaus požymiai: religinis elgesys, religinis tikėjimas, dorovinės-moralinės normos, vertybės. Kriterijus – atsakymų katalikiškojo religingumo sampratai adekvatumas (adekvatus ir neadekvatus). Duomenys rodo, kad dauguma tiriamųjų (nuo bendro jų skaičiaus) – 79,3 % – pagal nustatytus kriterijus (įvaizdžio požymius) turi neadekvatų religingo žmogaus įvaizdį. Adekvatų – vos 11,3 %.

Pagal šį požymį *aukštam* lygiui priskiriami tie mokiniai, kurie religingą žmogų apibūdina trimis požymiais: kaip *„Lanko bažnyčią, tiki į Dievą, doras“; vidutiniam* – dviem – *„Tiki į Dievą, lanko bažnyčią“,* arba *„Tiki į Dievą, doras“,* arba *„Lanko bažnyčią, doras“;* o *žemam,* – kurie apibūdina vienu požymiu: *„Tiki į Dievą“* arba *„Lanko bažnyčią“* bei *„Doras“.* Bendrieji duomenys pasiskirstė taip: *aukštam* lygiui priskiriama 10,3 %, *vidutiniam* – 32,5 % ir *žemam* – 57,1 % (įskaitant kitus požymius ir priešingą / ateistinę nuomonę).

Šiek tiek skirtingai tiriamieji pasiskirsto pagal religinius įsitikinimus. Duomenų pasiskirstymas pateikiamas 3.1.1.2 pav.:

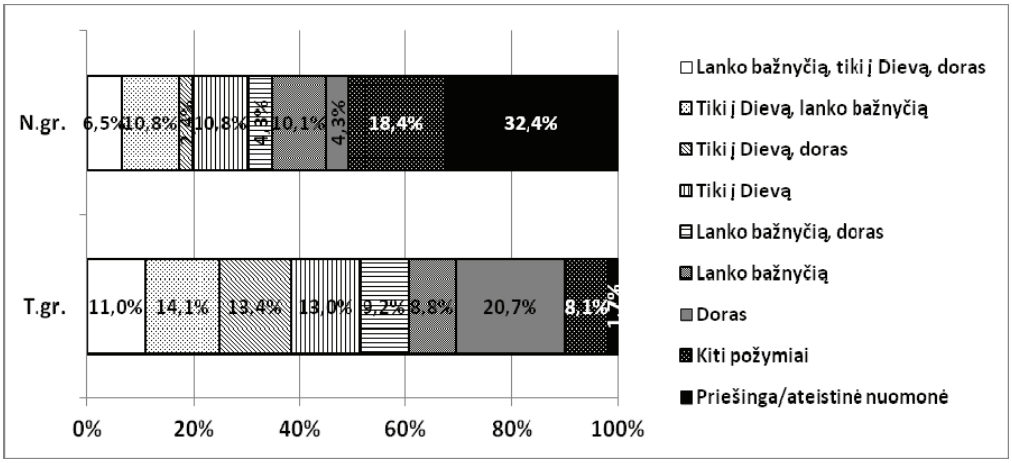

3.1.1.2 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal religingo žmogaus įvaizdį

Matyti, kad tiek *T gr.,* tiek *A gr.* didžioji tiriamųjų dalis priklauso *žemam* požymio lygiui. Matyti, kad *T gr.* mokinių 11,0 % priklauso *aukštam* lygiui (religingą žmogų apibūdina trimis požymiais); kita – didesnė dalis – 38,7 % – *vidutiniam* (atitinkamai dviem požymiais) ir didžioji dalis – 49,6 % – *žemam* (vienu požymiu).

N gr. mokinių vos 6,5 % priskiriami *aukštam* lygiui, kiti pateikia nuomonę, neatitinkančią realios religingumo sampratos: šiek tiek daugiau kaip pusės šios grupės tiriamųjų kita nuomonė nesusieta su religingumo požymiais, o likusios pusės – priešinga, būdinga ateistiniam supratimui. Ryškus skirtumas atsiskleidžia šiuo aspektu (turinčiųjų kitą nuomonę ir ateistinę) tarp *N gr.* (atitinkamai 19,4 % ir 32,4 %) ir *T gr.* (8,1 % ir 1,3 %). Akivaizdu, kad tai neatskleidžia adekvataus religingo žmogaus įvaizdžio ir pilnutinės religingumo esmės.

Religingo žmogaus įvaizdžio apibūdinimus tiksliau atskleis kai kurios mokinių atsakymų raštu citatos. Adekvataus lygmens apibūdinimai: religingas žmogus *„Tiki į Dievą, lankosi bažnyčioje, gyvena dorą gyvenimą“; „Kuris laikosi 10 Dievo įsakymų, eina į bažnyčią, dažnai meldžiasi ir yra doras žmogus“; „Tikintis į Dievą, einantis į bažnyčią, išpažįstantis savo nuodėmes“; „Apskritai vertinant, tai žmogus tikintis į Dievą, aišku, priimantis Jo teikiamas malones, lankantis dažniau nei aš Mišias ir besilaikantis bent kelių svarbiausių Dievo įsakymų“*. Ir kt. Neadekvataus lygmens apibūdinimai: religingas žmogus, *„kuris tiki į Dievą ir lanko bažnyčią“; „meldžiasi dažnai, vaikšto į bažnyčią bent sekmadieniais, turi rožančių, tiki į Dievą“; „žmogus, kuris lankosi dažnai bažnyčioje, meldžiasi ir tiki į Dievą“; „Tikintis į Dievą. Einantis į bažnyčią bent 5 kartus per metus. Tas, kuris pasimeldžia bent porą kartų per savaitę“; arba: „žmogus, kuris vadovaujasi Dievo įsakymais, nuoširdžiai tiki, skelbia ir nebijo to parodyti“; „kuris laikosi 10 Dievo įsakymų, eina į bažnyčią“; „tikintis, meldžiasi, atsiprašo Dievo už savo nuodėmes ir padėkoja už gyvenimo dovanas“; „meldžiasi ir yra doras žmogus“; „tikintis į vienintelį Dievą; psichologiškai saugus; savo elgesiu skleidžiantis dvasinę meilę“; „geras, doras, tikintis“. Arba: „tikintis į Dievą, pamaldus, paklusnus“; „tas, kuris tiki į Dievą“; „lanko bažnyčia, meldžiasi Dievui, laikosi 10 įsakymų“*. Ir kt.

Rodiklio **„Religinio turinio prasmės suvokimas“** požymis *„Pagrindžia religijos svarbą žmogui“ (3.8 kl.)* slepia užkoduotą religijos funkcijos supratimą. Religiją mokslininkai priskiria nepriklausomam kintamajam, kuris ne tiek priima įtaką iš išorės, kiek pats daro įtaką. Sociologai ieško atsakymo: „Ką religija

duoda bendruomenėms ir asmenims?“ Yra išskiriamos šios pagrindinės socialinės religijos funkcijos: kompensacinė, pasaulėžiūrinė, arba prasminė, integruojančioji, arba „cementuojamoji“, reguliuojančioji, arba disciplinuojančioji; socializacijos, transliacijos, euforinė. Reikia pripažinti, kad svarbiausias asmeninio religingumo aspektas susietas su psichologinėmis funkcijomis, kurias atlieka religija. Religijos psichologinių funkcijų tipologija: egzistencinė, kompensacinė, integratyvinė, reguliuojančioji, komunikacinė, pažinimo (Diurkheimas, 1999; Maslow, 2011; Allport, Ross, 1967; Franklis, 2007; Jungas, 1998; Fromas, 1981; ir kt.).

Tyrimui taikytos išskirtos socialinės-psichologinės funkcijos (religingumas apibrėžiamas kaip socialinis-psichologinis reiškinys).

Diagnostiniu tyrimu nagrinėtas tiriamųjų pasiskirstymas pagal aukščiau nurodytas religijos funkcijas, jiems atsakant į atvirąjį anketos klausimą *„Religija žmogui reikalinga tam, kad...“ (3.8 kl.).* Vertinimo kriterijus: sampratos adekvatumas katalikiškajam religingumui. Mokinių supratimo adekvatumą atskleidžia religijos egzistencinės-prasminės funkcijos išskyrimas.

Bendri duomenys rodo vyraujančią – 33,6 % tiriamųjų – *reguliatyviąją* funkciją (religija motyvuoja veiksmus, atitinkančius visuomenės reikalavimus, padeda žmonėms tobulintis siekiant kantrybės, paklusnumo, duoda tam tikrus įstatymus, dorovines ir elgesio taisykles bei normas ir kt.), antroje vietoje – 26,9 % – nurodoma *kompensacinė* funkcija (padeda nugalėti žmogiškąjį silpnumą, teikia paguodą, garantuoja saugumo jausmą) ir trečioje – 18,2 % – *egzistencinė-prasminė* (religija teikia žmogaus gyvenimui prasmę, padeda spręsti žmogaus egzistavimo problemą; įtikina gėrio pirmumu prieš blogį, gyvenimu virš mirties; padeda spręsti krizines situacijas ir kt.). Kitos funkcijos – socialinė, pažinimo, euforinė – išskiriama 21,2 % tiriamųjų. Rezultatai atskleidžia, kad vyrauja 3 funkcijos: *kompensacinė, reguliatyvinė ir egzistencinė-prasminė.*

Mokinių pasiskirstymas pavienėse religinių įsitikinimų grupėse *T gr., A gr., N gr.* pateiktas 3.1.1.3 pav.:

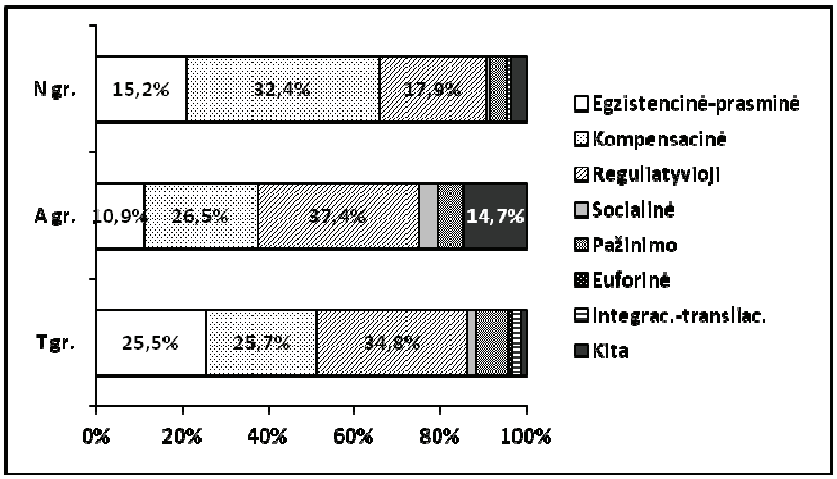

3.1.1.3 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Pagrindžia religijos svarbą žmogui“*

Rezultatai atskleidžia, kad šiek tiek skiriasi tiriamųjų pasiskirstymas priklausomai nuo religinių įsitikinimų. Daugiau nei trečdalio *T gr.* (34,8 %) ir *A gr.* (37,4 %) mokinių manymu, pagrindinė religijos funkcija yra *reguliatyvioji* (religija motyvuoja veiksmus, atitinkančius visuomenės reikalavimus, padeda žmonėms

tobulintis siekiant kantrybės, paklusnumo, duoda tam tikrus įstatymus, dorovines ir elgesio taisykles bei normas ir kt.); *N gr.* ryškėja (šiek tiek mažiau nei trečdalis – 32,4 %) *kompensacinė* funkcija (padeda nugalėti žmogiškąjį silpnumą, teikia paguodą, garantuoja saugumo jausmą). Palyginus su kitomis grupėmis, didesnė dalis – ketvirtadalis (25,5 %) *T gr.* tiriamųjų nurodo *egzistencinę-prasminę* religijos funkciją (religija teikia žmogaus gyvenimui prasmės, padeda spręsti žmogaus egzistavimo problemą; įtikina gėrio pirmumu prieš blogį, gyvenimu virš mirties; padeda spręsti krizines situacijas ir kt.). *T gr.* nurodo dar *pažinimo* funkciją (7,3 %). 14,7 % *A gr.* išskiria *kita*, t. y. nesusieta su religijos samprata.

Požymis *„Pagrindžia religijos, tikėjimo į Dievą asmeninę prasmę“* tiriamas klausimu *„Ką Tau teikia religija, tikėjimas į Dievą?“ (3.11 kl.). T gr.* mokinių (priskiriančių save tikinčiųjų į Dievą grupei), religijos, tikėjimo į Dievą asmeninės prasmės suvokimas buvo nustatomas pagal aukščiau išskirtas religijos socialines psichologines funkcijas: egzistencinę-prasminę, kompensacinę, reguliuojamąją, socialinę, pažintinę, euforinę, integruojančiąją, transliuojamąją (3.1.1.5 lent.). Tai padeda pagrįsti religijos, tikėjimo prasmę žmogaus asmenybės pilnatvei, integralumui.

Čia didžioji *T gr.* tiriamųjų – 36,1 % – svarbiausią vietą skiria *kompensacinei* funkcijai (religija, tikėjimas jiems padeda nugalėti žmogiškąjį silpnumą, teikia paguodą, garantuoja saugumo jausmą; antroje vietoje – 28,7 % – yra *egzistencinė-prasminė* (religija teikia gyvenimui prasmę, padeda spręsti žmogaus egzistavimo problemą; įtikina gėrio pirmumą prieš blogį, gyvenimą virš mirties; padeda spręsti krizines situacijas ir kt.). Matome, kad *T gr*. tiriamųjų šio požymio vertinimas yra arčiau adekvataus, padedantis jiems pagrįsti religijos, tikėjimo prasmę žmogaus asmenybės pilnatvei, integralumui.

Požymis *„Supranta religinės muzikos įtakos svarbą asmeniniam religiniam-pažintiniam ugdymuisi“ (4.2.1–4.2.3 kl.).* Siekiant nustatyti, kaip tiriamieji vertina religinės muzikinės raiškos svarbą savo ugdymuisi, kokią teikia reikšmę asmeniniam religiniam sąmoningumui ugdytis, verta analizuoti jų atsakymus į klausimą: *„Religinė muzika (jos klausymasis, asmeninis dalyvavimas atliekant muziką, pvz., giedojimas ar kt., man sudaro galimybes...)“.* Vertinant 7 balų skale, kur 1 – *visiškai nesutinku*, 7 – *visiškai sutinku*, ir juos sujungus, išskiriami *aukštas, vidutinis* ir *žemas* lygiai.

Pagal požymį *„Supranta religinės muzikos svarbą asmeniniam religiniam pažintiniam ugdymuisi“* bendrosios apklaustųjų grupės rezultatai pasiskirsto taip: *aukštam* lygiui priklauso 21,7 % tiriamųjų, 67,6 % *vidutiniam* ir 10,7 % – *žemam*. Siekiant detaliau palyginti duomenis, nustatomas vidurkis ($\bar{x}$), standartinis nuokrypis (*SN*), mediana. Matyti, kad: religinė muzika daugiausia skatina religingumą pažintiniu aspektu per giesmių mokėjimą, religinės muzikos pažinimą ($\bar{x}$±SN = 4,5±1,6), religinės muzikos pažinimą, susipažįstant su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis ($\bar{x}$±SN = 4,4±1,5) ir mažiausiai pagal šiuos požymius – įgyjant žinių apie Dievą ($\bar{x}$±SN = 4,1±1,6). Tai pažintinė religinės muzikos funkcija.

Analizuotas tiriamųjų pasiskirstymas pagal požymio vertinimą, atsižvelgiant į demografinius, sociokultūrinius, socioreliginius veiksnius (lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų aspektai).

Duomenys rodo, kad religinės muzikos poveikio mokinių religiniam-pažintiniam ugdymuisi vertinimų vidurkiai reikšmingai didesni tiriamų merginų nei vaikinų, mokinių iš miestelių (kaimo) vietovių ir tikinčiųjų į Dievą *(T gr.).* Aukščiausi vertinimai yra *T gr.* ($\bar{x}$±SN = 5,0±1,4) teiginio *„Išmokti giesmių, pažinti religinę-*

bažnytinę muziką“, žemiausia – *N gr.* (x̄±SN = 3,0±1,8) teiginio *„Įgyti žinių apie Dievą“*. Detalizuoti duomenys pagal atskirus požymius pateikiami 6 priedo 1.3 lent.

Apibendrinus religinio sąmoningumo parametro diagnostinio tyrimo duomenis, teigtina: didžiosios tiriamųjų dalies religinis sąmoningumas, pagal išskirtus jo rodiklius bei empirinius požymius, yra *vidutinio* – 44,9 % ir *žemo* – 33,6 % – lygio. Žemiausiai atsiskleidžia rodiklio *„Religinio turinio žinojimas“* požymis *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“* – 62,3 % tiriamųjų pagal šio požymio vertinimą priklauso *žemam* lygiui; taip pat *žemam* lygiui priskiriama daugiau negu pusė tiriamųjų – 57,1 % – pagal rodiklio *„Religinio turinio prasmės suvokimas“* požymį *„Apibūdina religingą žmogų“* ir beveik pusė tiriamųjų – 49,1 % – pagal rodiklio *„Religinio turinio supratimas“* požymį *„Apibrėžia religijos sampratą“*. *Vidutiniu* lygiu išreikšti požymiai: *„Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi* – 67,6 %, *„Pagrindžia religijos svarbą žmogui“* – 60,3 % ir *„Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose“* – 45,2 % tiriamųjų.

Išaiškėjo visų parametro rodiklių ir jų požymių pasiskirstymo lygiais statistiškai reikšmingas priklausomumas nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių: lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų, įkrikščioninimo, tikybos dalyko mokymosi trukmės. Aukštesniu katalikiškojo religingumo lygiu išsiskyrė tiriamieji: merginos palyginti su vaikinais, respondentai iš mažesnių gyvenamųjų vietovių (miestelių, kaimų) palyginti su respondentais iš didmiesčių bei miestų ar rajono centrų; priskyrusieji save pagal įsitikinimus *T gr.,* priėmusieji Sutvirtinimo sakramentą ir su didžiausiu tikybos dalyko pasirinkimo dažniu.

Religiniai jausmai. Tiriant mokinių katalikiškojo religingumo religinių jausmų dėmenį, pirmiausia siekta nustatyti jo rodiklio **„Religinių jausmų įvairovė ir jų dažnumas“** požymių lygmenis. *T gr.* mokinių požymio *„Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus“* lygmuo siektas atskleisti analizuojant mokinių atsakymus į klausimą: *„Kaip dažnai savo tikėjimo praktikoje patiri šiuos išgyvenimus?“ (3.19 kl.).* Požymio tyrimui taikytas aprašas, aprėpiantis 5 teigiamus ir 5 neigiamus jausmus[35]. Mokiniai išgyvenimų dažnį vertino 6 balų Likerto skale (nuo 1 – *niekada* iki 6 – *labai dažnai*). Duomenų analizė apibendrinta x̄±*SN* = ir mediana, taip pat procentine dažnių išraiška, išskiriant požymių lygius: *aukštą, vidutinį, žemą.* Gauti duomenys pasiskirsto taip (3.1.1.2 lent.):

3.1.1.2 lentelė. *T gr.* mokinių pasiskirstymas pagal religinio tikėjimo praktikoje patiriamus jausmus

Jausmai		x̄±*SN*	*Mediana*
Teigiami	Džiaugsmo	4,5±1,2	5
	Susidomėjimo	4,3±1,2	4
	Meilės	4,2±1,3	4
	Nuostabos	4,1±1,1	4
	Liūdesio	3,7±1,2	4
Neigiami	Nerimo	3,7±1,3	4
	Baimės	3,5±1,3	4
	Kaltės	3,4±1,3	4
	Pykčio	3,3±1,4	3
	Gėdos	3,2±1,3	3

[35] Remiamasi K. E. Izardo (2006) emocijų, Cz. Walesos (2005), E. Rydz (2012) religinių jausmų klasifikacija.

Rezultatai rodo, kad tiriamieji savo religinio tikėjimo praktikoje dažniausiai patiria teigiamus jausmus: džiaugsmą, susidomėjimą, meilę, nuostabą, liūdesį. Mažiausiai – neigiamus – gėdą, pyktį, kaltę, baimę, nerimą. Pagal dažnį tiriamųjų jausmai išsidėsto ta pačia seka: pirmojoje aprašo pusėje išsidėsto teigiami jausmai, antrojoje – neigiami. Dažniausiai patiriami jausmai – džiaugsmas ($\bar{x}$±SN = 4,5±1,2), taip pat susidomėjimas ($\bar{x}$±SN = 4,3±1,2), meilė ($\bar{x}$±SN = 4,2±1,3), nuostaba ($\bar{x}$±SN = 4,1±1,1); rečiausiai pyktis ($\bar{x}$±SN = 3,3±1,4), gėda ($\bar{x}$±SN = 3,2±1,3) ir kt.

Reikia paminėti, jog kitų mokslininkų atliktų tyrimų ar panašaus amžiaus tirtų mokinių duomenys taip pat rodo, kad religiniai išgyvenimai siejami daugiausia su teigiamais jausmais. Pirmenybė teikiama džiaugsmui. Anot L. Jovaišos, džiaugsmas – tai emocinis gėrio ir grožio išgyvenimas, turintis didelę reikšmę asmenybės brandai (Jovaiša, 2007). Tai aukščiausia pasitenkinimo emocinė išraiška. Lenkų tyrinėtoja E. Rydz (2012), nustatydama 18–24 metų žmonių (jaunų suaugusių) religingumo raidos tendencijas, iš viso išskiria 47 teigiamus, 20 neigiamų ir 5 mišrius jausmus, jiems akceptuodama religinį turinį. Mokslininkės duomenys taip pat atskleidžia, kad dauguma 18 metų (kaip ir 21 bei 24 metų) amžiaus tiriamųjų – atitinkamai 43,3 %, 56,7 % ir 33,3 %) šiuo aspektu nurodo patiriantys teigiamą džiaugsmo jausmą. Antroje vietoje tarp 18-mečių – *viltis*. Neigiami jausmai užima mažesnę vietą. Tą patvirtina ir teologo, religijos psichologo K. A. Trimako tyrimo duomenys (Trimakas, 2000).

Pabrėžtina, kad platus religinių jausmų spektras atsiskleidžia Šventojo Rašto (Senajame ir Naujajame testamentų) tekstuose. Džiaugsmas čia turi 333 žodžio atitikmenis; meilė – 176; nuostaba – 89; viltis – 109; liūdesys – 32; nerimas – 84; baimė – 169; kaltė – 230; pyktis – 150; gėda – 134. Taigi matyti, kad čia teigiami ir neigiami jausmai atskleisti beveik tolygiai. Į *tremens* ir *fascians* (iš lot. „virpulys“ ir „susižavėjimas“), t. y. buvimo tokių jausmų kaip nerimas, baimė Dievo didybės, taip pat kaip ir malonumas, susižavėjimas Dievo jėga ir didingumu, dermę XX a. pr. dėmesį atkreipė žymus vokiečių teologas R. Otto (1993).

Grįžtant prie atlikto diagnostinio tyrimo rezultatų teigiamų ir neigiamų jausmų aspektais matyti, jog *T gr.* tiriamieji pagal religinio tikėjimo praktikoje patiriamus jausmus procentine išraiška pasiskirsto trimis lygiais: didžioji tiriamųjų dalis – 54,0 % – pagal požymį „*Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus“* priklauso *vidutiniam* religingumo matuojamo parametro lygiui, šiek tiek mažesnė dalis – 40,9 % – *aukštam* ir mažiausia dalis – tik 5,1 % – *žemam*. Tuo tarpu pagal požymį „*Religinio tikėjimo praktikoje patiria neigiamus jausmus“* pasiskirsto kitaip: čia *aukštam* lygiui priklauso 14,7 %, *vidutiniam* – didžiausia dalis – 64,5 % ir *žemam* – 20,8 %.

Toliau tyrimu analizuotos mokinių religingumo įverčių sąsajos su religinio tikėjimo praktikoje patiriamų jausmų dažniu – rodiklis *„Religinių jausmų įvairovė ir jų dažnumas“*. Nustačius, kokią įtaką *T gr.* mokinių religinio tikėjimo praktikoje išgyvenamiems jausmams bei jų dažniui turi jų religingumas[36], atsiskleidė tokie rezultatai (žr. 3.1.1.3 lent.):

[36] Reikia priminti, kad mokiniai, spręsdami apie savo religingumą, pasiskirstė taip (3.14 kl.): labai religingais save laiko 4,6 % (*labai aukštas* lygis), religingais – 36,6 % (*aukštas* lygis), labiau religingais negu nereligingais – 40,6 % (*vidutinis* lygis); neturi nuomonės – 12,2 %, labiau nereligingais negu religingais – 5,2 % (*žemas* lygis), nereligingais – 0,5 % (*labai žemas* lygis) ir visiškai nereligingais – 0,3 %.

3.1.1.3 lentelė. *T gr.* mokinių religingumo įverčių sąsajos su religinio tikėjimo praktikoje patiriamų jausmų dažniu

Rodikliai	*r*	*p*
Džiaugsmo	0,32	<0,001
Nuostabos	0,28	<0,001
Liūdesio	0,10	0,011
Susidomėjimo	0,32	<0,001
Meilės	0,25	<0,001
Pykčio	0,06	ns
Nerimo	0,08	0,033
Baimės	0,09	0,030
Gėdos	0,03	ns
Kaltės	0,07	ns

r – koreliacijos koeficientas; ns – statistiškai nereikšminga; taikytas Spearman'o koreliacijos koeficientas.

Akivaizdu, kad esama *s*tatistiškai reikšmingų esminių ryšių tarp tiriamųjų religingumo ir teigiamų jausmų išgyvenimo dažnio: džiaugsmo ir susidomėjimo ($r = 0,32$, $p < 0,001$), nuostabos ($r = 0,28$, $p < 0,001$) ir meilės ($r = 0,25$, $p < 0,001$). Taigi paaiškėja, jog kuo aukštesnis tiriamų mokinių religingumo lygis, tuo dažniau išgyvenami teigiami religiniai jausmai. Šis tyrimas neatskleidžia religingumo ryšio su neigiamomis emocijomis: gėda ir kalte, baime, nerimu. Nepavyko rasti ir kitų mokslininkų tyrinėjimų šiuo aspektu. Teigtina, kad siekiant išsamiau atskleisti tiriamųjų religinių jausmų spektrą, reikėtų taikyti kitą tai atitinkančią tyrimo metodiką, kas būtų jau tolesnių tyrimų uždavinys.

Taikant Spearman'o metodiką, nagrinėtas požymio priklausomumas nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių (lytis, gyvenamoji vieta, Sutvirtinimo sakramentas, tikybos dalyko pasirinkimas). Rezultatai pateikti 3.1.1.4 lent.:

3.1.1.4 lentelė. Religingumo ir išgyvenamų jausmų sąsajos su demografiniais, sociokultūriniais, socioreliginiais veiksniais

Jausmai	*Lytis*		*Gyvenamoji vieta*		*Sakramento priėmimas*		*Tikybos dalyko pasirinkimas*	
	r	*p*	*r*	*p*	*r*	*p*	*r*	*p*
Džiaugsmo	-0,15	<0,001	0,13	<0,001	0,13	<0,001	0,18	<0,001
Nuostabos	-0,15	<0,001	0,12	<0,001	0,13	<0,001	0,18	<0,001
Liūdesio	-0,14	<0,001	0,09	0,001	0,15	<0,001	0,13	<0,001
Susidomėjimo	-0,17	<0,001	0,13	<0,001	0,16	<0,001	0,17	<0,001
Meilės	-0,18	<0,001	0,09	0,001	0,13	<0,001	0,15	<0,001
Pykčio	-0,05	0,056	0,03	0,253	0,10	<0,001	0,08	0,003
Nerimo	-0,12	<0,001	0,06	0,023	0,12	<0,001	0,12	<0,001
Baimės	-0,13	<0,001	0,04	0,113	0,11	<0,001	0,11	<0,001
Gėdos	-0,05	0,075	0,03	0,252	0,06	0,040	0,07	0,010
Kaltės	-0,06	0,023	0,05	0,076	0,12	<0,001	0,11	<0,001

r – koreliacijos koeficientas; taikytas Spearman'o koreliacijos koeficientas.

Lentelės duomenys rodo religingumo ir išgyvenamų jausmų priklausomumą: reikšmingai silpni ryšiai atskleisti su Sutvirtinimo sakramento priėmimu (išskyrus gėdos jausmą ($r = 06$, $p < 0,040$)), taip pat su tikybos da-

lyko pasirinkimu (išskyrus pykčio jausmą ($r = 0,08$, $p < 0,003$) ir gėdos jausmą ($r = 0,7$, $p < 0,010$)). Nustatytas mažesnis priklausomumas nuo gyvenamosios vietos: čia išryškėja nuostabos rodiklis ($r = 0,12$, $p < 0,001$) ir susidomėjimo ($r = 0,13$, $p < 0,001$). Mažiausiai baimės ($r = 0,04$, $p < 0,113$). Lyties aspektu duomenys rodo, kad jausmus, susietus su religingumu, labiau patiria merginos; ryškiausi meilės ($r = 0,18$, $p < 0,001$), susidomėjimo, nuostabos ir džiaugsmo jausmai. Mažiausiai patiriama – pykčio, gėdos ir kaltės jausmų.

Rodiklio **„Religinės veiklos emocinė refleksija“** požymio *„Pasirenka tikybos dalyką skatinamas emocinio kryptingumo motyvų“* lygmuo nustatytas nagrinėjant, kokią svarbą tiriamieji teikia tikybos dalyko pasirinkimo emociniam aspektui[37] *(2.3. kl.)*. Gauti rezultatai liudija, kad emocinės krypties motyvas „*Įdomu*“ (t. y. tikybos dalykas, keliantis susidomėjimo jausmą) pagal svarbą užima 3 vietą tarp visų kitų motyvų (pažintinių ir kt.). 40,1 % tiriamųjų šį motyvą įvardija kaip svarbų (*aukštas* lygis). Tiek pat – 40,3 % – dėl šio motyvo svarbumo neturi nuomonės ir 18,6 % šis motyvas nesvarbus (*žemas* lygis). Kitas emocinis motyvas *„Patinka šis dalykas“* išskiriamas kaip svarbus 37,7 % tiriamųjų (*aukštas* lygis) ir užima 5 vietą tarp visų kitų motyvų. Šio motyvo atžvilgiu 42,6 % nurodo neturintys nuomonės. Nesvarbiu jį laiko 19,9 % (*žemas* lygis). Palyginti didelis procentas neturinčiųjų nuomonės šių motyvų atžvilgiu liudija nepakankamai teigiamą šios veiklos emocinę refleksiją ir patiriamus teigiamus jausmus.

Požymio *„Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam-emociniam religiniam ugdymuisi“* lygmuo nustatytas analizuojant religinės muzikos poveikio tiriamųjų ugdymuisi galimybių emociniu aspektu aprašu gautus duomenis *(4.2 kl.)*. Duomenys, vertinant 7 balų skale (kur 1 yra žemiausias vertinimas, 7 – aukščiausias) aritmetinio vidurkio ($\bar{x}\pm SN$) išraiška, tiriamieji bendrojoje apklaustųjų grupėje pasiskirsto taip: *aukštam* lygiui priklauso 16,6 % tiriamųjų, *vidutiniam* – 70,9 % ir *žemam* – 12,5 %.

Siekiant detaliau palyginti duomenis pagal šį požymį, nustatoma: vidurkis, standartinis nuokrypis, mediana (3.1.1.5 lent.).

3.1.1.5 lentelė. Teiginių, nusakančių galimą religinės muzikos poveikio svarbą emociniam-religiniam ugdymuisi, vertinimų ($\bar{x}\pm SN$) pasiskirstymas bendrojoje mokinių grupėje

Religinė muzika teikia galimybę	$\bar{x}\pm SN$	*Mediana*
Geriau įsijausti į religines apeigas	4,3±1,6	4
Pajausti malonumą, atsipalaidavimą, pailsėti	4,2±1,6	4
Patirti dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą	4,2±1,6	4
Pajausti Dievo artumą	4,1±1,7	4
Nusiraminti, pakelti nuotaiką, pagerinti sveikatą	4,1±1,7	4
Medituoti	4,1±1,5	4
Patirti dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą	4,2±1,6	4
Bendras	4,1±1,4	

Rezultatai rodo, kad: religinė muzika, tiriamųjų vertinimu, pirmiausia skatina religingumą, padėdama asmeniui geriau įsijausti į religines apeigas ($\bar{x}\pm SN = 4,3\pm1,6$), antroje vietoje – patirti dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą ($\bar{x}\pm SN = 4,2\pm1,6$) ir pajausti malonumą, atsipalaidavimą, pailsėti. Tuo tarpu teiginys *„Pajaus-*

ti Dievo artumą" vertinamas žemiau ($\bar{x}$±SN = 4,1±1,7). Bendras emocinio poveikio rezultatas – $\bar{x}$±SN = 4,1±1,4 (vertinant 7 balų skale). Taigi matome, kad emocinis religinės muzikos poveikio svarbos aspektas tiriamųjų religiniam ugdymuisi nėra pakankamai ryškus.

Religinių jausmų požymio *„Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška (giedojimu)"* vertinimai siejami su jų religinės praktikos požymiu *„Gieda chore" (4.7 kl.)*. Nustatyta respondentų muzikinė-chorinė patirtis: giedoję chore pripažino šiek tiek per vieną trečdalį tiriamųjų (34,3 %), o likusieji du trečdaliai neturi šios patirties. Nustatytas požymio *„Gieda chore"* statistiškai reikšmingas priklausomumas nuo religinių įsitikinimų ($p < 0,001$).

Panašios tendencijos atskleidžiamos tiriant mokinių vertybinį-emocinį santykį su šia veikla klausimu *„Ar Tau patinka giedoti?" (4.6 kl.)*. Pagal sąvokos *patikimas* sampratą (Jovaiša, 2007), giedojimo veiklos patikimas siejamas su respondentų lūkesčių, skonio atitikimu, taip pat ir malonumo pajautimu klausantis giedojimo ar giedant. Požymis vertinamas 5 balų skale, kur 1 – *labai nepatinka*, 5 – *labai patinka*; išskiriami *aukštas*, *vidutinis* ir *žemas* lygiai. Tyrimo duomenys rodo, kad daugiau kaip trečdaliui – 36,8 % – mokinių nepatinka ir labai nepatinka giedoti (*žemas* lygis); 36,3 % – patinka ir labai patinka (*aukštas* lygis), o šiek tiek per ketvirtadalis (26,9 %) neturi nuomonės. Iš to aišku, kad tiriamųjų šis religinių jausmų aspektas katalikiškojo religingumo struktūroje nėra pakankamai ryškus.

Religinių jausmų rodiklio **„Religinio turinio grožis"** lygmuo nustatomas analizuojant religinės muzikos poveikio tiriamųjų ugdymuisi galimybių estetiniu aspektu aprašu gautus duomenis *(4.2 kl.)*. Bendrieji duomenys, vertinant 7 balų skale (kur 7 yra aukščiausias vertinimas, 1 – žemiausias) $\bar{x}$ išraiška, bus pateikti 3.1.1.10 lent.). Čia matyti, kad religinės muzikos estetinė funkcija, vertinant aritmetiniu vidurkiu, užima trečiąją vietą (kartu su specifine religinės saviraiškos ir komunikatyvine); pirmąją vietą – pažinimo funkcija, antrąją – dorovinė-moralinė funkcija). Paskirų rodiklio požymių vertinimai išsidėsto šia tvarka (3.1.1.6 lent.):

3.1.1.6 lentelė. Teiginių, nusakančių galimą religinės muzikos poveikio svarbą estetiniam-religiniam ugdymuisi, vertinimų ($\bar{x}$ ±*SN)* pasiskirstymas bendrojoje mokinių grupėje

Religinė muzika teikia galimybę	$\bar{x}$±*SN*	*Mediana*
Suprasti, išgyventi, vertinti žmonių, savęs grožį	4,3±1,6	4
Gėrėtis religinių apeigų puošnumu, jų grožiu	4,3±1,6	4
Tiesiog pabūti grožio aplinkoje	4,2±1,6	4
Atskleisti sau Dievo kaip tobulybės, absoliučios išminties grožį, dvasinės šviesos šaltinį	4,0±1,6	4
Bendras	4,2±1,4	4

Rezultatai rodo, kad pirmauja rodiklio požymiai *„Suprasti, išgyventi, vertinti žmonių, savęs grožį"* ir *„Gėrėtis religinių apeigų puošnumu, jų grožiu"*. Apibendrinant teigtina, kad religinių jausmų parametras religinio turinio grožio aspektu, vertinant religinės muzikos poveikio galimybes tiriamojo religingumo ugdymuisi, nėra pakankamai ryškus. Remiantis Cz. Walesos aiškinimu apie religinio turinio grožio parametrus (Walesa, 1999), šiame tyrime atsiskleidžia aukštesni tiriamųjų vertinimai, skiriami estetinei religinio turinio vertei, žemiau lieka egzistencinio grožio (*„Atskleisti sau Dievo kaip tobulybės, absoliučios išminties grožį, dvasinės šviesos šaltinį"*) lygmuo.

Apibendrinus mokinių religinių jausmų parametro diagnostinio tyrimo rezultatus, teigtina: didžiosios dalies tiriamųjų šis katalikiškojo religingumo parametras, pagal išskirtus jo rodiklius bei empirinius požymius, yra *vidutinio* (54,3 %) ir *aukšto* (28,0 %) lygių. *Aukštu* lygiu vertinamas požymis *„Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus“* (40,9 %) ir *„Pasirenka tikybos dalyką skatinamas emocinės krypties motyvų“* (40,1 %). *Vidutiniu – „Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam emociniam-religiniam ugdymuisi“* (70,9 %); *„Per religinę muziką patiria religinio turinio grožį“* (69,4 %). Atskleistas religinių jausmų pavienių požymių priklausomumas nuo tiriamųjų demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių.

Religiniai sprendimai. Rodiklio **„Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu“** požymio *„Savanoriškai renkasi katalikų tikybos dalyko mokymąsi“* lygmeniu siekta atskleisti mokinių atsakymus į klausimą: *„Tavo pasirenkamas dorinio ugdymo dalykas“ (2.1 kl.),* vertinant nominalinėmis skalėmis: „Etika“ ir „Tikyba“. Išskirti lygiai: *aukštas* – jeigu gimnazijos klasėse tikybos dalyką rinkosi trejus metus; *vidutinis* – dvejus metus ir *žemas* – vienerius metus.

Rezultatai rodo, kad šiek tiek daugiau kaip pusė respondentų – 51,1 % – tiriamose trečiose gimnazijos klasėse iš dorinio ugdymo dalykų bloko rinkosi tikybos dalyką, o likusi dalis – 48,9 % – etiką. Paaiškėjo ir tikybos mokymosi gimnazijos 1–3 klasėse pasirinkimo dažnis pagal lygius: didžioji tiriamųjų dalis (65,0 %) priklausė *aukštam* lygiui*; vidutiniam* – 18,6 % ir *žemam* – 16,4 %.

Asmens ir sprendimai, ir poelgiai priklauso nuo to, kokie motyvai juos sužadina (Aramavičiūtė, 2005; Jovaiša, 2007). Todėl tiriant mokinių religinius sprendimus siekta: pasigilinti į jų tikybos dalyko pasirinkimo motyvus. Remiantis psichologijoje apibrėžta motyvų klasifikacija (Gage, Berliner, 2004; Laužikas, 1981; Rupšienė, 2000; Jovaiša, 1998; Maslow, 2009; ir kt.), motyvacija čia suprantama kaip tam tikro elgesio, veiksmų, tikslingos veiklos skatinimas, kurį sukelia įvairūs motyvai). Skiriami vidiniai ir išoriniai motyvai. Šiame tyrime išskiriamos šios motyvų grupės: vidiniai (pažintiniai, specifiniai religiniai poreikiai, emociniai) ir išoriniai (išorinis paskatinimas, aplinka).

Vidinių motyvų pogrupiai: pažintiniai (nori visapusiškai išsilavinti; nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią; supranta, kad tai bus naudinga tolesniam gyvenimui); specifiniai religiniai (tiki į Dievą; nori sustiprinti savo tikėjimą į Dievą); emociniai (patinka šis dalykas; įdomu). Išorinių motyvų grupės pogrupiai: išorinis paskatinimas (*„Pataria tėvai / seneliai“; „Pataria klasės auklėtojas / mokytojai“; „Reikalaujama: ragina tėvai / seneliai“; „Patinka mokytojo (-os) pamokos“*), aplinka (*„Lanko draugai (-ės)“; „Patinka mokytojo (-os) pamokos“*).

Požymio *„Motyvuoja savo tikybos mokymosi pasirinkimą“* lygmuo atskleidžiamas vertinant tiriamųjų atsakymus į klausimą *„Kodėl Tu pasirinkai tikybą?“ (2.3 kl.),* pateikiant jiems motyvų raiškos aprašą ir siūlant kiekvieną jų įvertinti pagal svarbumo pripažinimą 7 balų Likerto skale. Pvz., *„Labai svarbu“, „Svarbu“* ar pan.). Atsakymus sugrupavus į tris rangus: *svarbu* (1–3 balai), *neturiu nuomonės* (4 balai) ir *nesvarbu* (5–7 balai), išryškėja duomenų pasiskirstymo tendencija.

Didžioji dalis tiriamųjų tikybos dalyko pasirinkimą grindžia vidine motyvacija – 44,7 % – reikšmingiausiais laiko pažinimo lemiamus motyvus (vidiniai motyvai) – katalikų tikybos dalyko mokymosi pasirinkimą jie paaiškina „*Noriu visapusiškai išsilavinti“* (I vieta). Svarbu taip pat išryškinti, kiek mokiniams

reikšmingas yra tikybos dalyko pasirinkimas siekiant pažinti Dievą, ugdyti asmeninį santykį su Juo; anot A. Maceinos, stiprinti santykį „Dievo link“. Pasirodė, kad šiuo aspektu reikšmingas tiriamiesiems yra specifinis religinis (taip pat vidinis) motyvas „*Tikiu į Dievą*“ – 41,0 % (II vieta). 40,2 % tiriamųjų motyvu pagal svarbą įvardija taip pat vidinį emocinio pogrupio motyvą – *„Įdomu“* (III vieta). Taigi akivaizdu, kad religiniuose sprendimuose pirmauja vidiniai pažintinio pogrupio motyvai: *„Noriu visapusiškai išsilavinti“* – I vieta, *„Noriu sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią“* – IV vieta, *„Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui“* – VIII vieta. Vidiniai specifiniai religiniai motyvai taip pat užima reikšmingas vietas: *„Tiki į Dievą“* – II vieta, *„Nori sustiprinti savo tikėjimą į Dievą“* – VII vieta. Emocinio pogrupio motyvai: *„Įdomu“* – III vieta, *„Patinka šis dalykas“* – VI vieta. *„Patinka mokytojo (-jos) pamokos“* – V vieta. Žemas yra išorinių veiksnių lemiamų motyvų reikšmingumas. *„Lanko draugai (-ės)“* – IX vieta; *„Pataria tėvai / seneliai“* – X vieta. Ir paskutinėse vietose – išorinio paskatinimo motyvai: XI vieta – *„Reikalaujama: ragina tėvai / seneliai“;* XII vieta – *„Pataria klasės auklėtojas / mokytojai“.* Vidinių motyvų vyravimas rodo teigiamą požymio tendenciją. Detalesni duomenys pagal šį požymį pateikiami 6 priedo 1.4 lent.

Vidinių ir išorinių motyvų pasiskirstymą atskleidžia 3.1.1.7 lent.:

3.1.1.7 lentelė. Vidinių ir išorinių motyvų pasiskirstymas

Motyvų grupė		*Motyvai*	*Vertinimo balai*	*Svarbumo lygiai, %*		
			$\bar{x}\pm SN$	*Aukštas*	*Vidutinis*	*Žemas*
Vidiniai	Pažintiniai	Nori visapusiškai išsilavinti I	4,5±1,6	44,7	39,6	15,7
		Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią IV	4,3±1,6	39,8	40,6	19,6
		Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui VIII	4,0±1,6	32,6	42,0	25,4
		Suminis-vidurkinis	4,3±1,4	37,8	44,0	18,2
	Specifiniai religiniai	Tiki į Dievą II	4,5±1,7	41,0	41,7	17,3
		Nori sustiprinti savo tikėjimą į Dievą VII	4,1±1,6	33,1	42,7	24,2
		Suminis-vidurkinis	4,3±1,6	40,3	40,4	19,3
	Emociniai	Įdomu III	4,3±1,6	40,2	40,3	19,5
		Patinka šis dalykas VI	4,2±1,6	37,4	42,6	19,9
		Suminis-vidurkinis	4,3±1,4	41,7	40,5	17,8
Išoriniai	Aplinkos įtakos	Lanko draugai (-ės) IX	4,0±1,7	33,8	36,8	29,4
		Patinka mokytojo (-os) pamokos	4,2±1,7	37,4	39,8	22,8
		Suminis-vidurkinis	4,1±1,3	33,5	47,6	18,9
	Išorinio paskatinimo	Pataria klasės auklėtojas / mokytojai XII	3,2±1,6	14,2	39,3	46,5
		Reikalaujama: ragina tėvai / seneliai XI	3,4±1,7	19,9	38,5	41,6
		Pataria tėvai / seneliai X	3,8±1,7	31,0	37,2	31,8
		Suminis-vidurkinis	3,4±1,4	17,4	42,6	40,0

Lentelėje matyti, kad tikybos mokymosi procese aiškiai vyrauja vidinių motyvų grupė. Jų pogrupiai (pažintiniai, specifiniai-religiniai, emociniai) pagal suminę-vidurkinę išraišką pasiskirsto vienodai (bendras $\bar{x}\pm SN = 4,3\pm1,3$). Tačiau ryškėja skirtumai pagal pavienius lygius procentine išraiška: didžioji tiriamųjų dalis – 41,7 % – priskiriama aukštam religinių sprendimų lygiui, tuo tarpu pagal išorinius motyvus šiai grupei aukštam lygiui priklauso tik 17,4 % tiriamųjų. Vidinių motyvų grupėje didžioji tiriamųjų dalis – 41,7 % – aukštą lygį reprezentuoja emocinio pogrupio motyvais *„Įdomu“, „Patinka šis dalykas*“; šiek tiek mažesnė

specifinio religinio (40,3 %) ir pažintinio (37,8 %) motyvų dalis. Išorinių motyvų grupėje aukštam lygiui priskiriama didžioji aplinkos įtakos dalis (33,5 %) ir pati mažiausia dalis (17,4 %) – išorinio paskatinimo motyvų pogrupiui.

Iš laisvai pasirinktų 64 atsakymų („kita“) 39 mokiniai nurodo teigiamus motyvus: siekį religinių žinių, tikėjimo į Dievą priežastį ar įdomumą, pedagogo patrauklumą (5 respondentai). Esama ir 19 neigiamų tikybos pasirinkimo motyvų (pvz., *„Kad nieko neveikčiau per pamokas“* ar *„Etikoje užduodama daug daugiau darbo“*) ir kt. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad palyginti nemaža respondentų, nurodydami tikybos dalyko pasirinkimo motyvo svarbą, atskleidžia, jog nėra dėl to apsisprendę, todėl šiuo klausimu neturintys nuomonės (36,8–42,7 %). Didžiausias procentas pasisako *„Neturiu nuomonės“* dėl motyvo *„Noriu pagilinti savo tikėjimą į Dievą“,* mažiausiai – *„Lanko draugai / draugės“*). Tam reikėtų atskirai paieškoti pateisinamų priežasčių. Duomenys rodo palyginti nepakankamą apsisprendimo lygį (nuomonės neturėjimą) vidinių motyvų aspektais. Ryškesnį apsisprendimą matome išorinių motyvų atžvilgiu.

Tyrimo metu analizuota požymio *„Motyvuoja katalikų tikybos mokymosi savo pasirinkimą“* tikybos pasirinkimo dažnio aspektu $\bar{x}\pm SN$ išraiška.

Rezultatai atskleidžia, kad grupės mokinių, kurie buvo priskirti *aukštam* požymio *„Įgyja religinių žinių mokydamiesi tikybos dalyko pamokose“* lygiui (tikybos dalyką mokėsi 11 metų), motyvai išsidėsto pagal vietas ta pačia tendencija kaip ir bendrojoje grupėje, bet yra aukščiau vertinami ($\bar{x}\pm SN$ nuo 3,1±1,9 iki 5,2±1,6) negu bendrosios grupės duomenys, taip pat negu požymio *žemo* lygio ($\bar{x}\pm SN$ nuo 3,4±1,4 iki 4,1±1,4). Taikant Kruskal-Wallis'o testą, nustatomas požymio lygio priklausomumas nuo tiriamųjų religinių įsitikinimų, taip pat nuo lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų, įkrikščioninimo. Detalesni duomenys yra pateikti 6 priedo 1.5 lent.

Rodiklio **„Religiniai sprendimai, susiję su religiniu tikėjimu (asmeniniu ir kitų žmonių)“** požymio *„Įvardija savo religinius įsitikinimus*“ lygmenis siekta atskleisti analizuojant tiriamųjų atsakymus į klausimą *„Kokie Tavo religiniai įsitikinimai?“ (3.1 kl.).* Pagal šį požymį išskirtos trys tiriamųjų grupės: priskiriančiųjų save tikintiesiems į Dievą grupė – *aukštas* religinių sprendimų lygis (toliau – *T gr.*); abejojančiųjų savo tikėjimu grupė – *vidutinis* lygis (toliau *A gr.*) ir netikinčiųjų į Dievą grupė – *žemas* lygis (toliau *N gr.*). Duomenys pasiskirstė taip (3.1.1.4 pav.):

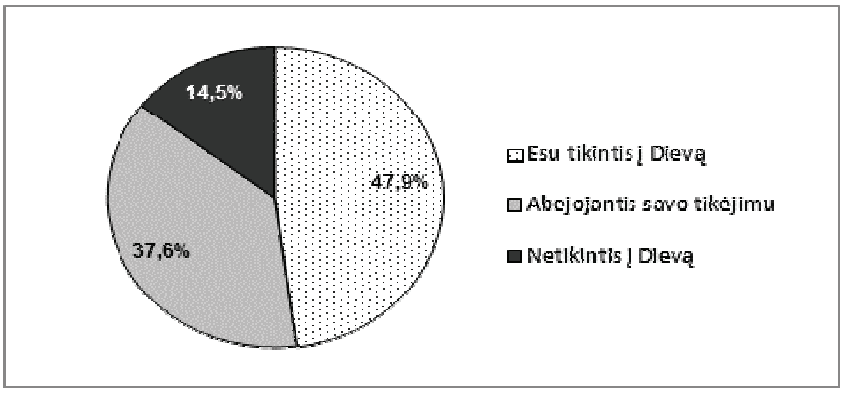

3.1.1.4 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal religinius įsitikinimus

Rezultatai rodo, kad didžioji tiriamųjų dalis bendrojoje grupėje – 47,9 % – priskiria save *T gr. – aukštas* požymio lygis; 28,5 % priskiria save *A gr. – vidutinis* ir 14,5 % priskiria save *N gr. – žemas* lygis. Atsirado nedidelis skaičius tiriamųjų (9,1 %), kurie nurodė, kad neturi nuomonės šiuo klausimu. Svarbu būtų palyginti, ką rodo kitų tyrėjų rezultatai šiuo aspektu? Šį klausimą, tik kitų amžiaus tarpsnių grupių, tiria sociologai Lietuvoje ir užsienyje. Susietų su mokiniais edukologinių tyrimų rezultatų nerasta.

Labai svarbu buvo paanalizuoti šio požymio priklausomumą lyties, gyvenamosios vietos, įkrikščionimo, tikybos dalyko pasirinkimo aspektais. Taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) testas parodė, kad daugiausia save tikinčiais į Dievą (*T gr., aukštas* lygis) laiko miestelio / kaimo tiriamieji – 38,9 %, o daugiausia netikinčiais save laiko (*N gr., žemas* lygis) – rajono centrų respondentai – 19,7 %. Pasiskirstymai taip pat reikšmingi: lyties atžvilgiu – didesnis procentas (62,9 %) merginų yra priskyrusių save tikinčiųjų grupei (*T gr. aukštas* lygis) nei vaikinų (37,1 %). Daugiausia tikinčiais į Dievą (*T gr.)* save laiko tie mokiniai, kurie yra priėmę Sutvirtinimo sakramentą – 55,9 %, taip pat turintys didžiausią tikybos dalyko pasirinkimo dažnį – 11 metų. Detalesnis pasiskirstymas pateikiamas 6 priedo 1.6 lent.

Požymio *„Pagal svarbą nužymi veiksnius, turinčius įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui“* lygmenį siekta atskleisti pateikiant tiriamiesiems klausimą *„Kaip manai, kas turi svarbiausią įtaką jauno žmogaus tikėjimo į Dievą stiprinimui?“* ir veiksnius (šeima, Bažnyčia, mokykla, kita), prašant preferencine tvarka išdėstyti nuo 1 iki 3 (kur 1 – mažiausiai svarbus – *žemas* lygis, 3 – svarbiausias – *aukštas* lygis). Gauti duomenys pateikiami 3.1.1.8 lent.

3.1.1.8 lentelė. Veiksnių, turinčių įtakos jauno žmogaus tikėjimui, pasiskirstymas

Veiksniai	x̄±*SN*	*Įtakos vertinimas*		
		Svarbiausia (3 balai)	*Vidutiniška (2 balai)*	*Mažiausiai (1 balas)*
Šeima	2,2±0,8	44,4 %	26,0 %	29,6 %
Kita	2,0±0,8	36,1 %	28,2 %	35,7 %
Bažnyčia	2,0±0,8	28,5 %	41,0 %	30,5 %
Mokykla	1,9±0,8	28,5 %	34,6 %	36,9 %

Lentelės duomenys (vidurkis ir standartinis nuokrypis) rodo, kad šeima, mokinių nuomone, turi didžiausią įtaką jauno žmogaus tikėjimui (x̄±*SN* = 2,2±0,8). Antroje vietoje pagal šį požymį iškyla Bažnyčia (x̄±*SN* = 2,0±0,8) ir trečioje – mokykla (x̄±*SN* = 1,9±0,8). Ypač svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šiame diagnostiniame tyrime tarp visų veiksnių mokyklai tenka mažiausiai svarbi vieta (x̄±*SN* = 1,9±0,8). Procentine išraiška išskirti lygiai išsidėsto panašia tvarka.

Respondentai, atsakydami į klausimą, turėjo galimybę įrašyti ir kitą veiksnį. Išryškėja šie dažniausiai nurodyti veiksniai: pats žmogus (95 – didžiausia dalis), aplinka, visuomenė, draugai, asmeniniai įsitikinimai, taip pat nurodomos ir masinės informacijos priemonės. Reikia pripažinti, kad tyrimas atskleidžia paties jauno žmogaus autonomiško apsisprendimo ankstyvojoje jaunystėje veiksnio svarbą. Tai patvirtina kitų mokslininkų tyrimo išvadas (Walesa, 2005; Rydz, 2011; Fowler, 1991; ir kt.).

Tiriant požymį *„Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams“ (3.4 kl.),* remiamasi prielaida, kad aplinka, kurioje auga ir bręsta jaunas žmogus, turi didelę reikšmę jo religiniams įsitikinimams (Šalkauskis, 1992; Maceina,1990; Jovaiša,1997; ir kt.), todėl prašyta tiriamųjų *(3.4 kl.)* nurodyti, kokią įtaką jų religiniams įsitikinimams turi šeimos (tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdys, jų atsakymus vertinant 7 balų svarbumo skale. Išskirti lygiai: jei tiriamieji nurodė, kad šeimos religinio tikėjimo pavyzdys jiems turi labai didelę ir didelę įtaką, tai toks sprendimo lygis laikytas *aukštu*; nežino – *vidutiniu*, nedaro jokios – *žemu*.

Duomenys rodo: daugiau nei trečdalis mokinių – 38,5 % – pripažįsta, kad šeimos tikėjimo pavyzdys turi didelę reikšmę jų religiniams įsitikinimas (*aukštas* lygis); nežino – 27,7 % (*vidutinis* lygis); trečdaliui – 33,8 % – įtakos nedaro (*žemas* lygis).

Pasidomėta požymio „*Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams“* priklausomumą religinių įsitikinimų aspektu. Vertinimai apskaičiuoti $\bar{x}\pm SN$ (taikytas Kruskal-Wallis'o testas). Rezultatai akivaizdžiai rodo, kad šeimos religinio pavyzdžio įtakos vertinimas reikšmingai priklauso nuo mokinių religinių įsitikinimų – šeimos religinis pavyzdys didžiausią įtaką turi *T gr.* mokinių religiniams įsitikinimams (5,0±1,8). Taip pat ryškėja požymio priklausomumas nuo lyties, gyvenamosios vietos, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio ir Sutvirtinimo sakramento priėmimo. Detalesnis pasiskirstymas pateikiamas 6 priedo 1.7 lent.

Remiantis prielaida, kad asmens religinis tikėjimas dažnai yra veikiamas išorinių veiksnių, siekta analizuoti tiriamųjų – *T gr.* – sprendimų lygį pagal požymį *„Nužymi veiksnius, turinčius įtakos asmeniniam religiniam tikėjimui“*. Norint sužinoti reikšmingiausią įtakos veiksnį, pateikti devyni klausimo „*Kas turėjo įtakos Tavo religiniam tikėjimui?“* (*3.12 kl.)* atsakymų variantai, palikus galimybę, nesant tinkamo, įrašyti savą (tiriamieji galėjo pažymėti kelis sau tinkamus atsakymus). Gauti rezultatai pasiskirstė taip (3.1.1.5 pav.):

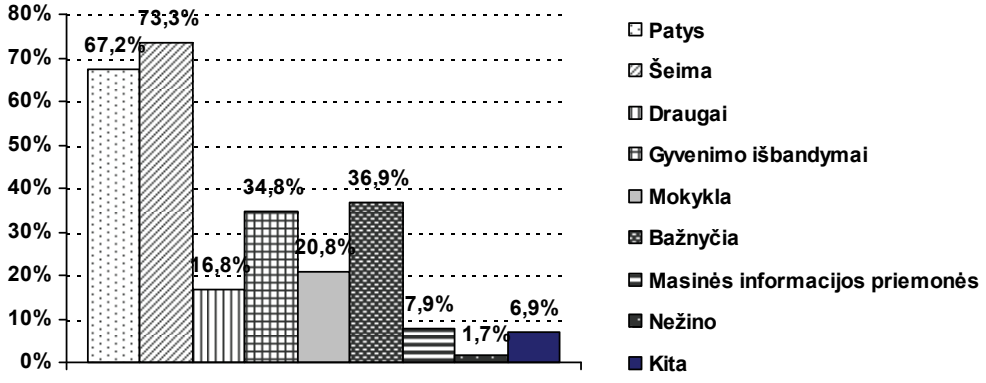

3.1.1.5 pav. T gr. mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Nužymi veiksnius, turinčius įtakos asmeniniam religiniam tikėjimui“*

Matyti, kad didžiausią įtaką religiniam tikėjimui turi šeima (73,3 %), antroje vietoje yra „Patys“ (67,2 %), kas liudija, jog tiriamasis amžius apima egzistencinių apsisprendimų amžiaus tarpsnį ir religinio autonomiškumo bruo-

žus. Tai gana svarbus faktas. Palyginti svari trečia vieta tenka Bažnyčiai (36,9 %), o ketvirta – gyvenimo išbandymams (34,8 %). Mokyklai vis dėlto lieka kuklus vaidmuo (20,8 %) – penktoji vieta.

Analizuojant tyrimo duomenis, palyginti požymio *„Nužymi veiksnius, turinčius įtakos asmeniniam religiniam tikėjimui“* vertinimai tiriamųjų religingumo aspektu. Svarbu panagrinėti, kokios yra religingumo *(3.14 kl.)* ir religinio tikėjimo įtakos šaltinių sąsajos?

Analizuojant duomenis, taikytas *Spearman'o koreliacijos* metodas parodė, kad esama statistiškai reikšmingų ryšių tarp kai kurių asmeninio religingumo ir religinio tikėjimo įtakos šaltinių šiais atvejais: tarp šeimos įtakos ($r = 0,26$, $p < 0,001$), tarp gyvenimo išbandymų ($r = 0,1$, $p = 0,008$) ir Bažnyčios įtakos ($r = 0,18$, $p < 0,001$). Silpnesnė nei šeimos įtaka yra pačių asmenų vidinė nuostata, kaip religinio tikėjimo šaltinis jų religingumui ($r = 0,09$, $p = 0,018$).

Vėlgi apibendrinant šiuos rezultatus, teigtina, kad *T gr*. religingumui stipriausią įtaką turi šeima.

Laikantis definicijos, kad religinė muzika – tai muzika, susijusi su religinėmis apeigomis ir sukurta religine intencija; jai priskiriama visa bažnytinė muzika bei specialioms religinėms praktikoms (t. p. liaudiškojo pamaldumo) skirta muzikinė kūryba ir muzikinė veikla, siekta išnagrinėti tiriamųjų religinių sprendimų lygį pagal rodiklio **„Religiniai sprendimai, susiję su liaudiškuoju pamaldumu, religine muzika, giedojimu“** požymį *„Pripažįsta religinės muzikos, giedojimo teigiamą įtaką žmogaus religingumui“*, teiraujantis, ar religinė muzika, giedojimas, respondentų supratimu, daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui *(4.1 kl.)*. Požymis matuojamas 3 balų skale, išskiriant *aukštą* jo lygį (sutinka su teiginiu), *vidutinį* (nevisiškai sutinka ir neturi nuomonės) ir *žemą* (nesutinka).

Rezultatai atskleidžia, kad pagal šį požymį *aukštam* lygiui priskiria save 29,6 % respondentų, *vidutiniam* – 48,4 %, *žemam* – 21,9 %, kurie nesutinka su teiginiu, kad religinė muzika daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui.

Taikant Chi-kvadrato (χ^2) testą, ieškota požymio *„Pripažįsta religinės muzikos, giedojimo teigiamą įtaką žmogaus religingumui“* priklausomumo nuo mokinių *religinių įsitikinimų.* Duomenys pateikiami 3.1.1.9 lent.:

3.1.1.9 lentelė. Požymio *„Pripažįsta religinės muzikos, giedojimo teigiamą įtaką žmogaus religingumui“* priklausomybė nuo religinių įsitikinimų

Supratimo lygis	*Religinių įsitikinimų lygis*			χ^2	*p*	*r*	*p*
	T gr. (aukštas)	*A gr. (vidutinis)*	*N gr. (žemas)*				
Aukštas	41,1 %	22,8 %	9,6 %	142,415	<0,001	0,31	<0,001
Vidutinis	29,8 %	27,8 %	19,2 %				
Žemas	14,5 %	24,7 %	32,3 %				
Neturi nuomonės	14,7 %	24,7 %	38,9 %				

Taikytas Spearman'o koreliacijos koeficientas.

Lentelėje pateikti rezultatai akivaizdžiai rodo statistiškai reikšmingus duomenis: mokinių *religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarb*os pripažinimas priklauso nuo jų religinių įsitikinimų. Šiuo aspektu 41,1 % *T gr*. mokinių yra priskiriama *aukštam* religinio sąmoningumo lygiui, *vidutiniam* – 29,8 %. Tuo tarpu

N gr. aukštam lygiui priklauso vos 9,6 %, o žemam ir neturi nuomonės – arti trijų ketvirtadalių (71,2 %). Duomenys rodo, kad statistiškai reikšmingi ryšiai fiksuojami tarp nuomonės apie religinės muzikos poveikį ir asmens religinių įsitikinimų. *T gr.* mokiniai reikšmingai dažniau teigė, kad religinė muzika daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui, nei *A gr*. bei *N gr.* (abejojantys ir netikintys moksleiviai).

Šie duomenys patvirtina: religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui, tačiau šio sprendimo lygis priklauso nuo asmens religinių įsitikinimų – teigiamo santykio su Dievu – tikėjimo į Dievą. Taikant *Spearman'o koreliacijos* metodą, ieškota ryšio tarp analizuojamojo požymio ir tiriamųjų lyties, gyvenamosios vietos, tikybos dalyko ir religingumo. Apibendrinus duomenis, nustatytas esminis statistiškai reikšmingas požymio ryšys su religingumu (r = -0, 35, p = 0,000); silpni ryšiai – su tikybos pasirinkimo dažniu, lytimi. Gyvenamoji vieta šiam požymiui įtakos neturi. Detalesnis pasiskirstymas pateikiamas 6 priedo 1.8 lent.

Religinių sprendimų parametro lygmuo taip pat nustatomas analizuojant empiriniu požymiu *„Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam ugdymuisi"* išryškintus duomenis. Remiantis mokslininkų (Reimer, 2005; ir kt.) išskirtomis muzikos funkcijomis (pažintinė-percepcinė, religinė, estetinė, etinė, komunikacinė, hedonistinė), autoriaus parengtu „Liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos teoriniu-empiriniu modeliu" (žr. 2.2.1.1 lent.), teiginius koduojant 7 balų Likerto skale nuo 1 – *„visiškai nesutinku*" iki 7 – *„visiškai sutink*u", išskiriami *aukštas, vidutinis* ir *žemas* lygiai.

Vertinant atskirus aprašo teiginius bendroje mokinių grupėje, pastebima, kad moksleiviai geriausiai vertino tokių veiksnių kaip „Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką" ir „Tiesiog pabūti gėrio aplinkoje" poveikį žmogaus religingumui, o „Medituoti" – kaip mažiausiai turintį poveikį.

Pagal išskirtus mokinių religinių sprendimų rodiklius ir empirinius požymius duomenys pasiskirsto taip (3.1.1.10 lent.):

3.1.1.10 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal religinės muzikos poveikio jų ugdymuisi vertinimus bendrojoje grupėje ($\bar{x} \pm SN$)

Rodikliai	*Empiriniai požymiai* *Religinė muzika teikia galimybę:*	$\bar{x} \pm SN$	*Mediana*
Pažintinė	Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką	4,5±1,6	4
	Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis	4,4±1,5	4
	Įgyti žinių apie Dievą	4,1±1,6	4
	Bendras	**4,4±1,4**	4
Specifinės religinės saviraiškos	Šlovinti ir garbinti Dievą	4,3±1,7	4
	Melstis giesme	4,4±1,7	4
	Patirti Dievo Žodžio įtaigą	4,0±1,6	4
	Stiprinti tikėjimą į Dievą: muzika – tai kelias Dievo link	4,1±1,6	4
	Bendras	**4,2±1,5**	4
Dorovinė-moralinė (gėris, dora)	Tiesiog pabūti gėrio aplinkoje	4,5±1,6	4
	Savo mintis ir elgesį kreipti į gėrį	4,3±1,6	4
	Ugdytis meilę artimui, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą	4,3±1,6	4
	Ugdytis šventumą ir dorą	4,2±1,6	4
	Bendras	**4,3±1,4**	4

Rodikliai	*Empiriniai požymiai* *Religinė muzika teikia galimybę:*	x̄±*SN*	*Mediana*
Estetinė	Suprasti, išgyventi, vertinti žmonių, savęs grožį	4,3±1,6	4
	Gėrėtis religinių apeigų puošnumu, jų grožiu	4,3±1,6	4
	Tiesiog pabūti grožio aplinkoje	4,2±1,6	4
	Atskleisti sau Dievo kaip tobulybės, absoliučios išminties grožį, dvasinės šviesos šaltinį	4,0±1,6	4
	Bendras	**4,2±1,4**	4
Komunikatyvinė	Pajausti vienybę su religinių apeigų dalyviais	4,2±1,6	4
	Ugdytis bendruomeniškumo jausmą	4,3±1,5	4
	Atitrūkti nuo vienatvės	4,1±1,6	4
	Bendras	**4,2±1,4**	4
Emocinė-jausminė	Geriau įsijausti į religines apeigas	4,3±1,6	4
	Pajausti malonumą, atsipalaidavimą, pailsėti	4,2±1,6	4
	Pajausti Dievo artumą	4,1±1,7	4
	Nusiraminti, pakelti nuotaiką, pagerinti sveikatą	4,1±1,7	4
	Medituoti	4,1±1,5	4
	Patirti dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą	4,2±1,6	4
	Bendras	**4,1±1,4**	4
Bendrasis vidurkis		**4,2±1,4**	4

Analizuojant mokinių nuomonę apie religinės muzikos poveikį ugdymuisi šiuo aspektu, aiškėja, kad religinė muzika, anot jų, pirmiausia skatina pažintinės religingumo sferos plėtrą (x̄±*SN* = 4,4±1,4); antroje vietoje ryškėja dorovinė-moralinė sfera (atitinkamai 4,3±1,4); trečioji vieta tenka specifinės religinės saviraiškos (4,2±1,5), komunikatyvinei (4,2±1,4), estetinei (4,2±1,4) sferoms. Ir tik ketvirta vieta tenka emocinei-jausminei sferai (4,1±1,4). Matyti, kad muzika turi poveikį mokinių religingumo visų parametrų plėtrai: psichinio (religinė sąmonė, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), sociokultūrinio (religinė praktika, religinė moralė, ryšys su tikinčiųjų bendruomene) ir specifinio religinio tikėjimo išpažinimo, religinės patirties. Geriausiai vertinama pažintinė muzikos funkcija (x̄±*SN* = 4,4±1,4); emocinė-jausminė sfera užima žemiausią vietą (x̄±*SN* = 4,1±1,4).

Be apraše pateiktų teiginių, mokiniai nurodo ir kitus muzikos poveikio požymius. Jie rašo (kiti paaiškinimai), kad religinė muzika padeda: *„apmąstyti viską“; „atitrūkti nuo rūpesčių“; „atlaisvinti mintis“; „atsipalaiduoti“ (2); „būti geresniam“; „tiesiogiai bendrauti su Dievu“; „džiaugtis gyvenimu“; „esant bažnyčioje klausytis giesmių“; „pradėti tikėti Dievu“; „priartėti prie Dievo“; „suprasti Dievo egzistavimo prasmę“; „pamąstyti apie gyvenimą“; „pasiklausyti gražaus balso“; „susikaupti“ (2); „pajausti meilę“; „pajusti ramumą širdyje“; „susilieti su aplinka“; „susimąstyti“; „nusiraminti“; „svajoti“; „pailsėti“; „galvoti“; „gerai praleisti laiką“; „grožėtis bažnytine muzika“; „išgirsti kitokios muzikos“; „tiesiog atsipalaiduoti“ ir t. t.*

Aptariamas religinių sprendimų požymis *„Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam ugdymuisi“* tiriamas:

- *religinių įsitikinimų aspektu.* Nustatyti itin reikšmingi ($p < 0,001$) skirtumai tarp vertinimų – muzikos poveikio visus teiginius *T gr.* moksleiviai vertino reikšmingai stipriau nei *A gr.* bei *N gr.,* ta-

čiau *N gr.* prasčiau vertino ir nei *A gr.* (suminis religinės muzikos poveikio vertinimas *T gr.* – 113,6±25,4 balai, *A gr.* – 97,4±27,3 balai ir *N gr.*– 69,0±33,5 balai, $p < 0,001$);

- *lyties ir gyvenamosios vietos aspektu*. Atskleisti reikšmingi ($p < 0,001$), tačiau silpni ryšiai tarp mokinių gyvenamosios vietos ir muzikos poveikio bei beveik visų teiginių vertinimų, išskyrus *„Medituoti“,* taip pat reikšmingi silpni ryšiai tarp mokinių lyties ir muzikos poveikio bei visų teiginių vertinimų. Tai reiškia, kad moksleiviai, gyvenantys mažesnėse gyvenvietėse, bei mergaitės dažniau akcentavo religinės muzikos (apskritai) ir atskirų teiginių įtaką žmogaus religingumui;
- *įkrikščioninimo aspektu.* Nagrinėjant mokinių Krikšto, Pirmosios Komunijos ir Sutvirtinimo sakramento priėmimo įtaką suminio religinės muzikos poveikio ir atskirų jo veiksnių vertinimams, nustatyti reikšmingi ($p < 0,001$) silpni ryšiai tarp mokinių Sutvirtinimo sakramento priėmimo ir muzikos poveikio bei visų teiginių vertinimų, Tai reiškia, kad moksleiviai, priėmę Sutvinimo sakramentą, dažniau akcentuodavo religinės muzikos (apskritai) ir atskirų teiginių įtaką žmogaus religingumui;
- *tikybos dalyko lankymo ir šeimos religinio pavyzdžio aspektu.* Nustatyti reikšmingi ($p < 0,001$) silpni ryšiai tarp religinės muzikos poveikio religingumui ir mokinių tikybos dalyko lankymo trukmės bei šeimos religinio pavyzdžio. Tai reiškia, kad moksleiviai, kurie ilgiau lankė tikybą, ir moksleiviai, kuriems didelę įtaką turi šeimos religinis pavyzdys, dažniau akcentavo religinės muzikos įtaką žmogaus religingumui.

Apibendrinus mokinių religinių sprendimų parametro raiškos diagnostinio tyrimo duomenis teigtina, kad didžiosios tiriamųjų dalies religiniai sprendimai, pagal išskirtus jo rodiklius bei empirinius požymius, yra *vidutinio* (45,9 %) ir *aukšto* (23,09 %) lygmens. Aukščiausiai įvertinti rodiklio „Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu“ požymiai; žemiausiai „Religiniai sprendimai, įsiję su liaudiškuoju pamaldumu, religine muzika, giedojimu“. *Aukštam* lygiui priklauso didžioji tiriamųjų dalis pagal požymius *„Savanoriškai renkasi katalikų tikybos dalyko mokymąsi gimnazijoje“* (65,09 %); *„Nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams“* (44,49 %); *„Vidiniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą“* (38,69 %). *Žemam* lygiui – *„Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui“* (36,99 %) bei *„Išoriniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą“* (33,79 %). Atskleistas požymių priklausomumas nuo tiriamųjų demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių.

3.1.2. Socialinės-kultūrinės srities lygmuo

Kiek kitokia situacija paaiškėjo išanalizavus gautus duomenis apie mokinių katalikiškojo religingumo *socialinės-kultūrinės* srities duomenis. Rezultatai atsiskleidžia, jog didžioji tiriamųjų dalis – 77,8 % – priklauso *vidutiniam* ir *žemam* religingumo lygiui (atitinkamai 50,6 % ir 29,2 %) ir mažiausia – 20,2 % – *aukštam.* Išryškinta, kad didžiausia *žemo* lygio tiriamųjų dalis – 42,7 % – tenka religinės praktikos parametrui.

Skirtingai pasiskirsto pavienių parametrų lygiai pagal jų raiškos rodiklius bei požymius. Gautų rezultatų interpretacija pateikiama toliau.

Ryšys su tikinčių asmenų bendruomene. Rodiklio **„Priklausymas katalikų religinei bendruomenei“** *(1.7 kl.)* tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidžia, kad didžioji tiriamųjų dalis – 87,7 % – priskiria save katalikų religinei bendruomenei[38]. Likusi dalis priskiria save kitoms bendruomenėms: evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių): 5,4 % tiriamųjų nurodė nežiną, kokiai bendruomenei priklauso, taip pat 5,4 % pažymi „kita“ – priklausą netradicinėms religinėms bendruomenėms.

Tyrimo duomenys rodo, kad tik labai maža dalis tiriamųjų priklauso pavienėms religinėms ar bažnytinėms organizacijoms *(3.18 kl.):* 8,2 % pažymėjo priklausą ateitininkams, 3,8 % – skautams, 3,4 % – Maltos ordinui. Tarp kitų organizacijų paminėtos: *valančiukai, pranciškoniškasis jaunimas*, *parapijos jaunimas*, *neokatechumenato kelias*. Taigi tyrimas rodo, kad dauguma *T gr.* tiriamųjų (77,1 %) nepriklauso jokiai religinei ar bažnytinei organizacijai ir tenka pripažinti, kad tiriamųjų ryšys su institucijomis, bendruomene šiuo požymiu yra labai silpnas ($\chi^2 = 12{,}50$, $p = 0{,}002$).

Analizuojant rodiklio **„Įkrikščioninimas“** duomenis, nustatyta, koks yra tiriamųjų įkrikščioninimo sakramentų (Krikštas, Pirmoji Komunija, Sutvirtinimo sakramentas)[39] priėmimo lygmuo *(1.4, 1.5, 1.6 kl.).* Kadangi iš visų tiriamųjų 87,7 % nurodė priklausą Romos Katalikų Bažnyčiai, tai būtų tikėtina, kad jie ir visus įkrikščioninimo sakramentus turėtų būti priėmę. Tačiau duomenys pasiskirstė kitaip. Žr. 3.1.2.1 pav.

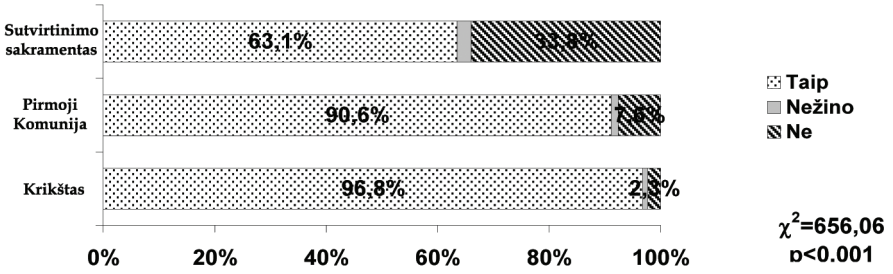

3.1.2.1 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal Krikšto, Pirmosios Komunijos ir Sutvirtinimo sakramentų priėmimą

3.1.2.1 pav. duomenys atskleidžia, kad Įkrikščioninimo sakramentų priėmimas statistiškai skiriasi – Sutvirtinimo sakramentą yra priėmę reikšmingai mažiau tiriamųjų nei Krikšto bei Eucharistijos (Pirmosios Komunijos) sakramentus ($\chi^2 = 656{,}06$, $p < 0{,}001$). Save pakrikštytais identifikuoja 96,8 % tiriamųjų (2,3 % – ne arba nežino); šiek tiek mažesnė dalis – tačiau absoliuti dauguma – 90,6 % – nurodo, jog yra priėmę Pir-

[38] Rezultatai yra beveik analogiški 2011 metų gyventojų surašymo duomenims – 77,3 % Lietuvos gyventojų priskiria save Romos katalikų religinei bendruomenei (http://religija.lt/straipsniai/tyrimai-analize-nuomones/lietuvos-gyventojai-pagal-tikyba-2001-2011-m-surasymu-duomenis) [žiūrėta 2013-04-02].

[39] „Įkrikščioninimo sakramentai: Krikštas, Sutvirtinimas ir Eucharistija deda pamatus visam krikščioniškajam gyvenimui [...]. Krikštu atgimę tikintieji būna sustiprinami Sutvirtinimo sakramentu, o Eucharistijoje maitinami amžinojo gyvenimo duona (KBK, 1212). Krikšto sakramentas teikiamas kūdikystėje, Eucharistijos (Pirmoji Komunija) – nuo 7 metų, o Sutvirtinimo sakramentas – nuo 13 metų.

mąją Komuniją (7,6 % – ne), ir daug mažesnė dalis – 63,1 % – pripažįsta, jog yra priėmę Sutvirtinimo sakramentą (33,8 % nėra priėmę).

Apibendrinę šiuos duomenis, nuo bendrosios tiriamųjų grupės išskiriame šiuos įkrikščioninimo lygius: *aukštam* lygiui priskiriami tie tiriamieji, kurie yra priėmę visus tris sakramentus (yra pakrikštyti, priėmę Pirmąją Komuniją ir Sutvirtinimo sakramentus). Šiam lygiui priklauso 27,5 %; *vidutiniam* – kurie nurodo esą krikštyti ir priėmę Pirmąją Komuniją. Jų yra 83,8 %. *Žemam* lygiui – esą tik pakrikštyti. Jų yra 6,8 %.

Taikant Spearman'o koreliacijos metodą, išryškinti Sutvirtinimo sakramento statistiškai reikšmingi ryšiai su lytimi, gyvenamąja vieta, religiniais įsitikinimais: Sutvirtinimo sakramentą daugiau yra priėmusių merginų negu vaikinų, daugiau tiriamųjų iš mažesnių gyvenimo vietų (miestelių, kaimų), taip pat religinių įsitikinimų (daugiau *T gr*. tiriamųjų). Detalesni duomenys pateikti 6 priedo 2.1 lent.

Rodiklio **„Tikinčiųjų bendruomenių įvairovė: šeima, bažnyčia, mokykla, muzikos, liaudiškojo pamaldumo grupės"** požymio *„Gyvena tikinčiųjų šeimos narių aplinkoje"* analize nagrinėta, kokioje religinio tikėjimo aplinkoje auga tiriamieji? *T gr.* mokinių atsakymų į klausimą *„Kas Tavo šeimoje yra tikintys į Dievą?" (3.2 kl.)* pasiskirstė taip (3.1.2.2 pav.):

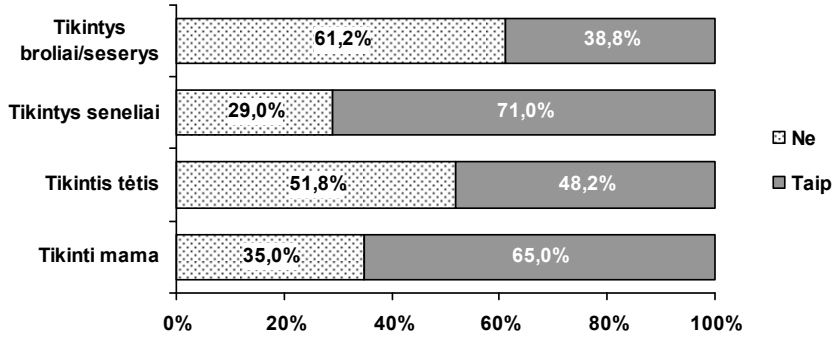

3.1.2.2 pav. T gr. mokinių pasiskirstymas pagal jų šeimos narių religinio tikėjimo požymį

Rezultatai rodo, kad tiriamieji, priskiriantys save *T gr.,* daugiausia tikinčiaisiais šeimoje įvardija senelius (71,0 %) ir motinas (65,0 %), tėčius (48,2 %), brolius ir seseris (38,8 %).

Analizuojami požymio *„Gyvena tikinčiųjų šeimos narių aplinkoje"* ypatumai tiriamųjų religinių įsitikinimų aspektu. Nustatyta, kaip pasiskirsto tiriamųjų religiniai įsitikinimai, atsižvelgiant į jų šeimos narių religinius įsitikinimus (3.1.2.1 lent.):

3.1.2.1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal religinius įsitikinimus, atsižvelgiant į jų šeimos narių religinius įsitikinimus

Šeimos nariai	*Religiniai įsitikinimai*			χ^2	*p*	*R*	*p*
	T gr.	*A gr.*	*N gr.*				
Mama	88,1 %	45,7 %	38,4 %	299,003	<0,001	0,46	<0,001
Tėtis	74,5 %	24,9 %	21,7 %	348,862	<0,001	0,49	<0,001
Seneliai	82,6 %	61,3 %	58,1 %	82,440	<0,001	0,24	<0,001
Broliai / seserys	62,6 %	18,3 %	13,6 %	299,935	<0,001	0,45	<0,001

$p < 0,001$, skirtumas labai ryškus; taikytas Spearman'o koreliacijos metodas.

Atsiskleidžia reikšmingi duomenys, jog kiekvienu atveju tikinčių šeimos narių (mama, tėtis, seneliai, broliai/seserys) tikėjimas į Dievą turi įtakos tiriamųjų mokinių religiniams įsitikinimams: duomenys įrodo, jog tiriamųjų religiniams įsitikinimams turi jo artimiausios aplinkos – šeimos narių – teigiamas santykis su Dievu – tikėjimas Juo. Didžiausią įtaką turi motina – 88,1 %, seneliai – 82,6 %, tėvas –74,5 %, broliai / seserys 62,6 %[40].

Ryšio su tikinčiųjų bendruomene parametras tiriamas jo požymiu *„Liaudiškojo pamaldumo giesmės, giedamos šeimoje“*. Klausimu *„Kas yra giedama Tavo šeimoje?“ (4.5 kl.)* siekta nustatyti, kas tiriamųjų artimiausioje gyvenamojoje aplinkoje – šeimoje – yra giedama, kas sudaro galimybę geriau pažinti religinį turinį, įsitraukti į religinę praktiką / į tikinčių asmenų grupę *(4.5 kl.)*.

Pagal šį požymį tiriamieji suskirstyti šiais lygiais: *aukštam* lygiui (nurodo 6–7 giedamas giesmes) priklauso 1,8 % tiriamųjų, *vidutiniam* (nurodo 3–5 giesmes) – 3,3 % ir *žemam* (nurodo 1–2 giesmes arba nieko) – 95,0 %. Matyti, jog šio požymio lygis yra gana žemas. Čia vėlgi kyla šeimos įtakos aspektas: šeimoje šios patirties vaikai bei jaunuoliai visai neįgyja arba įgyja labai maža dalis.

Nagrinėta požymio ypatumai, priklausomai nuo demografinių, socioreliginių veiksnių (lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų, Sutvirtinimo sakramento priėmimo) aspektu.

Tyrimo rezultatai rodo, jog liaudiškojo pamaldumo praktikų giedojimas šeimoje beveik visų išvardintų giesmių, išskyrus Graudžius verksmus ir Birželines pamaldas, taip pat reikšmingai didesnis *T gr.* (tikinčiųjų mokinių grupėje). Laidotuvių ir šermenų giesmės visose religinių įsitikinimų grupėse pirmauja – jų praktika šeimoje didžiausia. Absoliučiai visų grupių tiriamųjų duomenys rodo, kad jų šeimose nėra giedojimo praktikos. Nieko negiedama *T gr.* – 70,1 %; *A gr* – 78,4 %. ir *N gr.* – 84,8 %; priklausomai nuo lyties – merginų 63,2 %, o vaikinų 78,3 %, nuo gyvenamosios vietos – mažesnis procentas nurodo iš miestelių (kaimo vietovių) bei priklausomai nuo Sutvirtinimo sakramento priėmimo. Detalesni apibendrinti duomenys pateikti 6 priedo 2.2 lent.

Požymis *„Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi“* Religinės muzikos poveikio tiriamo asmens ugdymuisi apraše yra įtraukti teiginiai, susiję su analizuojamuoju katalikiškojo religingumo parametru *„Ryšys su tikinčiųjų bendruomene“*, t. y. su religinės muzikos komunikatyvine funkcija, prašant tiriamųjų įvertinti teiginius apie galimą religinės muzikos poveikį pagal tai, kiek jie asmeniškai tinka (sudaro galimybes ugdymuisi) *(4.2 kl.)*. (Visi aprašo teiginiai koduojami 7 balų Likerto skale, kur 7 – *visiškai sutinku* – aukščiausias vertinimas, 1 – visiškai nesutinku – žemiausias). Duomenys apibendrinami aritmetiniais vidurkiais, taip pat procentais, tiriamųjų požymio vertinimus grupuojant lygiais. Išskiriami požymio lygiai: *aukštas, vidutinis, žemas.*

Tiriamieji pagal šį požymį pasiskirsto taip: *aukštam* lygiui priklauso 17,5 %, *vidutiniam* – 69,4 % ir *žemam* – 13,1 %.

Požymio vidurkiai rodo, kad aukščiau vertinamas teiginys, jog religinė muzika (jos klausymasis, asmeninis dalyvavimas atliekant muziką, pvz., giedant ar kt.) jiems sudaro galimybes: ugdytis bendruomeniškumo jausmą ($\bar{x}\pm SN = 4,3\pm1,5$); žemiau – pajausti vienybę su religinių apeigų dalyviais ($\bar{x}\pm SN = 4,2\pm1,6$); atitrūkti nuo vienat-

[40] Apie svarbią šeimos reikšmę religinio tikėjimo aspektais tvirtina kitų tyrinėtojų duomenys (Anusiewicz, 2000; Bajon, 1999; Charmet, 1992; Danilevičius, 2004; Gosztyla, 2010; Grabowski, 1992; Jovaiša, 2005; Ramonas, Jonušas, 2006; Vaičiūnas, 2006; Zasimauskas, 2006; ir kt.), popiežių raštai (Jonas Paulius II, 1994; Benediktas XVI, 2006); Bažnyčios dokumentai (*Bendrasis katechezės vadovas*, 1998; ir kt.).

vės ($\bar{x}\pm SN$ = 4,1±1,6). Lyginant su kitomis rodiklių grupėmis (pažinimo, emocine, religinės raiškos, estetinės pajautos), šis požymis, deja, užima žemiausią vietą – bendras $\bar{x}\pm SN$ (vertinant 7 balų skale) yra 4,1±1,4.

Analizuojant požymio duomenis religinių įsitikinimų, lyties, gyvenamosios vietos, įkrikščioninimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio ir religingumo aspektu ryškėja, kad: teiginius reikšmingai geriau vertina *T gr.* nei *A gr.* ir *N gr.*; lyties ir gyvenamosios vietovės atžvilgiu: merginos ir moksleiviai iš mažesnių gyvenviečių, reikšmingos įtakos turi Sutvirtinimo sakramento priėmimas bei religinė patirtis, įgyta mokantis tikybos dalyko, taip pat religingumas.

Apibendrinant katalikiškojo religingumo *socialinės-kultūrinės* srities ryšio su tikinčių asmenų bendruomene parametro tyrimo duomenis, teigtina, kad didžiosios tiriamųjų dalies religingumo lygis pagal išskirtus jo rodiklius bei empirinius požymius yra *vidutinio* (34,6 %) ir *žemo* (27,3 %) lygių. *Žemą* religingumo lygį tiriamieji išreiškia rodiklio *„Tikinčiųjų bendruomenių įvairovė (šeima, Bažnyčia, mokykla, muzikos, liaudiškojo pamaldumo grupės“* požymiu „*Liaudiškojo pamaldumo praktikos, giedamos šeimoje* (95,0 %); *vidutinį* – „*Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi“* (72,6 %); *aukštą* – „*Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui“* (44,4 %). Atskleistas požymių priklausomumas nuo tiriamųjų demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių.

Religinė praktika. Reikia pabrėžti, kad religinės praktikos parametro rodiklių ir jų požymių tyrimas yra glaudžiai susijęs su kitais religingumo parametrais: religiniu sąmoningumu, religiniais sprendimais, religiniais jausmais, tikinčiųjų bendruomene bei religine morale. Religinė praktika šiuos parametrus integruoja, praplečia ir sintetina. Per religinę praktiką reiškiasi tikėjimo išpažinimo formos, bręsta religinė patirtis.

Rodiklio **„Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje“** *T gr.* tiriamųjų požymių „*Lanko bažnyčią*“ ir „*Eina išpažinties*“ lygmenis siekta atskleisti analizuojant atsakymus į klausimus: „Kaip dažnai Tu lankaisi bažnyčioje? *(3.15 kl.)* ir „Kaip dažnai Tu eini išpažinties? *(3.17 kl.)*. Apibendrinti duomenys pateikiami 3.1.2.2 lent.

3.1.2.2 lentelė. *T gr.* tiriamųjų pasiskirstymas pagal požymius „*Lanko bažnyčią*“ ir „*Eina išpažinties*“

Religingumo lygis	*Religinės praktikos dažnis*	*Religinė praktikos požymis*		*Religinės praktikos dažnis*	*Religingumo lygis*
		Lanko bažnyčią	*Eina išpažinties*		
Labai aukštas	Kartą per savaitę	6,7 %	1,1 %	Kelis kartus per mėnesį	*Labai aukštas*
Aukštas	Kelis kartus per mėnesį	13,9 %	7,6 %	Kartą per mėnesį	*Aukštas*
Vidutinis	Kelis kartus per metus (pvz.: šv. Kalėdos, šv. Velykos ir kt.)	55,1 %	42,0 %	Kelis kartus per metus (pvz.: šv. Kalėdos, šv. Velykos ir kt.)	*Vidutinis*
Žemas	Kartą per metus ar rečiau	20,6 %	35,9 %	Rečiau kaip kartą per metus ar rečiau	*Žemas*
Labai žemas	Niekada	3,7 %	13,4 %	Niekada	*Labai žemas*

Rezultatai rodo, kad šiek tiek daugiau kaip pusė (didžioji dalis) – 55,1 % – *T gr.* tiriamųjų pagal religinės praktikos požymį *„Lanko bažnyčią“,* priskiriami *vidutiniam* religingumo lygiui. Jie prisipažįsta, jog bažnyčią aplanko kelis kartus per metus (pvz.: šv. Kalėdos, šv. Velykos ir kt.). Pagal šį požymį, penktoji dalis tiriamųjų – 20,6 % – priklauso *žemam* (kartą per metus ar rečiau) ir 13,9 % – *aukštam* (kelis kartus per mėnesį) lygiams. *Labai aukštam* lygiui (bažnyčią lanko kartą per savaitę) tenka vos 6,7 %. *T gr.* esama respondentų, pagal šį požymį priskiriamų *labai žemam* lygiui, – 3,7 % pripažįsta, jog bažnyčios niekada nelanko, nes, jų nuomone (mokiniai rašo): *„galima tikėti Dievu ir atgailauti neinant į bažnyčią. Šiuolaikinis jaunimas ir suaugusieji jau nutolę nuo bažnyčios. Ir ja nebetiki dėl įvairių gandų ir neteisybių, nepasitiki netgi kunigais“; „man dar šito nereikia“; „nepatinka jos atmosfera“; „nesu priėjusi Sutvirtinimo“; „nemanau, kad žmogaus religingumas priklauso nuo to, kaip dažnai jis lankosi“; „meldžiuosi namuose“; „tikiu, bet nesu religingas“; „ten nuobodu“* ir kt.

Ryškiai kitaip pasiskirsto tiriamieji pagal požymį „*Eina išpažinties*“. Čia netgi 35,9 % tiriamųjų priskiriami *žemam* religingumo lygiui (kartą per metus ar rečiau) ir 13,4 % – *labai žemam* (niekada). Jie rašo, kad išpažinties neina todėl, jog *„esu prieš išpažinties išpažinimą paprastam mirtingajam, manau, kad savas nuodėmes galima pasakyti Dievui, ir jeigu nuoširdžiai gailiesi, tau yra atleidžiama“; „man nereikia“; „juk ne kunigas tau gali atleisti tavo nuodėmes, o tik Dievas“; „neįprasta“; „nenoriu“; „nesu priėmusi Komunijos“; „tai nereikalinga“* ir pan.[41]

Taikant Spearman’o koreliacijos metodą, apskaičiuotas požymio priklausomumas nuo lyties, gyvenamosios vietos, šeimos tikėjimo pavyzdžio, religingumo (žr. 3.1.2.3 lent.):

3.1.2.3 lentelė. *T gr.* mokinių dalyvavimo religinėje praktikoje dažnumo priklausomumas nuo lyties, gyvenamosios vietos, šeimos tikėjimo pavyzdžio, religingumo

Veiksniai	*Religinės praktikos požymis*			
	Lanko bažnyčią		*Eina išpažinties*	
	r	*p*	*r*	*p*
Lytis	-0,14	<0,001	0,00	ns
Gyvenamoji vieta	0,04	ns	0,10	0,010
Šeimos religingumas	0,12	0,002	0,15	<0,001
Šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio įtaka religiniams įsitikinimams	0,28	<0,001	0,26	<0,001
Religingumas	0,35	<0,001	0,32	<0,001

Rezultatai rodo, kad esama statistiškai reikšmingų ryšių tarp religinės praktikos ir kai kurių įtakos veiksnių šiais atvejais: tarp požymio „*Lanko bažnyčią*“ ir religingumo ($r = 0,35$, $p < 0,001$), bei šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio įtakos religiniams įsitikinimams ($r = 0,28$, $p < 0,001$), požymio „*Eina išpažinties*“ ir religingumo ($r = 0,32$, $p < 0,001$), šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio įtakos religiniams įsitikinimams ($r = 0,28$, $p < 0,001$).

Ypač svarbus religinės praktikos požymis *„Meldžiasi“*. Tad kokia maldos praktika yra *T gr.* tiriamųjų gyvenime? Jiems pateiktas klausimas *„Kaip dažnai Tu meldiesi?“ (3.17 kl.)* su atsakymų variantais: *„kasdien“; „niekada“; „retkarčiais“; „nelaimei ištikus“; „ligoje“; „netektyje“; „prieš egzaminą ar kitus man svarbius įvykius“; „džiaugsme“; „kita“ (parašyti) ir „niekada“*. Pagal šį požymį nustatomas *aukštas* religingumo lygis (meldžiasi kasdien); *vidutinis* (meldžiasi retkarčiais) ir *žemas* (niekada).

[41] Atsakymai, įvardyti *„Niekada, nes...*“, pateikiami atsitiktinės atrankos būdu kas dešimtas.

Rezultatus pagal požymį liudija duomenys 3.1.2.3 pav.*:*

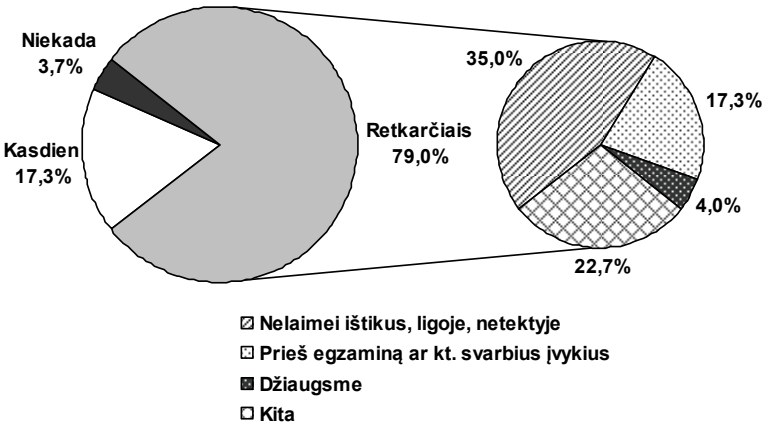

3.1.2.3 pav. T gr. mokinių pasiskirstymas pagal meldimosi dažnumą

Rezultatai rodo, jog kasdienės maldos (*aukštas* lygis) praktiką nurodo tik 17,3 % tiriamųjų. Dauguma jų liudija esant *vidutinį* savo požymio lygį – retkarčiais 79,0 %. Meldimąsi retkarčiais 35,0 % tiriamųjų grindžia *„nelaimei ištikus“, „ligoje“, „netektyje“*. Didžioji *T gr.* tiriamųjų dalis – 36,1 % – svarbiausią vietą skiria kompensacinei funkcijai (religija, tikėjimas jiems padeda nugalėti žmogiškąjį silpnumą, teikia paguodą, garantuoja saugumo jausmą; antroje vietoje – 28,7 % – yra egzistencinė-prasminė (religija teikia gyvenimui prasmę, padeda spręsti žmogaus egzistavimo problemą; įtikina gėrio pirmumu prieš blogį, gyvenimu virš mirties; padeda spręsti krizines situacijas ir kt.). Matome, jog *T gr*. tiriamųjų šio požymio vertinimas yra arčiau adekvataus, padedantis jiems pagrįsti religijos, tikėjimo prasmę žmogaus asmenybės pilnatvei, integralumui.

Per penktadalis tiriamųjų (22,7 %) nurodo, kad meldžiasi prieš egzaminą ar kt. svarbius įvykius. Labai maža dalelė tiriamųjų maldą sieja su džiaugsmu (4,0 %). Visai nesimeldžiančiųjų (*žemas* lygis) yra tik 3,7 %.

Atsitiktinės atrankos būdu išryškinama respondentų citatos iš skilties „Kita“. Mokiniai nurodo, kad meldžiasi: *„ir džiaugsme, ir nelaimėje, ir prieš svarbius įvykius“, „kai būnu bažnyčioje“, „kai man būna sunku ir kai džiugu“, „kai reikia“, „kartais nejausdama pradedu melstis“, „neatsimenu maldų“, „neturiu laiko“, „retkarčiais“, „tiesiog tada, kai to noriu“* ir kt.

Rodiklio **„Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje ir jos dažnumas“** požymių ir jų asmeninio religingumo ryšių aspektas. Analizuota *T gr.* tiriamųjų religinės praktikos požymiai „*Lanko bažnyčią*“, „*Eina išpažinties*“, „*Meldžiasi*“ ir jų asmeninis religingumas. Tiriamųjų pasiskirstymas pateikiamas 3.1.2.4 lent.:

3.1.2.4 lentelė. *T gr*. mokinių asmeninio religingumo priklausomumas nuo religinės praktikos rodiklio *„Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje ir jo dažnumas“*

Požymiai	*r*	*p*
Lanko bažnyčią	0,35	<0,001
Eina išpažinties	0,32	<0,001
Meldžiasi	0,21	<0,001

Rezultatai akivaizdžiai rodo esant statistiškai reikšmingus esminius ryšius tarp *T gr.* tiriamųjų religingumo ir visų religinės praktikos požymių.

Rodiklio **„Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje“** požymio *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“* rezultatai tokie (3.1.2.5 lent.):

3.1.2.5 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal liaudiškojo pamaldumo giesmių giedojimą

Giesmės	*Teko giedoti*
Rarotai (advento metas)	8,3 %
Kryžiaus keliai	10,8 %
Žemaičių Kalvarijos kalnai	6,3 %
Graudūs verksmai	5,5 %
Gegužinės pamaldos	10,7 %
Birželinės pamaldos	8,1 %
Laidotuvių ir šermenų giesmės	10,0 %
Nieko	69,7 %

Net 69,7 % tiriamųjų nurodė, jog neturi liaudiškojo pamaldumo asmeninio giedojimo praktikos. Praktikoje labiausiai išryškėja Kryžiaus keliai – 10,8 % ir Gegužinės pamaldos – 10,7 %. Pagal šį požymį tiriamieji pasiskirsto taip: *aukštam* lygiui priklauso vos 1,4 % tiriamųjų (teko giedoti 6–7 išvardytas giesmes), *vidutiniam* (teko giedoti 5–3 giesmes) taip pat labai maža dalis tiriamųjų – 5,3 %, o didžiausia (1–2 giesmes ir nieko) – *žemam* – 93,3 %.

Nagrinėta, kaip reikšmingai skiriasi liaudiškojo pamaldumo praktikų giedojimo šeimoje praktikavimas nuo religinių įsitikinimų. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad *T gr.* liaudiškojo pamaldumo praktikų atlikimas, t. y. giedojimas, beveik visų išvardytų giesmių, išskyrus Graudžius verksmus bei Laidotuvių ir šermenų giesmes, taip pat yra reikšmingai didesnis. Laidotuvių ir šermenų giesmės visose religinių įsitikinimų grupėse pirmauja – jų praktika šeimoje didžiausia. Visų grupių tiriamųjų dauguma liudija, kad jų šeimose nėra giedojimo praktikos.

Požymis *„Gieda chore“*. Tiriant religinę praktiką, gilintasi į tiriamųjų muzikinę patirtį. Respondentų klausta, ar yra tekę jiems giedoti chore *(4.7 kl.)*. Rezultatai pasiskirstė taip: giedojo šiek tiek per trečdalis tiriamųjų – 34,3 % ir negiedojo likusi dalis – 65,7 %. Matyti, kad du trečdaliai respondentų giedojimo praktikos neturi. Pastebimas statistiškai reikšmingas giedojimo priklausomumas nuo religinių įsitikinimų. *T gr.* negiedoję yra 59,8 %, *A gr.* – 78,7 %, o *N gr.* – 77,3 % ($\chi^2 = 23{,}742$, $p < 0{,}001$; $r = 0{,}13$, $p < 0{,}001$).

Apibendrinant socialinės-kultūrinės srities religinės praktikos parametro tyrimo duomenis, teigtina, kad didžiosios dalies tiriamųjų pagal išskirtus religinės praktikos rodiklius bei empirinius požymius yra *vidutinio* (45,3 %) ir *žemo* (42,7 %) lygio. *Žemas* tiriamųjų religingumo lygis išreiškiamas rodiklio „Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje“ požymiu *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes*“ (93,3 %), taip pat požymiu *„Gieda chore“* (65,7 %). Patvirtinti ryšiai ($p < 0{,}001$) tarp *T gr.* tiriamųjų religingumo ir religinės praktikos požymių „*Lanko bažnyčią*“, „*Eina išpažinties*“, „*Meldžiasi*“ (kuo aukštesnis požymio „*Lanko bažnyčią“* lygis, tuo didesnis religingumas. Ir kt.). Nustatytas priklausomumas nuo lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų, šeimos tikėjimo pavyzdžio.

Religinė moralė. Tiriant mokinių religinės moralės dėmenį, išreikštą rodikliu **„Religinės moralės taisyklių žinojimas ir jų įsisąmoninimas“** pagal požymį *„Žino 10 Dievo įsakymų“*, jo lygmenį mėginta atskleisti, atsakymus į klausimą: *„Jeigu Tavęs paprašytų išvardyti 10 Dievo įsakymų, ar galėtum tai padaryti?“ (3.5 kl.)* vertinant 3 balų skale. Jei tiriamieji nurodė, kad tiksliai juos išvardytų, tai toks žinojimo lygis laikytas *aukštu*; jei juos išvardytų, tik netiksliai, savais žodžiais – *vidutiniu;* jeigu mano, kad neprisimins visų jų arba visai nežino – *žemu.*

Buvo gauti tokie rezultatai: didžioji tiriamųjų dalis – pusė visų tiriamųjų nuo bendrojo apklaustųjų skaičiaus, t. y. 50,2 % – priskirti *vidutiniam* religinės moralės lygiui (10 Dievo įsakymų išvardytų netiksliai, savais žodžiais); mažesnė dalis – šiek tiek daugiau kaip ketvirtadalis – 33,0 % – priskirta *žemam* (jie mano, kad neprisimintų visų arba prisipažįsta visai jų nežiną). Ir mažiausia tiriamųjų dalis – 16,8 % – šiuo aspektu priskirta *aukštam* lygiui (tiksliai išvardytų visus Dievo įsakymus).

Taikant *Spearman'o koreliacijos* metodą, buvo nustatyta, kad tiriamųjų 10 Dievo įsakymų žinojimas statistiškai itin reikšmingai ($p < 0,001$) yra susijęs daugiausia:

- su religiniais įsitikinimais ($r = 0,27$, $p < 0,001$) – tarp tikinčiųjų į Dievą (*T gr.*) buvo reikšmingai daugiau mokinių, kurie geriau žinojo pagrindinius religinės doktrinos elementus, nei tarp abejojančiųjų savo tikėjimu (*A gr.)* ir ypač netikinčiųjų į Dievą *(N gr.)*. *T gr. aukštam* ir *vidutiniam* lygiui priskirta 78,4 % mokinių, *A.gr.* – 61,5 % ir *N gr.* – 43,5 %. Tuo tarpu *N gr.* didžioji dalis tiriamųjų – 56,6 % – priskirti šio požymio *žemam* lygiui;
- su Sutvirtinimo sakramento priėmimu ($r = 0,28$, $p < 0,001$). Paaiškėjo, kad tarp priėmusių Sutvirtinimo sakramentą mokinių reikšmingai daugiau tokių, kurie geriau žino pagrindinius religinės doktrinos elementus, nei tarp nepriėmusiųjų (*aukštas* / *vidutinis* – 75,8 %; *žemas* / *nulinis* – 24,3 %);
- su lytimi ($r = 0,22$, $p < 0,001$). Paaiškėjo, kad merginų šis lygmuo yra reikšmingai aukštesnis nei to paties amžiaus vaikinų (*aukštas* / *vidutinis* – 75,5 % merginų ir 55,9 % vaikinų);
- su tikybos dalyko pasirinkimo dažniu ($r = 0,19$, $p < 0,001$). Rezultatai analogiški: reikšmingai daugiau mokinių, lankiusių tikybos dalyką 11 metų (nuo 1 iki gimnazijos 3 kl.), geriau žino pagrindinius religinės doktrinos elementus nei tie, kurie lankė 6–10 m. ir 1–5 m. (*aukštas* / *vidutinis* – 77,8 %; žemas – 25,0 %);
- *su gyvenamaja vieta* ($r = -0,11$, $p < 0,001$). Paaiškėjo, kad iš mažesnių gyvenviečių reikšmingai ($p < 0,001$) daugiau mokinių geriau žino religinės doktrinos pagrindinius elementus nei iš didesnių gyvenviečių (*aukštas* / *vidutinis* – 72,8 % iš kaimo, 68,7 % – iš miesto, 58,8 % – iš rajono centro, 62,2 % – iš didmiesčio). Detalūs pasiskirstymo duomenys pateikiami 6 priedo 2.3 lent.

Tiriant religinės moralės parametrą pagal požymį *„Reflektuoja savo moralinį elgesį pagal moralinio gėrio ir blogio kriterijus“* lygis nustatomas pagal *3.6 kl.* teiginių *„Aš atleidžiu tiems, kurie man daro bloga“; „Jei su manim pasielgė blogai, manau, jog atsakysiu tuo pačiu“*; *„Man nepriimtina blogiu atsakyti į blogį“* vertinimą. Balų reikšmė: nuo 1 – *visiškai nesutinku*; 2 – *nesutinku* (*žemas* lygis); 3 – *labiau nesutinku, negu sutinku*; 4 – *sunku atsakyti*; 5 – *labiau sutinku, negu nesutinku* (*vidutinis* lygis); 6 – *sutinku*; 7 – *visiškai sutinku* (*aukštas* lygis). Analizė pateikiama toliau.

Religinė moralė tiriama pagal požymį *„Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam ugdymuisi ugdantis moralines-dorovines savybes“* (*4.2 kl.*); teiginiai: *„Tiesiog pabūti gėrio aplinkoje“; „Savo mintis ir elgesį kreipti į gėrį“; „Ugdytis meilę artimui, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą; „Ugdytis šventumą ir dorą“*. Pagal lygius tiriamieji pasiskirstė taip: *aukštam* lygiui priklauso 23,5 %, *vidutiniam* – 65,4 % ir *žemam* – 11,1 %.

Apibendrinant mokinių *socialinės-kultūrinės* srities religinės moralės parametro duomenis, teigtina: didžioji mokinių dalis nuo bendrojo apklaustųjų skaičiaus – 64,0 % – pagal visus išskirtus religinės moralės rodiklius ir požymius priklauso *vidutiniam* lygiui, gerokai mažesnė dalis – 18,5 % – *žemam* (čia žemiausiai išreikštas požymis *„Žino 10 Dievo įsakymų“*) ir 17,5 % – *aukštam* (čia aukščiau išreikštas požymis *„Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam-moraliniam ugdymuisi“*. Reikšmingai ($p < 0,001$) daugiau mokinių aukštesnis religinės moralės lygis atsiskleidžia priklausomai nuo: religinių įsitikinimų, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, lyties, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio ir gyvenamosios vietos.

3.1.3. Specifinės religinės srities lygmuo

Kaip minėta (žr. 2.1.2 posk.), religingumas, kaip globalus žmogaus „Aš“, kaip jo santykio su Dievu turinio raiška, apibendrintu būdu apima pirmuosius religingumo parametrus: 1) religinę patirtį ir 2) tikėjimo išpažinimo formas. Jie neatskiriamai susiję. Religinė patirtis išauga iš religinio tikėjimo ir realybės jausmo. Religinio tikėjimo išpažinimo formos turi meritorinį-religinį charakterį, suprantamą kaip religinio turinio percepcija ar jo įsisavinimo / įvidujinimo būdas. Kartu su religinio turinio įvidujinimu tikėjimas sukelia veiksmus, kurie rodo transcendentinę tikrovę.

Religinė patirtis. Rodiklio **„Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas“** požymis *„Identifikuoja savo asmeninį religingumą*“ nustatomas analizuojant *T gr.* tiriamųjų atsakymus į klausimą-teiginį *„Aš manau, jog esu...“ (3.14 kl.).* Savąjį religingumą tiriamieji identifikuoja 7 balų Likerto skale – *„labai religingas“* ir *„religingas*“ – *aukštas* lygis; *„labiau religingas negu ne*“, *„neturiu nuomonės*“ ir *„labiau nereligingas negu taip“* – *vidutinis* ir *„nereligingas*“ bei *„visiškai nereligingas*“ – *žemas.* Apibendrinti duomenys pateikti 3.1.3.1 pav.:

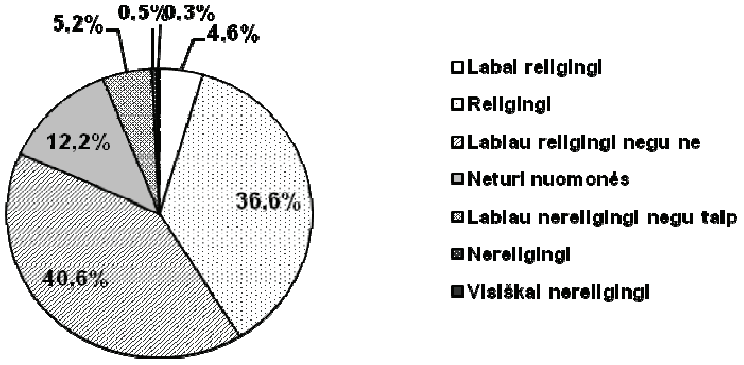

3.1.3.1 pav. T gr. mokinių pasiskirstymas pagal jų nuomonę apie savo religingumą

Rezultatai rodo, kad didžioji dalis (58,0 %), t. y. daugiau negu pusė, *T gr.* tiriamųjų priskiria save *vidutiniam* religingumo lygiui; šiek tiek mažesnė dalis – 41,2 % – *aukštam* ir mažiausia dalis – 0,8 % – *žemam.* Susumavus pirmuosius tris lygius, aiškėja, kad absoliučiai didžioji dalis *T gr.* tiriamųjų – 81,8 % – suvokia save esančius religingus ir 6,0 % – ne.

Požymis *„Pripažįsta religinės muzikos įtakos svarbą asmeniniam religinės saviraiškos ugdymuisi“* nustatomas analizuojant tiriamųjų atsakymus į klausimą-teiginį „*Religinė muzika (jos klausymasis, asmeninis dalyvavimas atliekant muziką, pvz., giedojimas ar kt.) man sudaro galimybes...“* (*4.2 kl.*). Vertinant 7 balų skale, kur 1 – *visiškai nesutinku*, 7 – *visiškai sutinku*, išskiriami *aukštas, vidutinis* ir *žemas* lygiai.

Rezultatai rodo, kad pagal požymį bendrosios apklaustųjų grupės rezultatai pasiskirsto taip: *aukštam* lygiui priklauso 16,4 % tiriamųjų, *vidutiniam* – 72,6 % ir *žemam* – 11,0 %. Siekiant detaliau palyginti duomenis, nustatomas vidurkis, standartinis nuokrypis, mediana. Matyti, kad religinė muzika labiausiai skatina religingumą religinės saviraiškos aspektu per požymius: *„Melstis giesme“* ($\bar{x}\pm SN$ = 4,3±1,7), *„Šlovinti ir garbinti Dievą“* ($\bar{x}\pm SN$ = 4,3±1,7), *„Stiprinti tikėjimą į Dievą: muzika – tai kelias Dievo link“* ($\bar{x}\pm SN$ = 4,1±1,6), mažiausiai – *„Patirti Dievo Žodžio įtaigą“* ($\bar{x}\pm SN$ = 4,1±1,6).

Nagrinėtas tiriamųjų pasiskirstymas pagal požymio vertinimą, atsižvelgiant į demografinius, socioreliginius, sociokultūrinius veiksnius (lytį, gyvenamąją vietą, religinius įsitikinimus).

Duomenys rodo, kad religinės muzikos poveikio mokinių religinės saviraiškos ugdymuisi vertinimų vidurkiai reikšmingai didesni tiriamų merginų negu vaikinų, mokinių iš miestelių (kaimo) vietovių bei tikinčiųjų į Dievą *(T gr.)*. Detalizuoti duomenys pagal atskirus požymius pateikiami 6 priedo 3.1–3.3 lent.

Požymio „*Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą, nekonfesinį tikėjimą ir moralines normas“* lygmuo nustatomas visų tiriamųjų (ne tik *T gr.*), taikant pateiktą religingumo teiginių aprašą (*3.6 kl.*), kurį sudaro 15 klausimų, aprėpiančių tris subskales: konfesinį tikėjimą[42], nekonfesinį tikėjimą ir moralines normas. Išskiriama *aukštas*, *vidutinis* ir *žemas* lygiai. Požymis vertinamas, prašant tiriamųjų žemiau klausimo skalėje pateiktus teiginius įvertinti balais pagal tai, kiek jie asmeniškai tinka. Taikoma 7 balų Likerto skalė, nuo 1 – *visiškai nesutinku* iki 7 – *visiškai sutinku,* kur išskiriami: *žemas* lygis – *visiškai nesutinku* ir *nesutinku*; *vidutinis – labiau nesutinku, negu sutinku*; 4 – *sunku atsakyti*; *labiau sutinku, negu nesutinku*; *aukštas – sutinku; visiškai sutinku*. Vertinimai pateikti 3.1.3.1 lent.:

3.1.3.1 lentelė. Teiginių, atskleidžiančių religingumą, vertinimas

Teiginiai	$\bar{x}\pm SN$	*Mediana*
Aš nepripažįstu raganų ir burtininkų buvimo	5,0±1,8	5
Aš netikiu magijos veiksmingumu	4,7±1,7	5
Aš tikiu, kad egzistuoja dvasios	4,5±1,8	5
Aš tikiu į Dievą	4,3±2,0	4
Aš netikiu horoskopais, astrologinėmis pranašystėmis	4,2±1,8	4
Jei su manim pasielgė blogai, manau, kad neatsakysiu tuo pačiu	4,2±1,7	4

[42]Konfesinis tikėjimas – tikėjimas Dievo buvimu, Jo pasaulio sukūrimu, Jo veikimu viso to, kas egzistuoja, rojaus egzistavimu, dvasinio išgyvenimo būnant bažnyčioje, emocinio komforto pajautimu. Religinio tikėjimo objektas – Viršesatis, Dievas (B. Rassel, G. Ollport, E. Fromm, B. Luis ir kt.).

Teiginiai	$\bar{x}\pm SN$	*Mediana*
Tikėjimas į Dievą padeda žmogui nugyventi gražų ir gerą gyvenimą	4,0±1,8	4
Man nepriimtina blogiu atsakyti į blogį	3,9±1,7	4
Aš atleidžiu tiems, kurie man daro bloga	3,9±1,6	4
Aš tikiu, kad yra velnias (blogio dvasia)	3,6±1,9	4
Aš tikiu, kad Dievas yra pasaulio Kūrėjas	3,6±1,9	4
Aš tikiu, kad viskas priklauso nuo Dievo valios	3,3±1,8	4
Aš išgyvenu dvasinį pakilimą bažnyčioje, nes tai vieta, kur ypač jaučiamas Dievo poveikis	3,2±1,8	4
Aš tikiu pragaro ir amžinos kančios jame buvimu	3,2±1,7	3
Pasaulio pabaiga bus tokia, kokią skelbia krikščionybė	3,0±1,7	3
Bendras suminis balas	58,7±13,1	60

Apskaičiuoti duomenys rodo, kad pagal šį požymį didžiąją dalį (91,1 %) apklaustųjų sudarė mokiniai su *vidutiniu* religingumo lygiu, *žemu* – vos 4,8 %; *aukštu* – 4,1 %.

Apibendrinant religinės patirties parametro rezultatus, teigtina: absoliučiai didžioji dalis tiriamųjų – 74,2 % – pagal visus požymius priklauso *vidutiniam* religingumo lygiui. Aukščiausiu lygiu *T gr*. išreikštas požymis „*Identifikuoja savo asmeninį religingumą*“ (41,2 %).

Tikėjimo išpažinimo formos. Analizuojant rodiklio **„Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas“** požymio „*Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą*“ tyrimo duomenis, nagrinėta, kaip *T gr.* mokiniai vertina savojo tikėjimo į Dievą svarbą, atsakydami į klausimą: *„Kiek Tavo gyvenime svarbus tikėjimas į Dievą?“* (*3.13 kl.*). Prašyta savo religinio tikėjimo svarbumą įvertinti 10 balų skale, kur 10 – *labai svarbu*, 1 – *visiškai nesvarbu*. Rezultatai rodo, kad tikėjimo į Dievą svarbumą savo gyvenime mokiniai įvertino 7,3±2,0 balais (mediana 8); *aukštam* lygiui priklauso 52,7 %, *vidutiniam* – 43,2 % ir *žemam* – 4,1 %.

Nagrinėtas *T gr.* specifinės religinės srities dviejų požymių: religinės patirties „*Identifikuoja savo asmeninį religingumą*“ ir pastarojo – „*Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą*“ tarpusavio priklausomumas. Rezultatai tokie (3.1.3.2 lent.):

3.1.3.2 lentelė. *T gr*. mokinių religingumo ir tikėjimo į Dievą svarbumo savo gyvenime vertinimai, atsižvelgiant į jų nuomonę apie savo religingumą

Religingumas	*Suminis religingumo balas*		*Tikėjimo svarbumas*	
Labai religingi	71,3±16,9	H = 61,308 p < 0,001	8,5(10)	H = 199,431 p < 0,001
Religingi	69,5±11,8		8,4(9)	
Labiau religingi negu ne	65,1±9,2		7,0(6)	
Neturi nuomonės	61,9±8,4		5,7(5)	
Labiau nereligingi negu taip	60,0±10,8		5,8(5)	
Nereligingi	49,0±6,3		4,0(4)	
Visiškai nereligingi	58,5±27,6		6,0(6)	

Taikytas Kruskal-Wallis’o ANOVA testas.

Didėjant savojo religingumo vertinimui, pastebimi reikšmingai didesni religingumo (*3.6 kl.*) suminiai balai ir tikėjimo svarbumas.

Pagal požymius „*Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą*“ ir „*Reflektuoja savo religingumą pagal nekonfesinį tikėjimą*“ religingumo skalėje tiriamieji pasiskirstė beveik analogiškai: *vidutinis* lygis atitinkamai 68,5 % ir 64,3 %; *žemas* – 23,0 % ir 29,8 %; *aukštas* – 8,5 % ir 5,8 %.

Šiek tiek kitoks tiriamųjų pasiskirstymas atsiskleidžia pagal *moralinių normų* lygį. Čia sumažėja *žemam* lygiui priskirtų tiriamųjų – jų lieka 14,8 %, bet padaugėja *vidutinio* lygio – 77,2 %; *aukšto* – 8,0 %.

Išanalizavus mokinių pavienių religingumo požymių (konfesinio tikėjimo, nekonfesinio tikėjimo ir moralinių normų) lygmenų tarpusavio priklausomumą (taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) metodas), aiškėja, kad esant aukštesniam konfesinio tikėjimo lygiui, reikšmingai dažniau pastebimas ir aukštesnis nekonfesinio tikėjimo bei moralinių normų lygis (3.1.3.1 ir 3.1.3.2 pav.):

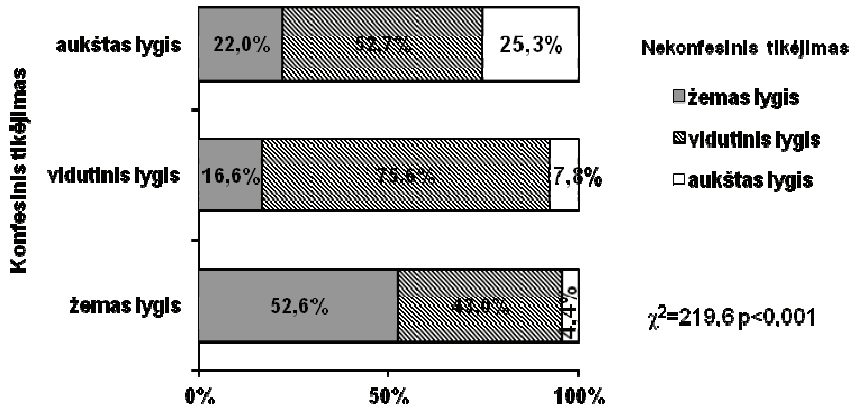

3.1.3.2 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal jų konfesinį ir nekonfesinį tikėjimą

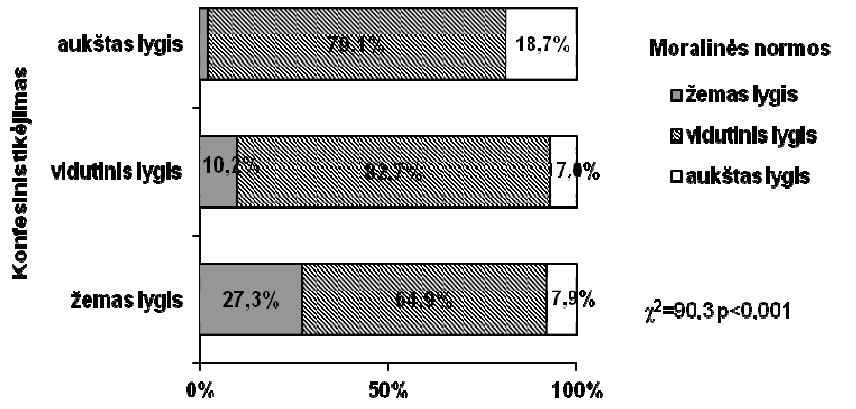

3.1.3.3 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal jų konfesinį tikėjimą ir moralines normas

Apibendrinant parametro *„Tikėjimo išpažinimo formos“* rezultatus, teigtina: didžioji dalis (58,8 %) tiriamųjų pagal visus požymius priklauso *vidutiniam* religingumo lygiui. *Aukščiausiu* lygiu *T gr.* išreikštas požymis *„Identifikuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą“* (*aukštas* lygis – 52,7 %; *žemas* – 4,1 %).

Analizuojant mokinių demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių koreliacinius ryšius su religingumo komponentais, atsiskleidžia šie rezultatai (3.1.3.3 lent.):

3.1.3.3 lentelė. Mokinių demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių sąsajos su konfesiniu ir nekonfesiniu tikėjimu bei moralinėmis normomis

Rodikliai	*Konfesinis tikėjimas*		*Nekonfesinis tikėjimas*		*Moralinės normos*	
	r	*p*	*r*	*p*	*r*	*p*
Gyvenamoji vieta	0,15	<0,001	0,08	0,003	-0,01	ns
Lytis	-0,11	<0,001	-0,19	<0,001	-0,10	<0,001
Sutvirtinimo sakramento priėmimas	-0,25	<0,001	-0,14	<0,001	0,01	ns
Tikybos dalyko pasirinkimas	0,23	<0,001	0,10	<0,001	0,02	ns
Religiniai įsitikinimai	**-0,58**	<0,001	-0,20	<0,001	-0,14	<0,001
Šeimos religingumas	**0,33**	<0,001	0,11	<0,001	0,09	0,001
Religinės muzikos poveikis	**-0,45**	<0,001	-0,13	<0,001	-0,19	<0,001

ns – statistiškai nereikšminga; taikytas Spearman'o koreliacijos kriterijus.

Lentelėje matyti, kad su konfesiniu tikėjimu reikšmingai susiję visi nagrinėti rodikliai, tačiau stipriausiai – religiniai įsitikinimai bei religinės muzikos poveikis religingumui – aukštesnis konfesinio tikėjimo lygis dažniau stebėtas tarp mokinių iš mažesnių gyvenviečių; tarp merginų; priėmusiųjų Sutvirtinimo sakramentą; ilgiau lankiusiųjų tikybos dalyką; tų, kurių religingumui didelę įtaką turėjo šeimos pavyzdys; *T gr.* (priskiriančių save tikinčiųjų į Dievą grupei); tų, kuriems religinė muzika daro didesnį poveikį. Su nekonfesiniu tikėjimu šie rodikliai taip pat reikšmingai susiję, tačiau čia stebimos silpnesnės koreliacijos nei su konfesiniu tikėjimu, o esmė panaši. Su moralinėmis normomis reikšmingai silpnai susiję tik religiniai įsitikinimai, šeimos religingumas, religinės muzikos poveikis ir lytis – esmė ta pati.

Siekiant nustatyti priežastinius ryšius tarp religingumo skalių ir konfesinio tikėjimo požymių, buvo atlikta daugiamatės tiesinės regresijos analizė[43]. Nustatyta, kad ji paaiškina 49 % konfesinio tikėjimo lygio. Rezultatai parodė, kad konfesiniam tikėjimui stipriausią įtaką turėjo religiniai įsitikinimai ir religinės muzikos poveikis. Nedidelę, tačiau reikšmingą, įtaką konfesiniam tikėjimui turėjo mokinių gyvenamoji vieta, tikybos dalyko lankymas ir Sutvirtinimo sakramento priėmimas (žr. 3.1.3.4, 3.1.3.5 lent.):

3.1.3.4 lentelė. Mokinių demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtaka jų konfesiniam tikėjimui (daugiamatis tiesinis regresinis modelis)

Priklausomas kintamasis / *Nepriklausomi kintamieji*	*Konfesinis tikėjimas*		
	R^2	β	*p*
Gyvenamoji vieta	0,49	0,06	0,006
Lytis		0,01	ns
Sutvirtinimo sakramento priėmimas		0,05	0,015
Tikybos dalyko pasirinkimas		0,08	<0,001
Religiniai įsitikinimai		-0,48	<0,001
Šeimos religingumas		0,04	ns
Religinės muzikos poveikis		-0,25	<0,001

ns – statistiškai nereikšminga.

[43]Pasirinktas statistinio reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$. Skirtumas ar ryšys laikytas statistiškai reikšmingu, kai kriterijaus reikšmingumas $p < \alpha$. Siekiant nustatyti tiesinės regresijos modelio tinkamumą, buvo apskaičiuoti determinacijos koeficientai, dažniausiai reikalaujama, kad $R^2 \geq 0,25$ (Čekanavičius, Murauskas, 2004). Sudaryti trys daugiamačiai regresiniai modeliai, aprašantys konfesinį tikėjimą, nekonfesinį tikėjimą ir moralines normas, pakoregavo gautus koreliacinius ryšius. Čekanavičius, Murauskas, 2004). *Statistika ir jos taikymas.* Vilnius: TEV.

3.1.3.5 lentelė. Mokinių demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtaka jų religingumui (daugiamatis tiesinis regresinis modelis)

Nepriklausomi kintamieji	R^2	β	*p*
Gyvenamoji vieta	0,43	0,04	ns
Lytis		0,00	ns
Sutvirtinimo sakramento priėmimas		0,01	ns
Tikybos dalyko pasirinkimas metais		0,06	0,005
Religiniai įsitikinimai		0,42	<0,001
Šeimos religingumo pavyzdys		0,07	0,006
Religinės muzikos poveikis		0,27	<0,001

R^2 – determinacijos koeficientas; β – sunormintas regresijos koeficientas; ns – statistiškai nereikšminga.

Tiriamųjų religingumo ir jam įtakos turinčių veiksnių sąsajas atskleidžia rezultatai suvestinėje 3.1.3.6 lent.

3.1.3.6 lentelė. Mokinių religingumo, gyvenamosios vietos, lyties, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio, religinių įsitikinimų, šeimos religingumo pavyzdžio ir religinės muzikos poveikio tarpusavio sąsajos

Rodikliai	*Religingumas, suma*	*Gyvenamoji vieta*	*Lytis*	*Sutvirtinimo sakramentas*	*Tikybos dalykas*	*Religiniai įsitikinimai*	*Šeimos religingumo pavyzdys*	*Religinės muzikos poveikis*
Religingumas, suma	-	0,16**	-0,11**	-0,21**	0,21**	-0,62**	0,37**	-0,49**
Gyvenamoji vieta	0,16**	-	0,01	-0,21**	0,16**	-0,11**	0,10**	-0,14**
Lytis	-0,11**	0,01	-	0,06*	0,02	0,14**	-0,03	0,20**
Sutvirtinimo sakramentas	-0,21**	-0,21**	0,06*	-	-0,29**	0,23**	-0,22**	0,21**
Tikybos dalykas	0,21**	0,16**	0,02	-0,29**	-	-0,21**	0,20**	-0,15**
Religiniai įsitikinimai	-0,62**	-0,11**	0,14**	0,23**	-0,21**	-	-0,53**	0,45**
Šeimos religingumo pavyzdys	0,37**	0,10**	-0,03	-0,22**	0,20**	-0,53**	-	-0,26**
Religinės muzikos poveikis	-0,43**	-0,14**	0,20**	0,21**	-0,15**	0,45**	-0,26**	-

Apibendrinus specifinės religinės srities katalikiškojo religingumo parametrų: religinės patirties ir tikėjimo išpažinimo formų pavienių požymių duomenis, paaiškėjo, kad jie išreikšti daugiausia *vidutiniu* (66,5 %) ir *žemu* (24,2 %) lygiais. Didžiausia *aukšto* lygio tiriamųjų dalis tenka parametro „*Tikėjimo išpažinimo formos"* (*T gr.)* rodiklio *„Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas"* požymiui *„Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą"* (52,7 %). Mažesnė – *„Religinės patirties"* parametro rodiklio *„Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas" (T gr.*) požymiui *„Identifikuoja savo asmeninį religingumą"* (41,2 %).

Apibendrinant mokinių katalikiškojo religingumo visų sričių diagnostinio tyrimo duomenis, teigtina:

- Išaiškėjo visų parametrų rodiklių ir jų požymių pasiskirstymo lygiais statistiškai reikšmingas priklausomumas nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos: lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų, įkrikščioninimo, tikybos dalyko mokymosi trukmės. Aukštesniu katalikiškojo religingumo lygiu išsiskyrė tiriamieji: merginos lyginant su vaikinais, iš mažesnių gyvenamųjų vietovių (miestelių, kaimų) lyginant su didmiesčiais ir miestais ar rajono centrais; priskyrusieji save pagal įsitikinimus *T gr.*; priėmusieji Sutvirtinimo sakramentą bei su didžiausiu tikybos dalyko pasirinkimo dažniu.
- Išryškintos tiriamųjų religingumo, lyties, gyvenamosios vietos, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio, religinių įsitikinimų, šeimos religingumo pavyzdžio ir religinės muzikos poveikio tarpusavio sąsajos. Atskleista, kad stipriausiai mokinių religingumą veikia religiniai įsitikinimai (β = 0,42) ir religinės muzikos poveikis (β = 0,27). Taip pat įtakos turi šeimos religingumo pavyzdys (β = 0,07) ir tikybos dalyko lankymo trukmė (β = 0,06).
- Atskleista mokinių nuomonė apie religinės muzikos, giedojimo poveikį katalikiškojo religingumo ugdymuisi, kuri rodo, kad šis veiksnys turi poveikį visų mokinių katalikiškojo religingumo visų sričių ir jų parametrų plėtrai – *psichinei* (religinė sąmonė, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), *socialinei-kultūrinei* (religinė praktika, religinė moralė, ryšys su tikinčiųjų bendruomene) ir *specifinei religinei* (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos).

3.2. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo rezultatai

Kaip aptarta teorinėje disertacijos dalyje (1.4 posk.), liaudiškojo pamaldumo praktikos ir jo muzikinė raiška gimnazijos religinio ugdymo turinyje turėtų užimti reikšmingą vietą. Todėl pirmiausia buvo svarbu išnagrinėti pačių tikybos mokytojų patirtį šiuo aspektu. Analizuojant tiriamųjų pažintinį-vertybinį emocinį ir praktinį santykį su liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir jų muzikine raiška, pirmiausia analizuota pažintinė patirtis liaudiškojo pamaldumo praktikų aspektais: girdėjimas kitus giedant ir asmeninio giedojimo patirtis.

Kaip ir mokinių, mokytojų teirautasi, ką yra girdėję iš nurodytų liaudiškojo pamaldumo praktikų. Duomenys pateikti 3.2.1 pav.

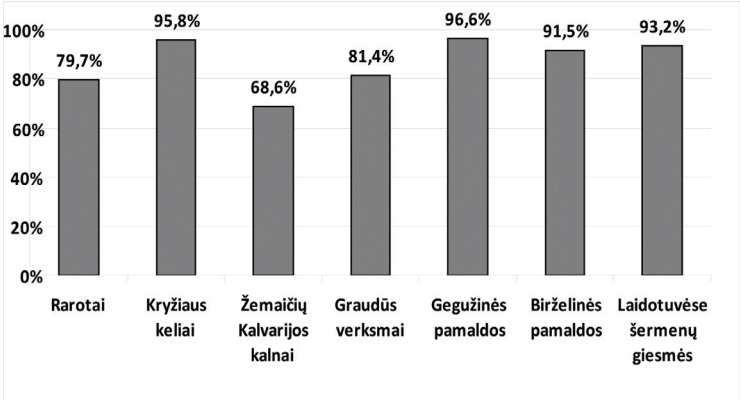

3.2.1 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal požymį *„Žino liaudiškojo pamaldumo praktikas“*

Paaiškėjo, kad šiuo aspektu mokytojų pažintinis lygmuo nėra žemas: girdėjusiųjų šias praktikas yra nuo 68,6 % iki 96,6 %. Absoliuti dauguma tiriamų mokytojų (96,6 %) nurodo, kad yra girdėję giedant Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija); beveik tiek pat (95,8 %) Kryžiaus kelius; toliau praktikos išsidėsto šia tvarka: 93,2 % – laidotuvių ir šermenų giesmes; 91,5 % – Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija); 81,4 % – Graudžius verksmus; 79,7 % – Rarotus (advento metas) ir palyginti mažiausia dalis – 68,6 % – nurodo girdėję Žemaičių Kalvarijos kalnus. Nieko negirdėjęs nurodė tik vienas respondentas. Kitokie duomenys atsiskleidžia tų praktikų asmeninio giedojimo aspektu (3.2.2 pav.):

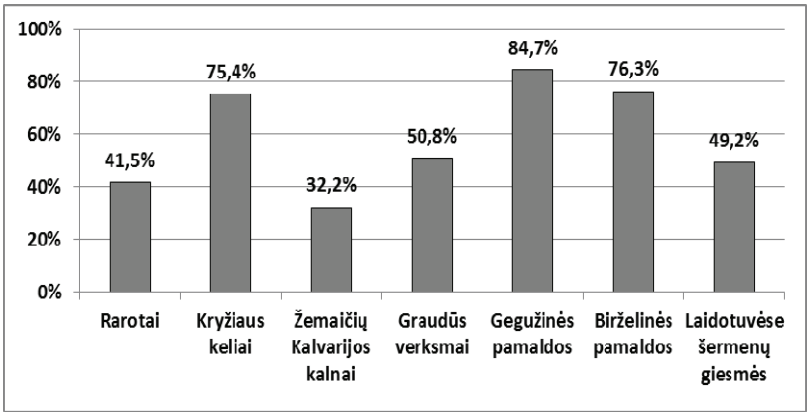

3.2.2 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal požymį *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“*

Rezultatai tokie: 84,7 % tiriamųjų nurodo giedoję Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija); 76,3 % – Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija); mažiausiai taip pat pripažįsta giedoję Žemaičių Kalvarijos kalnus – 32,2 %; nieko negiedoję – 11,0 %. Taigi duomenys rodo, kad tikybos mokytojų patirtis liaudiškojo pamaldumo praktikų giedojimo aspektu (lyginant su jų girdėjimo patirtimi) nėra brandi.

Nagrinėtas tiriamųjų pasiskirstymas pagal liaudiškojo pamaldumo giesmių girdėjimą giedant kitus ir asmeninį giedojimą demografinių rodiklių aspektais: vyskupijos, gimnazijos vietos, lyties, darbo stažo, kvalifikacinės kategorijos.

Diagnostiniai duomenys rodo ryškų požymio priklausomumą nuo vyskupijų. Žr. 3.2.3 pav.

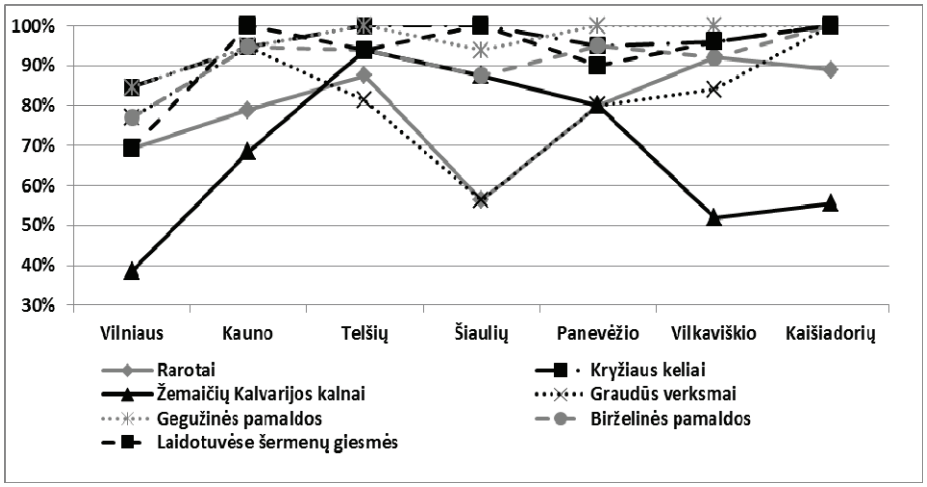

3.2.3 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal požymį *„Žino liaudiškojo pamaldumo praktikas“* pagal vyskupijas

Paveiksle matyti, kad pagal visų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažintinį aspektą pirmauja Telšių vyskupijos mokytojai. Žemaičių Kalvarijos kalnus reikšmingai dažniau girdėjo Telšių vyskupijos ir rečiausiai – Vilniaus vyskupijos (χ^2 = 17,963, p < 0,006) mokytojai. Laidotuvių ir šermenų giesmes girdėjo reikšmingai rečiausiai Vilniaus vyskupijos mokytojai lyginant su kitomis vyskupijomis (χ^2 = 15,679, p < 0,016).

Giesmių asmeninio giedojimo pasiskirstymas šiek tiek kitoks (3.2.4 pav.):

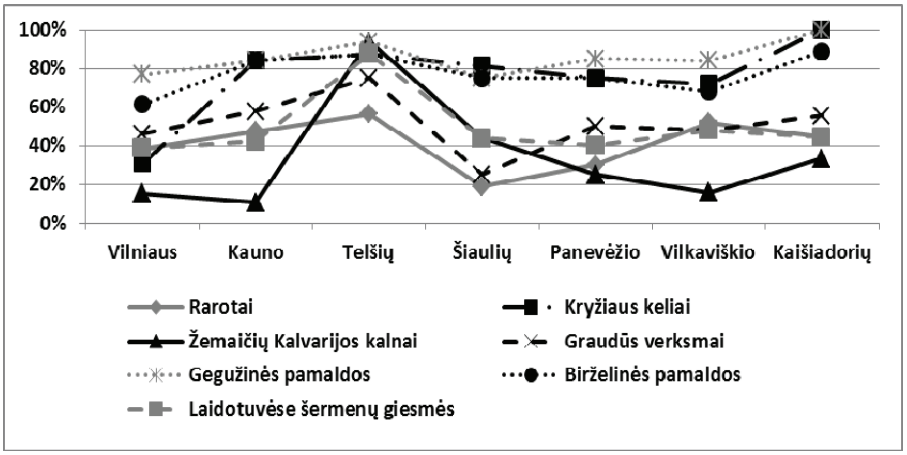

3.2.4 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal liaudiškojo pamaldumo giesmių asmeninį giedojimą pagal vyskupijas

Rezultatai rodo reikšmingus skirtumus Kryžiaus kelių giedojimo aspektu – rečiausiai giedojo Vilniaus vyskupijos mokytojai palyginti su kitomis vyskupijomis (χ^2 = 19,420, p < 0,004). Žemaičių Kalvarijos kalnus reikšmingai dažniausiai giedojo Telšių vyskupijos mokytojai palyginti su kitomis vyskupijomis (χ^2 = 37,998, p < 0,001).

Nustatyti reikšmingi skirtumai pagal atskirų giesmių girdėjimą ir giedojimą atsižvelgiant į mokyklos vietovę. Rarotus reikšmingai rečiausiai girdėjo kaimo vietovių mokytojai (χ^2 = 8,014, p < 0,046; r = -0,138, p < 0,136). Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija) rečiau girdėjo didmiesčių mokytojai (χ^2 = 10,665, p < 0,014; r = -0,244, p < 0,007). Laidotuvių ir šermenų giesmes rečiau girdėjo didmiesčių mokytojai (χ^2 = 10,118, p < 0,018; r = -0,187, p < 0,042). Kryžiaus kelius, Gegužines pamaldas dažniau giedojo mokytojai iš mažesnių vietovių.

Atsižvelgiant į lytį, mokytojai skirstėsi taip pat nevienodai: visas liaudiškojo pamaldumo giesmes reikšmingai rečiau girdėjo ir giedojo mokytojai vyrai nei moterys: Kryžiaus kelius (χ^2 = 4,414, p < 0,036; r = -0,090, p < 0,036), Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija) (χ^2 = 6,342, p < 0,012; r = -0,033, p < 0,012) ir Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija) (χ^2 = 3,950, p < 0,047; r = -0,184, p < 0,047) rečiau girdėjo vyrai mokytojai nei moterys mokytojos. Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija) rečiau giedojo mokytojai nei mokytojos.

Domėtasi mokytojų nuomone apie katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų ir jų tradicijų pažinimo reikalingumą šiandieniniam jaunam žmogui. Rezultatai atskleidė, kad per tris ketvirtadalius – 78,0 % – mo-

kytojų *sutinka,* kad tai reikalinga, *nevisiškai sutinka* ir *neturi nuomonės* – po 9,3 %; ir vis dėlto esama 3,4 % mokytojų, kuriems atrodo, kad šio pažinimo jaunam žmogui nereikia.

Mokytojai nurodo savo supratimą, kodėl to reikia. Jie rašo: *„padeda pažinti tradiciją, ugdo tikėjimą“; „tradicijos turi būti tęsiamos“; „padeda mokiniams aktyviai išgyventi liturginius laikotarpius“; „reikia išlaikyti ir perduoti tradicinį maldingumą“; „tradicijų tęstinumas“; „tai nuoširdu ir tikra, nes ateina iš tėvų, senelių, kurie ir rodo didžiausią pavyzdį vaikams“; „tai teikia tikėjimo pilnatvę, ypač giedojimas“; „kad išliktų supratimas ir pagarba Dievui“; „tai reikalinga gyvenime naudoti ir perduoti kitai kartai“; „tai šaknys, tradicijos, jos perduodamos iš tėvų prosenelių“; „tai mūsų tautos savastis, tikėjimo išskirtinumas, turtas, kuris veda Dievo link“; „tai mūsų kultūros dalis“; „tai yra didelis lobis“; „tai yra mūsų tikėjimo žavesys“; „jaunas žmogus turi turėti ne tik teorinį supratimą, bet ir praktinį“; „padeda būti bent šiek tiek geresniems ir nuolankesniems kitų atžvilgiu“; „pamaldumo patyrimą“; „tai sąlytis su šaknimis“; „susipažinti su tradicija, prasmėmis, galimybe patirti pačiam“; „siekiant suprasti, perduoti ir išsaugoti“; „gilesniam tikėjimo auginimui“; „tai mūsų praeitis, tradicijos“; „tai graži praktika, perteikianti meilę Dievui“; „jaunimui reikia pažinti visa tai, kas skiriama Dievui“; „stiprina tikėjimą, padeda suvokti tikėjimo prasmę“; „tai praplečia dvasinį gyvenimą“; „gyvas tikėjimas“*. Ir kt.

Nustatyta, kad šiam teiginiui reikšmingą įtaką mokytojams turėjo mokyklos vietovė ir mokytojų darbo stažas – labiau sutiko mokytojai iš mažesnių vietovių ir mokytojai, turintys didesnį darbo stažą, ypač 15–20 m.

Domėtasi mokytojų nuostata religinės muzikos, giedojimo aspektu. Paaiškėjo, kad absoliuti dauguma apklaustųjų – 89,8 % – *sutinka* su teiginiu, kad religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui; 5,9 % – *nevisiškai sutinka*. *Neturi nuomonės* šiuo atžvilgiu 4,2 % respondentų.

Tiriant mokytojų ugdomąją veiklą tikybos pamokoje religingumo ugdymo aspektu, domėtasi jų nuomone apie mokinių tikybos dalyko mokymosi pasirinkimo savanoriškumą *(2.1 kl.);* dalyko mokymosi motyvaciją *(2.2 kl.)*. Nustatyta, kad šiek tiek daugiau kaip pusė mokytojų – 53,4 % – mano, jog jų pasirinkimas yra visiškai savanoriškas, tačiau nemaža dalis respondentų – 44,1 % – teigia, kad mokiniai tikybos dalyką pasirenka būdami šiek tiek priklausomi, o visiškai priklausomą pasirinkimą nurodo 1,7 %, neturi nuomonės 0,8 % respondentų.

Tirta mokytojų nuomonė, kodėl jų ugdytiniai iš dorinio ugdymo dalykų renkasi katalikų tikybą? Kokie to rinkimosi motyvai? Kaip ir diagnostinio tyrimo metu mokiniams, mokytojams siūloma motyvų raiškos apraše pateiktus teiginius įvertinti pagal tikybos dalyko pasirinkimo svarbumo pripažinimą 7 balų rangine skale[44]. Apdorojant rezultatus, atsakymai grupuoti į tris rangus: *svarbu* (1–3 balai), *neturi nuomonės* (4 balai) ir *nesvarbu* (5–7 balai).

[44] Rengiant motyvų aprašą, išskiriamos šios motyvų grupės: vidiniai (pažintiniai, specifiniai religiniai poreikiai, emociniai) ir išoriniai (išorinis paskatinimas, aplinka). Išorinių motyvų grupės pogrupiai: išorinis paskatinimas (pataria tėvai / seneliai; pataria klasės auklėtojas / mokytojai; reikalaujama: ragina tėvai / seneliai; patinka mokytojo (-os) pamokos); aplinka (lanko draugai (-ės)). Vidinių motyvų pogrupiai: pažintiniai (nori visapusiškai išsilavinti; nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią; supratimas, kad tai bus naudinga tolesniam gyvenimui); specifiniai religiniai (tiki į Dievą; nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą); emociniai (patinka šis dalykas; įdomu).

Duomenų analizės rezultatai atskleidžia, kad, mokytojų nuomone, pirmenybė tenka išoriniams motyvams. Gauti tokie išorinių motyvų mokytojų pasiskirstymo rezultatai (3.2.5 pav.):

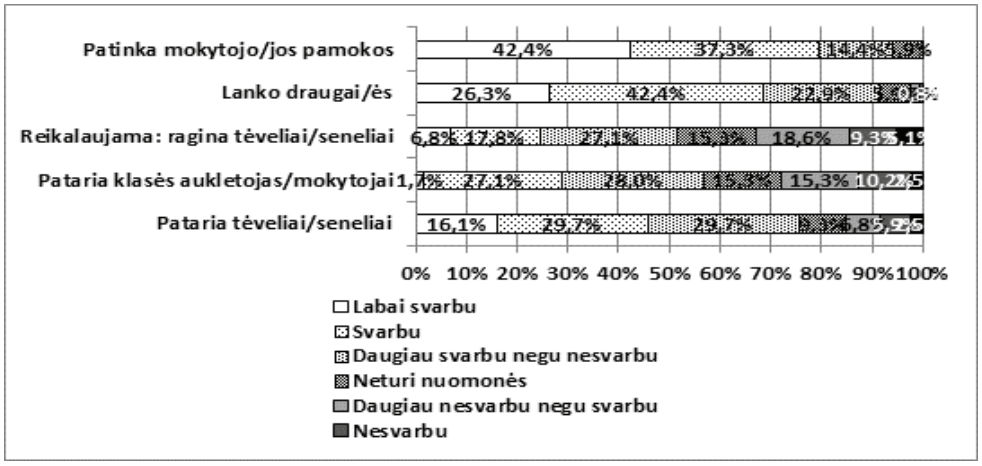

3.2.5 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal išorinių motyvų vertinimus

Gauti rezultatai rodo, kad išoriniai motyvai pagal svarbumą (labai svarbu, svarbu) pasiskirsto taip: pirmoji vieta tenka motyvui *„Patinka mokytojo (-os) pamokos“*. Šį motyvą išskiria netgi 79,7 % mokytojų. Antroji vieta – 68,3 % – *„Lanko draugai (-ės)“*. Šie abu motyvai priklauso aplinkos poveikio išorinių motyvų grupei. Kiek žemiau – išorinio paskatinimo motyvų grupė. Trečioji vieta – 45,8 % – tenka motyvui *„Pataria tėvai / seneliai“;* ketvirtoji – 28,8 % – *„Pataria klasės auklėtojas / mokytojai“;* ir penktoji – 23,6 % – *„Reikalaujama: ragina tėvai / seneliai“*.

Atskleisdami vidinius motyvus, mokytojai juos paskirsto taip (3.2.6 pav.):

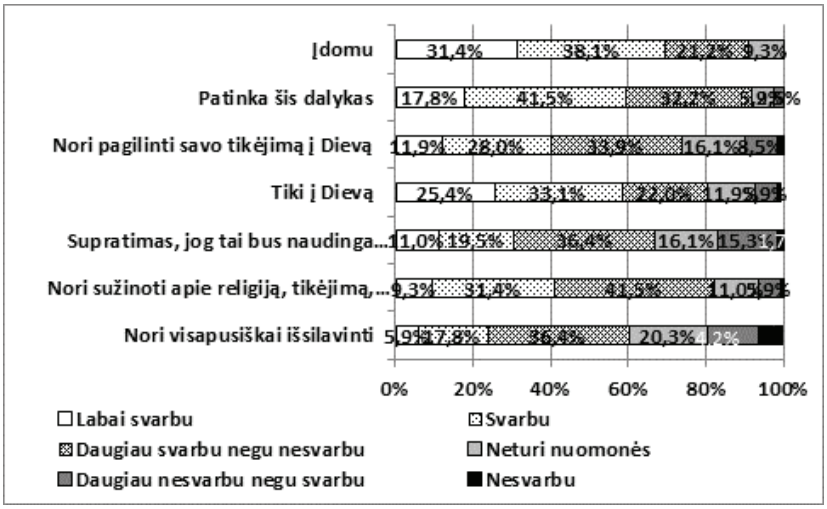

3.2.6 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal vidinių motyvų vertinimus

Rezultatai liudija, kad mokytojai pirmenybę teikia emocinių motyvų grupei: čia pirmojoje vietoje –69,5 % – motyvas *„Patinka šis dalykas“;* antrojoje – 59,3 % – *„Įdomu“*. Trečioji vieta – 58, 5 % – tenka specifiniam religiniam motyvui „*Tiki į Dievą*“; ketvirtoji – 40,7 % – pažintiniam motyvui *„Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą“*.

Apibendrinę mokytojų pasiskirstymą pagal mokinių tikybos dalyko pasirinkimo motyvų nurodytą svarbą, matome, kas vyrauja išorinis aplinkos poveikio motyvas *„Patinka mokytojo (-os) pamokos“* –79,7 %. Mažiausiai mokiniams svarbūs, mokytojų nuomone, yra šio pasirinkimo išoriniai paskatinimai: *„Pataria klasės auklėtojas / mokytojai“* – 28,8 % ir *„Reikalaujama: ragina tėvai / seneliai“* – 23,6 %.

Mokytojų nuomonė dėl mokinių tikybos dalyko mokymosi motyvų jo pasirinkimo savanoriškumo aspektu. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tikybos dalyko pasirinkimo pažintinis motyvas *„Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią“* ir emocinis motyvas *„Įdomu“* yra reikšmingai susiję su šio dalyko pasirinkimo savanoriškumu – mokytojų nuomone, mokiniai savanoriškai pasirenka tikybos dalyką todėl, kad jiems yra *įdomu* (χ^2 = 10,175, p < 0,017; r = 0,30, p < 0,001), *nori daugiau sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią* (χ^2 = 7,944, p < 0,159; r = 0,19, p < 0,044) (r – *Spearman'o* koreliacijos koeficientas).

Mokytojų nuomonės dėl mokinių tikybos mokymosi motyvų palyginimas su mokinių duomenimis. Rezultatai atskleidė, kad mokytojų nuomonė apie mokinių tikybos lankymo motyvus yra kitokia negu pačių mokinių (žr. p. 124). Kaip anksčiau buvo teigta, mokiniai pirmąją vietą skiria vidiniam-pažintiniam motyvui *„Nori visapusiškai išsilavinti“* (44,7 %), antrąją – specifiniam religiniam – *„Tikiu į Dievą“* (41,0 %). Paskutinėje – taip pat kaip ir mokytojų duomenys – išorinis motyvas *„Pataria klasės auklėtojas / mokytojai“* (14,2 %). Svarbu paminėti tai, kad mokiniams vertinant savo tikybos dalyko pasirinkimo motyvus labai išryškėja *„Neturiu nuomonės“* (netgi 36,8–42,6 %). Tuo tarpu mokytojų šis procentas yra palyginti mažas.

Mokytojų nuomonės dėl mokinių tikybos mokymosi motyvų palyginimas su mokinių duomenimis. Rezultatai atskleidė, kad mokytojų nuomonė apie mokinių tikybos lankymo motyvus yra kitokie negu pačių mokinių (žr. p. 124). Kaip anksčiau buvo teigta, mokiniai pirmąją vietą skiria vidiniam-pažintiniam motyvui *„Nori visapusiškai išsilavinti“* (44,7 %), antrąją – specifiniam religiniam – *„Tikiu į Dievą“* (41,0 %). Paskutinėje – taip pat kaip ir mokytojų duomenys – išorinis motyvas *„Pataria klasės auklėtojas / mokytojai“* (14,2 %). Svarbu paminėti tai, kad mokinių vertinimuose savo tikybos dalyko pasirinkimo motyvų atžvilgiu labai išryškėja *„Neturiu nuomonės“* (netgi 36,8–42,6 %). Tuo tarpu mokytojų šis procentas yra palyginti mažas.

Nepavyko rasti šiuo klausimu kitų autorių tyrimų. Šiame darbe pateikti duomenys apie mokinių tikybos dalyko pasirinkimo motyvų mokytojų ir mokinių vertinimų skirtumus būtų priežastis imtis tolesnių tyrimų.

Aptariant tikybos mokytojo ugdomąją veiklą tikybos pamokoje, buvo svarbu išnagrinėti, kokiais kriterijais mokytojai vadovaujasi, parinkdami ugdymo turinį, ir kokius metodus taiko pamokose mokytojai, kokią vietą tarp bendrųjų klasikinių metodų grupių užima katechetiniai-teologiniai, muzikinės raiškos metodai *(2.3, 2.4 kl.)*.

Duomenų analizės rezultatai atskleidė, kad netgi 93,2 % (absoliuti dauguma) tiriamųjų nurodo, jog parinkdami tikybos dalyko ugdymo turinį vadovaujasi bendrosiomis tikybos dalyko programomis; pusė jų – 50,8 % – kitos mokymo medžiagos atranka, 26,3 % – vadovėliais.

Iš klasikinių informacinių-teikiamųjų metodų grupės mokytojai *labai dažnai* (beveik trečdalis) ir *dažnai* (pusė tiriamųjų) taiko demonstravimo metodą, pasakojimo metodą – *labai dažnai* (22,0 %) ir *dažnai* (53,4 %); aiškinimo – *labai dažnai* (22,9 %) ir *dažnai* (44,9 %). Rečiausiai pasirenkamas euristinio pokalbio metodas – *la-*

bai dažnai jį taiko tik 11,9 % ir *dažnai* – 39,0 %. Iš informacinių-atkuriamųjų metodų grupės refleksijos metodą[45] *labai dažnai* taiko 40,7 % respondentų, *dažnai* – 42,4 %. Populiarus yra dialogo metodas, kurį *labai dažnai* taiko 39,0 %, *dažnai* – 42,4 % respondentų. Atpasakojimo metodą taiko tik maža dalis respondentų: *labai dažnai* – 3,4 % ir dažnai – 35,6 %. Pateiktos informacijos apmąstymo metodą ugdymo procese *labai dažnai* taiko maža dalis respondentų (22,0 %), o *dažnai* – šiek tiek daugiau negu pusė (57,6 %). Taigi, šioje metodų grupėje daugiausia taikomi refleksijos ir dialogo metodai. Rečiausiai – atpasakojimas.

Išnagrinėjus tyrimo duomenis aiškėja, kad praktinių-operacinių metodų grupėje 24,6 % mokytojų, ugdydami katalikiškąjį religingumą, *labai dažnai* taiko religinių tekstų skaitymo ir jų interpretacijos metodą, ir pusė visų tiriamųjų (50,0 %) tą metodą taiko *dažnai*; praktinius darbus taiko rečiau: 22,9 % – *labai dažnai* ir 41,5 % – *dažnai*.

Rezultatai atskleidė, kad mokytojai šiek tiek rečiau negu kitus taiko teologinius-katechetinius metodus: egzistencinį metodą pamokose *labai dažnai* taiko 16,9 % pedagogų, *dažnai* – 37,3 %; kerigminį *labai dažnai* taiko šiek tiek daugiau kaip dešimtadalis, *dažnai* – apie trečdalis mokytojų. Rečiausiai taikomi metodai yra tyla – *labai dažnai* – vos 5,9 % ir *dažnai* – 22,9 %; taip pat vidinis dialogas taikomas *labai dažnai* – 9,3 % ir *dažnai* – 29,7 %. Esama ir mokytojų, kurie šiuos metodus taiko *labai retai* (atitinkamai 22,9 % ir 12,7 %) arba visiškai netaiko (atitinkamai 4,2 % ir 3,4 %). Teologinių-katechetinių metodų taikymo dažnumo pasiskirstymą atskleidžia 3.2.7 pav.

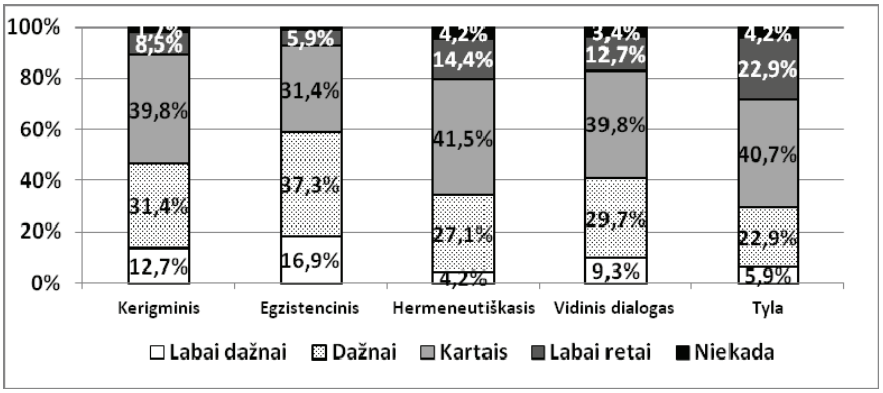

3.2.7 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal teologinių-katechetinių metodų taikymo dažnį

Apibendrinant teigtina, kad teologiniai-katechetiniai metodai yra taikomi rečiausiai, dažniausiai iš jų – egzistencinis – *labai dažnai* ir *dažnai* taikomas 54,2 % tiriamųjų. Aktyviųjų mokymo metodų taikymas pamokose atsiskleidžia toks: darbo grupėmis / projektinį metodą *labai dažnai* taiko beveik trečdalis mokytojų, *dažnai* – šiek tiek daugiau negu pusė. Išsikalbėjimą *labai dažnai* taiko 16,9 % ir *dažnai* šiek tiek mažiau negu pusė (46,6 %).

Svarbu buvo panagrinėti mokytojų taikomus specifinius muzikinės raiškos metodus. Duomenys pateikti 3.2.8 pav.:

[45] Refleksija [lot. *reflexio* – atgręžimas, perstatymas] – gilus susimąstymas, samprotavimai, pagrįsti ko nors analize.

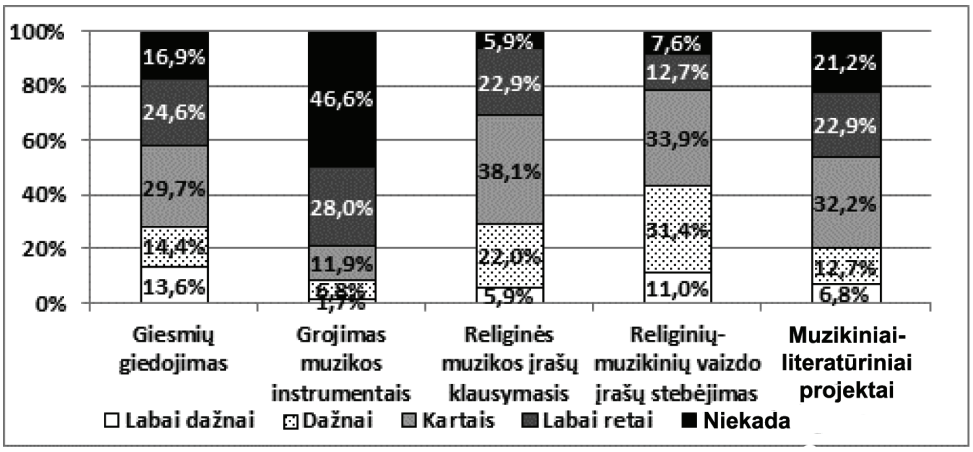

3.2.8 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal specifinių metodų muzikine raiška taikymą

Apibendrinus duomenis apie specifinių muzikinės raiškos metodų taikymo dažnumą paaiškėjo, kad jų taikymas yra gerokai retesnis. Kaip dažniau taikomus metodus mokytojai nurodė religinių muzikinių vaizdo įrašų stebėjimą (*labai dažnai* – vos dešimtadalis ir *dažnai* – beveik trečdalis) ir religinės muzikos įrašų klausymą (*labai dažnai* – 5,9 % ir *dažnai* – 22,0 %). Labai maža dalis mokytojų taiko giesmių giedojimą (*labai dažnai* – 13,6 % ir dažnai – 14,4 %). Labai mažai vietos pamokose užima grojimas muzikos instrumentais ir muzikiniai-literatūriniai projektai. Mokytojai skiltyje „Kita“ nurodo, kad taiko: filmų peržiūrą ir aptarimą; fotografiją religine tema; liturginį šokį ir kt.

Svarbu buvo palyginti atskirų metodų grupių taikymo dažnumą (3.2.9 pav.):

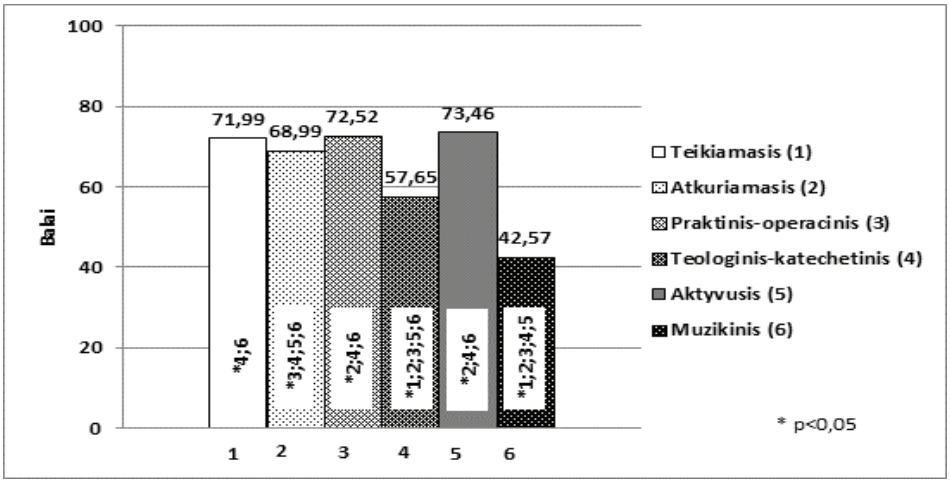

*p < 0,05 – reikšmingas atitinkamo metodo su pažymėtais metodais skirtumas.

3.2.9 pav. Mokymo metodų taikymo dažnumas[46]

Rezultatai rodo, kad teologinis-katechetinis ir muzikinis mokymo metodai yra reikšmingai rečiau taikomi nei kiti metodai. Dažniausiai taikomi aktyvusis, praktinis ir teikiamasis metodai.

Metodų taikymo lygis pagal jų dažnumą tarp vyrų yra žemesnis – vyrauja praktinis operacinis, teikiamasis, žemiausiai – teologinis-katechetinis ir muzikinis. Ryškiausias skirtumas: aktyvųjį būdą reikšmingai dažniau taiko moterys mokytojos nei vyrai mokytojai.

[46] Taikyti porinis Stjudent'o ir Wilkokson'o *t* kriterijai – atsižvelgiant į požymių normališkumą.

Metodų taikymas vyskupijų pasiskirstymo aspektu. Atkuriamąjį metodą reikšmingai dažniau taiko Šiaulių vyskupijos mokytojai nei Kauno, Telšių ir Kaišiadorių, o rečiausiai – Telšių – jis reikšmingai skyrėsi nei Kauno, Panevėžio ir Vilkaviškio. Teologinį dažniausiai taiko Šiaulių, jis reikšmingai skyrėsi lyginant su Kaišiadorių (čia rečiausiai). Aktyvųjį rečiausiai taiko Kauno – reikšmingai skyrėsi nuo Šiaulių ir Panevėžio. Muzikinis rečiausiai taikomas visų vyskupijų mokytojų. Mažiausiai Vilniaus, Kauno ir Kaišiadorių. Dažniausiai Telšių ir Šiaulių.

Metodų taikymas mokyklos vietovės aspektu. Pagal mokyklos vietovę skyrėsi tik muzikinio mokymo būdo taikymas. Jį rečiausiai taiko didmiesčių mokytojai – tai reikšmingai skyrėsi nuo mažesnių vietovių miesto ir kaimo vietovių (3.2.10 pav.):

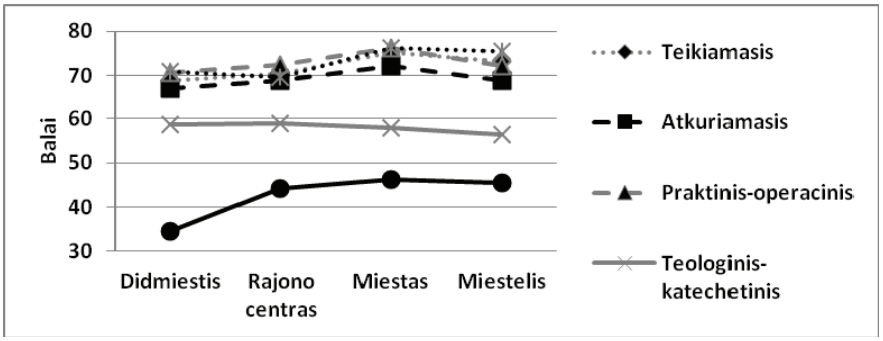

3.2.10 pav. Metodų grupių taikymas mokyklos vietos aspektu

Pagal darbo stažą reikšmingi skirtumai nustatyti tik teikiamo būdo – jį rečiausiai taiko 10–15 m. stažo turintys pedagogai, ypač palyginti su 15–20 m. ir daugiau nei 20 m. grupėmis.

Pagal kvalifikacinę kategoriją, reikšmingi skirtumai nustatyti taikant atkuriamąjį ir aktyvųjį būdus. Atkuriamasis rečiausiai taikomas vyr. mokytojų, ypač lyginant su mokytojais ekspertais. Aktyvųjį dažniausiai taiko mokytojai ekspertai, ypač lyginant su mokytojais ir vyr. mokytojais. Muzikinį – mokytojai ekspertai (3.2.11 pav.):

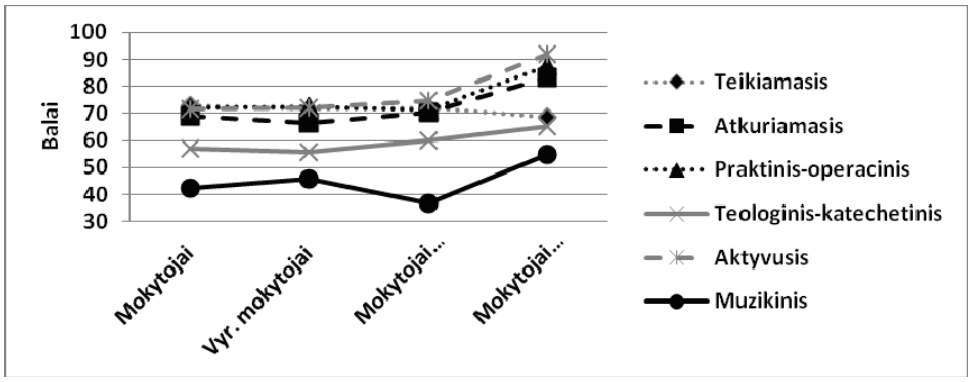

3.2.11 pav. Metodų taikymas mokytojo kvalifikacinės kategorijos aspektu

Analizuotas tiriamųjų pasiskirstymas pagal metodų taikymą, atsižvelgiant į pasitenkinimą savo profesija. Tokių mokymo metodų kaip teologinis, aktyvusis ir muzikinis taikymas reikšmingai skyrėsi, atsižvelgiant į mokytojų pasitenkinimą savo profesija – juos reikšmingai rečiau taiko mažiau patenkinti savo profesija.

Duomenys rodo, kad tokio muzikinio metodo, kaip religinių-muzikinių vaizdo įrašų stebėjimas, taikymas reikšmingai priklausė nuo mokytojų lyties – jį reikšmingai dažniau taikė moterys nei vyrai. ($\chi^2 = 5{,}266$, $p < 0{,}261$; $r = 0{,}19$, $p < 0{,}040$).

Giesmių giedojimo, religinės muzikos įrašų klausymo ir religinių-muzikinių vaizdo įrašų stebėjimo taikymas reikšmingai priklausė nuo mokyklos vietovės – jie dažniau buvo taikomi mažesnėse vietovėse nei didesnėse ($\chi^2 = 25{,}461$, $p < 0{,}013$; $r = -0{,}34$, $p < 0{,}001$).

Analizuojant muzikinės raiškos metodų taikymo dažnį, atsižvelgiant į mokytojų darbo stažą, nustatyti reikšmingi skirtumai tarp tokių muzikinės raiškos metodų kaip *„religinės muzikos įrašų klausymasis“* ir *„religinių-muzikinių vaizdo įrašų stebėjimas“*, tačiau reikšmingos įtakos tokio veiksnio kaip darbo stažas šių metodų taikymo dažniui nenustatyta.

Išanalizavus informaciją apie gimnazijos mokinių katalikiškojo religingumo ugdymo metodų taikymo dažnumą, paaiškėjo, kad gimnazijos mokytojai dažniau renkasi klasikinius ugdymo metodus, taip pat aktyviuosius. Rečiau taikomi teologiniai-katechetiniai, o ypač retai – muzikinės raiškos ugdymo metodai (giesmių giedojimas, muzikos instrumentų naudojimas ir kt.). Duomenys atskleidė metodų taikymo priklausomybę nuo demografinių veiksnių: lyties, gyvenamosios vietos ir mokytojo pasitenkinimo savo profesija.

Tiriant mokytojų nuomonę apie religingumo ugdymą sociokultūrinės aplinkos aspektu siekta atskleisti šeimos, mokyklos, bažnyčios ir mokyklos aplinkos svarbą *(3.1 kl.)*. Kaip ir mokiniai, mokytojai buvo klausiami: kas, jų nuomone, turi svarbiausią įtaką jauno žmogaus tikėjimui į Dievą stiprinti?

Duomenys pasiskirstė tokia tvarka (3.2.1 lent.):

3.2.1 lentelė. Mokytojų pasiskirstymas pagal veiksnius, jų nuomone, turinčius svarbiausią įtaką jauno žmogaus tikėjimui į Dievą

Įtakos svarbumas	Procentais		
	Šeima	*Bažnyčia*	*Mokykla*
Svarbiausia	89,8	4,2	1,7
Vidutiniškai svarbi	5,1	43,2	39,8
Mažiausiai svarbi	2,5	41,5	44,9
Kita	-	5,9	9,3

Kaip pažymi mokytojai, jų nuomone, *svarbiausia* įtaka tenka šeimai – 89,8 %; *vidutiniškai svarbią* vietą jai skiria tik 5,1 % respondentų. Deja, *mažiausiai svarbią* įtaką mokytojai skiria mokyklai – 44,9 %; *vidutiniškai svarbią* – 39,8 % respondentų. Taip pat menka vieta čia skiriama Bažnyčiai: *mažiausiai svarbią* vietą jai skiria 41,5 %; *vidutiniškai svarbią* – 43,2 % respondentų.

Kiti mokytojų nurodyti veiksniai: svarbiausia įtaka priskiriama šiems kitiems veiksniams: draugai; jaunimo organizacijos, sambūriai ir grupės, draugai, bendraminčiai; žiniasklaida. Vidutiniškai svarbi įtaka taip pat priskiriama draugams, bendraamžiams, jaunimo organizacijoms, autoritetams, tikintiems bendraamžiams. Taigi, mokytojų nuomone, svarbiausia vieta tenka šeimai ir mokinio draugams, bendraamžiams.

Nustatyti neigiami reikšmingi ryšiai tarp mokytojų nuomonės apie Bažnyčios, kaip veiksnio, stiprinančio įtaką jauno žmogaus tikėjimui į Dievą, su kitais veiksniais – šeima ($r = -0,22$, $p = 0,021$) ir mokykla ($r = -0,41$, $p < 0,001$). Šie rezultatai, rodo, kad tie mokytojai, kurie mano, jog Bažnyčia stipriausiai didina įtaką tikėjimui, nepripažįsta to, kad mokykla ir šeima yra tokie veiksniai (taikytas Spearman'o koreliacijos koeficientas). Apskaičiuoti duomenys rodo, kad demografiniai rodikliai – mokyklos vietovė, lytis, darbo stažas, kvalifikacinė kategorija – neturi įtakos mokytojų vertinimams dėl šeimos, Bažnyčios, mokyklos įtakos jauno žmogaus tikėjimui stiprinti.

Domėtasi, kokią įtaką, mokytojų nuomone, mokinio (-ės) religingumui daro šeimos (tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdys? Rezultatai atskleidė, kad net 71,2 % mokytojų šeimos (tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdžiui teikia *labai didelę* reikšmę, 22,9 % – *didelę*.

Nagrinėta, kokią mokyklos įtaką mokinių religingumo ugdymui pastebi mokytojai? *(3.4 kl.)*. Rezultatai rodo, kad tik 8,5 % mokytojų nurodo, kad pastebi *labai didelę* mokyklos įtaką mokinių religingumo ugdymui, *didelę* – 45,8 %; *mažą* – 22,0 %; *labai mažą* – 5,9 %. Esama mokytojų (5,1 %), kurie mano, kad mokykla religingumui įtakos neturi.

Pasidomėta, kokia yra mokytojų nuomonė dėl mokyklos administracijos ir mokyklos bendruomenės (mokytojų, klasės auklėtojų) santykio su krikščioniškosiomis vertybėmis, religiniu ugdymu tendencijų? Šiek tiek daugiau negu pusė tiriamųjų (53,4 %) pripažįsta, kad mokyklos administracijos santykio su krikščioniškosiomis vertybėmis bei religiniu ugdymu tendencijos yra *palankios*; *pusiau palankios* – 29,7 %. Mokyklos bendruomenės šiuo aspektu santykis – 41,5 % – *palankios*, 46,6 % – *pusiau palankios*.

Reikšminga buvo palyginti mokytojų ir mokinių, dalyvavusių diagnostiniame tyrime, duomenis (3.2.2 lent.):

3.2.2 lentelė. Mokytojų ir mokinių pasiskirstymo pagal veiksnių, turinčių įtakos jauno žmogaus religingumui, svarbą palyginimas

Veiksniai	*Mokytojai*	*Mokiniai*				
	n=118	*n*=1367	χ^2	*p*	*r*	*p*
Šeima						
Svarbiausia įtaka	92,2 %	44,4 %				
Vidutiniškai svarbi įtaka	5,2 %	26,0 %	97,191	<0,001	0,244	<0,001
Mažiausiai svarbi įtaka	2,6 %	29,6 %				
Bažnyčia						
Svarbiausia įtaka	4,8 %	28,6 %				
Vidutiniškai svarbi įtaka	48,6 %	41,0 %	30,004	<0,001	-0,134	<0,001
Mažiausiai svarbi įtaka	46,7 %	30,5 %				
Mokykla						
Svarbiausia įtaka	2,0 %	28,5 %				
Vidutiniškai svarbi įtaka	46,1 %	34,6 %	34,343	<0,001	-0,129	<0,001
Mažiausiai svarbi įtaka	52,0 %	36,9 %				

Nustatyta, kad mokytojų ir mokinių nuomonė apie svarbiausius veiksnius, stiprinančius įtaką jauno žmogaus tikėjimui į Dievą, reikšmingai ($p < 0,001$) skyrėsi. Mokytojų nuomone, Bažnyčia ir mokykla turi mažesnę įtaką, nei apie tai mano mokiniai. Tuo tarpu kalbant apie šeimos įtaką jauno žmogaus tikėjimui į

Dievą, – ji, mokinių nuomone, reikšmingai mažesnė nei mokytojų nuomone. Todėl svarbu tuo klausimu panagrinėti kitų mokslininkų tyrimų rezultatus, tokio vertinimo priežastis – tai būtų tolesnio tyrimo uždavinys.

Nagrinėta *(3.2 kl.)*, kokią įtaką, mokytojų nuomone, mokinio (-ės) religingumui daro šeimos (tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdys? Palyginta su mokinių vertinimais (3.2.3 lent.).

3.2.3 lentelė. Mokytojų ir mokinių pasiskirstymo pagal veiksnių, turinčių įtakos jauno žmogaus tikėjimui, svarbą palyginimas

Vertinimas	*Mokytojai*	*Mokiniai*	χ^2	*p*	*r*	*p*
	n=118	*n*=1367				
Labai didelė	71,2 %	9,8 %	339,049	<0,001	0,356	<0,001
Didelė	22,9 %	28,7 %				
Maža	2,5 %	17,3 %				
Labai maža	0,8 %	5,6 %				
Neturi nuomonės	-	4,8 %				
Nedaro	1,7 %	20,1 %				
Jokios nedaro	0,8 %	13,7 %				

Rezultatai rodo, kad čia taip pat mokytojų nuomonė reikšmingai skyrėsi – jie labiau akcentavo šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio įtaką jaunuoliui nei patys mokiniai.

Diagnostiniu tyrimu išryškinta, kad pusė tiriamųjų – 53,4 % – mano, jog per tikybos pamoką įgyti įgūdžiai bus *labai reikšmingi* jauno žmogaus asmenybes tolesnei religinei raidai; *reikšmingi* – 44,9 %; o nereikšmingi ir neturi nuomonės – po 0,8 %.

Sužinojus tikybos mokytojų pažintinį lygį katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų girdėjimo iš jų giedojimo aspektu, analizuota: kiek vietos, tiriamųjų nuomone, jiems rengiantis tapti tikybos mokytoju (-a) (aukštojoje mokykloje ar kt.), studijų programoje buvo skirta susipažinti su katalikų liaudiškuoju pamaldumu, jo praktikomis (giesmėmis, giedojimu, apeigomis, tradicijomis)? *(4.3 kl.)* (duomenys 3.2.12 pav.):

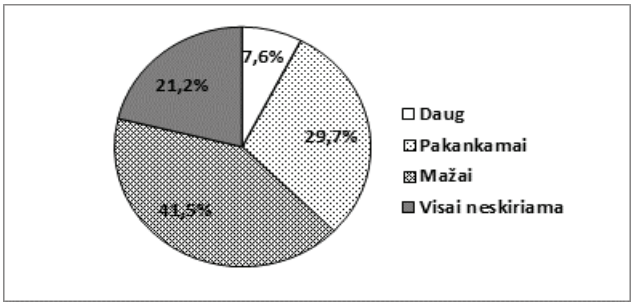

3.2.12 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal jų studijų programose skiriamą vietą susipažinti su katalikų liaudiškuoju pamaldumu

Paaiškėjo, kad šiek tiek daugiau kaip penktadalis – 21,2 % – nurodė, jog tam *visai neskiriama* vietos, šiek tiek mažiau kaip pusė – 41,5 % – *mažai* ir tik 29,7 %, t. y. šiek tiek daugiau kaip ketvirtadalis, – nurodo *pakankamai* ir vos 7,6 % – *daug*.

Panagrinėjus, kiek vietos tikybos dalyko pamokose mokytojai skiria mokiniams supažindinti su katalikų liaudiškuoju pamaldumu, nustatyta *(4.4 kl.)* (3.2.13 pav.):

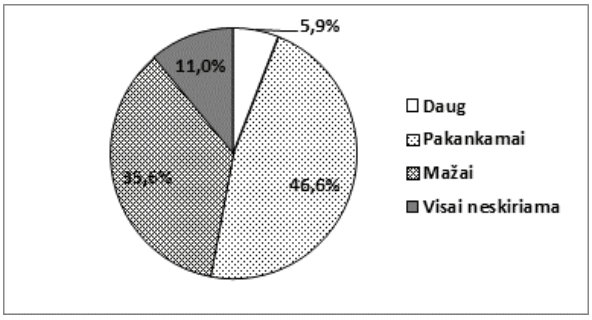

3.2.13 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal tikybos dalyko pamokose skiriamą vietą mokiniams supažindinti su katalikų liaudiškuoju pamaldumu

Šiek tiek daugiau kaip trečdalis mokytojų – 35,6 % – nurodė, kad tam skiria *mažai* vietos; ir dešimtadalis jų – 11,0 % – *visai neskiria*; *daug* vietos nurodė 5,9 % ir *pakankamai* – 46,6 % – mažiau kaip pusė respondentų. Tai nėra patenkinami rezultatai.

Atskleista, kad laiko skyrimo tikybos dalyko pamokose mokiniams supažindinti su katalikų liaudiškuoju pamaldumu veiksniui reikšmingą įtaką turėjo mokyklos vietovė ir mokytojų stažas – daugiau laiko skyrė mokytojai iš mažesnių vietovių ir mokytojai, turintys didesnį darbo stažą.

Tyrimo duomenys atskleidžia, su kokiomis liaudiškojo pamaldumo praktikomis mokinius mokytojai supažindina (3.2.14 pav.):

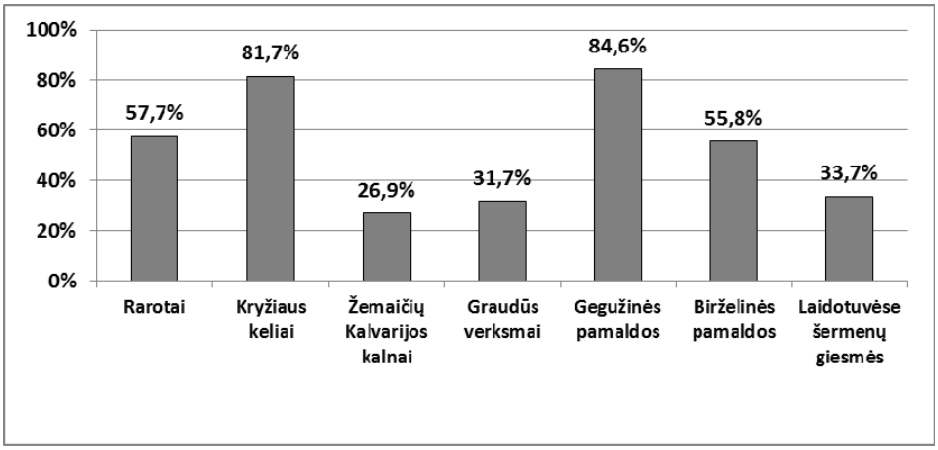

3.2.14 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal mokinių supažindinimą su liaudiškojo pamaldumo praktikomis

Duomenų analizė rodo, kad daugiausia mokytojų – 84,6 % – mokinius supažindina su Gegužinėmis pamaldomis (giedama Švč. M. Marijos litanija); 81,7 % – su Kryžiaus keliais. Mažiausiai – 26,9 % – su Žemaičių Kalvarijos kalnais bei Graudžiais verksmais (31,7 %).

Domėtasi mokytojų nuomone apie katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas ir jų tradicijų pažinimo reikalingumą šiandieniniam jaunam žmogui. Rezultatai atskleidė, kad per tris ketvirtadalius – 78,0 % – mo-

kytojų su tuo *sutinka*, *nevisiškai sutinka* ir *neturi nuomonės* – po 9,3 %; ir vis dėlto esama 3,4 % mokytojų, kuriems atrodo, kad šio pažinimo jaunam žmogui nereikia.

Mokytojo pritarimui šiam teiginiui reikšmingą įtaką turėjo mokyklos vietovė ir mokytojų darbo stažas – labiau sutiko mokytojai iš mažesnių vietovių ir mokytojai, turintys didesnį darbo stažą, ypač 15–20 m.

Domėtasi mokytojų nuostata religinės muzikos, giedojimo aspektu. Paaiškėjo, kad absoliuti dauguma apklaustųjų – 89,8 % – *sutinka* su teiginiu, kad religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui; 5,9 % – *nevisiškai sutinka*. Šiuo atžvilgiu *neturi nuomonės* – 4,2 %.

Muzikinės raiškos metodų, tokių kaip giesmių giedojimas, religinės muzikos įrašų klausymasis ir religinių-muzikinių vaizdo įrašų stebėjimas, taikymo dažnumas ir mokytojų sutikimas su teiginiu, kad religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui, yra tarpusavyje reikšmingai susiję – labiau sutinkantys su šiuo teiginiu dažniau taiko šiuos metodus.

Nagrinėta ir tiriamųjų muzikinė-praktinė patirtis, pateikiant klausimą: *„Ar giedate bažnyčios chore?“ (4.8 kl.).* 34,7 % iš jų nurodė, kad gieda, likusi dalis – ne. Rezultatai rodo, kad giedojimui bažnyčioje reikšmingą įtaką turi mokyklų vietovė – reikšmingai dažniau gieda bažnyčioje mokytojai iš mažesnių vietovių, ypač iš kaimo vietovių. Tokių muzikinės raiškos metodų kaip giesmių giedojimas ir grojimas muzikos instrumentais taikymo dažniui taip pat reikšmingą įtaką turėjo mokytojų giedojimas bažnyčioje – giedantieji chore dažniau taikė šiuos metodus.

Tyrimui buvo svarbūs duomenys apie tiriamųjų muzikinio išsilavinimo lygį *(4.9 kl.).* Rezultatai atskleidė, kad daugiau kaip trečdalis – 39,0 % – sau priskiria *vidutinišką* muzikinio išsilavinimo lygį, penktadalis – 21,2 % – *gerą* ir 16,1 % – *pakankamai gerą*. *Žemam* lygiui priskirtina beveik ketvirtis tiriamųjų – 23,7 %.

Tolesnė duomenų analizė rodo, kad muzikinės raiškos metodų, tokių kaip grojimas muzikos instrumentais, giesmių giedojimas ir muzikiniai-literatūriniai projektai religine tema, taikymo dažnumui reikšmingą įtaką turi savo muzikinio išsilavinimo vertinimas – šiuos metodus dažniau taiko mokytojai, kurie savo išsilavinimą vertina aukščiau.

Tyrimu siekta atskleisti mokytojų nuomonę apie pastebimus jų mokinių individualaus katalikiškojo religingumo pokyčius *psichinės*, *socialinės-kultūrinės*, *specifinės religinės* sričių aspektais ugdymo procese per tikybos pamokas *(5.1 kl.).* Rezultatai rodo, kad 44,1 % mokytojų šiuos pokyčius pastebi *kartais*; 42,4 % – *dažnai*. Deja, tik 3,4 % – *labai dažnai*.

Tyrimo duomenys atskleidė ir šią situaciją: kaip dažnai dėl tikybos mokymosi pastebi savo mokinių teigiamos linkmės pokyčius pavieniais religingumo struktūros požymių aspektais *(5.2 kl.)*.

Mokytojų tyrimas atskleidžia mokinių *psichinės* srities požymius, pagal dažnumą išsidėsčiusius tokia tvarka (3.2.15 pav.):

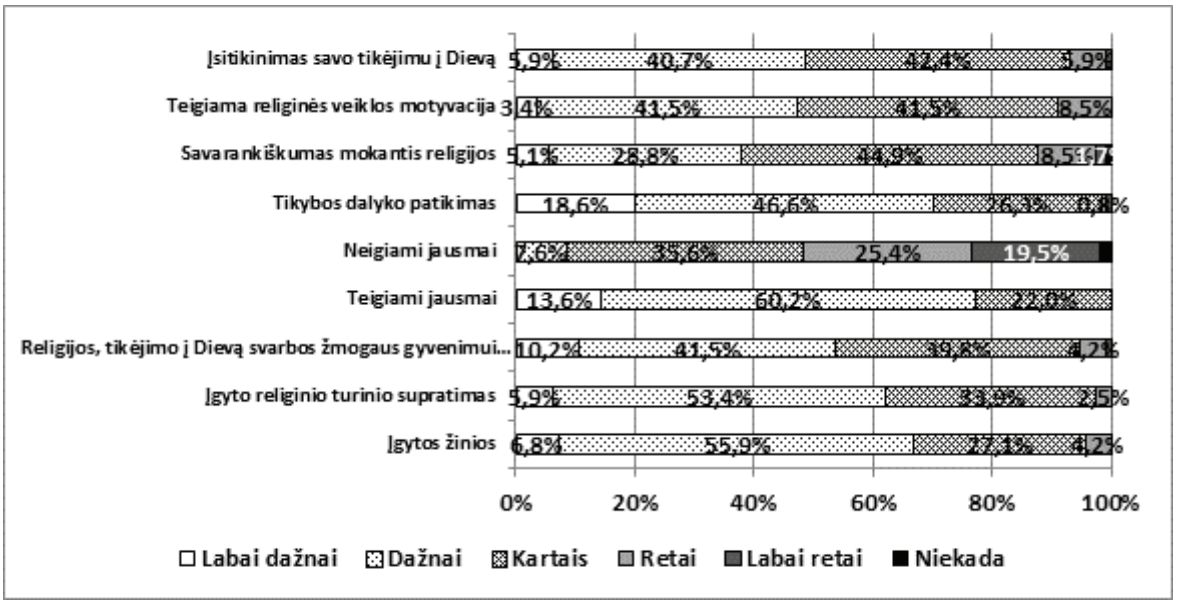

3.2.15 pav. Psichinės srities lygmens religingumo rodiklių pasireiškimo dažnis

Apklausos duomenys rodo, jog katalikiškojo religingumo *psichinėje* srityje vyrauja „*Religinių jausmų"* parametro požymis „*Tikybos dalyko patikimas*" – 18,6 % mokytojų nurodo, kad tai pastebi *labai dažnai*, ir šiek tiek mažiau negu pusė – 46,6 % – *dažnai*; bei *„Teigiami jausmai"* – 13,6 % mokytojų tai pastebi *labai dažnai* ir net 60,2 % – *dažnai*. Mažiausiai mokytojų pastebi neigiamus jausmus (25,4 % tai pastebi *retai*, 19,56 % – *labai retai*). Antroje vietoje pagal pastebimų teigiamų pokyčių dažnumą šios srities religingumo srityje žymimas „*Religinio sąmoningumo*" parametras ir jo požymiai: „*Įgytos žinios*" (6,8 % – *labai dažnai*; 55,9 % – *dažnai*); „*Religinio turinio supratimas*" (5,9 % – *labai dažnai*; 53,4 % – *dažnai*); žemiausias vertinimas priklauso „*Religinių sprendimų*" parametro požymiams: *„Savanoriškumas mokantis tikybos"* – 5,1 % – *labai dažnai* ir 28,8 % – *dažnai*.

Socialinės-kultūrinės srities religingumo rodiklių pasireiškimo dažnis išsidėsto taip (3.2.16 pav.):

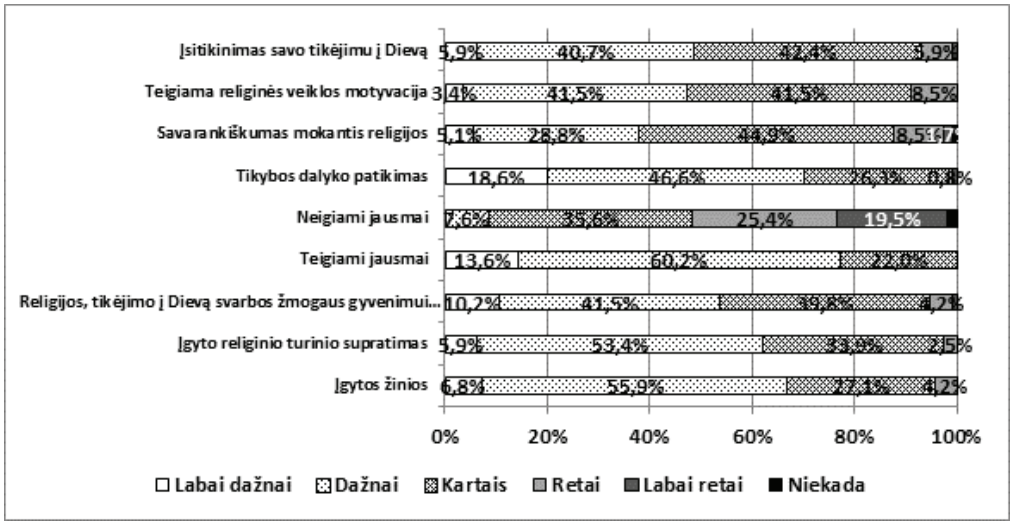

3.2.16 pav. Socialinės-kultūrinės srities religingumo rodiklių pasireiškimo dažnis

Šioje srityje vyrauja „*Ryšio su tikinčiųjų bendruomene*“ parametro rodiklis – ryšys su tikybos dalyko mokiniais, mokytoju (*labai dažnai* ir *dažnai* – 75,5 %); mažiausiai *„Religinės praktikos“* parametro rodiklis *„Politurginė veikla ir dalyvavimas liaudiškojo pamaldumo praktikose“* (vos 6 %); ryškesnę vietą užima „*Religinės moralės*“ parametro rodiklis *„Religinės moralės taisyklių žinojimas“* (46,6 % – *labai dažnai* ir *dažnai*). Palyginti menką vietą užima religinės praktikos rodikliai: *malda* ir *liturginė praktika*.

Specifinės religinės srities religingumo rodiklių pasireiškimo dažnį atskleidžia 3.2.17 pav.

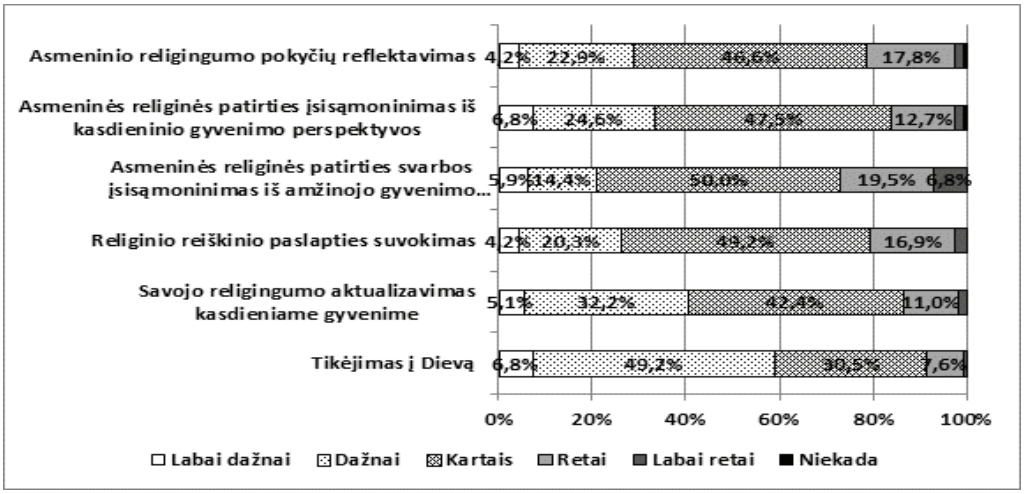

3.2.17 pav. Specifinės religinės srities religingumo rodiklių pasireiškimo dažnis

Rezultatai rodo, kad čia vyrauja „*Tikėjimo į Dievą*“ rodiklis (56 % – *labai dažnai* ir *dažnai* suma). Taip pat mokytojų pastebimi mokinių pokyčiai pagal rodiklį *„Savojo religingumo aktualizavimas kasdieniniame gyvenime*“ (*labai dažnai* ir *dažnai* suma – 37,3 %). Rečiausiai pastebimi šios srities pokyčiai pagal rodiklį „*Asmeninės religinės patirties svarbos įsisąmoninimas iš amžinojo gyvenimo perspektyvos“* (atitinkamai 20,3 %) ir „*Religinio reiškinio paslapties suvokimas*“ (atitinkamai 24,5 %).

Katalikiškojo religingumo *specifinės religinės* srities parametrai „*Religinė patirtis*“ ir „*Tikėjimo išpažinimo formos*“ yra apibendrinantys visus kitus parametrus (*psichinės* ir *socialinės-kultūrinės* sričių) ir, kaip pripažįstama mokslininkų (Walesa, 2005; Rydz, 2011), yra religingumo raiškos viršūnė. Tuo paaiškinamas šis mokytojų vertinimų lygmuo.

Apibendrinant teigtina, jog katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo duomenų analizės rezultatai išryškina:

- neaukštą tikybos mokytojų pažintinį lygį liaudiškojo pamaldumo praktikų aspektu; tačiau teigiamas yra jų vertybinis-emocinis santykis (religinio sąmoningumo ir religinių sprendimų). Didžioji dalis pripažįsta liaudiškojo pamaldumo praktikų reikšmingumą ugdant mokinių religingumą; nustatyta teigiama mokytojų nuostata muzikos, giedojimo tikybos pamokose aspektu. Tačiau mokytojai *žemai* ir *vidutiniškai* vertina savo muzikinį pasirengimą. Mažai mokytojų tikybos pamokose taiko liaudiškojo pamaldumo praktikas, muzikinės raiškos metodus;

- teigiamus pokyčius, kuriuos didžioji dalis mokytojų *dažnai* pastebi katalikiškojo religingumo srityje: *psichinės* srities religingumo srityje ryškiausiai mokytojų pastebimi religinių jausmų pokyčiai. *Socialinėje-kultūrinėje* srityje *labai dažnai* ir *dažnai* mokytojų pastebimi religinės moralės parametro religingumo pokyčiai. Žemiausiai išreikštas parametras *„Religinė praktika“*. Tarp *specifinės religinės* srities religingumo rodiklių vyrauja „*Tikėjimas į Dievą*“;
- mokinių nuomonę apie mokinių katalikiškajam religingumui įtaką darančius veiksnius: asmeninis mokytojo pavyzdys; šeimos įtaka; vidiniai motyvai pasirenkant tikybos dalykus; katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos, muzikinė mokinių raiška; mokyklos vieta (mažesnės administracinės vietovės) ir vyskupijos; muzikinės raiškos metodų taikymas; mokyklos administracijos, mokyklos bendruomenės teigiama nuostata religingumo ugdymo atžvilgiu.

3.3. . Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ugdymo projekto rezultatai

Siekiant atskleisti mokinių katalikiškojo religingumo pokyčius, vykusius ugdymo projekto metu, pirmiausia buvo palyginti *Pr. gr*. mokinių katalikiškojo religingumo *psichinės*, *socialinės-kultūrinės*, *specifinės religinės* sričių įvertinimo vidurkiai *(*x̄) *Pr. pr., Pr. pab*. (3.3.1 lentelė).

3.3.1 lentelė. *Pr. gr*. mokinių katalikiškojo religingumo sričių x̄ pokyčiai (*N* = 25)

Sritys	*Pr. etapas*	x̄±*SN*	*Wilkokson'o testas*	*p*
Psichinė	*Pr. pr*	38,00±4,10	2,795	0,005
	Pr. pab.	42,56±3,58		
Socialinė-kultūrinė	*Pr. pr*	26,93±3,79	1,332	0,188
	Pr. pab.	28,94±3,26		
Specifinė religinė	*Pr. pr*	15,47±2,67	1,117	0,264
	Pr. pab.	16,69±3,22		

Atliktas Wilkokson'o testas[47] atskleidžia, jog statistiškai reikšmingas vidurkių skirtumas yra ženkliausias *psichinėje* srityje (p < 0,005; skirtumas 4,56 balo). Kitų dviejų – *socialinės-kultūrinės* ir *specifinės religinės* sričių vidurkių skirtumai nėra statistiškai reikšmingi, tačiau duomenys rodo teigiamą pokyčių tendenciją (x̄ skirtumas atitinkamai 2,01 ir 1,22 balo). Toliau nagrinėti mokinių katalikiškojo religingumo pavienių sričių raiškos rodiklių pokyčių ypatumai.

Mokinių *psichinės* srities pokyčiai. Diagnostinis tyrimas atskleidė, kad mažiausiai brandus yra mokinių *psichinės* srities religinio sąmoningumo parametro lygmuo. Tad organizuojant ugdymo projektą jo tikslas buvo nukreiptas pirmiausia į šio parametro vertinimų pokyčius, tikintis, kad jie gali turėti įtakos katalikiškojo religingumo raiškos brandumui. Analizuojant mokinių katalikiškojo religingumo *psichinės* srities pokyčius,

[47] Lyginant požymių vidurkius *Pr. pr.* ir *Pr. pab*. buvo taikytas neparametrinis *Wilkokson'o* kriterijus, kai pasiskirstymas neturi normaliojo skirstinio (Čekanavičius, Murauskas, 2004).

įvykusius projekto metu, pirmiausia palyginami *Pr. gr*. mokinių religinio sąmoningumo, religinių jausmų ir religinių sprendimų parametrų lygmenys, išreikšti įvertinimo vidurkiais ($\bar{x}$) *Pr. pr.* ir *Pr. pab.* (3.3.2 lentelė).

3.3.2 lentelė. Mokinių *psichinės* srities parametrų pokyčiai

Parametrai	*Tyrimo etapas*	$\bar{x}\pm SN$	*Wilkokson'o testas*	*p*
Religinis sąmoningumas	Pr.	9,21±1,50	3,453	0,001
	Pab.	10,71±1,233		
Religiniai jausmai	Pr.	12,43±2,06	1,662	0,096
	Pab.	13,69±2,18		
Religiniai sprendimai	Pr.	15,87±1,85	2,543	0,011
	Pab.	17,63±1,36		
Bendras	Pr.	38,00±4,10	2,795	0,005
	Pab.	42,56±3,58		

Atliktas *Wilkokson'o* testas atskleidžia statistiškai reikšmingus religinio sąmoningumo ($p = 0{,}001$) ir religinių sprendimų ($p = 0{,}011$) įvertinimų, išreikštų $\bar{x}\pm SN$, skirtumus. Statistinio reikšmingumo nėra nustatyta religinių jausmų parametro $\bar{x}$ skirtumo atžvilgiu, tačiau duomenys rodo teigiamą jo kaitos tendenciją.

Religinio sąmoningumo pokyčiai. *Pr. gr.* mokinių religinio sąmoningumo parametro pavienių požymių pokyčių *Pr. pr.* ir *Pr. pab*. lyginamieji duomenys pirmiausia pateikiami procentine išraiška pagal tris lygius: *aukštą*, *vidutinį* ir *žemą* (3.3.3 lentelė).

3.3.3 lentelė. Mokinių religinio sąmoningumo parametro požymių pokyčiai

Požymiai	*Tyrimo etapas*	*Lygiai (proc.)*				
		Aukštas	*Vidutinis*	*Žemas*	χ^2	*p*
Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose.	Pr.	29,2	50,0	20,8	0,654	0,721
	Pab.	29,2	58,3	12,5		
Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas.	Pr.	0,00	29,2	70,8	17,937	**<0,001**
	Pab.	37,5	45,8	16,7		
Supranta religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarbą.	Pr.	62,5	29,2	8,3	2,099	0,350
	Pab.	66,7	33,3	-		
Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi.	Pr.	50,0	37,5	12,5	2,462	0,292
	Pab.	70,8	25,0	4,2		

Rezultatai rodo, kad ugdymo projekte visų požymių lygis pakilo, nors ne visų jų pokyčiai statistiškai reikšmingi. Ženkliausias nustatytas statistiškai reikšmingas požymio „*Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas*“ pokytis ($\chi^2 = 17{,}937$, $p < 0{,}001$). *Pr. pr.* šio požymio *žemam* lygiui priklausė 70,8 % tiriamųjų, *Pr. pab*. jų liko 16,7 %. *Aukšto* lygio tiriamųjų padaugėjo 37,5 %.

Detaliau buvo nagrinėti projekto metu vykę pokyčiai požymio *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“* aspektu lyginant *Pr. pr.* ir *Pr. pab.* tiriamųjų atsakymus į klausimą, kokias liaudiškojo pamaldumo giesmes yra girdėję giedant. Duomenys procentine išraiška pasiskirstė taip[48] (3.3.1 pav.):

[48] Taikytas Chi-kvadrato (χ^2) kriterijus ir patikslintas Fisher'io *exact* testas (mažoms imtims). Reikšmingi skirtumai paryškinti.

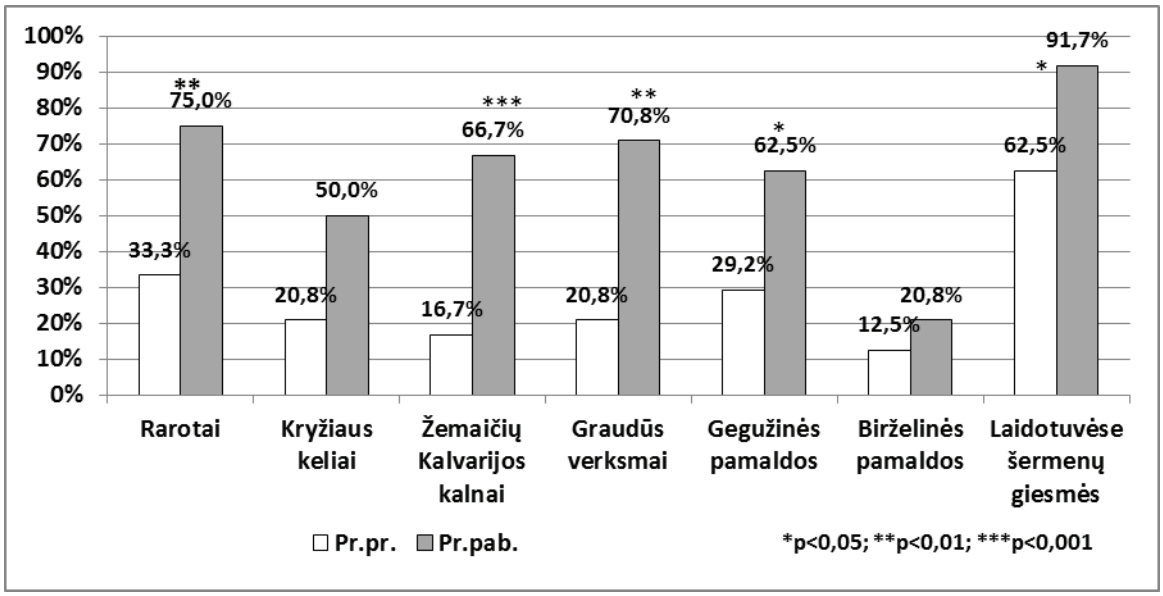

3.3.1 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“*

Tyrimo rezultatai parodė, kad vykdyto projekto metu padaugėjo mokinių, susipažinusių su visomis liaudiškojo pamaldumo giesmėmis. Statistiškai reikšmingi pokyčiai susiję su tokiomis giesmėmis kaip Žemaičių Kalvarijos kalnai ($p < 0,001$), Graudūs verksmai ir Rarotai ($p < 0,01$), Gegužinės pamaldos ir Laidotuvių ir šermenų giesmės ($p < 0,05$). Aiški ir kitų giesmių vertinimo teigiamų pokyčių tendencija.

Nepaisant to, kad statistinio reikšmingumo nenustatyta, pastebima ir kitų mokinių religinio sąmoningumo požymių: *„Supranta religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarbą“* ir *„Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi“* vertinimo teigiamų pokyčių tendencija. Šie pokyčiai, tikėtina, susiję su *Pr. gr.* mokinių sustiprinta muzikine raiška tikybos ir muzikos pamokose bei dalyvavimu muzikiniame literatūriniame projekte ir gali turėti įtakos efektyvesnei mokinių katalikiškojo religingumo raiškai.

Religinių jausmų pokyčiai. Analizuojant *Pr. gr.* mokinių katalikiškojo religingumo *psichinės* srities duomenis *Pr. pr.* ir *Pr. pab.*, nustatyti religinių jausmų parametro požymių vertinimo pokyčiai. Jų duomenys pateikiami taip pat procentine išraiška pagal tris lygius: *aukštą*, *vidutinį* ir *žemą* (3.3.4 lent.):

3.3.4 lentelė. Mokinių religinių jausmų parametro požymių pokyčiai

Požymiai	*Tyrimo etapas*	*Lygiai (proc.)*				
		Aukštas	*Vidutinis*	*Žemas*	χ^2	*p*
Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus.	Pr.	18,2	81,2	0,00	6,254	**0,012**
	Pab.	69,2	30,8	0,00		
Religinio tikėjimo praktikoje patiria neigiamus jausmus.	Pr.	9,1	54,6	36,3	1,782	0,410
	Pab.	0,00	69,2	30,8		
Pripažįsta religinės muzikos emocinę svarbą asmeniniam ugdymuisi.	Pr.	45,8	45,8	8,4	2,167	0,338
	Pab.	54,2	45,8	0,00		
Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška (giedojimu).	Pr.	29,2	41,7	29,1	3,148	0,207
	Pab.	54,2	29,2	16,7		
Per religinę muziką patiria religinio turinio grožį.	Pr.	37,5	54,2	8,3	0,386	0,824
	Pab.	41,7	54,2	4,2		

Rezultatai rodo, kad *Pr. pab.* religinių jausmų lygis kinta didėjančia tendencija.

Nustatytas statistiškai reikšmingas požymio *„Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus“* pokytis ($\chi^2 = 6{,}254$, $p < 0{,}012$). *Pr. pr.* šio požymio *aukštam* lygiui priklausė 18,2 % tiriamųjų, *Pr. pab*. jų pakilo iki 69,2 %. *Vidutinio* lygio tiriamųjų sumažėjo 50,4 %.

Detalesnė duomenų analizė atskleidžia *T gr.* rodiklio *„Religinio tikėjimo praktikoje patiriamų jausmų įvairovė“* įvertinimų pokyčius x̄±*SN* išraiška. Tyrimo rezultatai pasiskirstė taip (3.3.5 lent.):

3.3.5 lentelė. Mokinių religinio tikėjimo praktikoje patiriamų jausmų dažnio vertinimų pokyčiai

Patiriami jausmai	x̄±*SN* *Pr. pr.*	x̄±*SN* *Pr. pab.*	*p*
Džiaugsmas	5,0±0,9	4,7±1,4	0,667
Nuostaba	4,0±0,8	4,5±1,1	0,036
Liūdesys	3,3±1,3	3,6±1,3	0,677
Susidomėjimas	4,4±1,2	4,4±1,2	0,819
Meilė	4,0±1,1	4,4±1,4	0,067
Pyktis	3,2±1,4	3,1±1,5	0,951
Nerimas	3,5±1,3	3,0±1,4	0,274
Baimė	3,0±1,4	2,8±1,3	0,533
Gėda	2,8±1,2	2,6±1,3	0,578
Kaltė	2,6±1,2	2,5±1,3	0,831

Išryškėja patiriamų jausmų pasiskirstymo linkmė: tiek *Pr. pr.,* tiek *Pr. pab.* vyrauja teigiamos emocijos. Taikytas Wilkokson'o kriterijus rodo, kad statistiškai reikšmingų skirtumų nėra, išskyrus nuostabos emocijas, kur *Pr. pr.* x̄±*SN* = 4,0±0,8, *Pr. pab.* – 4,5±1,1, $p < 0{,}036$.

Analizė rodo visų kitų teigiamų jausmų išgyvenimo dažnumo x̄ pokyčių teigiamą tendenciją. Ir *Pr. pr.,* ir *Pr. pab.* vyrauja džiaugsmas, tačiau lyginant su *Pr. pr.* jo dažnis sumažėjęs (atitinkamai x̄±*SN* = 5,0±0,9, – x̄±*SN* = 4,7±1,4). Antroje vietoje – nuostabos, toliau – susidomėjimo, meilės ir t. t. *Pr. pab.* patiriami jausmai išsidėsto tokia tvarka: džiaugsmo, nuostabos, susidomėjimo, meilės, liūdesio ir t. t. Pastebimas neigiamų jausmų *Pr. pab.* išgyvenimų sumažėjimas. Padidėjęs yra liūdesio dažnis.

Tiriant *Pr. gr.* mokinių religinių jausmų pokyčius, analizuoti jų emocinio kryptingumo ypatumai, atskleisti taikant B. Dodonovo emocinio kryptingumo testą *(1 priedo 5 kl.*) ir lyginant *Pr. pr*. ir *Pr. pab.* vertinimo pokyčius x̄±*SN* išraiška, vertinant 10 balų skale (3.3.2 pav.):

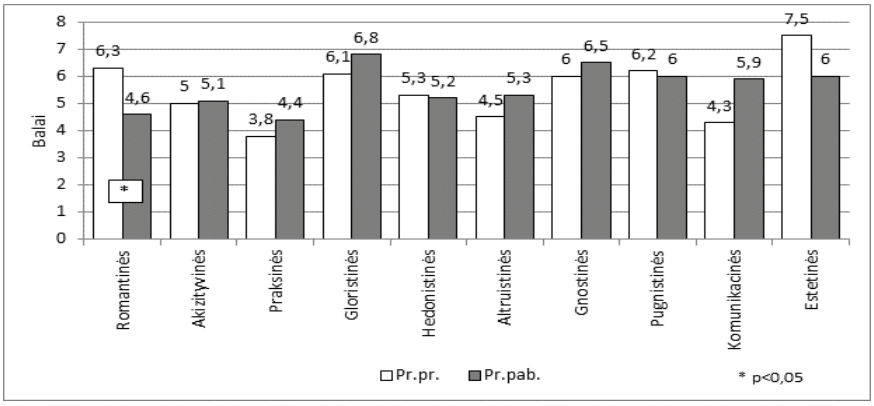

3.3.2 pav. Mokinių emocinio kryptingumo kaita *Pr. pr*. ir *Pr. pab*.

Taikytas *Wilkokson'o* kriterijus rodo, kad daugelyje emocijų grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nėra, išskyrus romantines emocijas, kur *Pr. pr.* $\bar{x} \pm SN = 4,6 \pm 2,8$, po – ir *Pr. pab* $\bar{x} \pm SN = 6,3 \pm 2,5$ ($p < 0,05$).

Duomenys rodo, kad *Pr. pr.* vyrauja estetinės emocijos – tiriamųjų pasitenkinimo, džiugesio ir pakilumo jausmas nuo grožio bei gėrio, nuo darnos supančioje religinėje aplinkoje ($\bar{x} = 7,5$). Toliau eina romantinės emocijos – žavėjimasis iki šiol nepatirtu emociniu įspūdžiu, išgyvenimu paslaptingo, dieviško, iki tol nežinoto jausmo ($\bar{x} = 6,3$); trečioje – pugnistinės – pasitenkinimas, pakilumas įveikus savo neryžtingumą, baimę, bendravimo su kitais sunkumus, nedrąsą ($\bar{x} = 6,2$) ir t. t. Paskutinėje vietoje – praksinės emocijos – džiugesys, pakili būsena, susižavėjimas dėl to, kad tai, kas vyksta, sekasi gerai, kad pasiekiama gerų rezultatų ($\bar{x} = 3,8$).

Pr. pab. emocinis kryptingumas ryškėja kitoks: čia vyrauja gloristinės emocijos – pasitenkinimas tuo, kad tiriamieji gali įrodyti savo vertę prieš kitus, kurie domisi jo veikla, pasididžiavimas, dvasinis pakilumas ($\bar{x} = 6,8$); toliau eina gnostinės – suinteresuotumo, malonumo jausmas; džiaugsmas ir didelis pasitenkinimas išmokstant naujo, įgyjant naujų žinių, susipažįstant su tuo, kas patvirtina tiriamojo lūkesčius ($\bar{x} = 6,5$); pugnistinės – pasitenkinimas, pakilumas, įveikus savo neryžtingumą, baimę, bendravimo su kitais sunkumus, nedrąsą, bei estetinės – pasitenkinimo, džiugesio ir pakilumo jausmas nuo grožio bei gėrio, nuo darnos supančioje religinėje aplinkoje ($\bar{x} = 6,0$). Paskutinėje vietoje – praksinės – džiugesys, pakili būsena, susižavėjimas dėl to, kad tai, kas vyksta, sekasi gerai, kad pasiekiama gerų rezultatų ($\bar{x} = 4,4$).

Reikšminga buvo panagrinėti mokinių emocinio kryptingumo įtaką vertinimui dėl religinės muzikos poveikio jų religingumui *Pr. pab.* Taikytas *Spearman'o* koreliacijos metodas atskleidė teigiamą, statistiškai reikšmingą ryšį tarp gloristinių emocijų ir religinės muzikos poveikio pripažinimo ($r = 0,42$, $p < 0,05$), t. y. aukštesnis gloristinių emocijų pripažinimas atitinka aukštesnį religinės muzikos poveikio vertinimą.

Nepaisant to, kad statistinio reikšmingumo nenustatyta, kitų religinių jausmų požymių *„Pripažįsta religinės muzikos emocinę svarbą asmeniniam ugdymuisi“*, *„Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška (giedojimu)“* ir *„Per religinę muziką patiria religinio turinio grožį“* išryškėję pokyčiai gali turėti įtakos aukštesnio lygmens mokinių katalikiškajam religingumui. Kadangi diagnostiniu tyrimu išryškintos religingumo ir muzikos poveikio sąsajos, yra pagrindas manyti, jog šiems pokyčiams įtakos turėjo projekto tikslų įgyvendinimas – tikybos ir muzikos pamokų integravimas liaudiškojo pamaldumo praktikomis, sustiprinta muzikine raiška.

Religinių sprendimų pokyčiai. Analizuojant mokinių katalikiškojo religingumo *psichinės* srities duomenis *Pr. pr.* ir *Pr. pab.*, nustatyti religinių sprendimų požymių vertinimo skirtumai. Duomenys pateikiami procentine išraiška pagal tris lygius: *aukštą*, *vidutinį* ir *žemą* (3.3.6 lent.):

3.3.6 lentelė. Mokinių religinių sprendimų parametro požymių pokyčiai

Požymiai	*Tyrimo etapas*	*Lygiai (proc.)*				
		Aukštas	*Vidutinis*	*Žemas*	χ^2	*p*
Vidiniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą	Pr.	72,7	27,3	-	0,336	0,562
	Pab.	61,5	38,5	-		
Įvardija savo religinius įsitikinimus	Pr.	45,8	29,2	25,0	0,334	0,846
	Pab.	54,2	25,0	20,8		
Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui	Pr.	75,0	33,7	8,3	4,431	0,153
	Pab.	87,5	-	12,5		
Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui	Pr.	8,3	16,7	70,9	3,152	0,207
	Pab.	12,5	41,7	45,8		
Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams	Pr.	25,0	41,7	33,3	0,508	0,776
	Pab.	33,3	33,4	33,3		
Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam religiniam ugdymuisi	Pr.	37,5	54,2	8,3	0,573	0,751
	Pab.	45,8	50,0	4,2		
Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui	Pr.	45.8	33,3	20,8	5,926	**0,050**
	Pab.	66,7	33,3	-		

Ženklus ir statistiškai reikšmingas yra požymio *„Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui“* ($\chi^2 = 5{,}926$, $p = 0{,}050$) pokytis. Šio požymio pokytis, tikėtina, susietas su integruotu tikybos ir muzikos pamokų moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“ Pr. gr.* mokinių sustiprinta muzikine raiška tikybos ir muzikos pamokose bei dalyvavimu muzikiniame literatūriniame projekte. Nors 3.3.7 lent. daugumos pateiktų požymių (išskyrus „*Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui*“) statistinio reikšmingumo nenustatyta, išryškėja *aukšto* lygio religinių sprendimų teigiamų pokyčių tendencija: *„Įvardija savo religinius įsitikinimus“, „Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui“*, *„Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams“, „Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniniam ugdymuisi“*. Jie taip pat gali turėti įtakos aukštesnei mokinių katalikiškojo religingumo raiškai.

Tyrimo duomenys atskleidžia mokinių religinių sprendimų statistiškai nereikšmingus pokyčius vykdyto projekto metu pagal požymį „*Religiniai įsitikinimai*“. *Pr. pab.* pastebimas tikinčiųjų į Dievą (*T gr.)* skaičiaus šioks toks padidėjimas – nuo 45,8 % *Pr. pr.* iki 54,2 % *Pr. pab.* (skirtumas 8,4 %); abejojančiųjų savo tikėjimu (*A gr.)* sumažėjimas – nuo 29,2 % iki 25,0 % (skirtumas 4,2 %) ir netikinčiųjų *(N gr*.) – taip pat sumažėjimas nuo 25,0 % iki 20,8 % (skirtumas 4,8 %). Menkų pokyčių galėjo įvykti dėl to, kad per tokį trumpą laiką negalėjo atsiskleisti taikytų strategijų galimybės itin ryškiai teigiamai paveikti religinius įsitikinimus. Religinis tikėjimas bręsta lėtai – pripažįsta teologijos, religijos, psichologijos mokslininkai (Jonas Paulius II, 2000; Ratzingeris, 2012; Sovernigo, 2002; Paškus, 1990; Pręzyna, 2011. Ir kt.).

Duomenų analizė atskleidžia mokyklos įtakos reikšmingumo mokinių religiniam tikėjimui pripažinimo aukštesnį vertinimą *Pr. pab.* tarp kitų veiksnių. Rezultatai rodo, kad *Pr. pab. Pr. gr.* mokinių mokyklos

reikšmės vertinimas pakilo nuo 26,7 % iki 43,8 %. Nors šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi, tačiau rodo, jog ugdymo projekte pasirinktos ugdymo strategijos turėjo tam įtakos teigiamai šio požymio kaitos tendencijai.

Lyginant *Pr. pr*. ir *Pr. pab.* duomenis, analizuotos respondentų nuostatų pokyčių tendencijos, vertinant religinės muzikos (jos klausymosi, giedojimo ar kt.) poveikį jų asmeniniam katalikiškajam religingumui. Duomenys apibendrinti apskaičiavus tiriamųjų vertinamų požymių balais aritmetinį vidurkį (x̄).

Duomenų suvestinė taip pat rodo *Pr. pr.* ir *Pr. pab.* požymio *„Pripažįsta religinės muzikos galimybes asmeniniam religiniam ugdymuisi“* pavienių teiginių vertinimo skirtumus (3.3.3 pav.):

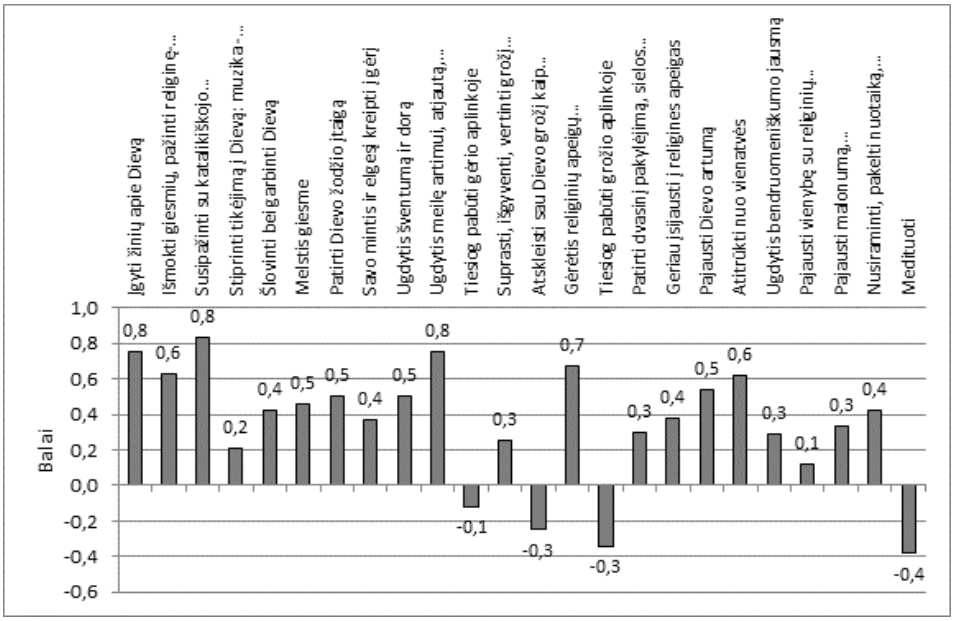

3.3.3 pav. Požymio *„Pripažįsta religinės muzikos galimybes asmeniniam religiniam ugdymuisi“* teiginių vertinimo *Pr. pr.* ir *Pr. pab*. (x̄) skirtumai

Matyti, kad ryškiausi x̄ skirtumai yra tarp pažintinės funkcijos požymių: religinė muzika (giedojimas) sudaro galimybę: *„Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis“* (x̄ skirtumas 0,8); *„Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką“* ir *„Įgyti žinių apie Dievą“* (x̄ skirtumas 0,7), taip pat dorovinės-moralinės – *„Ugdytis meilę artimui, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą“* (x̄ skirtumas 0,8)[49].

Mokinių katalikiškojo religingumo *socialinės-kultūrinės* srities pokyčiai. *Pr. gr*. tiriamųjų *socialinės-kultūrinės* srities pokyčiai nustatyti pagal ryšio su tikinčiųjų bendruomene, religinės praktikos ir religinės moralės parametrų požymių kaitos tendencijas (3.3.7 lent.) (3.3.7 lent.):

[49] Tyrimo duomenų analizei taikytas *Wilkokson'o* testas rodo, kad statistiškai reikšmingų vertinimo skirtumų *Pr. pr.* ir *Pr. pab*. nėra. Tačiau aukščiau pateikti duomenys išryškina religinės muzikos poveikio tiriamųjų katalikiškojo religingumo ugdymui projekto vykdymo metu teigiamą vertinimo pokyčių tendenciją.

3.3.7 lentelė. Mokinių *socialinės-kultūrinės* srities parametrų pokyčiai

Parametrai	*Pr. etapas*	x̄±*SN*	*Wilkokson'o testas*	*p*
Ryšys su tikinčiųjų bendruomene	Pr.	10,73±1,75	0,164	0,892
	Pab.	10,81±1,51		
Religinė praktika	Pr.	9,73±2,02	1,965	0,049
	Pab.	11,19±1,72		
Religinė moralė	Pr.	6,08±0,97	1,097	0,272
	Pab.	6,46±1,14		
Bendras	Pr.	26,93±3,79	1,332	0,188
	Pab.	28,94±3,26		

Lentelėje duomenys rodo, kad šios srities parametrų pokyčiai yra menki, o atliktas *Wilkokson'o* testas atskleidžia, jog įvertinimų x̄±*SN* skirtumai, išskyrus religinės praktikos parametrą, taip pat statistiškai nėra reikšmingi. Toliau analizuotos pavienių parametrų požymių pokyčių tendencijos.

Ryšio su tikinčiųjų bendruomene pokyčiai. Analizuojant mokinių katalikiškojo religingumo *socialinės-kultūrinės* srities duomenis *Pr. pr.* ir *Pr. pab.*, siekta nustatyti parametro ryšys su tikinčiųjų bendruomene požymių pokyčius. Duomenys pateikiami taip pat procentine išraiška pagal tris lygius: *aukštą*, *vidutinį* ir *žemą* (3.3.8 lent.):

3.3.8 lentelė. Mokinių ryšio su tikinčiųjų bendruomene parametro požymių pokyčiai

Požymiai	*Tyrimo etapas*	*Lygiai (proc.)*				
		Aukštas	*Vidutinis*	*Žemas*	χ^2	*p*
Įkrikščioninimas: Krikštas, Pirmoji Komunija, Sutvirtinimo sakramentas	Pr.	37,5,	45,8	16,7	0,867	0,648
	Pab.	45,8	45,8	8,4		
Gyvena tikinčių šeimos narių aplinkoje	Pr.	70,8	16,7	12,5	0,141	0,932
	Pab.	66,7	20,8	12,5		
Liaudiškojo pamaldumo praktikos giedamos šeimoje	Pr.	0,00	0,00	100,0	-	-
	Pab.	0,00	0,00	100,0		
Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi	Pr.	37,5	50,0	12,5	0,857	0,651
	Pab.	50,0	37,5	12,5		

Nors nenustatyta lentelėje pateiktų požymių pokyčių statistinio reikšmingumo, išryškėja mokinių su *aukštu* religinių sprendimų lygiu pokyčių teigiama tendencija. Randamas padidėjimas *aukšto* lygio tiriamųjų *Pr. pr.* ir *Pr. pab.* pagal požymį *„Įkrikščioninimas"* (skirtumas 8,3 %). Ženklesnis pokytis požymio *„Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam komunikatyviniam ugdymuisi"* (skirtumas 12,5 %*). „Liaudiškojo pamaldumo praktikos giedamos šeimoje"* požymio lygmuo paliko *žemas,* toks pat kaip ir *Pr. pr.* – šeimose negiedama. Šie duomenys leidžia tik konstatuoti faktą – pokyčiai nustatyti maži, jie grindžiami tuo, kad šiems parametrams projekto vykdymo metu nebuvo numatyta kryptingų strateginių ugdymo krypčių.

Religinės praktikos pokyčiai. Detaliau analizuojant religinės praktikos parametro atskirų požymių pokyčius, pastebėta, kad pasikeitė ne visų, o tik kai kurių požymių vertinimo lygiai. Žemiau pateikiami duomenys pagal *aukštą*, *vidutinį* ir *žemą* lygius (3.3.9 lentelė).

3.3.9 lentelė. Mokinių ryšio su tikinčiųjų bendruomene parametro požymių pokyčiai

Požymiai	*Tyrimo etapas*	*Lygiai (proc.)*				
		Aukštas	*Vidutinis*	*Žemas*	χ^2	*p*
Lanko bažnyčią	Pr.	54,6	36,4	9,1	0,748	0,829
	Pab.	38,5	53,8	7,7		
Eina išpažinties	Pr.	27,3	45,5	27,3	3,089	0,543
	Pab.	46,2	46,2	7,6		
Meldžiasi	Pr.	18,2	81,8	-	0,034	0,855
	Pab.	15,4	84,6	-		
Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes	Pr.	-	4,2	95,8	22,841	**<0,001**
	Pab.	29,2	50,0	20,8		
Gieda chore	Pr.	45,8	-	54,2	7,378	**0,007**
	Pab.	83,3		16,7		

Nustatytas ženkliausias ir statistiškai reikšmingas požymio *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“* pokytis: *aukštas* lygis padidėjo 29,2 %, *vidutinis* – 44,8 %, *žemas* lygis sumažėjo 75,0 % – nuo 95,8 % iki 20,8 % ($\chi^2 = 22{,}841$, $p < 0{,}001$). Taip pat reikšmingas ženklus požymio „*Gieda chore*“ pokytis. *Pr. pr.* šio požymio *žemam* lygiui priklausė 70,8 % tiriamųjų, *Pr. pab.* jų liko 16,7 % ($\chi^2 = 7{,}378$, $p = 0{,}007$). Šie pokyčiai leidžia teigti, kad jiems įtakos galėjo turėti projekto tikslų įgyvendinimas, integravimas ugdymo turinio moduliu ir literatūrinis projektas, taip pat pasirinktos strateginės ugdymo kryptys. Nors statistiškai reikšmingų pokyčių nerasta pagal požymius *„Lanko bažnyčią“,* pastebimas *aukšto* lygio sumažėjimas, *vidutinio* – padidėjimas (skirtumas 17,4 %). Taip pat pastebimas *aukšto* lygio *„Eina išpažinties“* (18,9 %) padidėjimas, o požymio *„Meldžiasi“ vidutinio* lygio padidėjimas, *aukšto* – sumažėjimas.

Detaliau nagrinėti ugdymo projekto metu vykę požymio *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“* pokyčiai. Lyginant *Pr. pr.* ir *Pr. pab.* duomenis, atskleidžiami mokinių liaudiškojo pamaldumo giesmių giedojimo vertinimo skirtumai. Procentine išraiška duomenys pasiskirstė taip[50] (3.3.4 pav.):

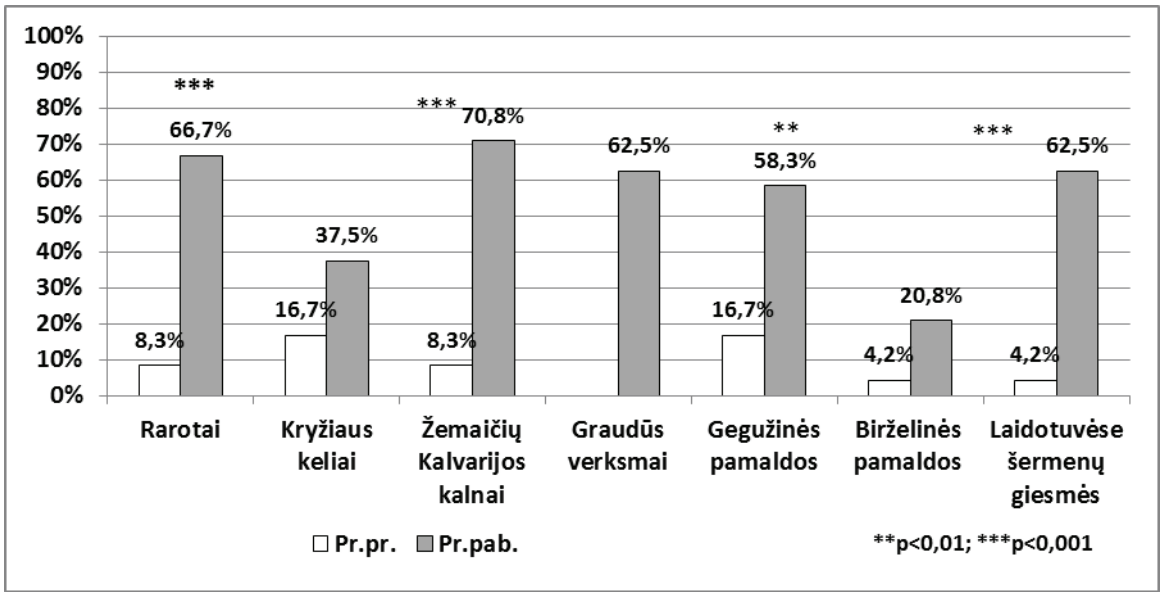

3.3.4 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal požymio *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“* pokyčius

[50] Taikytas Chi-kvadrato (χ^2) kriterijus ir patikslintas Fisher'io *exact* testas (mažoms imtims). Reikšmingi skirtumai paryškinti.

Tyrimo rezultatai parodė, kad projekto vykdymo metu reikšmingai padaugėjo tiriamųjų, išmokusių giedoti tokias giesmes kaip Žemaičių Kalvarijos kalnai, Laidotuvių giesmės, Rarotai ($p < 0,001$) ir Gegužinės pamaldos ($p < 0,01$). Ryškiausias fiksuojamas Žemaičių Kalvarijos kalnų ir Graudžių verksmų giedojimo pokytis (skirtumas 62,5 %), kiek mažesnis – Rarotų bei Laidotuvių ir šermenų giesmių pokytis (skirtumas 58,4 % ir 58,3 %).

Religinės moralės pokyčiai. Religinės moralės lygmuo projekto vykdymo metu kito nedaug (3.3.10 lent.):

3.3.10 lentelė. Mokinių religinės moralės parametro požymių pokyčiai

Požymiai	*Tyrimo etapas*	*Lygiai (proc.)*				
		Aukštas	*Vidutinis*	*Žemas*	χ^2	*p*
Žino 10 Dievo įsakymų.	Pr.	8,3	58,4	33,3	1,506	0,471
	Pab.	20,8	50,0	29,2		
Reflektuoja savo moralinį elgesį pagal moralinio gėrio ir blogio kriterijus.	Pr.	4,2	87,5	8,3	2,029	0,434
	Pab.	4,2	83,3	12,5		
Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam-moraliniam ugdymuisi.	Pr.	45,8	45,8	8,4	2,119	0,347
	Pab.	62,5	37,5	-		

Nors pastebimos teigiamos šio parametro požymių pokyčių tendencijos, tačiau jie nėra statistiškai reikšmingi. Pastebimi pokyčiai projekto vykdymo metu įvyko 10 Dievo įsakymų žinojimo srityje *(aukšto* lygio skirtumas 12,5 %). Taip pat padidėjo požymio *„Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniniam doriniam-moraliniam ugdymuisi“* vertinimas (*aukšto* lygio skirtumas – 17,7 %).

Mokinių katalikiškojo religingumo *specifinės religinės* srities pokyčiai (3.3.11 lent.):

3.3.11 lentelė. Mokinių *specifinės religinės* srities parametrų pokyčiai

Parametrai	*Tyrimo etapas*	$\bar{x}\pm SN$	*Wilkokson'o testas*	*p*
Religinė patirtis	Pr.	8,60±2,10	1,418	0,156
	Pab.	9,75±2,49		
Tikėjimo išpažinimas	Pr.	6,87±1,19	0,287	0,287
	Pab.	6,94±1,18		
Bendras	Pr.	15,47±2,67	1,117	0,264
	Pab.	16,69±3,22		

Pr. gr. tiriamųjų šios srities pokyčiai, nustatyti pagal religinės patirties ir tikėjimo išpažinimo formų parametrus, nėra ryškūs. Atliktas *Wilkokson'o* testas atskleidė, kad vertinimų $\bar{x}\pm SN$ skirtumai taip pat statistiškai nėra reikšmingi. Analizuojant pavienių parametrų požymių vertinimus procentine išraiška, pastebėtos teigiamos pokyčių tendencijos.

Tai gali būti grindžiama tuo, kad ugdant religinius įsitikinimus, religinę patirtį ir tikėjimo išpažinimo formas per tokį trumpą ugdymo projekto vykdymo laiką negalėjo visai atsiskleisti taikytų strategijų galimybės. Tyrimui reikšminga tai, kad pastebimos ryškios teigiamos požymių pokyčių tendencijos. Norint pasiekti ženklesnius statistiškai reikšmingus katalikiškojo religingumo raiškos požymių pokyčius, taikant kryptingą pedagoginį poveikį, reikia ilgesnio laiko. Tačiau absoliučios daugumos katalikiškojo religingumo požymių kaitos teigiamos tendencijos leidžia teigti, kad taikant šiam projektui numatytas ugdymo strategijas ilgą laiką mokinių katalikiškojo religingumo pokyčiai būtų ryškesni.

Tokie pokyčiai tikėtini, nes, kaip rodo tyrimo rezultatai, religingumas yra glaudžiai susijęs su liaudiškojo pamaldumo praktikų, muzikinės raiškos teikiamomis galimybėmis. Atskleisti religingumo koreliaciniai ryšiai su muzikine raiška leidžia manyti, kad ilgesnio pedagoginio poveikio metu, taikant projekte numatytas ugdymo strategijas, pokyčiai būtų ženklesni.

Siekiant atskleisti mokinių katalikiškojo religingumo pokyčius, vykusius ugdymo projekto metu, buvo palyginti *Pr. gr*. ir *K gr*. mokinių katalikiškojo religingumo psichinės, socialinės-kultūrinės, specifinės religinės sričių įvertinimo vidurkiai (x̄) *Pr. pab*. (3.3.12 lent.):

3.3.12 lentelė. *Pr. gr*. ir *K gr*. katalikiškojo religingumo sričių x̄ skirtumai *Pr. pab*.

Sritys	*Grupė*	*N*	x̄±*SN*	*Mann-Whitney U*	*p*
Psichinė	Pr. gr.	25	42,56±3,58	12,00	<0,001
	K gr.	24	35,80±2,86		
Socialinė-kultūrinė	Pr. gr.	25	28,94±3,26	40,00	0,009
	K gr.	24	25,00±3,69		
Specifinė religinė	Pr. gr.	25	16,69±3,22	45,50	0,018
	K gr.	24	13,75±3,08		

p < 0,05 – skirtumas statistiškai reikšmingas; p < 0,01 – skirtumas esminis; p < 0,001 – skirtumas labai ryškus.

Taikytas neparametrinis *Mann-Whitney* kriterijus[51] *Pr. pab*. atskleidžia statistiškai reikšmingus visų religingumo sričių: *psichinės*, *socialinės-kultūrinės* ir *specifinės religinės* x̄ skirtumus *Pr. gr.* ir *K gr.* Rezultatai rodo, jog *K gr.* skirtumai gerokai žemesni. Ryškiausias x̄±*SN* skirtumas yra *psichinės* srities (p < 0,001; skirtumas 7,76 balo). Mažiau ryškus *socialinės-kultūrinės* (p < 0,009; skirtumas 3,94 balo) ir mažiausiai – *specifinės religinės* (p < 0,018; skirtumas 2,04 balo).

Pagal religinius įsitikinimus (požymis *„Įvardija savo religinius įsitikinimus“*) paaiškėjo tokia vertinimo kaita (3.3.5 pav.):

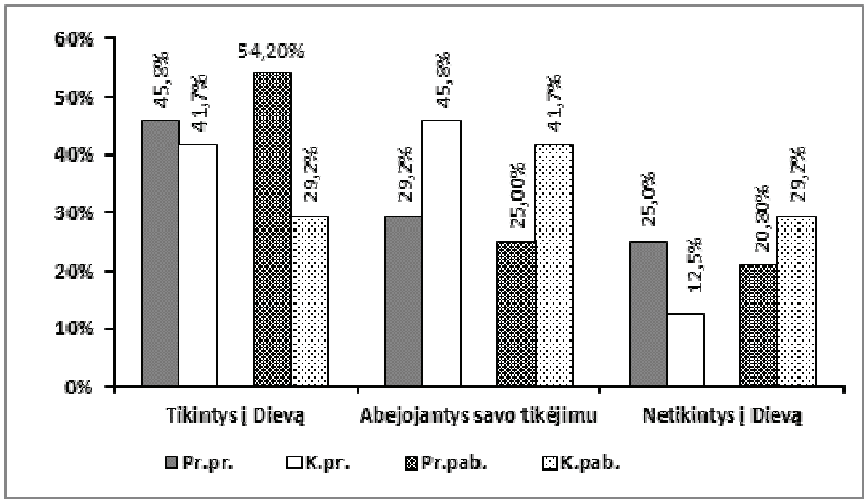

3.3.5 pav. Religinių įsitikinimų kaita projekto vykdymo metu *Pr. gr*. ir *K gr.*

[51] Taikytas neparametrinis *Mann-Whitney* kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio.

Pr. pab. pastebimas šioks toks *T gr*. mokinių padidėjimas *Pr. gr.,* tuo tarpu *K gr.* – atvirkščiai – *T gr*. sumažėjimas ir *N gr.* padidėjimas. Ženkliausi nustatyti statistiškai reikšmingi religinio sąmoningumo rodiklio *„Religinio turinio žinojimas“* požymio *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“* pokyčiai.

Lyginant *Pr. gr.* ir *K gr.,* duomenys pasiskirstė taip[52] (3.3.6 pav.):

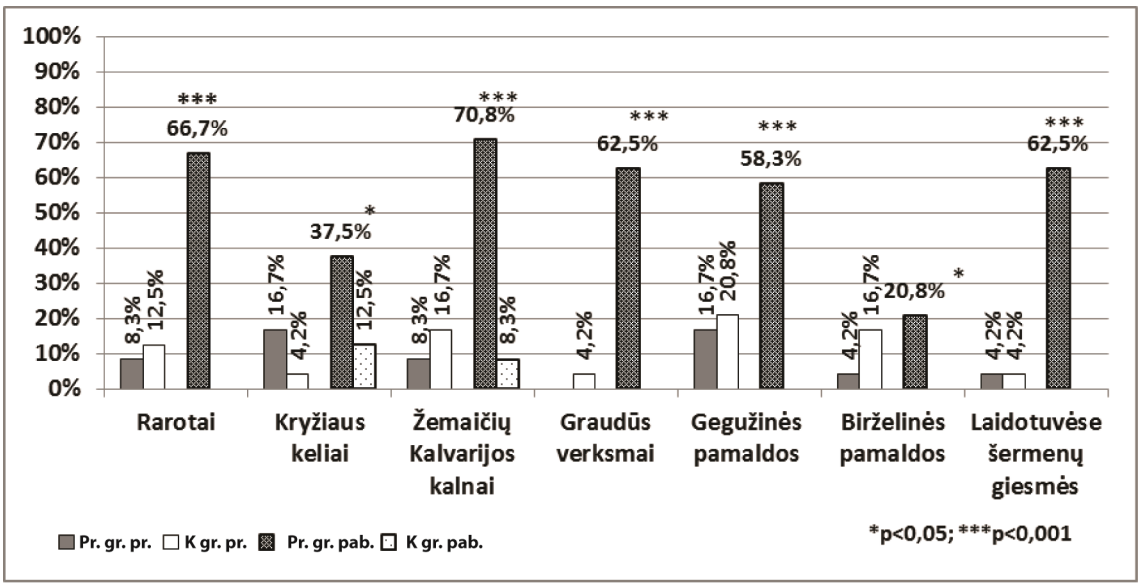

3.3.6 pav. Pr. gr. ir *K gr*. mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“ Pr. pr.* ir *Pr. pab*.

Matomi ryškūs, statistiškai reikšmingi skirtumai tarp *Pr. pr.* ir *Pr. pab.* požymio vertinimų. *Pr. gr.* aiški teigiamų pokyčių tendencija. *Pr. gr.* statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$) padaugėjo tiriamųjų, žinančių tokias giesmes kaip Žemaičių Kalvarijos kalnai, Graudūs verksmai, Rarotai, Gegužinės pamaldos bei Laidotuvių ir šermenų giesmės. *K gr.* pagerėjimo nėra.

Statistiškai reikšmingi nustatyti religinės praktikos rodiklio *„Dalyvauja religinėje praktikoje“* požymio *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“* pokyčiai. Lyginant *Pr. gr.* ir *K gr.,* duomenys pasiskirstė taip[53] (3.3.7 pav.):

[52] Taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) katalikiškojo religingumo kriterijus ir patikslintas Fisher'io *exact* testas (mažoms imtims). Reikšmingi skirtumai paryškinti.

[53] Taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) katalikiškojo religingumo kriterijus ir patikslintas Fisher'io *exact* testas (mažoms imtims). Reikšmingi skirtumai paryškinti.

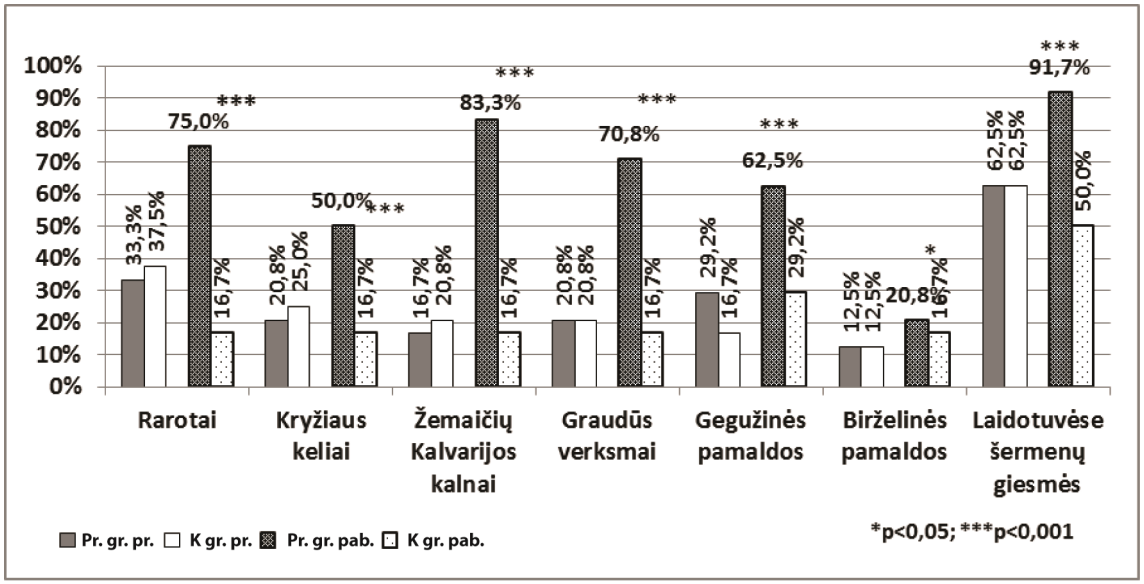

3.3.7 pav. Pr. gr. ir *K gr.* mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes“ Pr. pr.* ir *Pr. pab.*

Lyginant duomenis ryškėja, kad *Pr. gr.* aiški teigiamų pokyčių tendencija. *Pr. gr.* statistiškai reikšmingai ($p < 0,001$) padaugėjo mokinių, giedojusių Laidotuvių ir šermenų giesmes, Žemaičių Kalvarijos kalnus, Rarotus, Graudžius verksmus, Gegužines pamaldas. *K gr.* pagerėjimo nėra arba jis labai nedidelis.

Toliau analizuoti *Pr. gr.* ir *K gr.* duomenys, atskleidžiantys skirtumus tarp požymio *„Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui“* vertinimų (3.3.18 pav.):

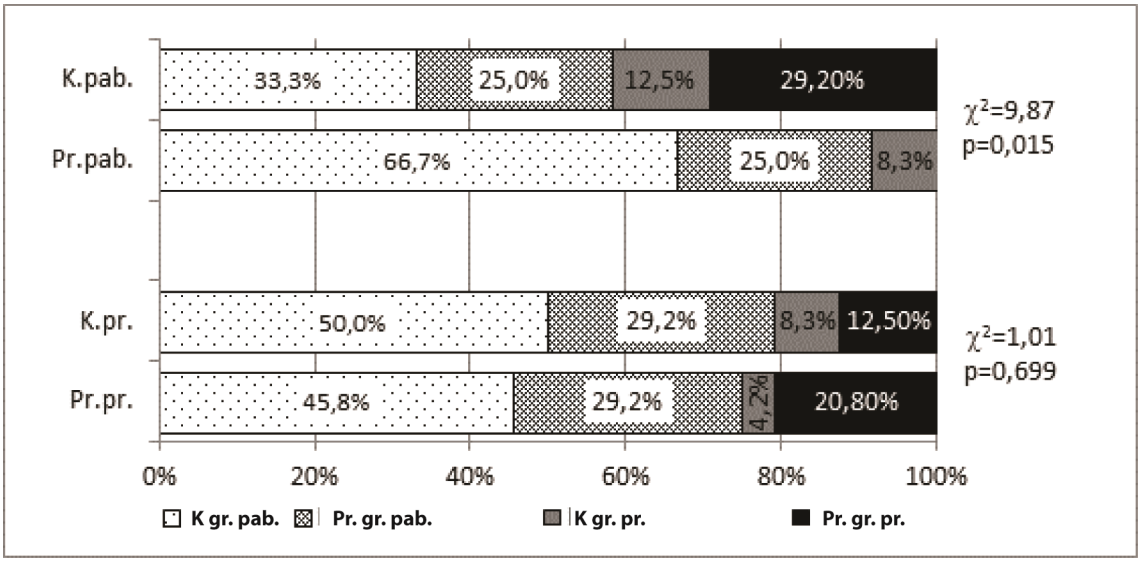

3.3.8 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal teiginio, kad šiandien jaunam žmogui reikia pažinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas ir jų tradicijas, vertinimą *Pr. gr.* ir *K gr.*

Pagal šį požymį pastebėti statistiškai reikšmingi skirtumai *Pr. pab. Pr. gr.* ir *K gr.* Po ugdymo projekto *Pr. gr.* reikšmingai padidėjo mokinių, kurie labiau sutiko su teiginiu, kad šiandien jaunam žmogui reikia

pažinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas ir jų tradicijas, skaičius nei *K gr.*

Apibendrinant teigtina:

- Ugdymo projekto metu pritaikius numatytas katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis strategijas, nustatyti kai kurie statistiškai reikšmingi *Pr. gr*. mokinių katalikiškojo religingumo raiškos pokyčiai ir visų jo požymių kaitos teigiamos tendencijos.
- Ženkliausiai pakito mokinių *psichinės* srities katalikiškojo religingumo lygmuo. Padidėjo religinio sąmoningumo ir religinių sprendimų parametrų lygis. Išryškėjo reikšmingi pokyčiai religinio sąmoningumo parametro požymio *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas“,* religinių jausmų – *„Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus“,* religinių sprendimų – „*Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiandieniniam jaunam žmogui“*.
- *Socialinėje-kultūrinėje* srityje nustatyta visų jos parametrų: ryšio su tikinčiųjų bendruomene, religinės praktikos bei religinės moralės parametrų požymių teigiama kaitos tendencija. Išryškėjo reikšmingiausias religinės praktikos parametro ir jo požymių *„Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes*“ bei „*Gieda chore*“ pokytis.
- Nustatyta *specifinės religinės* srities religinės patirties ir tikėjimo išpažinimo formų parametrų požymių kaitos teigiama tendencija.
- Atskleisti katalikiškojo religingumo koreliaciniai ryšiai su liaudiškojo pamaldumo muzikine raiška leidžia tvirtinti, kad ilgesnio pedagoginio poveikio metu taikant ugdymo projekte numatytas ugdymo strategijas, pokyčiai būtų ženklesni.

IŠVADOS

Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis teorinio ir empirinio tyrimo rezultatai yra tos prielaidos, kurios leidžia disertacinį darbą apibendrinti žemiau pateiktomis išvadomis.

1. Teorinis tyrimas

1.1. *Katalikiškasis religingumas* analizuojamas įvairių mokslų – filosofijos, teologijos psichologijos, sociologijos, etnologijos, edukologijos, muzikologijos ir kt. – sąsajų aspektais ir grindžiamas bendrosiomis religijos ir religingumo sampratomis. *Religija* apibrėžiama kaip žmogaus (subjektas-asmuo) santykis su Dievu (objektas-Asmuo), Transcendencija, *Sacrum*; *religingumas* – religijos atspindys žmogaus sąmonėje, jausmuose, elgesyje. *Religingumas* – tai asmeninis, unikalus, savanoriškas ir teigiamas žmogaus santykis su Dievu, išreikštas patirtimi, psichiniais būviais, veiksmais. Katalikiškasis religingumas – realizuotas katalikų religijos turinys.

1.2. *Katalikiškasis religingumas*, kaip žmogaus santykis su Dievu, savo struktūra aprėpia asmens *psichinę*, *sociokultūrinę, specifinę religinę* sritis, išreiškiamas ir realizuojamas parametrais: religiniu sąmoningumu, religiniais jausmais, religiniais sprendimais (*psichinė* sritis); ryšiu su katalikiškąja tikinčiųjų bendruomene, religine praktika, religine morale (*socialinė-kultūrinė* sritis); religine patirtimi, tikėjimo išpažinimo formomis (*specifinė religinė* sritis).

1.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo samprata remiama krikščioniškojo ugdymo paradigma, ugdymą aiškinant kaip edukacinę veiklą, kuri grįsta krikščionybės principais ir parengianti žmogų gyventi pagal Evangelijos taisykles. Katalikiškojo religingumo ugdymas suprantamas kaip daugiamatė kategorija, aprėpianti asmens *psichinės*, *socialinės-kultūrinės*, *specifinės religinės* raidos aspektus, kaip asmens-subjekto santykio su religijos objektu – Dievu – tikslingas ir kryptingas formavimas.

1.4. Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje procesas orientuojamas į nuolat augančią, prigimtinio religinio poreikio vedamą asmenybę, per religinio turinio internalizaciją. Ugdymo procese išryškėja asmens religingumo ugdymuisi reikšmingi intervenciniai veiksniai: ugdymosi vertybės (turinys), ugdymosi patirtis, vadovavimas ugdymuisi (individo ar grupės), ugdomasis bendravimas, ugdymosi metodai, socialinės aplinkos veiksniai. *Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos* – katalikiškojo religingumo ugdymo raiškos forma, jo ugdymo veiksnys.

1.5. *Liaudiškojo pamaldumo praktikos* suprantamos kaip įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio politurginės religinio kulto apraiškos, kurios katalikiškojo tikėjimo kontekste reiškiasi ne liturgijos (nors glaudžiai su ja susietos), bet savitais tautos ar jos atskiros etninės grupės kultūros aspektais. Tai sinkretinė religinė-muzikinė žmogaus veikla, siejanti žodinę ir muzikinę giedamąją raiškas, kaip religinės sąmonės, jausmų ir elgesio darinys, įkūnijamas veiksmais.

1.6. Pripažįstamas giedamosios raiškos poveikis asmens religingumui. Giesmė tampa religingumo ugdytoja, nes ji – liturginė ar neliturginė – dalyvauja religiniame veiksme, stiprindama, aktyvindama santykį su Dievu, tuo brandindama asmens religingumą psichiniu, sociokultūriniu ir specifiniu religiniu lygmenimis.

2. Empirinis tyrimas

2.1. Diagnostinio tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidžia, jog katalikiškojo religingumo raiškos lygmuo ankstyvojoje jaunystėje nėra aukštas: didžioji tiriamųjų dalis pagal tyrime numatytus vertinimo kriterijus priskiriama *vidutiniam* ir *žemam* lygiams. Skirtingai pasiskirsto religingumo lygmenys jo pavienių komponentų aspektais.

2.1.1. *Psichinės* srities parametrų: religinio sąmoningumo, religinių jausmų, religinių sprendimų tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžioji tiriamųjų dalis priklauso *vidutiniam* (45,9 %) ir *aukštam* (28,8 %) lygiams. Nustatyta, kad didžioji *aukšto* lygio dalis tenka religinių sprendimų (37,2 %), mažesnė – religinių jausmų (28,0 %) ir mažiausia – religinio sąmoningumo (20,7 %) parametrams. Skirtingai lygmenys pasiskirsto pagal parametrų raiškos rodiklius ir požymius:

2.1.2. *Socialinės-kultūrinės* srities parametrų: ryšio su tikinčiųjų bendruomene, religinės praktikos, religinės moralės tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžioji šios srities tiriamųjų dalis priklauso *vidutiniam* (77,8 %) ir *žemam* (27,2 %) lygiams. Išryškinta, kad didžiausia *žemo* lygmens tiriamųjų dalis tenka religinės praktikos parametrui (42,7%). Šioje srityje skirtingai pasiskirsto pavienių parametrų raiškos rodiklių ir požymių lygmenys.

2.1.3. *Specifinės religinės* srities parametrų: religinės patirties ir tikėjimo išpažinimo formų požymiai išreikšti daugiausia *vidutiniu* (66,5 %) ir *žemu* (24,2 %) lygiais. Didžiausia *aukšto* lygio tiriamųjų dalis tenka parametro *„Tikėjimo išpažinimo formos“* (*T gr.)* rodiklio *„Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas“* požymiui *„Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą“* (52,7 %). Mažesnė – *„Religinės patirties“* parametro rodiklio *„Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas“ (T gr*.) požymiui *„Identifikuoja savo asmeninį religingumą“* (41,2 %).

2.1.4. Diagnostiniu tyrimu atskleistas katalikiškojo religingumo rodiklių ir jo požymių priklausomumas nuo tiriamųjų demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos, išryškintos religingumo, lyties, gyvenamosios vietos, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio, religinių įsitikinimų, šeimos religingumo pavyzdžio ir religinės muzikos poveikio tarpusavio sąsajos. Aukštesniu katalikiškojo religingumo lygiu išsiskyrė tiriamieji: merginos palyginti su vaikinais; iš mažesnių gyvenamųjų vietovių (miestelių, kaimų) palyginti su didmiesčiais bei miestais ar rajono centrais; priskyrusieji save pagal įsitikinimus *T gr.* Nustatyta, kad stipriausiai mokinių religingumą veikia religiniai įsitikinimai (β = 0,42) ir religinės muzikos poveikis (β = 0,27). Taip pat turi įtakos šeimos religingumo pavyzdys (β = 0,07) bei tikybos dalyko lankymo trukmė (β = 0,06).

2.2. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ankstyvojoje jaunystėje situacijos tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidžia, jog:

- Tikybos mokytojų pažintinis lygmuo liaudiškojo pamaldumo praktikų ir jų muzikinės raiškos aspektu nėra aukštas; nepakankamai vietos mokytojai skiria liaudiškojo pamaldumo praktikoms bei jų muzikinei raiškai tikybos dalyko pamokose. *Žemai* ir *vidutiniškai* vertinamas jų asmeninis muzikinis pasirengimas.

- Mokytojų vertybinis-emocinis santykis su liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir muzikine raiška turi teigiamą kryptingumą. Didžioji jų dalis pripažįsta liaudiškojo pamaldumo praktikų reikšmingumą ugdant mokinių katalikiškąjį religingumą. Nustatyta mokytojų teigiama nuostata muzikos, giedojimo taikymo tikybos pamokose aspektu.
- Mokinių katalikiškajam religingumui įtaką darantys veiksniai yra: asmeninis mokytojo pavyzdys; šeimos įtaka; vidiniai motyvai pasirenkant tikybos dalyką; katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos, muzikinė mokinių raiška; mokyklos vieta (mažesnės administracinės vietovės) ir vyskupijos; muzikinės raiškos metodų taikymas; mokyklos administracijos, mokyklos bendruomenės teigiama nuostata religingumo ugdymo atžvilgiu.

3. Diagnostinio tyrimo duomenys patvirtino prielaidą, kad liaudiškojo pamaldumo praktikos ir jų muzikinė raiška gali daryti įtaką katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje. Ugdymo projekto vykdymo metu pritaikius numatytas katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis strategijas, nustatyti kai kurie statistiškai reikšmingi *Pr. gr.* mokinių katalikiškojo religingumo raiškos pokyčiai ir visų jo požymių kaitos teigiamos tendencijos. Ženkliausi statistiškai reikšmingi pokyčiai atskleisti *psichinės* srities religinio sąmoningumo ir religinių sprendimų parametruose. Kartu išryškėjo statistiškai reikšmingi *socialinės-kultūrinės* srities religinės praktikos parametro pokyčiai.

4. Mokinių katalikiškojo religingumo parametrų: *psichinės* srities (religinio sąmoningumo, religinių jausmų, religinių sprendimų), *socialinės-kultūrinės* srities (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir *specifinės religinės* srities (religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos) pokyčių teigiamos tendencijos ugdymo projekto metu patvirtina tyrimo hipotezę, kad liaudiškojo pamaldumo praktikos turi teigiamą poveikį katalikiškojo religingumo brandai ankstyvojoje jaunystėje. Tai lemia: tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*; liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas; liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgų gilinimas; muzikinės-religinės raiškos, susijusios su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, plėtojimas.

REKOMENDACIJOS

Atlikto teorinio ir empirinio tyrimo rezultatai atskleidė, jog katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos, jų muzikinė-giedotinė raiška gali būti efektyvūs veiksniai, darantys įtaką katalikiškojo religingumo brandai ankstyvojoje jaunystėje. Todėl tobulinant katalikiškojo religingumo ugdymą ankstyvojoje jaunystėje **rekomenduotina**:

1. Tikybos ir muzikos dalykų ugdymo turinį *integruoti* katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų temomis, pamokose skatinant mokinių liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimą ir jų religinio turinio įsisąmoninimą, puoselėjant liaudiškojo pamaldumo praktikose slypinčių dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgas; plėtojant mokinių muzikinę-giedotinę raišką, susijusią su katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis.

2. Tikybos ir muzikos pamokose pagrindinį dėmesį *skirti* katalikiškojo religingumo brandinimui *psichinėje* (sąmoningumas, jausmai, sprendimai) ir *socialinėje-kultūrinėje* (religinis bendravimas, religinė praktika, religinė moralė) srityse, neatsietai nuo *specifinės religinės* patirties ir tikėjimo išpažinimo formų plėtotės. Integruotose tikybos ir muzikos dalykų pamokose per liaudiškojo pamaldumo praktikas ir jų muzikinę-giedotinę raišką svarbu:

   - *psichinėje* srityje: *brandinti* religinį sąmoningumą, plėtojant mokinių religinio turinio pažinimą, supratimą, gilinant jo prasmės suvokimą, stiprinant religinį tikėjimą; *puoselėti* religinius jausmus, žadinant mokinių religinio turinio jausminį-emocinį patyrimą, religinės veiklos emocinę refleksiją, religinio grožio pajautą; *skatinti* religinius sprendimus savojo religingumo aspektu, taip pat katalikų religijos, religinio tikėjimo svarbos ir prasmės žmogaus gyvenimui aspektais. Per muzikinę raišką *plėtoti* religinio turinio gilesnį pažinimą, jo prasmės įžvalgų gilinimą, asmeninio katalikiškojo tikėjimo stiprinimą, religinio turinio jausminį-emocinį patyrimą, jo grožio, ypač egzistencinio, estetinę pajautą;
   - *socialinėje-kultūrinėje* srityje: *stiprinti* tiriamųjų ryšį su tikinčiųjų asmenų bendruomene (mokykla, Bažnyčia, šeima), *puoselėti* liaudiškojo pamaldumo žodinės bei muzikinės raiškos gebėjimus, *skatinti* religinę-muzikinę-giedotinę praktiką, *diegti* religinės moralės principus, brandinant moralinio elgesio įgūdžius;
   - *specifinėje* srityje: *plėtoti* religinę patirtį, padedant įsisąmoninti religinio turinio ir religinės patirties ryšio svarbą iš amžinojo gyvenimo, taip pat kasdieninio gyvenimo perspektyvų, skatinant asmeninio religingumo pokyčių refleksijas; katalikiškojo tikėjimo išpažinimo formas, gilinant religinio turinio ryšio su kasdieniu gyvenimu prasmės įžvalgas.

3. Katalikiškojo religingumo ugdymą pamokose *praplėsti* ir *pagilinti* mokinių *ugdomąja-projektine veikla*. Projektinėje veikloje per liaudiškojo pamaldumo praktikas ir jų muzikinę-giedotinę raišką pagrindinį dėmesį skirti *socialinei-kultūrinei* katalikiškojo religingumo sričiai: *skatinti* įsitraukimą į katalikišką tikinčiųjų bendruomenę, *plėtoti* religinius-socialinius įgūdžius, atvirumą, laisvą pasirinkimą, drąsą *viešai liudyti* savo reli-

ginius įsitikinimus. *Stiprinti* religinę praktiką, religinių-moralinių normų suvokimą. Patartina dėmesį skirti *psichinei* religingumo sričiai ir jos parametrams: religinio sąmoningumo plėtotei: per liaudiškojo pamaldumo praktikas bei jų žodinę-literatūrinę ir muzikinę raišką gilinti religinio turinio pažinimą bei jo supratimą, žadinti religinius jausmus, religinius sprendimus, taip pat puoselėti *specifinę katalikiškąją patirtį, tikėjimo išpažinimo formas*.

4. Ugdymo procese *atsižvelgti* į išryškėjusius veiksnius, darančius įtaką katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje. Diagnostiniu tyrimu atskleistas katalikiškojo religingumo rodiklių ir jo požymių priklausomumas nuo tiriamųjų demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos: išryškintos religingumo, lyties, gyvenamosios vietos, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio, religinių įsitikinimų, šeimos religingumo pavyzdžio ir religinės muzikos poveikio tarpusavio sąsajos. Aukštesniu katalikiškojo religingumo lygiu išsiskyrė tiriamieji: merginos palyginti su vaikinais, tiriamieji iš mažesnių gyvenamųjų vietovių (miestelių, kaimų) palyginti su tiriamaisiais iš didmiesčių bei miestų ar rajono centrų; pagal religinius įsitikinimus priskyrusieji save *T gr.* Nustatyta, kad stipriausiai mokinių religingumą veikė religiniai įsitikinimai ir religinės muzikos poveikis. Taip pat turėjo įtakos šeimos religingumo pavyzdys ir tikybos dalyko lankymo trukmė.

5. *Mokytojus rengiančioms institucijoms – plėtoti* būsimųjų mokytojų sampratą apie katalikiškojo religingumo daugiaaspektiškumą, jo ugdymo galimybes liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir muzikine-giedotine raiška. Svarbu tikybos mokytojus, katechetus rengiančioms institucijoms studijų sandus praplėsti temomis *„Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos“*, tuo stiprinant būsimų mokytojų religinio turinio pažinimą, muzikinius gebėjimus, muzikinę-giedotinę raišką. Muzikos mokytojus rengiančioms institucijoms taip pat rekomenduotina supažindinti būsimuosius mokytojus su muzikos ir tikybos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimo galimybėmis moduliu *„Liaudiškojo pamaldumo praktikos“*, skatinant būsimų mokytojų katalikiškojo religinio turinio pažinimą, supratimą, vertybinį-emocinį santykį su juo, stiprinant jų muzikinę-giedotinę raišką.

6. *Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo institucijoms – parengti* pedagogų kvalifikacijos tobulinimo programas, kurios padėtų atskleisti liaudiškojo pamaldumo praktikų taikymo ugdymo procese galimybes, ugdyti mokytojų pažintinius-muzikinius gebėjimus, diegti šia veikla pagrįstas ugdymo inovacijas. Taip pat vykdyti metodinių darbų, skirtų mokinių katalikiškajam religingumui liaudiškojo pamaldumo praktikomis ugdyti, sklaidą.

Atliktas katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ankstyvojoje jaunystėje teorinis ir empirinis tyrimas atskleidė *tolesnių mokslinių tyrimų perspektyvas*. Edukologijos mokslininkams rekomenduotina toliau teoriškai ir empiriškai plėtoti katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje tyrimus: pavienių katalikiškojo religingumo sričių, parametrų, rodiklių raiškos; demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos; konkrečių liaudiškojo pamaldumo praktikų; konkrečios muzikinės-giedotinės veiklos aspektais.

LITERATŪRA

1. Abeles, H. F., Hoffer, Ch. R., Klotman, R. H. (1995). *Foundations of Music Education*. Second Section. Schirmer Books.
2. Advilionienė, Ž., Budriūnaitė, A., Daugirdienė, V. (2010). *Neordinarinės religinės patirties samprata ir raiška Lietuvoje.* Mokslinių tyrimų projektas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
3. Advilonienė, Ž. (2005). Religinis tapatumas ir religingumas posovietinėje Lietuvoje. Sociologinis žvilgsnis. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
4. Agostino, G. (1987). *La pietà popolare come valore pastroale.* Cinisello Balsamo: Paoline.
5. Aime, O., Operti, M. (1999). *Religione e religioni. Guida allo studio del fenomeno religioso*. Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo.
6. Allport, G. W. (1950). *The individual and his religijon*. New York: Macmillan.
7. Allport, G. W., Ross, J. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology,* 5.
8. Andolfi, M. (1977). *La terapia con la famiglia: un approccio relazionale*. Roma: Astrolabio.
9. Annicchiarico, V. (2013). L'insegnamento della religione cattolica e la Catechesi: distinzione e complementarità. *Insegnamento della religione: competenza e professionalità*. Trenti, Z., Pastore, C., Torrino: Elledici.
10. Anusiewicz, R. (2000). *Rodzina jako „Kościół domowy" na podstawie „Listu do Rodzin" Jana Pawła II.* Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
11. Anzenbacher, A. (1992). *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
12. Aramavičiūtė, V. (1998). *Ugdymo samprata*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
14. Aristotelis (1990). *Rinktiniai raštai.* Vilnius: Mintis.
15. Arrupe, P. (1985). Inculturazione della fede. Red. Tonini, G. *La mediazione culturale. L'idea, le fonti, il dibattito*. Roma: Ave.
16. Aurelijus Augustinas. (1998). *Išpažinimai.* Vilnius: ARDOR.
17. Bajon, K. (1999). *Rodzina w nauczaniu Kościelnym, teologicznym i socjlogicznym.* Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
18. Balčiūnienė, I. (2007). Religinio ir pilietinio ugdymo suderinamumas ir papildomumas. D*aktaro disertacija. socialiniai mokslai, edukologija (07 S).* Šiauliai, Šiaulių universitetas.
19. Balčius, J. (2005). *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*. Vilnius: Standartų spaustuvė.
20. Baniak, J. (). *Między buntem a potrzebą akceptacji swiadomosc parafialna dzisiejszych gimnazjalistöw studium socjologiczne.* Uniwersytet Adama Mickiewicza.
21. Batson, D., Ventis, L. (1982). *The Religious Experience: A Social-Psychological Perspectiv*e. New York: Oxforf University Press.
22. *Bažnytinė muzika* (2011). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
23. Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju czloweka.* Poznan: Wydawnictwo Zusk i S-ka.
24. *Bendrasis katechezės vadovas* (1998). Kaunas: Lietuvis katechetikos centras.
25. *Bendravimo psichologija* (2001). Red. Almonaitienė, J., Antinienė, D. ir kt. Kaunas: Technologija.
26. Benedict XVI praises the value of music (2010) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-10-05]. Prieiga per internetą: http://www.zenit.org/article-29100?l=english).
27. Benediktas XVI. (2006). *Deus Caritas est*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
28. Benediktas XVI. (2007). *Spe salvi*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
29. Benediktas XVI. (2009). *Caritas et Veritate*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
30. Benediktas XVI. (2012). *Porta Fidei*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
31. Berger, C. M., Luckmann, T. (2009). *Socialinis tikrovės konstravimas*: žinojimo sociologijos traktavimas. Vilnius: Pradai.
32. Berger, P. L., Luckmann, T. (1999). *Socialinės tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
33. Bianchi, E. (2012). *Nuovi stili di evangelizzazione.* Milano: San Paolo.
34. Bieliauskaitė, R. (1999). *Psichologijos ir religijos sąsajos* // LKMA XVII suvažiavimo darbai. Vilnius.
35. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
36. Bitinas, B. (2004). *Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija*.Vilnius: Kronta.
37. Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
38. Bitinas, B. (2006a). *Edukologinių tyrimų metodologiniai vingiai* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-10-04]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/filemanager/download/3796/12.pdf.
39. Bitinas, B. (2011). *Edukologijos terminija: kokybė ir problemos.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
40. Bloom, B. S. (1985). *Developing Talent in Young People*. New York: Ballentine Books.
41. Bowie, F. (2008). *Antropologia religii. Wprowadzenie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

42. Briliūtė, B. (2005). Dvasingumo ir tapatybės ieškojimas postkumunistinėje Lietuvoje. *Religinis ugdymas kaip praktinė teologija*. Kaunas: Aušra.
43. Brown, L., Wierzbicka, A. et all. (1994). *The human side of prayer: The psychology of praying*. Birmingham: AL.
44. Brown, P. (2007). *Kult świętych. Narodziny i rola w chreścijaństwie łacińskim*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
45. Bucher, A. (2005). Vaikų laimė: religinės pedagogikos užduotis? *Religinis ugdymas kaip praktinė teologija*. Kaunas: Aušra.
46. Bukalski, S. (2006/2007). *Rodzina w perspektywie oddzialywiania grup kultowych*. ANALECTA CRACOVIENSIA. (T. XXXVIII-XXXIX/2006/2007).
47. Cader, S. (2006). Apostolat rodziny. *Polonia Sacra,* (18(62)2006). Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
48. Cardwell, J. D. (1980). *The social context of religiosity*. Lanham, MD: University Press of America.
49. *Catechesi ed educazione* (2011). Un raporto possiblile e fecondo. A cura di Franca Kannheiser-feliziani. Associazione italiana catecheti. Editrice ELLEDICI.
50. Cattaneo, A. F., Pugni, P. (2008). *Santuoka iš meilės*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
51. Cavagnoli, G. (2004). Anno liturgico e pietà popolare. A cura di Sodi, M., La Torre, G. *Pietà popolare e liturgija*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
52. Cervera, C. J., ocd. (2004). Liturgia, pietà popolare, spiritualità. A cura di Sodi, M., La Torre, G. *Pietà popolare e liturgija.* Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
53. Chaim, W. (2002). Koncepcje rozwoju religijnego. W. J. Makselson (red.). *Studia z psychologii rozwoju*. Krakow: Wydawnictwo Naukowe PAT.
54. Charles, C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo ivadas*. Vilnius: Alma littera.
55. Charmet, G. P. (1992). *Paternità e maternità: un nuovo contratto, in CISF, Maschio-Femmina: nuovi padri e nuove madri*. Torino: Edizioni Paoline.
56. Chlevinski, Z. (1989). *Religijnosc dojrzala (skic psychologiczny).* Chlewinsky, Z. (red.). Wybrane zagadnenia z psychologii pastoralnej. Lublin: RW KULZ.
57. Chlewinski, Z. (1982*). Rola religijnosci w funkcjonowaniu osobowosci. Psychologia religini.* Chlewinski, Z. (red.) Lublin: RW KULZ.
58. Chlewinski, Z. (1991). *Dojrzalosc, osobowosc, summienie, religijnosc*. Poznan.
59. Chmielewski, M. (2001). *Metodologiczne problemy posoborowej teologii duchowosci katolickiej.* Lublin: Redakcja wydawnictw katolickiego uniwersytetu Lubelskiego.
60. Cimini, A. (2013). *Musica Sacra popolare oggi. Liturgia, pietà popolare, catechesi ed evangelizzazione*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
61. Csikszentmihalyi, M., Sciefele, U. (2000). Meninis ugdymas, žmogaus vystymasis ir išgyvenimų ypatumai. *Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos.* Sudarė V. Matonis. Vilnius: Enciklopedija.
62. Curro, S. (2011). *Il senso umano del crede*. *Pastorale dei giovani e sfida antropologica.* Editrice Elledici.
63. Curro, S. Dimonte, R. (2006). *Mlodzi z Biblia. Paradnik dla duszpasterzy, katechetow i animatorow*. Kielce: Ednosc.
64. *Czlowiek i jego życie religijne* (2009). Praca zbiorowa pod red. Stanislawa Glaza. Krakow: Wydawnictwo WAM.
65. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2004). *Statistika ir jos taikymas*. Vilnius: TEV.
66. Čepienė, I. (2008). *Lietuvių etninė kultūra. Raidos įžvalgos*. Vilnius: Alma littera.
67. Černius, J. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias. Nuo vaikystės iki brandos.* Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
68. Danilevičius, E. (2004). Šeimos instituciją ardantys veiksniai ir jaunimo pastoracijos uždaviniai. *SOTER*, 12 (40). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
69. Derrida, J., Vattimo, G. (2000). *Religija*. Vilnius: Baltos lankos.
70. Dikčius, V. (2003). *Marketingo tyrimai. Teorija ir praktika.* Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija.
71. *Dio Educa il suo popolo* (2012). La liturgija sorgente inesauribile di catechesi. Edizioni liturgiche.
72. *Direttorio su pieta poplare e liturgia* (2002). Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti. Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
73. Dolto, F. (2006). *Quando i genitori si separano*. Milano: Oscar Mondadori.
74. Drewermann, E. (2004). *Meilės laikai*. Vilnius: Standartų spaustuvė.
75. Drozdowicz, Z. (2009). *O racjonalnosci w religii i w religijnosci. Wyklady*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM.
76. Drozdowicz, Z. (2010). *O racjonalnosci w religii i w religijnosci (raz jeszcze). Wyklady*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM.
77. Durkheim, È. (1999). *Elementariosios religinio gyvenimo formos. Totteminė sistema Australijoje*. Vilnius: ALK/Vaga.
78. Dziewiecki, M. (2010). *Pedadgogika integralna*. Warszawa: Wydawnictwo sióstr loretanek.

79. Dziuba, A., F. (2008). *Chreścijańtwo a kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Universytetu Kardinala Stefana Wyszyńskiego.
80. Elliot, D. J. (1995). *Music Matters: a New Philisophy of Music Educatio*. Oxford University Press.
81. Emmons, R. (2005). Emotion and Religion. Paloutzian, R., Park, C. (red*.). Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York, London: The Guilford Press.
82. *Enchiridion della nuowa ewangelizzazione* (2012). Testi del Magistero pontifificio e conciliare 1339-2012. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
83. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
84. *Estetikos enciklopedija* (2010). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
85. Fausti, S. (2003). *Liaupsė mūsų laikams*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
86. Ferri, E. (2007). *Scuola per genitori*. Roma: Armando Editore.
87. Fialkowski, M. OFM Conv. (2010). *Formacja chrzescijanska katolików swieckich w swietle nauczania kościola współczesnego.* Studium teologicznopastoralne. Lublin: Wydawnictwo KUL.
88. Fisichella, R. (2011). *La Nuova Evangelizzazione*. Milano: Mondadori.
89. Fowler, W. (1991). The Vocantion of Faith Developement Theory. *Stages of Faith and Religious Development: Implications for Church, Education and Society*. Edited by J. W. Fowler., K.E. Nipkow, F. Scweitzer. Crossoad New York.
90. Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D. (1993). *Research Methods in the Social Sciences*. 4th ediction. Edward Arnold, Sevenoaks.
91. Frankl, V., E. (2007). *Sielogyda*. Vilnius: Vaga.
92. Franklis, V. E. (1998). *Nesąmoningas dievas*. Vilnius: Vaga.
93. Fromas, E. (1981). *Psichoanalizė ir religija*. Vilnius: Mintis.
94. Fromas, E. (1992). *Menas mylėti.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
95. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma littera.
96. Garbini, L. (2005). *Breve storia della musica sacra*. Milano: Il Saggiatore.
97. Geyer, A. Baumeister, R. (2005). Religion, Morality, and Self-Control:Values, Virtues, and Vices. Paloutzian, R., Park, C. (red.). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York, London: The Guilford Press.
98. Gielas, J., Głaz, S. (2009). Czlowiek i jego żucie religijne. *Udział rodziców w kształtowaniu ibrazu boga u dzieci*. Kraków: WAM.
99. Giorgi, A. (2011). Sketch of a psychological phenomenological method. *Phenomenology and psychological research.* In A. Giorgi, (Ed.). Pittsburgh: Duquesne University Press.
100. Giorgi, A. (2011). *The Descriptive Phenomenological Method in Psychology.* A Modified Husserlian Approach. Duquesne University Press: Pittsburgh, PA.
101. Girnius, K. K. (2011). *Tauta, išbadymai, dorovė. Tarp komunizmo ir demokratijos*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
102. Glod, F. (2006). Kryzys religijny. *Podstawowe zagadnienia psychologii religini.* Praca zbiorowa pod red. Stanislawa Glaza. Krakow: Wydawnictwo WAM.
103. Golan, Z. (2006). Pojęcie religijności. *Podstawowe zagadnienia psychologii religini*. Praca zbiorowa pod red. Glaz, S. Kraków: Wydawnictwo WAM.
104. Gosztyla, T. (2010). *Rodzinne uwarunkowania dojrzalej religijnosci mlodziezy.* Lublin: Wydawnictwo KUL.
105. Grabowski, B. (1992). *Rodzina szkolą wychowania religijnego dziecka.* Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
106. Gramsci, A. (1997). *La religione come senso comune.* Milano: Nuova Pratiche Editrice.
107. Groome, T. H. (2000). *Education for life: A Spiritual Vision for Every Teacher and Parent.* Crossroad.
108. Groome, T. H. (2011). *Will There Be Faith? A New Vision for Education and Growing Disciples*. Harper One.
109. Gučas A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija.* Kaunas: Šviesa.
110. Gulinska-Grzeluszka, D. (2009). *Muzyko-terapia dzieci agresywnych.* Lodz: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-ekonomicznej w Lodzi.
111. Hay, D. (2001). The cultural context of stage models of religious exsperience. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11-4.
112. Hegelis, G. *(1997). Dvasios fenomenologija*. Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.
113. Hill, P., Hood, R. (red.). (1997). *Measures of religiosity.* Birmingham: All.
114. *Intelektualny wymiar misji Kościoła* (2002). Kraków: Biblioteka Pedagogiki Religijnej. Wydawnictwo WAM.
115. Yla, S. (1959). Priešybių derintojas Stasys Šalkauskis. *Aidai*, Nr. 8.
116. Yla, S. (1978). *Lietuvių šeimos tradicijos*. Chicago.
117. Jacikevičius, A. (1999). *Siela, mokslas, gyvensena*. Vilnius: Žodynas.
118. Jackūnas, Ž. (1993). Ugdymo integracijos metmenys. *Lietuvos švietimo reformos gairės.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

119. Jacopozzi, A. (1997). *Religijos filosofija*. Vilnius: Aidai.
120. Jakavičius, V. (1998). *Žmogaus ugdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
121. James, W. (2001). *Doswiadzenie religijne*. Warszawa: KiW.
122. Jareckaitė, S. (2006). *Muzikinis ugdymas Vakarų Europoje ir Lietuvoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
123. Jarosz, M. (2003). *Interpersonalne uwarunkowania religijnosci.* Lublin.
124. Jaworski, R. (2006). *Typologie religijności. Podstawowe zagadnienia psychologii religini.* Praca zbiorowa pod red. Glaz, S. Kraków: Wydawnictwo WAM.
125. Jokantas, K. (1995). *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: AIDAI.
126. Jonas Paulius II. (2000). Enciklika „*Fides et ratio*“. Katalikų Bažnyčios vyskupams apie tikėjimo ir proto santykį. Vilnius: Aidai.
127. Jonas Paulius II. (1979). Apaštališkasis paraginimas „*Catechesi tradendae*“. [interaktyvus] [žiūrėta 2009-10-01]. Prieiga per internetą: http:// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraginimai/catechesi-tradendae.html.
128. Jonas Paulius II. (1981). Apaštališkasis paraginimas *„Familiaris Consortio“*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-04]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraginimai/familiaris_consortio.html
129. Jonas Paulius II. (1988). Apaštališkasis laiškas „*Vicesimus quintus annus*“ [interaktyvus] [žiūrėta 2010-05-10]. Prieiga per internetą: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_04121988_vicesimus-quintus-annus_it.html.
130. Jonas Paulius II. (1993). Enciklika *„Veritatis Splendor“*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-04]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/veritatis-splendor.html.
131. Jonas Paulius II. (1994). *Laiškas šeimoms „Gratissimam Sane“* [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-04]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_popieziaus/gratissimam-sane.html.
132. Jonas Paulius II. (1995). *Enciklika „Evangelium Vitae“*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-04]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/evangelium-vitae.html.
133. Jonas Paulius II. (2000). Apaštališkasis laiškas „*Novo millennio ineunte*“. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-08-17]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_laiskai/novo-millennio-ineunte.html.
134. Jonas Paulius II. (1979). Enciklika *„Redemptor hominis“*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-04]. Prieiga per internetą: *http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/redemptor-hominis.html.*
135. Jovaiša, L. (2002). *Edukologijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
136. Jovaiša, L. (2005). *Hodegetika*. Vilnius: Agora.
137. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
138. Jovaiša, L. (2008). Tikėjimas žmogaus ugdymo vyksme. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
139. Jovaiša, L. (2009). *Gyvenimo sėkmės ugdymas*. Vilnius: Agora.
140. Julkowska, V. (2006). *Europejski wymiar edukacji a chrześcijaństwo*. Poznań: Księngarnia Św. Wojciecha.
141. Jung C. J. (1998). *Psichologija ir religija*. Vilnius: Aidai.
142. Jusiak, R. (2009*). Kosciol katolicki wobwc wybranych kwestii spolecznych i religijnych w Polsce.* Studium socjologiczne. Lublin: Wydawnictwo KUL.
143. Juškienė, V. (2009). *Lietuvos katalikiškųjų gimnazijų veiklos 1918–1940 m. ir 1990–2008 m. pedagoginiai aspektai.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
144. Kajackas, A. (1997). *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*. Kaunas: LKB TKK leidykla.
145. Kalavinskaitė, D. (2009). *Musicae sacrae samprata Katalikų Bažnyčios XX a. – XXI a. pradžios dokumentuose ir šiuolaikinė lietuvių muzika*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai: menotyra (03 H), muzikologija (H 320). Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija.
146. Kanišauskas, S. (2009). *Moralės filosofijos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
147. *Kanonų teisės kodeksas. Codex iuris canonici* (2012). Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
148. Karaliūnaitė, V. (2010). Eucharistinės pamaldumo Marijai dimensijos pagrįstumas sielovadoje. *Soter*, 36 (64). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
149. *Katalikų Bažnyčios Katekizmas* (1996). Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla.
150. *Katalikų Bažnyčios Katekizmas* (2007). Santrauka. Katalikų interneto tarnyba.
151. Kavaliauskienė, V. (2001). *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas.* Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla.
152. Kierkegaard, S. (2011). *O chrześcijaństwie*. Kęty: Wydawnistwo Marek Derewiecki.
153. Kiliuvienė, D. (2006). *Integruotasis ugdymas.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
154. Kluz, M. (2007). Rodzina podstawowym dobrem ludzkosci. *Tarnowskie studia teologiczne*, t. XXVI.
155. Kohlberg, L. (1996). Moral stage and moralization: The cognitive-developmental approach. T. Lickona (red.). *Moral development and behavior.* New York: Holt.
156. Komenskis, J. A. (1989). *Rinktiniai pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
157. Kreeft, P. (2011). *Grįžti prie dorybių*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
158. Krol, J. (2006). Pojecie Boga u dzieci i molodzieży w swietle dotychczasowych badan. *Podstawowe zagadnienia psychologii religini.* Praca zbiorowa pod red. Stanislawa Glaza. Wydawnictwo WAM, Krakow.
159. Kuczkowski, S. (1993). *Psychologia religii*. Krakow: Wyd. WF TJ.

160. *Kultūra ir religija* (1995). Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
161. Kunowski, S. (1959). *Teologia a potrzeby pedagogiki katolickiej.* Włocławek: Ateneum Kaplanskie.
162. Kunowski, S. (1962). Podstawy wychowania duszpastersko-katechetycznego. *Katecheta*, 6.
163. Kustra, C. (2003). Wychowanie religijno-moralne współczesnego człowieka. *Edukacja, kultura, teologija*. Torun: Wydawnictwo Naukowe Universitetu Mikolaja Kopernika.
164. Kuzmickas, B. (2003). *Katalikškoji filosofija XIX ir XX amžiai*. Vilnius: Lietuvos teisės univeristeto leidybos centras.
165. *La Nuowa Ewangelizzazione per la transmissione della Fede Cristiana* (2012). Instrumentum Laboris. Libreria editrice Vaticana.
166. Lalelwicz, T. (1997). *Rodzina w służbie ewangelizacji w nauczaniu Ojca Świętego Jana Pawła II.* Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
167. Laužikas, J. (1993a). Švietimo integracijos pagrindai. *Pedagoginiai raštai.* Kaunas: Šviesa.
168. Laužikas, J. (1993). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
169. Legkauskas, V. (2010). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vaga.
170. Leitner, R., Badura, H., Dangl, O. ir kt. (1996). *Religijos pedagogika,* 3. Pagalbinė medžiaga mokymo planui ir pamokoms. Mokykla ir ugdymas. Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla.
171. Leitner, R., Fink, H., Lorenz, H. ir kt. (1996). *Religijos pedagogika* 1. Teoriniai pagrindai ir metodiniai nurodymai. Mokykla ir ugdymas. Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla.
172. Leuzzi, L. (2012). *Dalla Fede religiosa alla Fede teologale.* L'Anno della Fede per la nuowa evangelizzazione. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
173. Levenson, M., Aldwin, C. D, Mello, M. (2005). Religious Development from Adolescence to Midle Adulthood. R. Paloutzian, C. Park (red.). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York, London: The Guilford Press.
174. *Lexykon Teologii Fundamentalnej* (2002). Redakcja: ks. M. Rusecki (red. naczelny), ks. K. Kaucha, I. S. Ledwon, ks. J. Mastej. Lublin-Krakow: Wydawnictwo „M".
175. *Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas* (2003). Dievo kulto ir sakramentų kongregacija. *Bažnyčios žinios*, 11. Vilnius.
176. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (2009). Kaunas: Logitema.
177. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas* (2011). Vilnius.
178. Lileikis, S. (2006). Krikščioniško požiūrio į žmogų ugdymas pamatinio šeimos indėlio aspektu. *SOTER,* 3 (31).
179. *Liturgia e musica. Formazione permanente* (2002). A cura di Robin A. Leaver e Joyce ann Zimmerman, C.PP.S. Libreria editrice Vaticana.
180. *Liturginis kalendorius 2012–2013 C*. (2012). Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
181. *Liturginis maldynas* (2013). Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
182. Lomberts, H. (2003). Mokslas, menas ir krikščioniškasis identitetas. *Acta paedagogica Vilnesia,* Nr. 10. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
183. Luckmann, T. (1996). *Niewidzialna religija*. Kraków: Nómós.
184. Luhmann, N. (2007). *Funkcja religii*. Kraków: Nómós.
185. Lukaševičius, A. (2009). *Pastoracinė katechezė*. Metodinė priemonė aukštųjų mokyklų studentams. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas [interaktyvus] [žiūrėta 2013-05-10]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:B.03~2009~ISBN_978-9955-12-456-6/DS.001.0.01.BOOK
186. Maceina, A. (1990). *Religijos filosofija*. Vilnius: Spindulys.
187. Maceina, A. (1991). *Tautinis auklėjimas*. Kaunas: Šviesa.
188. Maceina, A. (2002). *Pedagogikos filosofija*. Raštai, t. VIII. Vilnius: Mintis.
189. Maggioni, C. (2004). Educare alla pietà popolare. A cura di Sodi, M., La Torre, G. *Pietà popolare e liturgija*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
190. Makosa, P. (2009). *Katecheza mlodziezy gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju.* Lublin*:* Wydawnictwo KUL.
191. Makselon, J. (1990). *Psychlogia dla teologow.* Krakow: Wyd. PAT.
192. Manenti, A. (1993). *Coppia e famiglia:come e perché. Aspetti psicologici*. Bologna: EDB.
193. Marini, P. (2005). *Liturgia e bellezza nobilis pulchritudo*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
194. Maritenas, Ž. (1989). Šventas Tomas Akvinietis ir blogio problema*. Gėrio kontūrai*. Vilnius: Mintis.
195. Martini, C. M. (1997). *Sakramentai*. Kaunas: Caritas.
196. Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
197. Martišauskienė, E. (2008). Dvasingumas: ištakos ir metodologinės ugdymo prieigos. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
198. Maslow, A. H. (2011). *Būties psichologija.* Vilnius: Vaga.
199. Maslow, A., H. (2009). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
200. Mason, B. R. (2012). *Tikėjimo dovana.* Tikėjimo metų įžvalgos. Katalikų pasaulio leidiniai.

201. Matakaitė, S. (2003). Individualus religingumas ir kasdienis gyvenimas. *Filosofija. Sociologija*. Nr. 1. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
202. Matonis, V. (1991). *Muzika. Asmenybė. Kultūra.* Vilnius: Muzika.
203. Mąkosa, P. (2009). *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
204. McLaughlin, T. H. (1997). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija*. Kaunas: Technologija.
205. *Metodologia teologii praktycznej* (2011). Pod redakcija Wieslawa Przyczyny. Krakow.
206. Miell, D., MacDonald, A. R., Hargreaves, D. J. (2005). *Musical comunication.* Oxford University. Press.
207. Myers, D.G. (2008). *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
208. Moral, J. L. (2007). *Giovani senza fede? Manuale di pronto soccorso per ricostruire con i giovani la fede e la religione.* Roma: Elledici.
209. Morante, G. (2013). *Itinerari per l'educazione alla vita di fede*. Roma: Elledici.
210. Moskal, P. (2012). *Apologia religini katolickiej*. Lublin: Wydawnyctwo KUL.
211. Motuzas, A. (2003). *Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
212. Motuzas, A. (2006). *Veprių Kalvarijos, istoriniai, etnologiniai ir etnomuzikologiniai aspektai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
213. Motuzas, A. (2007 a). *Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
214. Motuzas, A. (2007). Katalikiškųjų pridedamųjų pamaldų muzika Lietuvoje pagal Bažnyčios dokumentus: sacrum ir profanum. *SOTER,* 24 (52).
215. Motuzas, A. (2005). *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
216. Muratori, L. A. (1990). *Della regolata devozione dei cristiani*. Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo.
217. Mureika, J. (2006). *Pajaustos mintys: estetikos virsmas estetologija*. Kaunas: Spindulys.
218. Nowak, M. D. (1999). Podstawy pedagogiki otwartej. *Ujęcie dynamiezne inspiraci chrześcijanskiej*. Lublin.
219. Nowak, A. J., OFM. (2005). *Psychologia eklezjalna,* Liublin: Wydawnictwo KUL.
220. Nowak, M., D. (2005). *Świadectwo religijne.* Lublin: Towarzyswo Naukowe Katolickiego Universytetu Lubelskiego.
221. Nowosielski, M. (2008). *Korelaty kryzysu religijnego*. Warsawa: Wydawnictwo Universytetu Kardinala Stefana Wyszyńkiego.
222. *Oblicza religini i religijnosci* (2008). Pod red. Borowik, I., Libiszowskiej-Żoltkowskiej, M., Doktora, J. Krakow: Nomos.
223. Okon, W. (1998). *Nowy slownik pedagogiczny.* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Zak".
224. Olszewska-Dyoniziak, B. (2002). *Człowiek i religija. Studium z zakresu genezy i społecznej funkcji religii*. Wrocław: Wydawnictwo ATLA 2.
225. Oser, F. K. & Gmunder, P. (1991). *Religious judgment*: *A developmental perspective*. Birmingham, AL: Religious Education Press.
226. Otto, R. (1817/1993). *Swietosc: elementy irracjonalne w pojęciu bostwa i ich stosunek do elementow racjonalnych*. Wroclaw: Thesaurus Press.
227. Ozmon, H. A., Crawer, S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai.* Vilnius: Leidybos centras.
228. Oželis, R. (2007). *Vaikų sakramentinė katechezė*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
229. Paloutzian, R., Park, C. (red.). (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York, London: The Guilford Press.
230. *Pasaulio religijos* (2007). Vilnius: Alma littera.
231. Pastuszka, J. (1964). *Osobowosc a religijnosc czlowieka*. Analiza psychologiczna. Roczniki Filozoficzne KUL, 4.
232. Paškus, A. (1990). *Asmenybė ir religija*. Chicago.
233. Paškus, A. (1992). *Idėjų sankryžoje*. Kaunas: Aušra.
234. Paškus, A. (1998). *Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla.
235. Paškus, A. (2002). *Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla.
236. Paškus, A. (2009). *Sąžinė*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla.
237. Paulius, VI. (1968). *Enciklika apie prideramą tvarką perteikiant žmogaus gyvybę Humanae vitae.* [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-04]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/humanae-vitae.html
238. Paulius, VI. (1999). *Evangelium nuntiandi*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
239. Perszon, J. (1999). *Na brzegu życia i śmierci*. Peplin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
240. Philippe, R. (2003). *Cantare la Liturgia.* Torino: Editrice Elledici.
241. Piaget, J. (1977). *Intellectual evolution from adolescence to adulthood*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
242. Pierskala, R. (2004). Główne założenia teologiczno-pastoralne rzymskiego Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgini. *Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze*. Opole: Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
243. Pijus X. (1903). *Tra le sollecitudine.* [interaktyvus] [žiūrėta 2010-08-10]. Prieiga per internetą *http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini_it.html*

244. Pijus XII (1955). *Musicae sacrae disciplina*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-05-04]. Prieiga per internetą: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_25121955_musicae-sacrae_it.html
245. Pikūnas, J. (1990). *Nuo asmens iki asmenybės*. Chicago: Ateitis.
246. Pinqué, J-A. i Collado. (2013). *Teologia e musica. Dialoghi di trascendenza*. Cinisello Balsamo (Milano): Edizioni San Paolo.
247. Platonas (2000). *Valstybė*. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Pradai.
248. Plutchik & H. Kellerman (Eds.). (2009). *Emotion: Theory, research, and experience:* Vol. 1. Theories of emotion (pp. 3-33). New York: Academic [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-01]. Prieiga per internetą: http://micco.se/wp-content/uploads/2009/12/Robert-Plutchiks-PSYCHOEVOLUTIONARY-THEORY-OF-BASIC-EMOTIONS. pdf
249. Plužek, Z. (1996). *Pastoracinė psichologija.* Vilnius: Amžius.
250. *Podstawowe zagadnienia psychologii religini.* (2006). Praca zbiorowa pod red. Stanislawa Glaza. Krakow: Wydawnictwo WAM.
251. Possenti, V. (2005). *Religia i życie publiczne.* Chrzescijanstwo w dobie ponowożytnej. Warszawa: Instytut wydawniczny PAX.
252. Poška, A. (1999). Neotomistinės filosofijos savitumai Lietuvoje. *Tomizmas: praeitis ir dabartis.* Vilnius: Logos.
253. Pranciškus (2013). Enciklika „*Lumen fidei*". *Bažnyčios žinios,* Nr. 8/398.
254. Pręzyna, W. (2011). Genotypiczny i fenotypiczny wymiar religijnosci szlowieka. *Psychologiczny pomiar religijnošci.* Redakcja Marek Jarosz. Lublin: Towarzystwo naukowe KUL. Katolicki uniwersytet Lubelski Jana Pawla II.
255. *Psychologiczny pomiar religijnošci.* (2011). Redakcja Marek Jarosz. Lublin: Towarzystwo naukowe KUL. Katolicki uniwersytet Lubelski Jana Pawla II.
256. Pukas, T. (2005). *Tyrimai internetu – paprasta, greita, efektyvu. Marketingas* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-16]. Nr. 9, p. 2–9. Prieiga per internetą: http://www. rait.lt/?pid =142
257. Puzaras, P. (2007). *Bendroji moralinė teologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
258. Puzaras, P. (2007a). *Specialioji moralinė teologija*. Studijų knyga. Antrasis pataisytas leidimas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
259. Račiūnaitė, R. (2002). *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje*. Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
260. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. (2012). *Lietuvių šeima vertybių sankirtoje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
261. Rahner, K. (2012). *Dievo potyris šiandien*. Katalikų pasaulio leidiniai.
262. Ralys, K. (2009). *Sužadėtinių rengimas katalikiškajai santuokai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija (07S). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
263. Ramonas, A. (2006). *Doktrina apie malonę*. Klaipėda: Klaipėdos universtiteto leidykla.
264. Ramonas, A. (2006a). *Sakramentų teologija*. Klaipėda: Klaipėdos universtiteto leidykla.
265. Ramonas, A., Jonušas, T. (2006). Šeima Biblijoje. *Tiltai*. Priedas: mokslo darbai, Nr. 31. Klaipėda: Klaipėdos universtiteto leidykla.
266. Rampazzo, F., Canova, M., Durighello, G. (2002). *Cantare la liturgija*. Vol. 1. Padova: Edizioni messaggero Padova.
267. Ratnikaitė, I. (2011). *Katalikiškasis auklėjimas šeimynoje kaip socialinis pedagoginis fenomenas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija (07S). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
268. Ratzinger, J. (1999). *Įvadas į krikščionybę*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
269. Ratzinger, J. (2005). *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*. Kielce: Jednosc.
270. Ratzinger, J. (2011). *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*. Kraków: Wydawnictwo AA.
271. Ratzinger, J. (2012). *Liturgijos dvasia*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
272. Ratzinger, J. (2012a). *Opera Omnia.* Tom XI. *Teologia Liturgii.* Sakramentalne podstawy życia chrzescijankiego. Lublin: Wydawnictwo KUL.
273. Ratzinger, J. Benedictto XVI. (2010). *Lodate Dio con arte.* Sul canto e la musica. A cura di Carlo Carniato. Introductione di Riccardo Muti. Venezia: Marcianum Press.
274. Ratzinger, J., Balthasar, H. U., Rahner, K. (2008). *Kodėl šiandien dar esu krikščionis?* Vilnius: Aidai.
275. Ratzinger, J., Benedetto XVI. (2011). *Lodate Dio con arte*. Venezia: Marcianum press.
276. Ravasi, G. (2008). *Krótka historia duszy*. Kraków: Wydawnictwo Salwator.
277. Reed Mason, B. (2012). *Tikėjimo dovana. Tikėjimo metų įžvalgos.* Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
278. Reimer, B. (2005). *A Philosophy of music education. Advancing the Vision*. New Jersey: Prentice Hall.
279. *Religia i religijnosc w warunkach globalizacji* (2007). Redakcja Maria Libiszowska-Żółtkowska. Krakow: Zaklad Wydawniczy NOMOS.
280. *Religijos, Bažnyčios, Tikėjimai* (2005). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
281. *Religijotyros žodynas.* (1991). Vilnius: Mintis.
282. *Religinis ugdymas kaip praktinė teologija* (2005). Apybraiža profesoriaus Hermano Lombaertso garbei. Kaunas: Marijonų talkininkų centras.
283. *Rengimas Santuokos sakramentui* (1996). Popiežiškoji šeimų taryba. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-05]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/rengimas-santuokos.html.
284. Ricouer, P. (2001). *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas.* Vilnius: Baltos lankos.
285. Rinkevičius, Z. (2009). *Ką reiškia mokyti muzikos?* Klaipėda.

286. Rinkevičius, Z. Rinkevičienė, R. (2006). *Žmogaus ugdymas muzika.* Klaipėda.
287. Rydz, E. (2012). *Tendencje rozwojowe rwligijnosci mlodych doroslych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
288. Robin, A., Leavet e Joyce ann Zimmerman. (2002). *Liturgia e musica*. Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
289. Rogowski, C. (1997). *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykanskim II*. Lublin: Towarzystwo naukowe katolickiego uniwersytetu Lubelskiego.
290. Rogowski, C. (1999). *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne*. Lublin: Towarzystwo naukowe katolickiego uniwersytetu Lubelskiego.
291. Rogowski, C. (2002). *Edukacja religijna. Założienia – uwarunkowania – perspektywy rzwoju*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
292. Rogowski, C. (2007). *Leksykon pedagogiki religii*. Warszawa: VERBITUM.
293. Rogowski, C. (2008). *Educacja religijna.* Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju. Warszawa: VERBITUM.
294. Rossi, R. (2011). *L'intellligenza della fede. Dodici lezioni per riflettere sulla fede*. Todi: Tau Editrice.
295. Rossister, G. (2005). Priežastys gyventi. Religinis ugdymas ir jaunų žmonių dvasingumo ir tapatybės ieškojimai. *Religinis ugdymas kaip praktinė teologija*. Kaunas: Marijonų talkininkų centras.
296. Ruff, A., OSB (2007). *Sacred music and liturgical reform. Treasures and transformations*. Chicago/Mundelein, Ilinois: Hillenbrand Books.
297. Rupšienė, L. (2000). *Nenoras mokytis – socialinis-pedagoginis reiškinys*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
298. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*: metodinė knyga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
299. Rusecki, M. (2002). Religija. *Lexykon teologii fundamentalnej.* Redakcja: ks. M. Rusecki (red. naczelny), ks. K. Kaucha, I. S. Ledwon, ks. J. Mastej. Lublin-Krakow: Wydawnictwo „M".
300. Sacrosanctum Concilium (2001). *Vatikano II Susirinkimo nutarimai.* Vilnius. Aidai.
301. *Sacrum i cultura.* (2002). Chrzescijanskie korzenie przyszlosci. Materialy Kongresu Kultury Chrzescijanskiej. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwerytetu Lubelskiego.
302. Sanson, V. (2002). *La musica nella liturgija*. Padova: Edizioni Messaggero Padova.
303. Schinella, I. (2004). Fondatione e lettura teologica della pietà popolare. Red. Sodi, M., La Torre, G. *Pietà popolare e liturgija*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana.
304. Schönborn, C. (2011). *Suradom gailestingumą. Dieviškojo gailestingumo slėpinys*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
305. Schrettle, A. (1996). Muzika ir religija. *Religijos pedagogika 3*. Pagalbinė medžiaga mokymo planui ir pamokoms. Mokykla ir ugdymas. Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla.
306. Selmistraitienė, D. (1999). *Religija ir psichologijos praktika*. LKMA XVIII suvažiavimo medžiaga. Vilnius.
307. Semeniuk, E. A. (2002). *Rodzina miejscem nowej ewangelizacji.* Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
308. Sequeri, P. (2005). *Musica e mistica. Percorsi della stroia occidentale delle pratiche estetiche e riligiose.* Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
309. Sezemanas (1970). Estetika. Vilnius: Mintis.
310. Siegel, S. (1956). *Nonparametric Statistics for the Behavioral Sciences.* New York: McGraw-Hill Book Company, INC.
311. *Słownik katechetyczny* (2007). Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
312. Snyder, S. (1996). Integrate with Integrity. *Art Education*.
313. Sobeczko, H. J. (2004). Liturgija – pobożność ludowa – religijność ludowa – folklor religijny. Red. Pierskala, R., Smolińska, R. *Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydzialu Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
314. Socha, P. (red.). (2000). Duchowy rozwoj czlowieka. *Stadialne koncepcje rozwoju w ciagu życia*. Krakow: Wysawnicrwo UJ.
315. Sochoń, J. (2008). *Religia jako odpowiedź*. Kraków: Fronda.
316. Sorentino, D. (2005). Musica per la liturgija. Situazione e prospettive. *NOTITIAE*, Nr. 467-468. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
317. Sorge, B. (1998). *Kalbant apie garbinimą*. Vilnius: Tikėjimo žodis.
318. Sovernigo, G. (1993). *Religione e persona. Psichologia dell'resperienza religioza*. Bologna: EDB.
319. Sovernigo, G. (2002). *Educare alla fede. Come elaborare un progetto*. Bologna: EDB.
320. Spilka, B. (2005). Religious Practice, Ritual, and Prayer. Kn. R. Paloutzian, C. Park (red.) *Handbook of the psychology of religijon and spirituality.* New York: Guilford Press.
321. Spilka, B., Hood, R. Hunsberger, W., Gorsuch, R. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach*. New York: Guilford Press.
322. Stasiulevičiūtė, S., A. (2009). Dėkingumo ugdymo reikšmė evangelizacijai. *Sielovados, Kultūros ir mokslo sankirtos*. *Tiltai, priedas 40*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
323. Stumbra, S. (2007). Muzika katalikiškose liaudies pamaldumo formose Lietuvoje. *Krikščionybės ir kultūros paralelės. Tiltai, priedas 36*.

324. Stumbra, S. (2011). Šermenų apeigos Žemaitijoje: tradicijos ir modernumo problematika. *Res Humanitarine,* IX. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
325. Subačius, P. (1999). *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai.
326. Szulakiewicz, M. (2008). *Religia i czas*. Torun: Wydawnictwo Naukowe Universitetu Mikolaja Kopernika.
327. Šalkauskis, S. (1991). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
328. Šalkauskis, S. (1992). *Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos*. I knyga. Vilnius: Leidybos centras.
329. *Šeima, santuoka ir de facto gyvenimo sąjungos* (2000).[interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-05]. Popiežiškoji šeimų taryba. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/seima-santuoka-de-facto.html.
330. Šerpytytė, R. (2003). *Religija ir filosofija*. Vadovėlis XI klasei. Vilnius: Tyto Alba.
331. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Talijūnienė, P. (2006). *Šiuolaikinės didaktikos pagrindai*. Vilnius: Technologija.
332. *Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos* (2000). Sudarė V. Matonis. Vilnius: Enciklopedija.
333. Šv. Tomas Akvinietis. (1999 a). *Suma prieš pagonis*. Pirmoji knyga. Vilnius: Logos.
334. Šv. Tomas Akvinietis. (1999). *Suma prieš pagonis.* Antroji knyga. Vilnius: Logos.
335. *Šventasis Raštas* (2009). Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
336. *Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje* (2000). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-05]. Prieiga per internetą: http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2000/documents/rc_seg-st_20000505_santa-sede-lituania-cultura_lit.html.
337. *Tarptautinių žodžių žodynas* (2007). Vilnius. Žodynas.
338. Tatala, M. (2008). Odbiór symboli religijnych przez młodzież. Lublin: Wydawnictwo KUL.
339. *Teologia pastoralna nauką w służbie Nowej Ewangelizacji* (2010). Lublin: Wydawnyctwo KUL.
340. *The Penguin Dictionary of Psychology* (2009). USA: Peguin reference library.
341. Thomas Aquīnus. (1998). *Žmogaus veikla dorovės požiūriu: teologijos suma*. I–II. Vilnius: Logos.
342. Tijūnėlienė, O. (2003). *Katalikiškoji Lietuvos edukologija: integralumo linkmė (1918–1940).* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
343. Tijūnėlienė, O. (2009). *Žmogaus pašaukimas – tapti žmogumi*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
344. Tillich, P. (1994). *Pytanie o Nieuwarunkowanie. Pisma z filozofii religini.* Krakow: ZNAK
345. Tokarski, S. (2006a). Dojrzalosc religijna. *Podstawowe zagadnienia psychologii religini.* Praca zbiorowa pod red. Stanislawa Glaza. Krakow: Wydawnictwo WAM.
346. Tokarski, S. (2006). *Zarys poszukiwań genezy religini*. *Podstawowe zagadnienia psychologii religini.* Praca zbiorowa pod red. Stanislawa Glaza. Krakow: Wydawnictwo WAM.
347. Tomka, M., Zulehner, P. M. (2000). *Religion in gesellschaftlichen Kontext Ost (Mittel) Europas*. Wien: Pastorales Forum.
348. Toriello, F. (2001). *Per una didactiica dell'insegnamento della religione. Orientamenti proposte e materiali*. Torino: Editrice Elledici.
349. Trenti, Z. (1999). *L'esperienza religioza.* Torino: Editrice Elledici.
350. Trenti, Z. (2000). *Educare alla fede. Saggio di pedagogia religiosa*. Torino: Editrice Elledici.
351. Trenti, Z. (2003). *La fede dei giovani. Linee di un progetto di maturazione alla fede dei giovani*. Roma: Editrice Elledici.
352. Trimakas, K. A. (1998). *Tikint bręsti*. Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla.
353. Trimakas, K. A. (2002a). *Jaunimas. Patirtis ir įžvalgos*. Pirmoji dalis. Sąlyčiai su paslaptimi. Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla.
354. Trimakas, K. A. (2002b). *Žmogaus aukščiausi skrydžiai*. Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla.
355. Trimakas, K. A. (2002). *Asmenybės raida gyvenime*. Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla.
356. Trimakas, K. A. (2003). *Jaunimas apie tėvą ir motiną*. Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla.
357. Tullio Altan, C., Massenzio, M. (1988). *Religioni, Simboli, Società. Sul fondamento umano dell'esperienza religiosa*. Milano: Feltrinelli.
358. Ubbiali, S., (2001). *Teologia delle religioni e liturgia*. Padova: Edizioni Messaggero Padova.
359. Uchnast, Z. (1977). Psychologiczne aspekty motywacji religijnego zachowania. *Częstochowskie Studia Teologiczne.* 5.
360. Vaičiūnas, V. S. (2006). Šeimų pastoracijos problemos Lietuvoje. *SOTER,* 9 (37). Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
361. Vaišnora, J. (1958). *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma: Fausto Failli.
362. Vaitekūnas, S., Raudeliūnienė, I. (2006). Šeima ir jos transformacija XXI amžiaus pradžioje. *Tiltai*. Priedas, 31. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla.
363. Vaitoška, G. (2003). *Krikščioniškosios dinaminės psichoterapijos paradigma*. LKMA XVIII suvažiavimo darbai. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
364. Vaitoška, G. (2007). *Lengvas gyvenimas*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
365. Valackienė, A., Mikienė, S. (2010). *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas. Technologija.
366. Vasiliauskas, R. (2006). *Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia).* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
367. *Vatikano II Susirinkimo nutarimai* (2001). Vilnius: Aidai.
368. Velasco, J. M. (2003). *Įvadas į religijos fenomenologiją*. Vilnius: Katalikų pasaulis.

369. Verbylaitė, D. (2006). *Dvasingumas ir jo ugdymo galimybes universitete*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
370. *Vidurinio ugdymo bendrosios programos* [interaktyvus] [žiūrėta 2013-10-12]. Prieiga per internetą: http://www.upc.smm.lt/veikime/turinys/.
371. Virbalas, L. (2008). Kristologinio pamaldumo raida. *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Sapnų sala.
372. Vydūnas (2011). *Sąmonė (sąmoningumas ir nesąmoningumas): žvilgsniai į gyvenimo esmę.* Kaunas: Jūsų flintas.
373. Vydūnas (1997). Kaip lietuviai dainuoja liaudies dainas. *Ramuva,* 3. Kaunas.
374. Vyšniauskaitė, A., Kalnius, P., Paukštytė-Šaknienė, R. (2008). *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.
375. Vorgrimler, H. (2003). *Naujasis teologijos žodynas*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
376. Walesa, Cz. (1998). Struktura religijnosci czlowieka. Analiza psychologiczna. *Zestyty Naukowe KUL,* 41, 3–4. Lublin: Wydawstwo KUL.
377. Walesa, Cz. (2005). *Rozwoj religijnosci czelowieka*. T. 1. Dziecko. Lublin: Wydawstwo KUL.
378. Walesa, Cz. (2006). Rozwoj religijnosci czlowieka. Glaz, W. S. (red.). *Postowawe zagadnienia psychologii religii*. Krakow: WAM.
379. Waloszek, J. (1997). *Teologia muzyki. Wspolszcesna mysli teologizcna o myzyce*. Opole: Drukarnia Wydawnictwa Św. Krzyża w Opolu.
380. Wysocka, E. (2010). Religojność młodego pokolenia jako podstawa autokreacji i obrony prezed zagrożeniami rozwojowymi. *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy.* Kraków: NOMOS.
381. Wojtyła, K. (1994). *Meilė ir atsakomybė*. Vilnius: Alka.
382. Wojtyła, K. (1997). *Asmuo ir veiksmas*. Vilnius: Aidai.
383. Zasimauskas, L. (2006). Šeima ir krikščioniškoji kultūros tradicija. *Tiltai*. Priedas, 31. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla.
384. Zdybicka, Z., J. (2006). *Człowiek i religija*. Lublin: Polskie towarzystwo Tomasza z Akwinu.
385. Ziemiański, S. (2011). *Filosoficzne poznanie Boga*. Kraków: PETRUS.
386. Zuccari, G. (2004). *L'insegnamento della religione Cattolica. Aspetti psicopedagogici e strategie metodologico-didattiche*. Torino: Editrice Elledici.
387. Zwolinski, A. (2006). Zanik rodiny? Nowe wyzwania duszpasterskie. *Polonia Sacra*, 18(62). Kraków: Papieska Akademija teologiczna w Krakowie.
388. *Žmogaus lytiškumo tiesa ir prasmė: auklėjimo šeimoje gairės* (1995). Popiežiškoji šeimos tarnyba [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-05]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/zmogaus_lytiskumo.html
389. Žukauskienė, R. (1998). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
390. Абдуллин, Э. Б., Николаева, Е. В. (2007). Отечественная философия музыкального образования: сущность и направленность. *Методология педагогики музыкального образования*. Москва.
391. Астапов, С. (2007). *Конфессиональная и культурно-традиционная составляющие религиозной идентичности в современном обществе* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-02]. Prieiga per internetą: http://www.e-religions.net/2007/reports/astapov.htm
392. Волков, Г. Н., (1999). *Етнопедагогика*. Москва: Академия.
393. Галахов, И. (2008). *Религиоведение*. Москва: Фонд ИВ.
394. Изард, К. Э. (2006). *Психология Эмоций*. СПб.: Издательский Дом „Питер".
395. Ингарден, Р. (1962). *Исследования по эстетике.* Москва: Издательство иностранной литературы.
396. Копанев, В. Н. (2001). *Социально-организационная роль религии в культурах традиционного типа* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-02]. Prieiga per internetą: http://anthropology.ru/ru/texts/kopanev/modern_30.html
397. Медушевский, В., В. (2001). *Концепция. Духовно-нравственное воспитание средствами искусства*. Минск.
398. Назайкинский, Е. В. (1972). *О психологии восприятия музыки.* Москва: Музыка.
399. Оллпорт, Г. (1998). *Личность в психологии*. М.; СПб.
400. Склярова, Т. В., Янушкявичене, О. Л. (2006). *Возрастная педагогика и психология*. Москва.
401. Смирнов, А. В. (2007). *Курс истории религий.* Москва: Фонд ИВ.
402. Стефаненко, Т. Г. (2009). *Етнопсихология*. Москва: Аспект пресс.
403. Сучкова, О. В. (2009). *Социально-психологические аспекты религиозности молодежи в контексте психологической безопасности.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук Санкт-Петербург.
404. Тест-анкета «Эмоциональная направленность» (Б. И. Додонов) / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. И. Б. Дерманова. СПб., 2002. С. 132-134.
405. Трубдин, Н. Г. (2004). *Духовная музыка*. Смоленское областное книжное издателъство «СМЯДЫНЪ».
406. 2002–2004 metų lauko ekspedicijų medžiaga iš apklausos anketų „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliai „Kalnai" / Asmeninis Sauliaus Stumbros archyvas (2004). Klaipėda.
407. 2006–2008 metų lauko ekspedicijų medžiaga iš apklausos anketų „Apeiginis giedojimas" / Asmeninis Sauliaus Stumbros archyvas (2008). Klaipėda.

PRIEDAI

1 priedas

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS MOKSLO KRYPTIES DOKTORANTŪRA

GIMNAZIJOS III KL. MOKINIAMS

Jaunas žmogau! *Tirdami mokinių katalikiškojo religingumo ugdymo būklę Lietuvos gimnazijose, maloniai kreipiamės į Tave, prašydami užpildyti šią anketą. Tyrimą atlieku aš, kun. Saulius Stumbra, Klaipėdos universiteto Edukologijos doktorantas.*

Tavo mokykla ir klasė buvo pasirinkta atsitiktinės atrankos būdu iš visų Lietuvos gimnazijų registro.

Anketą užpildyk šiuo būdu: pirmiausia atidžiai perskaityk anketos klausimą. Daugumai klausimų yra pateikti atsakymai. Juos perskaityk ir išsirinkęs (-usi) labiausiai sau tinkamą atsakymą pažymėk jį.

Labai Tavęs prašome: į anketos klausimus atsakyk atvirai, apgalvotai ir nuoširdžiai. Atkreipiame dėmesį į tai, jog anketoje pareikšta Tavo nuomonė nebus viešai skelbiama, atsakymai bus panaudoti tik mokslinės praktikos tikslais. Garantuojame Tavo pateiktų duomenų konfidencialumą. Anketa anoniminė – nei vardo, nei pavardės nereikia rašyti. Dėkojame, kad sutikai dalyvauti šioje apklausoje ir tikimės Tavo pagalbos ir supratimo.

ANKETA

1. BENDRIEJI DUOMENYS

(Žymėjimo pavyzdys – **X***)*

1.1. Kokia yra Tavo gimnazijos vieta?

- □ Didmiestis *(pvz., Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)*
- □ Rajono centras
- □ Miestas *(išskyrus didmiestį, rajono centrą)*
- □ Miestelis (kaimo vietovė)

1.2. Kokia yra Tavo gyvenamoji vieta?

- □ Didmiestis *(pvz., Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)*
- □ Rajono centras
- □ Miestas *(išskyrus didmiestį, rajono centrą)*
- □ Miestelis (kaimo vietovė)

1.3. Kas Tu?

- □ Mergina (mot.)
- □ Vaikinas (vyr.)

1.4. Ar Tu esi krikštytas (-a)?

- □ Taip
- □ Ne
- □ Nežinau

1.5. Ar Tu esi priėmęs (-usi) Pirmąją Komuniją?

- □ Taip
- □ Ne
- □ Nežinau

1.6. Ar esi priėmęs (-usi) Sutvirtinimo sakramentą?

- □ Taip
- □ Ne
- □ Nežinau

1.7. Kokiai religinei bendruomenei priklausai?

- □ Katalikų
- □ Ortodoksų (stačiatikių)
- □ Evangelikų liuteronų
- □ Evangelikų reformatų
- □ Kita *(parašyti)*
- □ Nežinau

2. TAVO PASIRINKTI DORINIO UGDYMO DALYKAI

(*Žymėjimo pavyzdys* – X)

2.1. Kokį dorinio ugdymo dalyką šiais mokslo metais esi pasirinkęs (-usi)?

- □ Tikybą
- □ Etiką

2.2. Prisimink ir pažymėk, kokį dorinio ugdymo dalyką rinkaisi nuo I klasės iki šių metų?

Dalykas	*Klasė*										
	I kl.	*II kl.*	*III kl.*	*IV kl.*	*V kl.*	*VI kl.*	*VII kl.*	*VIII kl.*	*I gimnaz. kl.*	*II gimnaz. kl.*	*III gimnaz. kl.*
Tikyba											
Etika											

2.3. *(Atsakyti tik pasirinkusiems tikybą.)* **Kodėl Tu pasirinkai tikybą? Įvertink žemiau pateiktas galimas pasirinkimo priežastis pagal tai, kiek jos Tau asmeniškai tinka** (*pvz., „Labai svarbu“, „Svarbu“ ar pan.*).

Eil. Nr.	*Tikybos dalyko pasirinkimo priežastys*	*Priežasties svarbumas*						
		Labai svarbu	*Svarbu*	*Daugiau svarbu negu nesvarbu*	*Neturiu nuomonės*	*Daugiau nesvarbu negu svarbu*	*Nesvarbu*	*Visai nesvarbu*
1.	**Man patinka šis dalykas**							
2.	**Pataria tėveliai / seneliai**							
3.	**Lanko draugai (-ės)**							
4.	**Pataria klasės auklėtojas / mokytojai**							
5.	**Tikiu į Dievą**							
6.	**Noriu visapusiškai išsilavinti**							
7.	**Noriu sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią**							
8.	**Noriu pagilinti savo tikėjimą į Dievą**							
9.	**Reikalaujama: ragina tėveliai / seneliai**							
10.	**Tai bus naudinga tolesniam mano gyvenimui**							
11.	**Patinka mokytojo/jos pamokos**							
12.	**Įdomu**							
13.	**Kita** *(parašyti).....*							

2.4. *(Atsakyti tik pasirinkusiems etiką.)* **Jeigu pasirinkai etiką, pabandyk nurodyti, kodėl?** *(parašyk 3–4 priežastis)*

.....

.....

.....

Dėmesio! Tolesni klausimai – VISIEMS

3. INDIVIDUALUS RELIGINGUMAS

Religingumas – žmogaus sąmonėje, elgesyje pasireiškianti religijos įtaka, jo dalyvavimas religinio gyvenimo apraiškose
Tai: 1) religinės žinios ir įsitikinimai; 2) religinio tikėjimo išgyvenimas jausmais, emocijomis; 3) religinio tikėjimo paveiktas elgesys, veikla
Tikėjimas į Dievą – krikščioniškojo religingumo pamatas

(*Žymėjimo pavyzdys* – X)

3.1. Kokie Tavo religiniai įsitikinimai?

- □ Esu tikintis į Dievą
- □ Abejojantis savo tikėjimu
- □ Netikintis į Dievą
- □ Neturiu nuomonės

3.2. Kas Tavo šeimoje yra tikintys į Dievą? *(gali pažymėti kelis Tau tinkamus atsakymus).*

- □ Mama
- □ Tėtis
- □ Seneliai
- □ Broliai / seserys
- □ Niekas netiki
- □ Nežinau

3.3. Kaip manai, kas turi svarbiausią įtaką jauno žmogaus tikėjimo į Dievą stiprinimui? (*sunumeruok eilės tvarka nuo 1 iki 3, kur 1 – mažiausiai svarbus, 3 – daugiausia svarbus)*

- □ Šeima
- □ Bažnyčia
- □ Mokykla
- □ Kita *(parašyk)*.....

3.4. Kokią įtaką Tavo religiniams įsitikinimams daro šeimos (Tavo tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdys?

- □ Labai svarbią
- □ Svarbią
- □ Vidutiniškai svarbią
- □ Nesvarbią
- □ Labai nesvarbią
- □ Jokios nedaro
- □ Nežinau

3.5. Jeigu Tave paprašytų išvardyti 10 Dievo įsakymų, ar galėtum tai padaryti?

- □ Taip, tiksliai juos išvardyčiau
- □ Taip, bet išvardyčiau juos netiksliai, savais žodžiais
- □ Manau, kad neprisiminsiu visų jų
- □ Visai jų nežinau

3.6. Žemiau pateiktus teiginius įvertink balais pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka

Balų reikšmė: **1** *– visiškai nesutinku;* **2** *– nesutinku;* **3** *– labiau nesutinku negu sutinku;* ***4 –*** *sunku atsakyti;* ***5*** *– labiau sutinku negu nesutinku;* ***6*** *– sutinku;* ***7*** *– visiškai sutinku*

Eil. Nr.	*Teiginiai*	*Balai*						
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1.	**Aš tikiu į Dievą**							
2.	**Aš tikiu, jog egzistuoja dvasios**							
3.	**Aš tikiu, jog viskas priklauso nuo Dievo valios**							
4.	**Aš atleidžiu tiems, kurie man daro bloga**							
5.	**Aš tikiu horoskopais, astrologinėmis pranašystėmis**							
6.	**Aš tikiu, jog yra velnias (blogio dvasia)**							
7.	**Aš tikiu, jog Dievas yra pasaulio Kūrėjas**							
8.	**Aš išgyvenu dvasinį pakilimą bažnyčioje, nes tai vieta, kur ypač jaučiamas Dievo poveikis**							
9.	**Jei su manimi pasielgė blogai, manau, jog atsakysiu tuo pačiu**							
10.	**Aš tikiu magijos veiksmingumu**							
11.	**Man nepriimtina blogiu atsakyti į blogį**							
12.	**Aš tikiu pragaro ir amžinos kančios jame**							

	buvimu							
13.	**Aš pripažįstu raganų ir burtininkų buvimą**							
14.	**Tikėjimas į Dievą padeda žmogui nugyventi gražų ir gerą gyvenimą**							
15.	**Pasaulio pabaiga bus tokia, kokią skelbia krikščionybė**							
16.	**Aš tikiu, jog yra rojus – amžino gėrio vieta**							

Prašome užbaigti sakinius (3.7–3.9 klausimai)

3.7. Mano supratimu, religija – tai...*(parašyk savo nuomonę)*.....
.....

3.8. Religija žmogui reikalinga todėl, kad... *(parašyk savo nuomonę)*
•.....
.....

3.9. Dievas – tai... (*parašyk savo nuomonę)*.....
.....

Dėmesio! Jeigu save laikai tikinčiu į Dievą, tolesni klausimai – Tau. Jei laikai save netikinčiu, pereik prie 3.21

3.10. Kaip seniai esi tikintis (-i) į Dievą? *(parašyk*).....

3.11. Ką Tau teikia religija, tikėjimas į Dievą? *(parašyk)*.....

3.12. Kas turėjo įtakos Tavo religiniam tikėjimui? *(gali pažymėti kelis Tau tinkamus atsakymus)*

- □ Aš pats / pati
- □ Šeima
- □ Draugai
- □ Gyvenimo išbandymai
- □ Mokykla
- □ Bažnyčia
- □ Masinės informacijos priemonės (spauda, radijas, televizija ir pan.)
- □ Nežinau
- □ Kita *(parašyti)* …….....

3.13. Kiek Tavo gyvenime svarbus tikėjimas į Dievą? *(apibrauk tai išreiškiantį skaičių, kur 10 yra labai svarbus, o 1 – visiškai nesvarbus)*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3.14. Aš manau, jog esu:

- □ Labai religingas (-a);
- □ Religingas (-a);
- □ Labiau religingas (-a) negu ne;
- □ Neturiu nuomonės
- □ Labiau nereligingas (-a) negu taip
- □ Nereligingas (-a)
- □ Visiškai nereligingas (-a)

3.15. Kaip dažnai Tu lankaisi bažnyčioje?

- □ Kartą per savaitę
- □ Kelis kartus per mėnesį

□ Kelis kartus per metus (pvz., šv. Kalėdos, šv. Velykos ir kt.)
□ Kartą per metus ar rečiau
□ Niekada, nes.....

3.16. Kaip dažnai Tu eini išpažinties?
□ Kelis kartus per mėnesį
□ Kartą per mėnesį
□ Kelis kartus per metus (pvz., šv. Kalėdos, šv. Velykos ir kt.)
□ Kartą per metus ar rečiau
□ Niekada, nes.....

3.17. Kaip dažnai Tu meldiesi?
□ Kasdien
□ Retkarčiais:
□ Nelaimei ištikus, ligoje, netektyje
□ Prieš egzaminą ar kt. man svarbius įvykius
□ Džiaugsme
□ Kita (parašyti)…….....
□ Niekada nesimeldžiu, nes.....

3.18. Kokiai priklausai religinei ar bažnytinei organizacijai? *(gali pažymėti kelis Tau tinkamus atsakymus)*
□ Ateitininkams
□ Skautams
□ Maltos ordinui
□ Kita *(parašyk)*.....
□ Niekam nepriklausau

3.19. Ar dažnai savo religinio tikėjimo praktikoje patiri šiuos išgyvenimus? Įvertink žemiau pateiktus išgyvenimus pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka. Trūkstamus, Tavo nuomone, išgyvenimus įrašyk į tuščias skiltis ir taip pat įvertink (*žymėjimo pavyzdys* – X).

Eil. Nr.	*Išgyvenimai*	*Išgyvenimų dažnumas*					
		Labai dažnai	*Dažnai*	*Kartais*	*Retai*	*Labai retai*	*Niekada*
1.	**Džiaugsmo**						
2.	**Nuostabos**						
3.	**Liūdesio**						
4.	**Susidomėjimo**						
5.	**Meilės**						
6.	**Pykčio**						
7.	**Nerimo**						
8.	**Baimės**						
9.	**Gėdos**						
10.	**Kaltės**						

3.20. Kaip apibūdintum religingą žmogų? (*parašyk bent 3–4 bruožus*)
.....
.....
.....

Dėmesio! Jei save laikai netikinčiu į Dievą, 3.21–324 klausimai – Tau

3.21. Ar seniai esi netikintis (-i)? *(parašyk)*.....
3.22. Kas turėjo įtakos Tavo netikėjimui? *(parašyk)*.....
3.23. Kartais netikintieji pajaučia Dievo buvimą. Ar Tau taip yra buvę? Jei taip, kokiais atvejais? (*parašyk)*.....

3.24. Kaip apibūdintum religingą žmogų? (*parašyk bent 3–4 bruožus*).....
.....
.....

Dėmesio!
4 skyriaus klausimai – visiems

4. RELIGINĖ MUZIKA IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS

Religinė muzika – muzika, susijusi su religinėmis apeigomis ir sukurta religine intencija. Jai priskiriama visa bažnytinė muzika ir specialioms religinėms praktikoms (t. p. liaudiškojo pamaldumo) skirta muzikinė kūryba bei muzikinė veikla

Liaudiškasis pamaldumas – asmeninis ar bendruomeninis Dievo garbinimas. Tai specialios religinės praktikos, kurios gyvuoja šalia bažnytinių apeigų ir reiškiasi konkrečiai tautai būdingomis priemonėmis: muzika, giesmėmis, apeigomis ir kt. (žr. 4.3), t. y. įkultūrinta religija

(*Žymėjimo pavyzdys* – X)

4.1. Ar sutinki su teiginiu, kad religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui?

□ Sutinku □ Nevisiškai sutinku
□ Nesutinku □ Neturiu nuomonės

4.2. Žemiau pateiktus teiginius, nusakančius galimą religinės muzikos poveikį Tavo ugdymuisi, įvertink pagal tai, kiek jie Tau asmeniškai tinka *(pvz., „visiškai sutinku“, „sutinku“... „nesutinku“ ar kt.).* **Trūkstamus, Tavo nuomone, teiginius įrašyk ir įvertink juos.**

Eil. Nr.	*Teiginiai* ***Religinė muzika (jos klausymasis, asmeninis dalyvavimas atliekant muziką, pvz., giedojimas ar kt.). man sudaro galimybes:***	*Visiškai sutinku*	*Sutinku*	*Labiau sutinku, negu nesutinku*	*Nežinau*	*Labiau nesutinku, negu sutinku*	*Nesutinku*	*Visiškai nesutinku*
1.	**Įgyti žinių apie Dievą**							
2.	**Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką**							
3.	**Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis**							
4.	**Stiprinti tikėjimą į Dievą: muzika – tai kelias Dievo link**							
5.	**Šlovinti bei garbinti Dievą**							
6.	**Melstis giesme**							
7.	**Patirti Dievo Žodžio įtaigą**							
8.	**Savo mintis ir elgesį kreipti į gėrį**							
9.	**Ugdytis šventumą ir dorą**							
10.	**Ugdytis meilę artimui, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą**							
11.	**Tiesiog pabūti gėrio aplinkoje**							
12.	**Suprasti, išgyventi, vertinti žmonių, savęs grožį**							
13.	**Atskleisti sau Dievo grožį kaip tobulybės, absoliučios išminties,**							

	dvasinės šviesos šaltinį							
14.	**Gėrėtis religinių apeigų puošnumu, jų grožiu**							
15.	**Tiesiog pabūti grožio aplinkoje**							
16.	**Patirti dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą**							
17.	**Geriau įsijausti į religines apeigas**							
18.	**Pajausti Dievo artumą**							
19.	**Atitrūkti nuo vienatvės**							
20.	**Ugdytis bendruomeniškumo jausmą**							
21.	**Pajausti vienybę su religinių apeigų dalyviais**							
22.	**Pajausti malonumą, atsipalaidavimą, pailsėti**							
23.	**Nusiraminti, pakelti nuotaiką, pagerinti sveikatą**							
24.	**Medituoti**							
	Kita *(įrašyti)*							

4.3. Ką girdėjai giedant? *(Pažymėk kelis sau tinkamus atsakymus)*

- □ Rarotus (advento metas)
- □ Kryžiaus kelius
- □ Žemaičių Kalvarijos kalnus
- □ Graudžius verksmus
- □ Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija)
- □ Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija)
- □ Laidotuvių ir šermenų giesmes
- □ Nieko negirdėjau

4.4. Ką Tau pačiam (-iai) teko giedoti? *(Pažymėk kelis sau tinkamus atsakymus)*

- □ Rarotus (advento metas)
- □ Kryžiaus kelius
- □ Žemaičių Kalvarijos kalnus
- □ Graudžius verksmus
- □ Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija)
- □ Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija)
- □ Laidotuvių ir šermenų giesmes
- □ Nieko negiedojau

4.5. Ar giedama Tavo šeimoje? *(Pažymėk kelis sau tinkamus atsakymus)*

- □ Rarotai (advento metas)
- □ Kryžiaus keliai
- □ Žemaičių Kalvarijos kalnai
- □ Graudūs verksmai
- □ Gegužinės pamaldos (giedama Švč. M. Marijos litanija)
- □ Birželinės pamaldos (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija)
- □ Laidotuvių ir šermenų giesmės
- □ Nieko negiedama

4.6. Ar Tau patinka giedoti ?

- □ Labai patinka
- □ Patinka
- □ Neturiu nuomonės
- □ Nepatinka
- □ Labai nepatinka, nes....

4.7. Ar Tu esi giedojęs (-usi) chore?

- □ Taip
- □ Ne

4.8. Ar sutinki su teiginiu, jog šiandien jaunam žmogui reikalinga pažinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas bei jų tradicijas (žr. 4.3.–4.5). Parašyk, kodėl?

□ Sutinku □ Nevisiškai sutinku
□ Nesutinku □ Neturiu nuomonės

.....
.....

5. Prašome atlikti šį testą:

Užduotis reikia atlikti šia tvarka:

1. Atidžiai perskaityk žemiau pateiktą galimų malonių išgyvenimų, sąrašą. (Žr. „Emocinių išgyvenimų,aprašas“). Jų iš viso yra 10. Išrink vieną iš jų – tą, kurį labiausiai Tau patinka patirti religinio tikėjimo praktikoje. Apačioje pateiktoje lentelėje „Atsakymai“ užrašyk jo numerį. Jeigu esi visiškai tikras(a) savo pasirinkimo teisingumu, apvesk jį skritulėliu.

2. Likusius numerius toje pat lentelėje į dešinę išdėstyk pirmenybės išgyvenimams teikimo mažėjimo tvarka, kurią Tu teiki vienam išgyvenimui prieš kitą.

Pavyzdžiui: 2, 8, 3, 5, 1, 6, 2, 4, 7, 10 (jeigu nesi tikras, jog į pirmąją vietą pastatei patį tinkamiausią Tau emocinį išgyvenimą, apvesti skritulėliu jo nebūtina.

EMOCINIŲ IŠGYVENIMŲ APRAŠAS

Eil. Nr.	*Išgyvenimai*
1.	**Žavėjimasis iki šiol nepatirtu emociniu įspūdžiu, išgyvenimu paslaptingo, dieviško, iki tol man nežinoto jausmo.**
2.	**Džiaugsmingas jaudulys nuo to, kas išmokta, pasiekta ir noras patirti, pasiekti dar daugiau. Pasitenkinimas dėl to, kad įspūdžių bus dar daugiau, nesiekiant praktinės naudos.**
3.	**Džiugesys, pakili būsena, susižavėjimas dėl to, kad tai, kas vyksta einasi gerai, kad pasiekiama gerų rezultatų.**
4.	**Pasitenkinimas tuo, kad galiu įrodyti savo vertę prieš kitus, kurie domisi mano veikla, pasididžiavimas, dvasinis pakilumas.**
5.	**Man linksma ir gera nuo to, kad mano veikla teikia pramogą, čia aš mėgaujuosi, nerūpestingai, saugiai leidžiu laiką, pailsiu.**
6.	**Džiaugsmo ir pasitenkinimo jausmas, kai galiu padaryti kažką gero man brangiems žmonėms (tėveliams, artimiesiems, mokytojams, ar kt.).**
7.	**Suinteresuotumo, malonumo jausmas; džiaugsmas ir gilus pasitenkinimas išmokstant naujo, įgyjant naujų žinių, susipažįstant su tuo, kas patvirtina mano lūkesčius.**
8.	**Pasitenkinimas, pakilumas įveikus savo neryžtingumą, baimę, bendravimo su kitais sunkumus, nedrąsą.**
9.	**Džiaugsmas, gera nuotaika dėl draugystės ir tarpusavio supratimo, bendraujant su draugais, su kitais bendraamžiais bei bendruomene**
10.	**Pasitenkinimo, džiugesio bei pakilumo jausmas nuo grožio bei gėrio, nuo darnos mane supančioje religinėje aplinkoje.**

ATSAKYMAI

Atsakymų numeriai									

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU UŽ ATSAKYMUS!

Kun. Saulius Stumbra, Klaipėdos universiteto Edukologijos doktorantas

2 priedas

Lietuvos gimnazijų, atrinktų tyrimui „Katalikiškojo religingumo ugdymas“,

SĄRAŠAS

1. Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija
2. Kauno Jono Jablonskio gimnazija
3. Klaipėdos „Vėtrungės“ gimnazija
4. Šiaulių Didždvario gimnazija
5. Panevėžio „Minties“ gimnazija
6. Birštono gimnazija
7. Skuodo Pranciškaus Žadeikio gimnazija
8. Marijampolės Sūduvos gimnazija
9. Rokiškio „Romuvos“ gimnazija
10. Joniškio „Aušros“ gimnazija
11. Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazija
12. Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazija
13. Utenos „Saulės‘ gimnazija
14. Švenčionių Zigmo Žemaičio gimnazija
15. Alytaus rajono Simno gimnazija
16. Kauno rajono Garliavos Juozo Lukšos gimnazija
17. Gargždų „Vaivorykštės“ gimnazija
18. Vilkaviškio rajono Kybartų Kristijono Donelaičio gimnazija
19. Panevėžio rajono Raguvos gimnazija
20. Naujosios Akmenės Ramučių gimnazija
21. Tauragės rajono Skaudvilės gimnazija
22. Telšių r. Varnių Motiejaus Valančiaus gimnazija
23. Zarasų rajono Dusetų Kazimiero Būgos gimnazija
24. Švenčionių r. Švenčionėlių gimnazija
25. Lazdijų rajono savivaldybės Seirijų Antano Žmuidzinavičiaus gimnazija
26. Kauno rajono Domeikavos gimnazija
27. Skuodo rajono Mosėdžio gimnazija
28. Panevėžio rajono Velžio gimnazija
29. Akmenės rajono Papilės Simono Daukanto gimnazija
30. Mažeikių rajono Viekšnių gimnazija
31. Ignalinos rajono Vidiškių gimnazija
32. Trakų r. Rūdiškių gimnazija
33. Skuodo rajono Ylakių gimnazija
34. Šilutės r. Žemaičių Naumiesčio gimnazija
35. Viešoji įstaiga Alytaus šv. Benedikto gimnazija

3 priedas

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS MOKSLO KRYPTIES DOKTORANTŪRA

GIMNAZIJOS 3 KL. TIKYBOS MOKYTOJAMS

ANKETA

KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMAS ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE

Mielas Mokytojau, tirdami katalikiškojo religingumo ugdymo Lietuvos gimnazijose situaciją, maloniai kreipiamės į Jus, prašydami užpildyti šią anketą. Tyrimą atlieku aš, kun. Saulius Stumbra, Klaipėdos universiteto Edukologijos doktorantas.

Atkreipiame dėmesį į tai, jog anketoje pareikšta Jūsų nuomonė nebus viešai skelbiama, atsakymai bus panaudoti tik mokslinės praktikos tikslais. Garantuojame pateiktų duomenų konfidencialumą. Anketa anoniminė – nei vardo nei pavardės nereikia rašyti.

Dėkojame, kad sutikote dalyvauti šioje apklausoje ir tikimės Jūsų pagalbos ir supratimo.

1. BENDRIEJI DUOMENYS

(Žymėjimo pavyzdys – X)

1.1. Kokia yra Jūsų gimnazijos vieta?

- □ Didmiestis *(Pvz., Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)*
- □ Rajono centras
- □ Miestas *(išskyrus didmiestį, rajono centrą)*
- □ Miestelis (kaimo vietovė)

1.2. Jūsų lytis

- □ Moteris
- □ Vyras

1.3. Koks Jūsų, kaip tikybos mokytojo, darbo stažas?

- □ 1 – 5 m.
- □ 5 – 10 m.
- □ 10 – 15 m.
- □ 15 – 20 m.
- □ Daugiau

1.4. Kokia dabartinė Jūsų kvalifikacinė kategorija?

- □ Mokytojas
- □ Vyr. mokytojas
- □ Mokytojas metodininkas
- □ Mokytojas ekspertas

1.5. Kaip Jūs patenkintas (-a) savo pasirinkta tikybos mokytojo profesija?

- □ visiškai patenkintas (-a)
- □ vidutiniškai patenkintas (-a)
- □ nepatenkintas (-a)

1.6. Jei būtų galimybė, ar rinktumėtės šią profesiją iš naujo?

- □ Taip
- □ Ne
- □ Nežinau

2. UGDOMOJI VEIKLA TIKYBOS PAMOKOJE

(Žymėjimo pavyzdys – X)

2.1. Kiek savanoriškas (laisvas), Jūsų nuomone, yra Jūsų gimnazijos mokinių tikybos dalyko pasirinkimas?

- □ Visiškai savanoriškas
- □ Šiek tiek priklausomas
- □ Visiškai priklausomas
- □ Neturiu nuomonės

2.2. Kodėl, Jūsų nuomone, mokiniai gimnazijoje iš dorinio ugdymo dalykų renkasi tikybą?

Eil. nr.	*Tikybos dalyko pasirinkimo priežastys*	*Priežasties svarbumas*						
		Labai svarbu	*Svarbu*	*Daugiau svarbu negu nesvarbu*	*Neturi nuomonės*	*Daugiau nesvarbu negu svarbu*	*Nesvarbu*	*Visai nesvarbu*
1.	Patinka šis dalykas							
2.	Pataria tėveliai/seneliai							
3.	Lanko draugai/ės							
4.	Pataria klasės auklėtojas/mokytojai							
5.	Tiki į Dievą							
6.	Nori visapusiškai išsilavinti							
7.	Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią							
8.	Nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą							
9.	Reikalaujama: ragina tėveliai / seneliai							
10.	Supratimas, jog tai bus naudinga tolesniam gyvenimui							
11.	Patinka mokytojo/jos pamokos							
12.	Įdomu							
13.	Kita *(parašyti)*.....	.....						

2.3. Kuo pasireiškia Jūsų veikla, siekiant pažinti mokinius?

- □ Orientacija į mokinių vidinį pasaulį
- □ Mokinių emocines būsenas
- □ Poreikius
- □ Mokymosi motyvaciją
- □ Kita *(parašyti)*.....

2.4. Kokiais kriterijais vadovaujatės, parinkdami ugdymo turinį?

- □ Bendrųjų programų
- □ Vadovėlių
- □ Kitos mokymo medžiagos atranka;
- □ Kita *(parašyti*)

2.5. Kokius ir kaip dažnai tikybos pamokoje taikote mokymo/si metodus?

Mokymo/si metodai	*Labai dažnai*	*Dažnai*	*Kartais*	*Labai retai*	*Niekada*
Klasikiniai mokymo/si metodai					
Informaciniai metodai					
Teikiamieji					
Pasakojimas					
Aiškinimas					
Demonstravimas					
Euristinis pokalbis					
Atkuriamieji					
Atpasakojimas					
Dialogas					
Refleksija (gilinimasis į savo patirtį)					

Pateiktos informacijos apmąstymas					
Praktiniai-operaciniai metodai					
Religinių tekstų skaitymas ir jų interpretacija					
Praktiniai darbai					
Teologiniai– katechetiniai metodai					
Kerigminis					
Egzistencinis,					
Hermeneutiškasis					
Vidinis dialogas					
Tyla					
Aktyvieji mokymo(si) metodai					
Darbas grupėmis / projektinis metodas					
Išsikalbėjimas					
Kita (parašyti).....					
Muzikinės raiškos metodai					
Giesmių giedojimas					
Grojimas muzikos instrumentais					
Religinės muzikos įrašų klausymąsis					
Religinių-muzikinių vaizdo įrašų stebėjimas					
Muzikiniai- literatūriniai projektai religine tema					
Kita *(parašyti)*.....					

2.6. Kaip dažnai Jūs gimnazijos mokinius sistemiškai drąsinate kurti savo idėjas apie religines vertybes, religinį tikėjimą ir gyvenimo prasmės ieškojimą?

- □ Labai dažnai
- □ Dažnai
- □ Retkarčiais
- □ Retai
- □ Labai retai

2.7. Ar dažnai Jūsų mokiniai parodo atvirai ar netiesiogiai, kad jie jaučia poreikį ieškoti savo gyvenimo prasmės krikščionių religijoje, tikėjime į Dievą?

- □ Labai dažnai
- □ Dažnai
- □ Retkarčiais
- □ Retai
- □ Labai retai

2.8. Kaip manote, ar per tikybos pamoką įgyti įgūdžiai bus reikšmingi jauno žmogaus asmenybės tolesnei religinei raidai?

- □ Labai reikšminga
- □ Reikšminga
- □ Nereikšminga
- □ Neturiu nuomonės

2.9. Kokie tikybos mokymo aspektai Jums yra labiausiai patrauklūs? (*parašykite*)

.....
.....

2.10. Kokie tikybos mokymo aspektai Jums yra mažiausiai patrauklūs? (*parašykite*)

.....
.....

3. SOCIOKULTŪRINĖ RELIGINIO UGDYMO APLINKA

(*Žymėjimo pavyzdys* – X)

3.1. Ar Jūs, savo darbo praktikoje pastebite, kas turi svarbiausią įtaką jauno žmogaus tikėjimo į Dievą stiprinimui? (*sunumeruokite eilės tvarka nuo 1 iki 3, kur 1 – labiausiai svarbus, 3 – mažiausiai*)

- Šeima
- Bažnyčia
- Mokykla
- Kita *(parašyti)*.....

3.2. Kokią įtaką, Jūsų pastebėjimu, gimnazijos mokinio/ės religingumui daro šeimos (tėvų, senelių) religinio tikėjimo pavyzdys?

- Labai didelę
- Didelę
- Nedaro
- Mažą
- Labai mažą
- Jokios nedaro
- Neturiu nuomonės.....

3.3. Kokius vertinimus ir kaip dažnai sulaukiate iš mokinių tėvų: **tikybos dalyko bei religinio ugdymo atžvilgiu?**

Tėvų vertinimai	*Dažnumas*				
	Labai dažnai	*Dažnai*	*Retkarčiais*	*Retai*	*Niekada*
Pagyrimai					
Paskatinimai					
Skundai					
Nepasitenkinimas					
Abejingumas					
Kita (parašyti)					

3.4. Kokią Jūs pastebite mokyklos įtaką gimnazistų religingumo ugdymui?

- Labai didelę
- Didelę
- Nedaro
- Mažą
- Labai mažą
- Jokios nedaro
- Neturiu nuomonės

3.5. Kokia yra Jūsų mokyklos administracijos santykio su krikščioniškomis vertybėmis, religiniu ugdymu tendencija?

- Palanki
- Pusiau palanki
- Nepalanki
- Neutrali

3.6. Kokia yra Jūsų mokyklos bendruomenės (mokytojų, klasės auklėtojų) santykio su krikščioniškomis vertybėmis, religiniu ugdymu tendencija?

- Palanki
- Pusiau palanki
- Nepalanki
- Neutrali

4. RELIGINĖ MUZIKA IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS TIKYBOS MOKYME

Religinė muzika – muzika, susijusi su religinėmis apeigomis ir sukurta religine intencija. Jai priskiriama visa bažnytinė muzika bei specialioms religinėms praktikoms (t. p. liaudiškojo pamaldumo) skirta muzikinė kūryba bei muzikinė veikla.

Liaudiškasis pamaldumas – asmeninis ar bendruomeninis Dievo garbinimas. Tai specialios religinės praktikos, kurios gyvuoja šalia bažnytinių apeigų ir reiškiasi konkrečiai tautai būdingomis priemonėmis: muzika, giesmėmis, apeigomis ir kt. (Žr. 4.1), t. y. įkultūrinta religija.

(*Žymėjimo pavyzdys* – X)

4.1. Ką girdėjote giedant? ***(****Pažymėkite kelis sau tinkamus atsakymus)*

- □ Rarotus (advento metas)
- □ Kryžiaus kelius
- □ Žemaičių Kalvarijos kalnus
- □ Graudžius verksmus
- □ Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija)
- □ Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija)
- □ Laidotuvių ir šermenų giesmes
- □ Nieko negirdėjau

4.2. Ką Jums pačiam (-iai) teko /ar tenka giedoti? *(Pažymėkite kelis sau tinkamus atsakymus)*

- □ Rarotus (advento metas)
- □ Kryžiaus kelius
- □ Žemaičių Kalvarijos kalnus
- □ Graudžius verksmus
- □ Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija)
- □ Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija)
- □ Laidotuvių ir šermenų giesmes
- □ Nieko negiedojau

4.3. Kiek vietos, Jums rengiantis tapti tikybos mokytoju/a (aukštojoje mokykloje ar kt.), Jūsų studijų programoje buvo skirta susipažinimui su katalikų liaudiškuoju pamaldumu, jo praktikomis (giesmėmis, giedojimu, apeigomis, tradicijomis)?

- □ Daug
- □ Pakankamai
- □ Mažai
- □ Visai neskiriama

4.4. Kiek vietos tikybos dalyko pamokose skiriate mokinių supažindinimui katalikų liaudiškuoju pamaldumu (nesvarbu, kurioje klasėje)?

- □ Daug
- □ Pakankamai
- □ Mažai
- □ Visai neskiriama

4.5. Jeigu taip (*žr. 4.4 klausimą*)**, tai su kokiomis liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir kurioje klasėje mokinius supažindinate?** *(Pažymėkite kelis sau tinkamus atsakymus).*

- □ Rarotus (advento metas).....klasėje
- □ Kryžiaus kelius.....klasėje
- □ Žemaičių Kalvarijos kalnus.....klasėje
- □ Graudžius verksmus.....klasėje
- □ Gegužines pamaldas (giedama Švč. M. Marijos litanija).....klasėje
- □ Birželines pamaldas (giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija)
- □ Laidotuvių ir šermenų giesmes.....klasėje
- □ Visai nesupažindinama

4.6. Ar sutinkate su teiginiu, jog šiandien jaunam žmogui reikalinga pažinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas bei jų tradicijas (žr. 4.3–4.5). *Parašykite, kodėl?*

- □ Sutinku
- □ Nevisiškai sutinku

 Nesutinku
 Neturiu nuomonės

.....
.....

4.7. Ar sutinkate su teiginiu, jog religinė muzika, giedojimas daro teigiamą įtaką žmogaus religingumui?

 Sutinku
 Nevisiškai sutinku
 Nesutinku
 Neturiu nuomonės

4.8. Ar giedate bažnyčios chore?

 Taip
 Ne

4.9. Kaip manote, koks Jūsų yra muzikinis išsilavinimas?

- ❑ Pakankamai geras
- ❑ Geras
- ❑ Vidutiniškas
- ❑ Žemas

5. MOKINIŲ INDIVIDUALUS RELIGINGUMAS

Religingumas – žmogaus santykis su Dievu. Tai ***žmogaus sąmonėje, elgesyje pasireiškianti religijos įtaka, jo dalyvavimas religinio gyvenimo apraiškose.***
Tai: 1) religinės žinios ir įsitikinimai; 2) religinio tikėjimo išgyvenimas jausmais, emocijomis; 3) religinio tikėjimo paveiktas elgesys, veikla.
Tikėjimas į Dievą – krikščioniškojo religingumo pamatas.

5.1. Kaip dažnai dėl tikybos mokymosi Jūs pastebite savo mokinių teigiamos linkmės pokyčius santykių su Dievu (t. y. jų religingumo)?

 Labai dažnai
 Dažnai
 Kartais
 Retai
 Labai retai
 Niekada

5.2. Kaip dažnai dėl tikybos mokymosi Jūs pastebite savo mokinių teigiamos linkmės pokyčius šiais jų religingumo aspektais?

	Religingumo komponentai	*Rodikliai*	*Dažnumas*					
			Labai dažnai	*Dažnai*	*Kartais*	*Retai*	*Labai retai*	*Niekada*
	Religinis sąmoningumas	Įgytos žinios						
		Įgyto religinio turinio supratimas						
		Religijos, tikėjimo į Dievą svarbos žmogaus gyvenimui pripažinimas.						
	Religiniai jausmai (religinio turinio sukeliami išgyvenimai)	Teigiami jausmai						
		Neigiami jausmai						
		Tikybos dalyko patikimas						
	Religiniai sprendimai	Savarankiškumas mokantis religijos (priimant religinį turinį; (laisvas pasirinkimas).						
		Teigiama religinės veiklos motyvacija						
		Įsitikinimas savo tikėjimu į Dievą						

	Ryšys su tikinčiais asmenimis (bendruomene)	Tikinčių šeimos narių aplinka						
		Ryšys su tikybos dalyko mokiniais, mokytoju						
		Įsitraukimas į Bažnyčios, parapijos veiklą						
	Religinė praktika	Liturginė praktika: šv. Mišios, sakramentai,						
		Malda						
		Politurginė veikla bei dalyvavimas liaudiškojo pamaldumo praktikose						
	Religinė moralė	Religinės moralės taisyklių žinojimas bei jų įsisąmoninimas (Dekalogo)						
		Asmeniniai moraliniai pokyčiai						
		Konfliktų ir dilemų sprendimas						
	Tikėjimo išpažinimas	Tikėjimas į Dievą						
		Savojo religingumo aktualizavimas kasdieniame gyvenime						
		Religinio reiškinio paslapties suvokimas						
	Religinė patirtis	Asmeninės religinės patirties svarbos įsisąmoninimas iš amžinojo gyvenimo perspektyvos						
		Asmeninės religinės patirties įsisąmoninimas iš kasdieninio gyvenimo perspektyvos						
		Asmeninio religingumo pokyčių reflektavimas						

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU UŽ ATSAKYMUS

Kun. Saulius Stumbra, Klaipėdos universiteto Edukologijos doktorantas

4 priedas

Katalikiškojo religingumo ugdymo eksperimentinė programa „Katalikų liaudiškasis pamaldumas“

Remiantis aukščiau pateiktu katalikiškojo religingumo teoriniu-empiriniu modeliu ir diagnostinio tyrimo rezultatais, sudaryta katalikiškojo religingumo ugdymo programa.

Programos tikslas – atskleisti mokiniams katalikų liaudiškojo pamaldumo bei jo praktikų (muzikinės raiškos formų) sampratą ir esmę; padėti jiems ugdytis katalikų liaudiškuoju pamaldumu grįstas vidines nuostatas bei vertybes, emocinį kryptingumą, jų pagrindu skatinti dalyvauti katalikiškojo gyvenimo apraiškose.

Uždaviniai:

1. Pristatyti katalikų liaudiškąjį pamaldumą kaip asmens ir bendruomenės katalikiškojo religingumo sritį;
2. Supažindinti mokinius su katalikų liaudiškojo pamaldumo raiškos formomis (konkrečiomis maldingomis praktikomis), atskleisti jų paskirtį, atlikimo būdus (giesmes, apeigas), turinį ir jame puoselėjamas religines-dvasines nuostatas bei moralines vertybes;
3. Išryškinti religinės muzikos poveikio galimybes asmens religiniam-dvasiniam tobulėjimui; per katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinę raišką skatinti mokinių poreikius saviaktualizacijai, patiriamų išgyvenimų transcendentinį kryptingumą;
4. Žadinti mokinius geriau pažinti Kristų ir pasirinkti Jį kaip sektiną pavyzdį bei realų pagalbininką gyvenime ir suvokti religinio moralės pamato svarbą;
5. Stiprinti mokinių siekį giliau pažinti save, kviečiant juos apmąstyti savo tikėjimą, reflektuoti į giluminius tikėjimo ir gyvenimo klausimus (Gyvenimas – tikėjimas – gyvenimas. T. Groome);
6. Puoselėti mokinių siekius, norus pažinti maldingąsias praktikas, dalyvauti maldingųjų praktikų veikloje, ugdyti teigiamą šios veiklos motyvaciją, siekį puoselėti religines tradicijas bei liudyti savo religinę patirtį;
7. Vertybinių nuostatų pagrindu skatinti grįsti savo asmeninį ir bendruomeninį gyvenimą, siekį dalyvauti katalikiškojo gyvenimo apraiškose, atsiliepiant į Dievo kvietimą prasmingai gyventi ir veikti.

Ugdymo organizavimo forma – *pamoka*

Dalykas – *Tikyba. Muzika.*

Programos vykdymo vieta: Klaipėdos m. Žemynos gimnazija

Eksperimento dalyviai: III klasės mokinių eksperimentinė grupė.

Eksperimento trukmė: 2011 m. kovo–gegužės mėn.

Programos vykdytojai: kun. Saulius Stumbra, mokyt. P. Mačernis

PROGRAMOS TURINYS

Katalikų liaudiškojo pamaldumo raiškos dimensijos (objektas) – Jėzus Kristus – kaip ugdomoji tikrovė, Jo kančia ir Prisikėlimas; pamaldumas Švč. Mergelei Marijai ir Šventiesiems, užtarimo maldos mirusiesiems, religinės moralės normos. Į tai atsižvelgiant, sudaryta programa, formuluojamos jos turinio temos. Atsižvelgiama į liturginių ir kalendorinių metų laikotarpius.

Programos pagrindas – integruotas tikybos ir muzikos mokymas, įvedant į bendrojo lavinimo programas papildomą teminį modulį „ Katalikų liaudiškasis pamaldumas“.

Eil. Nr.	*Temos*		*Tikslai*	*Turinys*	*Veiklos sritys (verbalinė, vaizdinė, garsinė, vidinė-dvasinė raiška)*	*Metodai (Bendrųjų pedagoginių ir katechetinių metodų dermė)*	*Siektini rezultatai*		*Priemonės*
	Pagal liturginius metų laikotarpius	*Integruotos temos ir potemės*					*Nuostatos*	*Žinios, gebėjimai*	
1.	Įvadas. Įtraukiamoji pamoka	Religijos, kultūros ir muzikos dialogas. Liaudiškojo pamaldumo samprata. Muzika ir religija. Katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinė raiška	<u>*Pažintiniai:*</u> įgyti žinių, supratimą apie katalikų liaudiškąjį pamaldumą kultūros, religijos muzikos kontekstuose. <u>*Vertybiniai –emociniai*</u>: sutelkti dėmesį į teikiamą informaciją, jausmais, emocijom, nuostatom atliepti į religines, dvasines, muzikines temos turinio vertes. <u>*Psichomotoriniai:*</u> įgytais įgūdžiais refleksyviai reaguoti į suvokiamą turinį (verbalinė, muzikinė, kinestezinė raiška).	Katechetinės giesmės: „Žėkelio giesmė“, „Marių vidurėly“ ir kt. Temos turinį atskleidžiančios giesmės, liaudies dainos, sakralinės muzikos šedevrai	Susipažinimas su apeiga Maldų, giesmių turinio analizė Vaizdo – garso įrašų stebėjimas ir analizė Giedojimas (dainavimas). Muzikos klausymasis Liturginių gestų kalba Teologinė –muzikinė refleksija Interpretavimas (raštu, žodžiu).	Aiškinimas Probleminis dėstymas Iliustravimas Dialogas ➢ Kerigminis, ➢ egzistencinis, hermeneutiškasis metodai Refleksija – gilinimasis į savo patirtį Spontaniška reakcija Pateiktos informacijos apmąstymas ir interpretacija Metaforos Vidinis dialogas Tyla	Pripažįsta dvasinių, religinių vertybių vietą žmogaus gyvenime. Suvokia muzikos ir religijos santykio svarbą. Stiprina tikėjimą į Dievą.	Pažįsta katalikiškąją doktriną. Gilina Dievo pažinimą. Priartėja prie teologinių –religinių dorybių. .	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai.
2.	Adventas. Šv. Kalėdų laikas.	Švč. M. Marija – Išganymo istorijos dalyvė. Muzika, šlovinanti Švč. M. Mariją.	<u>*Pažintiniai:*</u> įgyti žinių, ugdytis supratimą, gebėjimą interpretuoti muzikinius-literatūrinius tekstus temos klausimais; <u>*Afektiniai*</u>: gebėti jausmais, emocijomis, nuostatom atliepti į įgyjamą pažintinę patirtį; ugdytis teigiamą vertybinį-emocinį santykį su KLP muzikinės raiškos formomis. <u>*Psichomotoriniai:*</u> KLP ugdytis religinės raiškos įgūdžius (verbaline, muzikine, kinestezine raiška).	„Švč. M. Marijos Valandos“. Apeigos. Giesmės. Liaudies dainos. Sakralinės muzikos šedevrai: „Ave Maria“ (F. Šubertas, J. S. Bachas, Š. Guno ir kt.)	Susipažinimas su apeiga Maldingųjų praktikų turinio analizė Giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai); Jų teksto turinio analizė Muzikos klausymasis Vaizdo – garso įrašų stebėjimas Interpretavimas (raštu, žodžiu) Asmeninės religinės-muzikinės patirties refleksija.	Probleminis dėstymas Demonstravimas Diskusijos ➢ Kerigminis, egzistencinis, ➢ hermeneutiškasis metodai. Mokymosi būdai: Pateiktos informacijos apmąstymas Refleksija – gilinimasis į savo patirtį. Dialogas Metaforos Tyla Rašto darbas.	Suvokia Švč. M.Marijos kaip tarpininkės tarp žmogaus ir Dievo esmę; Jos teikiamų malonių prasmę; Įžvelgia religinės muzikos, giesmės poveikio reikšmingumą žmogaus bei asmeniniam religingumui; Įsigilina į save, reflektuoja emocinius išgyvenimus. Siekia įsitraukti su tema susietą veiklą.	Gilina Dievo pažinimą; santykį su teologinėmis-religinėmis dorybėmis. Susipažįsta su muzikos šedevrais; išmoksta giesmių. Ugdoma pagarba moteriai, motinystei. *. „Vaikai mes tavo esam: Motina, atminki, šioj žemėj mus globoki, guoski ir raminki.* *Šventu keliu dorybės eit mus išmokyki, ir mirimo valandą meiliai aplankyki“* *(Liturginis maldynas, 312)*	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai

3.	Gavėnia (6,5 sav. pr. Velykas)	Dramatizuotas Kristaus kančios apmąstymas. Apeigos. Giesmės. Muzikos šedevrai.	*Pažintiniai:* suvokti Kristaus kančios, Jo mirties ir prisikėlimo esmę bei prasmę; stiprinti savo religinę-moralinę patirtį; gebėjimą interpretuoti muzikinius-literatūrinius tekstus temos klausimais. *Afektiniai:* reaguoti jausmais, emocijom į įgytą pažintinę patirtį; reflektuoti savo tikėjimą, stiprinti savo religinę-moralinę patirtį. *Psichomotoriniai* ugdytis religinės raiškos įgūdžius (verbaline, muzikine, kinestezine raiška)	„Graudūs verksmai“. Gavėnios laiko giesmės („Ak! Mans Jėzau“, „Jėzau! Saldus atminime“). Raudos. T. Diubua oratorija „Septyni Kristaus žodžiai“	Susipažinimas su apeiga Tekstų skaitymas Maldingųjų praktikų turinio analizė Giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai) Vaizdo įrašų analizė Vertinimas Muzikos klausymasis Teologinė –muzikinė refleksija Interpretavimas (raštu, žodžiu).	Emocinis nuteikimas Probleminis dėstymas Iliustravimas Diskusijos Refleksija – gilinimasis į savo patirtį. ➢ Kerigminis, egzistencinis, ➢ hermeneutiškasis metodai. Mokymosi būdai: Apmąstymas Dialogas Tyla; Rašto darbas	Atjauta artimo kančiai. Ugdomos kantrybės ir vilties dorybės. Artimo meilės būtinybė. *”[...] Persmelk savo žvilgsniu mūsų sielas ir nurodyk teisingą mūsų gyvenimo kryptį. [...]. Viešpatie, išmokyk mus savo gerumo ir teisybės” (Liturginis maldynas, 384–385)*	Kristaus nuolankume kančiai suvokiama Dievo meilė ir paklusnumas tobulam Gėriui, Tiesai, Meilei. Muzikos ir žodinio teksto dramatizmas skatina atpažinti nuodėmės blogį ir į tai reflektuoti.	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai
4.	Gavėnia. Šv. Velykos.	Kristaus gyvenimo ir kančios pažinimas, apmąstymas ir išgyvenimas. Per kančią į prisikėlimą.	*Pažintiniai:* Jėzaus kančios vardan žmogaus, vardan asmeninės amžinosios laimės pažinimas; Aukos prasmė, Dievo valios vykdymas. *Afektiniai:* reflektuoti savo dvasinio gyvenimo dinamiką; *Psichomotoriniai:* verbalinė, muzikinė, kinestezinė raiška.	Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Baigiamosios giesmės: „Karaliene, Maloninga“; „Dangaus karaliaus Motina“; „Švenčiausias Jėzau“. Muzikos šedevrai: „Stabat Mater“ (Dž. Rosini, G. Pergolezzi); G. Hendelio „Alleluja“ (iš oratorijos „Messijas“.	Susipažinimas su apeiga Maldingųjų praktikų turinio analizė Giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai) Vaizdo įrašų analizė Muzikos klausymasis Vertinimas Interpretavimas (raštu, žodžiu).	Refleksija – gilinimasis į savo patirtį Probleminis dėstymas Diskusijos Dialogas ➢ Kerigminis, egzistencinis, ➢ hermeneutiškasis metodai. Mokymosi būdai: Apmąstymas Tyla Rašto darbas	Pripažinimas, jog kančia gali būti gelbstinti – Kristaus kančios pavyzdys ir artumas žmoniškajai; Kantrybė ir auka – kaip paguoda ir heroizmas; Asmeninė kančia įprasminima tikėjimo apsisprendime.	Tai Išganytojo kančios kelias-kantrybės, aukos, meilės dvasios pamoka. Apmąstoma Jėzaus kančia, Jo galybė, mokymas; buvimas kiekviename gyvenimo žingsnyje; vargo prasmė; kančios pažinimas; meilės šiluma; sąžinės balsas.	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai

5.	Eilinis metų laikas.	Lietuva – Marijos žemė	*Pažintiniai:* Skaistybės, Meilės kaip *Caritas, Amor, Eros* atskirties suvokimas. *Afektiniai:* Dievo meilės žmogui ir žmogus meilės Dievui per Marijos pavyzdį išgyvenimas. Psichomotoriniai: Verbalinė, vaizdinė, muzikinė, dvasinė-religinė temos turinio raiška.	Švč. Mergelės Marijos litanija, gegužinės giesmės, maldos, apeigos. Sakralinės muzikos šedevrai: W. A. Mocartas „Magnificat“ (Katalikų Bažnyčios Marijos džiaugsmo giesmė) ir kt.	Susipažinimas su apeiga Tekstų skaitymas, malda žodžiu Giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai) Vaizdo įrašų analizė Maldingųjų praktikų turinio analizė Muzikos klausymasis Vertinimas Interpretavimas (raštu, žodžiu).	Refleksija – gilinimasis į savo patirtį Probleminis dėstymas Diskusijos Dialogas ➢ Kerigminis, egzistencinis, ➢ hermeneutiškasis metodai. Mokymosi būdai: Apmąstymas Tyla Rašto darbas.	*Caritas, Amor, Eros* atpažįstama Marijos gyvenimo pavyzdyje. Siekiama Meilės pažinimo, kaip Dievo sandoros su žmogumi pagrindo. Vidinės darnos, sielos grožio išdava tikėjimo darbais – Marijos pavyzdys.	Dievo pažinimas; priartėjimas prie religinių-moralinių vertybių; Tikėjimo į Dievą, šventumo, ryžto patekti į dangaus laimę stiprinimas Ir.kt. Per gamtos grožį apmąstoma Dievo didybė ir grožis. Švč. M. Marijos dorybių aktualizavimas.	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai.
6.	Eilinis metų laikas	Šventumas. Šventieji globėjai. Idealizmo, herojiškumo atpažinimas šventųjų kulte.	*Pažintiniai:* Šventumo kaip gyvenimo būdo, kaip egzistencionio apsisprendimo pasirinkimo suvokimas. *Afektiniai:* Jausmais, emocijom atliepiama į šventųjų gyvenimo pavyzdžius. *Psichomotoriniai:* Verbalinė, vaizdinė, muzikinė, dvasinė-religinė temos turinio raiška.	Giesmės šventųjų garbei („Marija Magdalena“, „O, Angele, man skirtas“). Visų šventųjų litanija. Sakralinės muzikos šedevrai: A. Martinaičio oratorija „Giesmės Šv. Pranciškui“ ir kt.	Susipažinimas su apeiga Tekstų skaitymas, malda žodžiu. Maldingųjų praktikų turinio analizė Giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai) Vaizdo įrašų analizė Vertinimas Interpretavimas (raštu, žodžiu)	Refleksija – gilinimasis į savo patirtį. Probleminis dėstymas Diskusijos Dialogas ➢ Kerigminis, egzistencinis, ➢ hermeneutiškasis metodai. Mokymosi būdai: Apmąstymas Tyla Rašto darbas.	Šventumas - kaip troškimas. Šventųjų savybės, kaip sektinas pavyzdys vidinės darnos ir tikėjimo jėgos. Reflektuojama į asmeninius išgyvenimus. Ko noriu aš?	Mirties slėpinio suvokimas; anapusinio gyvenimo kontempliavimas; kantrybė; kryžiaus kasdieniame gyvenime pajautimas; paguoda, dora, tyrumas, atleidimas, pagalba, išsigelbėjimas, meilė, pasiaukojimas, globa, ramybė; siekis šventumo. Ir.kt.	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai.

7.	Eilinis metų laikas	Mirtis pabaiga? Ne. Gyvenimas –Mirtis-Amžinybė. Mirties slėpinys. Anapusinio gyvenimo kontempliavimas.	*Pažintiniai:* „Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas. Kas tiki mane, – nors ir numirtų, bus gyvas. Ir kiekvienas, kuris gyvena ir tiki mane, neragaus mirties per amžius.“ Jn 11, 25–26 *Afektiniai:* Mirties artumas. Tikėjimas – prisikėlimui. *Psichomotoriniai:* Mirties grožis liaudies pamaldumo praktikose. Atjautos, bendrystės, ir vilties atpažinimas mirties paslaptyje.	„O siela nemari“, „Pribūk man Jėzau ant padėjimo“, „Sveika žvaigžde ankstyboji“). Sakralinės muzikos šedevrai: V.A. Mocartas „Lacrimosa“ iš „Requiem“; Dž. Verdi „Dies irae“ ir kt.	Tekstų skaitymas Maldingųjų praktikų turinio analizė Giedojimas (giesmės, apeiginiai tekstai) Vaizdo įrašų analizė Muzikos klausymasis Vertinimas Interpretavimas (raštu, žodžiu)	Refleksija – gilinimasis į savo patirtį. Probleminis dėstymas Diskusijos Dialogas ➢ Kerigminis, egzistencinis, ➢ hermeneutiškasis metodai. Mokymosi būdai: Apmąstymas Tyla Rašto darbas.	Mirties paslapties išgyvenimas per tikėjimu persmelktą liaudiškojo pamaldumo turinį. Mano santykis su mirtimi priklauso nuo gyvenime ištarto „Taip“ Dievui.	Moko pakelti kentėjimus; Jausti kryžių kasdieniniame gyvenime (kryžiaus prasmė); Skatina neprisirišimą prie medžiaginių dalykų; troškimą patikti Viešpačiui; troškimą atsilyginti ir atgailauti už kaltes; solidarumą su kitais ir atvirumą; Draugiškumo, meilės jausmą; Ugdo šeimyninės vienybės jausmą ir kt.	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai.
8.	*Eilinis metų laikas.*	Religija, religingumas ir aš. *Apibendrinimas* Medžiagos įtvirtinimas. Sprendžiama gyvo religinio tikėjimo būtinybė žmogaus gyvenime. Pasitelkiant turtingą religingo gyvenimo patirtį liaudies tradicijoje skatinamas gėrėjimasis tikėjimu ir noras gyventi tikėjimu – būti religingu.	*Pažintiniai:* sąmoningo tikėjimo aktualumas; tikėjimas kaip mano egzistencinis apsisprendimas. Suvokti religinio moralės pamato svarbą. *Afektiniai:* asmeninio santykio su Dievu išgyvenimas (malda, Bažnyčia). *Psichomotoriniai:* Tikėjimo liudijimas.	*Apibendrinimas* *Ryškiausios giesmės, apeigos* *Muzikos šedevrai*	*Apibendrinimas* Giedojimas Muzikos klausymasis Apmąstymas Rašto darbas.	*Apibendrinimas* Apmąstymas Refleksija Rašto darbas „Gyvenimas – tikėjimas – gyvenimas“	*Apibendrinimas:* Tikėjimas – kaip egzistencinis apsisprendimas už pilnavertį gyvenimą. Tikėjimo išgyvenimas per bendruomenę. Tikėjimo liudijimas ir ugdymas (sis) per liaudiškojo pamaldumo praktikas.	*Programa skatina*: Dievo pažinimą; priartėjimą prie gėrio, grožio, doros, tyrumo; meilės, vilties vertybių; žadina pagalbos, pasiaukojimo, globos, ramybės jausmą; ugdo tikėjimą į Dievą, siekį šventumo, ryžtą patekti į amžintąją dangaus laimę.	Garso, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas , Multimedia komplektas). Giesmių rinkiniai.

5 priedas

Projekto programos „Katalikų liaudiškasis pamaldumas“ turinys, temų išdėstymas ir jų aprašas

Katalikų liaudiškojo pamaldumo objektas – Jėzus Kristus – kaip ugdomoji tikrovė. Jo kančia ir Prisikėlimas; pamaldumas Švč. Mergelei Marijai ir Šventiesiems, užtarimo maldos mirusiesiems, religinės moralės normos (P. Giuseppe de Rosa S.J., 1988). Tuo remiantis sudarytas mokymo/si turinys, formuluojamos pamokų temos.

Integruotos temos ir potemės:	*Mokomasis turinys*
Religijos, kultūros ir muzikos dialogas. Liaudiškojo pamaldumo samprata. Muzika ir religija. Katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinė raiška	Katechetinės giesmės: „Žėkelio giesmė“, „Marių vidurėly“ ir kt. Temos turinį atskleidžiančios giesmės, liaudies dainos, sakralinės muzikos šedevrai
Adventas. šv. Kalėdų laikas. Švč. M. Marija – Išganymo istorijos dalyvė. Muzika, šlovinanti Švč. M. Mariją.	„Švč. M. Marijos Valandos“.Apeigos. Giesmės. Liaudies dainos.
Gavėnia. šv. Velykos. Dramatizuotas Kristaus kančios apmąstymas.	„Graudūs verksmai“. Gavėnios laiko giesmės („Ak! Mans Jėzau“, „Jėzau! Saldus atminime“).
Kristaus gyvenimo ir kančios pažinimas, apmąstymas ir išgyvenimas. Per kančią į prisikėlimą.	Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Baigiamosios giesmės: „Karaliene, Maloninga“; „Dangaus karaliaus Motina“; „Švenčiausias Jėzau“.
Lietuva – Marijos žemė	Švč. Mergelės Marijos litanija, gegužinės giesmės, maldos, apeigos.
Šventumas. Šventieji globėjai. Idealizmo, herojiškumo atpažinimas šventųjų kulte.	Giesmės šventųjų garbei („Marija Magdalena“, „O, Angele, man skirtas“).Visų šventųjų litanija.
Mirtis pabaiga? Ne. Gyvenimas – Mirtis – Amžinybė. Mirties slėpinys. Anapusinio gyvenimo kontempliavmas.	„O siela nemari“, „Pribūk man Jėzau ant padėjimo“, „Sveika žvaigžde ankstyboji“).
Religija, religingumas ir aš.	Ryškiausios giesmės, apeigos. Muzikos šedevrai.

Tikybos ir muzikos dalykų pamokose ugdymo turinys grindžiamas integraciniais principais.

Pirmoji modulio tikybos ir muzikos pamoka organizuota įtraukiamosios pamokos metodu. Siekiama, kad mokiniai atgamintų jiems jau žinomą informaciją, žinias bei vertybinę-emocinę patirtį . Tai ugdymas turimos religinės bei muzikinės patirties pagrindu.

Tikyba. Tema: *Religijos ir kultūros dialogas. Katalikų liaudiškasis pamaldumas ir jo raiškos formos.*

Muzika. Tema: *Muzika ir religija.* Muzikos ir religijos sąsajų paieškos istorinės kaitos aspektais. *Muzikos poveikio asmens ir visuomenės religingumui ypatumai. Katalikų liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos formos.*

Tikybos pamokoje analizuojama *religijos ir kultūros, įkultūrintos religijos sampratos.*. Aptariami religinio tikėjimo klausimai šeimoje, gimtinėje, aplinkoje. Apibūdinami religinio tikėjimo raiškos etnokultūriniai aspektai. Išryškinama katalikų liaudiškojo pamaldumo samprata bei jo raiškos formos (maldingosios praktikos). Pristatomos katechetinės giesmės („Žėkelio giesmė“, „Marių vidurėly“), kaip elementarus pavyzdys religinių tikėjimo tiesų perteikimo liaudies giesmės-dainos forma. Analizuojamas jų turinys. Išryškinamas Dievo vienatinumas. Aptariami vidiniai išgyvenimai ir vertybės.

Muzikos pamokose liaudiškasis pamaldumas ir jo muzikinės raiškos formos analizuojamos siekiant įtraukti pačius mokinius į muzikinę veiklą – giedojimą, dainavimą. Tema siejama su liaudies dainų atlikimu, jų klausymu, taip pat sakralinės muzikos šedevrų klausymu, analize, interpretavimu. Ugdomas Dievo vienatinumo suvokimas, žmogaus ir Dievo santykio prasmė, skatinami vidiniai išgyvenimai, religijos dorybių potyriai.

Pirmosios pamokos – t*ai suklusimo stadija.* Mokiniai stebi, klauso, sužino, atpažįsta, supranta, lygina, taiko, interpretuoja, veikia. Teologinės muzikinės refleksijos pagrindu skatinama diskusija.

Modulio nužymėto tikslo ir uždavinių realizavimui tikybos ir muzikos pamokose siekiama laikytis aktyviųjų bendrųjų pedagoginių ir katechetinių **metodų** taikymo dermės (Jų charakteristiką pateiksime žemiau)

Tiek tikybos (religija) tiek muzikos pamokas siekiama apjungti tomis pačiomis estetinėmis, transcendentinėmis, dorybinėmis vertėmis (Dievo samprata).

Antroji pamoka

Tema: Advento liturginis laikas. Marija – Išganymo istorijos dalyvė. Motinystės pavyzdys.

Tikslas: suteikti žinių, gebėti interpretuoti jas, reflektuoti savo tikėjimą, stiprinti savo religinę-moralinę patirtį

Pristatomos Švč. M. Marijos valandos – „Gadzinkos“ – tradicinis advento liturginio laiko giedojimas. Supažindimama su struktūra, apeigos paskirtimi, atlikimo būdais. Literatūrinio teksto analizės metodu siekiama išryškinti „Valandose“ puoselėjamus vidinius išgyvenimus, vertybes. Tai garbinimas, šlovinimas, prašymas pagalbos, užtarimo ir atleidimo, ramybės mirusiesiems, Dievo gailestingumo ir kt.

Švč. M. Marijos valandų turinyje kaip sektina ir siektina išryškėja dieviškosios tikėjimo, meilės ir vilties dorybės bei kitos religinės moralinės normos. Prasmingas ugdomuoju aspektu „Valandų“ pabaigoje giedamas „Valandų paaukojimas“:

„Atnešam Tau prie kojų savo meilę šventą, vainiką Tavo garbei, iš giesmių nupintą.
Priimki jį, Marija, kad ir taip jau menką: daugiau ką paaukoti – jėgų neužtenka.
Vaikai mes tavo esam: Motina, atminki, šioj žemėj mus globoki, guoski ir raminki.
Šventu keliu dorybės eit mus išmokyki, ir mirimo valandą meiliai aplankyki“
(Liturginis maldynas, 312).

Muzikos pamokose Švč. M. Marijos valandos analizuojamos susietai su pačių mokinių muzikine raiška – giedojimu. Taip pat tema siejama su sakralinės muzikos šedevrų, skirtų Švč. M. Marijai „Stabat Mater“, „Ave Marija“ (F. Šubertas, Dž. Rosini ir kt.) klausymu, analize, interpretavimu. Per Marijos paveikslą stiprinamas Dievo vienatinumo suvokimas, žmogaus ir Dievo santykio prasmė, stiprinami vidiniai išgyvenimai, religijos dorybių potyriai.

Siūloma į klausomą muziką įsijausti, atpažinti išgyvenamas emocijas, keliamas asociacijas sieti su asmenine religine patirtimi, svarbiomis gyvenimo prasmės, egzistencijos aktualijomis, tekstą interpretuoti žodžiu ir raštu.

Ši raiška skatina: Dievo pažinimą; priartėjimą prie gėrio, grožio, doros, tyrumo; meilės, vilties vertybių; pagalbos, pasiaukojimo, globos, ramybės jausmą; tikėjimą į Dievą, siekį šventumo, ryžtą patekti į dangaus laimę. Ir kt.

Tiek tikybos, tiek muzikos pamokose taikomas vaizdinės medžiagos demonstravimas. Stebimas, analizuojamas ansamblio .....atlikimas. Mokiniai skatinami įsitraukti į bendrą giedojimą.

Užduočių įvairovė padidina mokinių susidomėjimą, jie palengva tampa atviresni, aktyvesni. Iš „stebėtojo“ intereso lygmens pereina prie „veikėjo“ (Kregždė, l9....).

Tikybos pamokos pabaigoje (15 min.) mokiniai raštu pagal pateiktus klausimus analizuota tema prašomi interpretuoti tekstus bei reflektuoti savo potyrius.

Trečioji pamoka. *Tema: „Dramatizuotas Kristaus kančios apmąstymas. Graudūs verksmai“.*

Tikslas: įgyti žinių, gebėti interpretuoti jas, reflektuoti savo tikėjimą, stiprinti savo religinę-moralinę patirtį

Analizuojami *Graudūs verksmai* (II dalis), kaip vienas iš tradicinių gavėnios liturginio laiko giedojimų. Kristaus Kančios dramatizmas Graudžiuose verksmuose tapatinamas su žmogaus kančia ir paradoksu (pvz.: „Rožes sau segas prie krūtinių, o Jėzaus galvą erškėčiai dabina...“). Tai kvietimas rauda atsiliepti į Kristaus kančią. Atskleidžiama Kristaus kančios prasmės.

Muzikos pamokoje giedamos „Graudžių verksmų“ dalys, gavėnios laiko giesmės „Ak! Mans Jėzau“, „Jėzau! Saldus atminime“.

Pamokose skatinamas kryžiaus prasmės krikščioniškasis suvokimas. Kokia kryžiaus prasmė? Jėzus nukryžiuotas už žmonijos kaltes. Tai .....

„[...] Persmelk savo žvilgsniu mūsų sielas ir nurodyk teisingą mūsų gyvenimo kryptį.[...]. Viešpatie, išmokyk mus savo gerumo ir teisybės“ (Graudūs verksmai, Liturginis maldynas, 384–385)

Tikybos pamokos pabaigoje (15 min.) mokiniai raštu pagal pateiktus klausimus analizuota tema prašomi interpretuoti tekstus bei reflektuoti savo potyrius.

Ketvirtoji pamoka. *Tema: „Kristaus kančios apmąstymas ir išgyvenimas. Per kančią į prisikėlimą. Žemaičių Kalvarijos Kalnai“ Susipažįstama* su Kryžiaus kelio tradicija. Skatinamos prasmės paieškos klausantis Žemaičių Kalvarijos Kalnų giedojimo. Tai gavėnios liturginio laiko maldingumo praktika pristatoma kaip žodinis ir muzikinis religinės liaudies kultūros paminklas, turtingas savo atlikimo formomis, liturginiais veiksmais ir gyva tradicija. Tai Kančios, skausmo, vargo, idealizmo apmąstymas Kristaus kryžiaus kelyje.

Analizuojamos baigiamosios *Žemaičių Kalvarijos Kalnų* giesmės: „Karaliene, Maloninga“; „Dangaus karaliaus Motina švenčiausia“‘ „Švenčiausias Jėzau“.

Šios giesmės – Švč. M. Marijos šlovinimas, garbinimas, dėkojimas, maldavimas. Prašoma: globoti, vesti tiesos keliu klystančius, meilėje laikyti, padėti nustojus vilties, „regėti Dievą po mirties“., teikti „gyviesiems sveikatos, o mirusiems rojaus laimės“.

Pabaiga skamba kaip himnas ir palinkėjimas:

„Esi laiminga žeme Kalvarijos, kuriai apreikšti sopuliai Marijos.

Ir Jėzaus kančios prie kelių ir vietų.

Tegul žemaičių žemė giesmes gieda, tegul iš džiaugsmo ašaros lai rieda.

Globa Marijos ją kasdieną lydi – meilė jos didi“

Tikybos ir muzikos pamokose demonstruojamas Žemaičių Kalvarijos Kalnų atlikimo vaizdo įrašas (Atl. .....ans.). Giesmės giedamos pačių mokinių savarankiškai, taip pat pritariant įrašo atlikėjams. *Analizuojamas tekstas.*

Tai Išganytojo kančios kelias – kantrybės, aukos, meilės dvasios pamoka.

Apmąstoma Jėzaus kančia; Jo galybė, mokymas; buvimas kiekviename gyvenimo žingsnyje; vargo prasmė; kančios pažinimas; meilės šiluma; sąžinės balsas.

Muzikos pamokoje susipažįstama su Diubua muzikiniu kūriniu „ Septyni Kristaus žodžiai“. Klausomasi kūrinio įrašo.

Verbalinis, vaizdinis bei muzikinis temos turinio suvokimas

Užduotys refleksijai:

1. Kokių malonių žmogus prašo? (išrinkti iš pateikto teksto).
2. Kodėl kreipiamasi į Mergelę Mariją? Kodėl per tarpininkę? (tavo nuomonė)
3. Kokias vertybes (dvasines/kultūrines) ugdo šios giesmės? Pagrįsti savo teiginius.

Ugdomos nuostatos:

Gebėti reflektuoti savo dvasinio gyvenimo dinamiką.

Pripažinti Dievo buvimą savyje.

Giliau pažinti Kristų ir pasirinkti Jį kaip sektiną pavyzdį bei realų pagalbininką.

Penktoji pamoka. *Tema: Lietuva – Marijos žemė. Ar tikrai? Gegužinės pamaldos „Mojavos“.*

Švč. Mergelės Marijos litanija, gegužinės giesmės, maldos, apeigos.

Susipažįstama su Švč. M. Marijos litanija, maldomis, gegužinėmis giesmėmis, apeigomis ir tradicijomis, lydinčiomis šią liaudiškojo pamaldumo praktiką. Tekstų, muzikos, apeigų bei tradicijų analizė skatina gėrėtis tobulu Grožiu ir Gėriu – Dievu. Mergelės Marijos asmenyje išryškintos dorybės bei vertybės pristatomos kaip brangintinos ir sektinos. Pristatomas ypač paplitęs mariologinis maldingumas. Ieškoma atsakymo į klausimą „ar Lietuva Marijos žemė?“

Verbalinis, vaizdinis bei muzikinis temos turinio suvokimas

Klausimai refleksijai / interpretacijai:

Remiantis Litanijos tekstu paaiškinti, kodėl Marija vadinama „karaliene“, „motina“ ir kt.?

Kodėl pamaldumas M. Marijai taip giliai įsirėžęs į tautos, šeimos gyvenimą? Argumentuoti savo nuomonę.

Kokių dvasinių ir fizinių malonių prašoma giesmėje „Sveika, Marija“?

Šeštoji pamoka. *Tema: „Šventumas. Šventieji globėjai. Patronai“.*

Tikslas.

Apibūdinamas šventųjų kultas. Išryškinami garbinamieji šventieji globėjai, aiškinamasi jų prasmė. Svarstoma: kas yra *šventumas*? Pateikiami liudytojų išgyvenimai apie šventųjų globėjų užtarimą. Aptariama atsivertimo galimybė (Marijos Magdalenos pavyzdys). Skatinamas siekis apsispręsti tvirtu tikėjimu.

Giedamos giesmės šventųjų garbei („Marija Magdalena“, „O, Angele, man skirtas“).

Verbalinis, vaizdinis bei muzikinis temos turinio suvokimas.

Testas-užduotys mokiniams:

Pažymėk tuos bruožus, kurie, tavo nuomone, priklauso šventumui.

Šventasis – tai asmuo:

_____ kuris niekuomet nesupyksta
_____ kuris myli ir rūpinasi kitais
_____ kuris visuomet džiaugiasi
_____ kuris yra išmokęs pasitikėti Dievu
_____ kuris nesirūpina žemiškaisiais dalykais
_____ kuris visiškai žmogiškas
_____ kuriam visada viskas aišku
_____ kuris myli Dievą visa širdimi

Pasvarstykite ir aptarkite: kas yra šventumas?

4. Surašykite visiems šventiesiems būdingus bruožus.

5. Kuo panašus ir kuo skiriasi "didvyris" ir "šventasis"?

6. Ką šventųjų gyvenimai mums atskleidžia šiandien? Koks šiandienis šventasis?

Teikia mirties slėpinio suvokimą, anapusinio gyvenimo kontempliavimą, kantrybę, kryžiaus kasdieniame gyvenime pajautimą, paguodą, dorą, tyrumą, atleidimą, pagalbą, išsigelbėjimą, Kristaus pažinimą, meilę, pasiaukojimą, globą, ramybę; siekį šventumo.

Ir. kt.

Septintoji pamoka. *Mirtis pabaiga? Ne. (Marinimas, šermenys, laidotuvės)*. Krikščioniška mirtis liaudies kultūroje, pažintis su tradiciniais mirties etapais (marinimas, šermenys, laidotuvės) – kaip gyvo tikėjimo prisikėlimu ženklais. Analizuojamos šermenų giesmės (pvz., „O, siela, nemari“), ieškome tikėjimo pergalės prieš mirtį, amžinojo teisingumo, gyvenimo trapumo ir amžinybės džiaugsmo.

Moko pakelti kentėjimus;

Jausti kryžių kasdieniniame gyvenime (kryžiaus prasmė);

Skatina neprisirišimą prie medžiaginių dalykų;

troškimą patikti Viešpačiui;

troškimą atsilyginti ir atgailauti už kaltes;

solidarumą su kitais ir atvirumą;

Draugiškumo, meilės jausmą;

Ugdo šeimyninės vienybės jausmą

Verbalinis, vaizdinis bei muzikinis temos turinio suvokimas

Aštuntoji tema. *Religija žmogaus gyvenime*.

Tikslas. Kartojimas, medžiagos įtvirtinimas. Sprendžiama gyvo religinio tikėjimo būtinybė žmogaus gyvenime. Pasitelkiant turtingą religingo gyvenimo patirtį liaudies tradicijoje skatinamas gėrėjimasis tikėjimu ir noras gyventi tikėjimu – būti religingam.

6 priedas

1. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal katalikiškojo religingumo psichinės srities požymių vertinimus

1.1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Įgija religinių žinių tikybos dalyko pamokose"*

Požymio lygmuo	Lytis		χ^2	p	r	p
	Merginos	Vaikinai				
Aukštas	25,1 %	30,2 %				
Vidutinis	39,3 %	33,6 %	8,600	0,035	-0,02	0,477
Žemas	35,6 %	36,1 %				

Požymio lygmuo	Gyvenamoji vieta				χ^2	p	r	p
	Didmiestis	Rajono centras	Miestas	Miestelis (kaimo vietovė)				
Aukštas	17,9 %	31,7 %	23,9 %	34,0 %				
Vidutinis	32,4 %	37,6 %	38,0 %	38,7 %	66,227	<0,001	-0,16	<0,001
Žemas	49,7 %	30,7 %	38,0 %	27,2 %				

Požymio lygmuo	Sutvirtinimo sakramento priėmimas			χ^2	p	r	p
	Taip	Nežino	Ne				
Aukštas	33,6 %	17,1 %	16,3 %				
Vidutinis	40,0 %	28,6 %	31,6 %	120,754	<0,001	0,29	<0,001
Žemas	26,4 %	54,3 %	52,1 %				

1.2 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas"*

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	Lytis		χ^2	p	r	p
	Merginos	Vaikinai				
Rarotai (advento metas)	31,5 %	24,4 %	8,167	0,004	-0,08	0,004
Kryžiaus keliai	41,3 %	35,1 %	5,288	0,021	-0,06	0,021
Žemaičių Kalvarijos kalnai	21,2 %	22,1 %	0,148	0,701	0,010	0,701
Graudūs verksmai	25,6 %	23,8 %	0,588	0,443	-0,02	0,443
Gegužinės pamaldos	28,7 %	21,7 %	8,439	0,004	-0,08	0,004
Birželinės pamaldos	19,2 %	16,1 %	2,089	0,148	-0,04	0,149
Laidotuvių ir šermenų giesmės	78,7 %	59,3 %	60,489	<0,001	-0,21	<0,001
Nieko	9,5 %	24,6 %	56,859	<0,001	0,20	<0,001

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	Gyvenamoji vieta				χ^2	p	r	p
	Didmiestis	Rajono centras	Miestas	Miestelis (kaimo vietovė)				
Rarotai (advento metas)	27,4 %	28,1 %	29,3 %	28,8 %	0,349	0,951	0,01	0,660
Kryžiaus keliai	22,6 %	36,7 %	43,7 %	46,5 %	50,843	<0,001	0,18	<0,001
Žemaičių Kalvarijos kalnai	12,9 %	16,7 %	21,1 %	30,0 %	37,195	<0,001	0,16	<0,001
Graudūs verksmai	20,4 %	22,2 %	24,5 %	29,2 %	8,932	0,030	0,080	0,003
Gegužinės pamaldos	24,5 %	19,9 %	23,7 %	30,7 %	10,970	0,012	0,07	0,012
Birželinės pamaldos	14,2 %	14,0 %	17,5 %	22,4 %	11,914	0,008	0,09	0,001
Laidotuvių ir šermenų giesmės	62,6 %	68,8 %	73,0 %	74,2 %	13,985	0,003	0,09	<0,001
Nieko	25,8 %	18,1 %	12,4 %	11,2 %	34,873	<0,001	-0,15	<0,001

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	Sutvirtinimo sakramento priėmimas			χ^2	p	r	p
	Taip	Nežino	Ne				
Rarotai (advento metas)	32,6 %	11,4 %	21,9 %	22,155	<0,001	-0,12	<0,001
Kryžiaus keliai	47,6 %	8,6 %	24,1 %	84,492	<0,001	-0,24	<0,001
Žemaičių Kalvarijos kalnai	26,4 %	5,7 %	13,8 %	33,961	<0,001	-0,15	<0,001
Graudūs verksmai	26,9 %	14,3 %	21,7 %	6,440	0,040	-0,06	0,027
Gegužinės pamaldos	32,1 %	5,7 %	15,3 %	52,241	<0,001	-0,19	<0,001
Birželinės pamaldos	23,0 %	2,9 %	9,5 %	43,071	<0,001	-0,17	<0,001
Laidotuvių ir šermenų giesmės	74,4 %	34,3 %	65,4 %	34,103	<0,001	-0,11	<0,001
Nieko	10,6 %	51,4 %	23,4 %	70,502	<0,001	0,18	<0,001
Liaudiškojo pamaldumo praktikos	Tikybos dalyko pasirinkimas			χ^2	p	R	p
	11 m.	6–10 m.	1–5 m. Nelankė				
Rarotai (advento metas)	30,0 %	28,4 %	29,5 % 20,5 %	4,276	0,233	-0,03	0,250
Kryžiaus keliai	48,0 %	41,1 %	31,4 % 21,4 %	38,057	<0,001	-0,16	<0,001
Žemaičių Kalvarijos kalnai	23,3 %	25,2 %	17,7 % 12,8 %	13,202	0,004	-0,08	0,005
Graudūs verksmai	25,2 %	26,6 %	24,4 % 17,1 %	4,654	0,199	-0,03	0,213
Gegužinės pamaldos	29,5 %	28,0 %	22,3 % 14,5 %	14,150	0,003	-0,09	0,001
Birželinės pamaldos	22,0 %	20,6 %	12,9 % 8,5 %	20,231	<0,001	-0,11	<0,001
Laidotuvių ir šermenų giesmės	71,6 %	74,4 %	68,1 % 55,6 %	17,410	0,001	-0,07	0,006
Nieko	13,1 %	13,9 %	17,2 % 30,8 %	23,283	<0,001	0,10	<0,001

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	*Religiniai įsitikinimai*			χ^2	*p*	*r*	*p*
	T gr. (aukštas lygmuo)	*A gr. (vidutinis lygmuo)*	*N gr. (žemas lygmuo)*				
Rarotai (advento metas)	36,2 %	22,8 %	17,7 %	38,694	<0,001	-0,17	<0,001
Kryžiaus keliai	48,4 %	34,0 %	18,2 %	65,835	<0,001	-0,22	<0,001
Žemaičių Kalvarijos kalnai	24,9 %	20,0 %	14,6 %	10,575	0,005	-0,09	0,001
Graudūs verksmai	27,5 %	24,7 %	16,2 %	10,449	0,005	-0,08	0,004
Gegužinės pamaldos	34,7 %	20,0 %	10,6 %	59,802	<0,001	-0,21	<0,001
Birželinės pamaldos	25,3 %	12,5 %	7,1 %	50,989	<0,001	-0,19	<0,001
Laidotuvių ir šermenų giesmės	72,4 %	70,4 %	63,1 %	6,217	0,045	-0,06	0,033
Nieko	10,7 %	16,9 %	31,3 %	48,580	<0,001	0,17	<0,001

1.3 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal požymį *„Supranta religinės muzikos svarbą asmeniniam religiniam pažintiniam ugdymuisi“*

Religinė muzika teikia galimybę:	*Lytis*		*p*
	Merginos	*Vaikinai*	
	x̄±SN	x̄±SN	
Įgyti žinių apie Dievą	4,3±1,6	4,0±1,6	0,001
Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką	4,8±1,6	4,2±1,6	<0,001
Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis	4,6±1,5	4,1±1,5	<0,001

Religinė muzika teikia galimybę:	*Gyvenamoji vieta*				*p*
	Didmiestis	*Rajono centras*	*Miestas*	*Miestelis*	
	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	
Įgyti žinių apie Dievą	3,8±1,6	4,0±1,5	4,1±1,6	4,4±1,6	<0,001
Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką	4,3±1,7	4,5±1,5	4,6±1,6	4,7±1,6	0,001
Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis	4,2±1,5	4,3±1,5	4,4±1,5	4,6±1,5	<0,001

Religinė muzika teikia galimybę:	*Religiniai įsitikinimai*			*p*
	T. gr.	*A. gr.*	*N. gr.*	
	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	
Įgyti žinių apie Dievą;	4,6±1,4	3,9±1,5	3,0±1,8	<0,001
Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką;	5,0±1,4	4,4±1,5	3,4±1,9	<0,001
Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis	4,8±1,3	4,3±1,4	3,3±1,8	<0,001

1.4 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal religinių sprendimų požymį „*Motyvuoja savo tikybos mokymosi pasirinkimą*"

Motyvai	x̄±SN	*Mediana*	*Svarbumas*			
			Svarbu (5-7 balai)	*Neturi Nuomonės (4 balai)*	*Nesvarbu (1-3 balai)*	*Vieta pagal reikšmingumą*
Nori visapusiškai išsilavinti	4,5±1,6	4	44,7 %	39,6 %	15,7 %	I
Tiki į Dievą	4,4±1,7	4	41,0 %	41,7 %	17,3 %	II
Įdomu	4,3±1,6	4	40,2 %	40,3 %	19,5 %	III
Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią	4,3±1,6	4	39,8 %	40,6 %	19,6 %	IV
Patinka šis dalykas	4,2±1,5	4	37,4 %	42,6 %	19,9 %	V
Patinka mokytojo/jos pamokos	4,2±1,7	4	37,4 %	39,8 %	22,8 %	VI
Nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą	4,0±1,6	4	33,1 %	42,7 %	24,2 %	VII
Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui	4,0±1,6	4	32,6 %	42,0 %	25,4 %	VIII
Lanko draugai/ės	4,0±1,6	4	33,8 %	36,8 %	29,4 %	IX
Pataria tėveliai/seneliai	3,8±1,7	4	31,0 %	37,2 %	31,8 %	X
Reikalaujama: ragina tėveliai/seneliai	3,4±1,7	4	19,9 %	38,5 %	41,6 %	XI
Pataria klasės auklėtojas/mokytojai	3,2±1,6	4	14,2 %	39,3 %	46,5 %	XII

1.5 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal religinių sprendimų požymį „*Motyvuoja savo tikybos mokymosi pasirinkimą*" priklausomai nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių

Motyvai	*Lytis*		*p*
	Merginos	*Vaikinai*	
	x̄±SN	x̄±SN	
Patinka šis dalykas	4,3±1,5	4,1±1,6	0,015
Pataria tėveliai/seneliai	3,8±1,6	3,8±1,7	ns
Lanko draugai/ės	3,8±1,6	4,1±1,6	0,002
Pataria klasės auklėtojas/mokytojai	3,2±1,6	3,2±1,6	ns
Tiki į Dievą	4,5±1,6	4,2±1,7	0,003
Nori visapusiškai išsilavinti	4,6±1,5	4,3±1,7	0,018
Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią	4,4±1,5	4,0±1,7	<0,001
Nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą	4,1±1,5	3,9±1,6	0,047
Reikalaujama: ragina tėveliai/seneliai	3,3±1,6	3,5±1,7	ns
Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui	4,1±1,5	3,9±1,6	ns
Patinka mokytojo/jos pamokos	4,3±1,7	4,1±1,7	0,004
Įdomu	4,4±1,5	4,1±1,6	0,001

Motyvai	*Gyvenamoji vietovė*				*p*
	Didmiestis	*Rajono centras*	*Miestas*	*Miestelis (kaimo vietovė)*	
	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	<0,001
Patinka šis dalykas	3,9±1,5	4,1±1,5	4,1±1,5	4,5±1,5	0,010
Pataria tėveliai/seneliai	3,8±1,5	3,5±1,7	3,8±1,6	4,0±1,7	ns
Lanko draugai/ės	3,8±1,5	3,9±1,7	4,0±1,5	4,0±1,7	ns
Pataria klasės auklėtojas/mokytojai	3,2±1,5	3,0±1,6	3,3±1,6	3,3±1,7	<0,001
Tiki į Dievą	4,1±1,7	4,1±1,7	4,3±1,7	4,8±1,6	<0,001
Nori visapusiškai iðsilavinti	4,1±1,5	4,3±1,6	4,5±1,5	4,8±1,6	<0,001
Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią	4,0±1,5	4,0±1,6	4,2±1,5	4,6±1,6	<0,001
Nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą	3,8±1,5	3,7±1,6	4,0±1,5	4,4±1,6	ns
Reikalaujama: ragina tėveliai / seneliai	3,4±1,6	3,1±1,7	3,4±1,6	3,5±1,7	<0,001
Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui	3,8±1,6	3,8±1,6	4,0±1,5	4,2±1,6	<0,001
Patinka mokytojo/jos pamokos	3,7±1,6	4,1±1,7	4,3±1,6	4,5±1,8	<0,001
Įdomu	3,9±1,5	4,3±1,5	4,3±1,5	4,6±1,6	<0,001

Motyvai	*Reilginiai įsitikinimai*			*p*
	T.gr	*A.gr*	*N.gr*	
	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	
Patinka šis dalykas	4,8±1,4	3,9±1,5	3,2±1,4	<0,001
Pataria tėveliai/seneliai	4,1±1,7	3,7±1,6	3,2±1,5	<0,001
Lanko draugai/ės	4,1±1,6	3,9±1,6	3,7±1,5	<0,001
Pataria klasės auklėtojas/mokytojai	3,4±1,7	3,1±1,5	3,0±1,5	<0,001
Tiki į Dievą	5,3±1,4	3,9±1,4	2,8±1,5	<0,001
Nori visapusiškai iðsilavinti	5,0±1,4	4,2±1,6	3,6±1,6	<0,001
Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią	4,8±1,4	3,9±1,5	3,2±1,5	<0,001
Nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą	4,7±1,4	3,6±1,4	2,8±1,4	<0,001
Reikalaujama: ragina tėveliai/seneliai	3,6±1,7	3,3±1,6	3,1±1,6	<0,001
Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui	4,5±1,5	3,6±1,5	3,2±1,5	<0,001
Patinka mokytojo/jos pamokos	4,6±1,6	4,0±1,7	3,5±1,6	<0,001
Įdomu	4,8±1,4	4,0±1,6	3,4±1,5	<0,001

Motyvai	*Sakramento priėmimas*			*p*
	Taip	*Nežino*	*Ne*	
	x̄±SN	x̄±SN	x̄±SN	
Patinka šis dalykas	4,4±1,5	3,5±1,8	3,9±1,5	<0,001
Pataria tėveliai/seneliai	4,0±1,7	3,3±1,8	3,6±1,6	<0,001
Lanko draugai/ės	4,0±1,7	3,7±1,7	3,9±1,5	ns
Pataria klasės auklėtojas/mokytojai	3,2±1,6	2,7±1,5	3,2±1,5	ns
Tiki į Dievą	4,7±1,6	3,3±1,7	4,0±1,6	<0,001
Nori visapusiškai iðsilavinti	4,7±1,6	3,8±1,9	4,2±1,5	<0,001
Nori sužinoti apie religiją, tikėjimą, Bažnyčią	4,5±1,6	3,4±1,7	3,9±1,5	<0,001
Nori pagilinti savo tikėjimą į Dievą	4,2±1,6	3,3±1,6	3,7±1,5	<0,001
Reikalaujama: ragina tėveliai/seneliai	3,4±1,7	3,1±1,6	3,3±1,6	ns
Tai bus naudinga tolesniam gyvenimui	4,2±1,6	3,1±1,8	3,7±1,5	<0,001
Patinka mokytojo/jos pamokos	4,4±1,7	3,5±1,8	4,0±1,7	<0,001
Įdomu	4,5±1,6	3,3±1,8	4,0±1,5	<0,001

1.6 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal religinių sprendimų požymį „*Motyvuoja savo tikybos mokymosi pasirinkimą*" priklausomai nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių

Rodikliai	*T gr.*	*A gr.*	*N gr.*	*p*
Gyvenamoji vieta:				
Didmiestis	20,8 %	23,7 %	30,3 %	
Rajono centras	15,0 %	16,3 %	19,7 %	<0,001
Miestas	25,3 %	25,3 %	29,8 %	
Miestelis (kaimo vietovė)	38,9 %	34,6 %	20,2 %	
Lytis:				
Mergina	62,9 %	54,9 %	42,4 %	<0,001
Vaikinas	37,1 %	45,1 %	57,6 %	
Tikybos dalyko pasirinkimo dažnis (metais)	7,7±3,5	6,6±3,6	5,5±3,8	<0,001

Religiniai įsitikinimai	Krikšto priėmimas			χ^2	*p*	*r*	*p*
	Taip	Nežino	Ne				
T. gr.	48,9 %	8,3 %	22,6 %				
A.gr.	37,4 %	75,0 %	32,3 %	33,721	<0,001	0,13	<0,001
N. gr	13,7 %	16,7 %	45,2 %				

Religiniai įsitikinimai	Pirmos Komunijos priėmimas			χ^2	*p*	*r*	*p*
	Taip	Nežino	Ne				
T. gr.	49,6 %	29,4 %	31,4 %				
A.gr.	37,2 %	52,9 %	40,0 %	24.960	<0,001	0,12	<0,001
N. gr	13,3 %	17,6 %	28,6 %				

Religiniai įsitikinimai	Sutvirtinimo sakramento priėmimas			χ^2	*p*	*r*	*p*
	Taip	Nežino	Ne				
T. gr.	55,9 %	22,9 %	34,8 %				
A.gr.	34,4 %	54,3 %	42,4 %	78,275	<0,001	0,23	<0,001
N. gr	9,7 %	22,9 %	22,8 %				

Religiniai įsitikinimai	Tikybos dalyko pasirinkimas				χ^2	*p*	*r*	*p*
	11 m.	6–10 m.	1–5 m.	Nelankė				
T. gr.	60,3 %	50,2 %	36,5 %	35,0 %				
A.gr.	30,3 %	37,5 %	45,3 %	36,8 %	65,181	<0,001	0,20	<0,001
N. gr	9,4 %	12,3 %	18,2 %	28,2 %				

1.7 lentelė. Požymio „*Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams" priklausomumas* nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių

Tiriamųjų grupė	x̄±SN	*Mediana*	*p*
T gr.	5,0±1,8	6	
A gr.	3,5±1,8	4	<0,001
N gr.	2,5±1,7	2	

Rodikliai	x̄±SN	*p*
Lytis:		
Merginos	4,3±2,0	<0,001
Vaikinai	3,8±2,1	
Gyvenamoji vieta:		
Didmiestis	4,1±2,0	
Rajono centras	3,7±2,0	0,001
Miestas	4,0±2,0	
Miestelis (kaimo vietovė)	4,3±2,1	

Tikybos dalyko pasirinkimo dažnis:		
11 m.	4,4±2,0	<0,001
6-10 m.	4,2±2,1	
1-5 m.	3,8±2,0	
Nesirinko	3,3±1,9	
Sutvirtinimo sakramento priėmimas:		
Taip	4,4±2,0	<0,001
Nežino	3,1±1,7	
Ne	3,6±2,1	

1.8 lentelė. Požymio *„Pripažįsta religinės muzikos, giedojimo teigiamą įtaką žmogaus religingumui"* priklausomybė nuo lyties, gyvenamosios vietos, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio ir religingumo

Veiksniai	*r*	*p*
Lytis	0,10	<0,001
Gyvenamoji vieta	-0,08	0,003
Tikybos dalyko pasirinkimo dažnis	-0,10	<0,001
Religingumo suminis balas	-0,35	<0,000

2. Tiriamųjų pasiskirstymai pagal katalikiškojo religingumo socialinės-kultūrinės srities požymių vertinimus

2.1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal Sutvirtinimo sakramentų priėmimą priklausomai nuo lyties, gyvenamosios vietos, religinių įsitikinimų

Sutvirtinimo sakramento priėmimas	*Lytis*		χ^2	*p*	*r*	*p*
	Mergina	*Vaikinas*				
Taip	65,9 %	60,1 %	6,501	0,039	0,06	0,040
Nežino	1,9 %	3,4 %				
Ne	32,1 %	36,5 %				

Sakramento priėmimas	*Gyvenamoji vietovė*				χ^2	*p*	*r*	*p*
	Didmiestis	*Rajono centras*	*Miestas*	*Miestelis (kaimo vietovė)*				
Taip	44,0 %	62,9 %	68,2 %	73,2 %	79,113	<0,001	-0,21	<0,001
Nežino	5,3 %	3,2 %	1,4 %	1,3 %				
Ne	50,6 %	33,9 %	30,4 %	25,6 %				

Sakramento priėmimas	*Religiniai įsitikinimai*			χ^2	*p*	*r*	*p*
	T.gr.	*A.gr.*	*N.gr.*				
Taip	74,0 %	58,0 %	42,4 %	78,275	<0,001	0,23	<0,001
Nežino	1,2 %	3,7 %	4,0 %				
Ne	24,7 %	38,3 %	53,5 %				

2.2 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas, pagal liaudiškojo pamaldumo praktikų giedojimą šeimoje priklausomai nuo jų religinių įsitikinimų, lyties, gyvenamosios vietos ir Sutvirtinimo sakramento priėmimo

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	*Religiniai įsitikinimai*			χ^2	*p*	*R*	*p*
	T gr.	*A gr.*	*N gr.*				
Rarotai (advento metas)	6,4 %	2,9 %	3,0 %		0,010		
Kryžiaus keliai	9,6 %	4,7 %	3,5 %		0,001		
Žemaičių Kalvarijos kalnai	6,4 %	4,5 %	2,0 %		0,035		
Graudūs verksmai	4,1 %	3,3 %	3,0 %		ns		

Gegužinės pamaldos	7,8 %	3,5 %	3,5 %	0,003
Birželinės pamaldos	4,9 %	2,7 %	2,5 %	ns
Laidotuvių ir šermenų giesmės	21,2 %	16,5 %	14,6 %	0,039
Nieko negiedota	70,1 %	78,4 %	84,8 %	<0,001

ns – statistiškai nereikšminga

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	*Lytis*		χ^2	*p*	*r*	*p*
	Merginos	*Vaikinai*				
Rarotai (advento metas)	11,1 %	4,8 %	17,406	<0,001	-0,11	<0,001
Kryžiaus keliai	12,7 %	8,3 %	6,740	0,009	-0,07	0,009
Žemaičių Kalvarijos kalnai	6,0 %	6,6 %	0,191	0,662	0,01	0,662
Graudūs verksmai	5,1 %	5,9 %	0,415	0,520	0,02	0,520
Gegužinės pamaldos	12,6 %	8,1 %	6,949	0,008	-0,07	0,008
Birželinės pamaldos	8,9 %	7,1 %	1,357	0,244	-0,03	0,244
Laidotuvių ir šermenų giesmės	11,3 %	8,3 %	3,328	0,068	-0,05	0,068
Nieko negiedota	63,2 %	78,3 %	35,862	<0,001	0,16	<0,001

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	*Gyvenamoji vietovė*				χ^2	*p*	*r*	*p*
	Didmiestis	*Rajono centras*	*Miestas*	*Miestelis (kaimo vietovė)*				
Rarotai (advento metas)	9,1 %	10,9 %	7,0 %	7,6 %	3,199	0,362	-0,03	0,255
Kryžiaus keliai	6,3 %	5,9 %	14,1 %	13,7 %	20,444	<0,001	0,11	<0,001
Žemaičių Kalvarijos kalnai	3,8 %	4,5 %	7,9 %	7,6 %	7,520	0,057	0,07	0,016
Graudūs verksmai	4,7 %	5,9 %	5,4 %	5,9 %	0,613	0,893	0,02	0,540
Gegužinės pamaldos	6,6 %	8,6 %	10,1 %	14,8 %	15,065	0,002	-0,10	<0,001
Birželinės pamaldos	5,3 %	5,9 %	7,9 %	11,2 %	10,823	0,013	-0,09	0,001
Laidotuvių ir šermenų giesmės	7,9 %	7,2 %	10,4 %	12,5 %	6,759	0,080	-0,07	0,014
Nieko negiedota	76,1 %	71,0 %	69,6 %	64,9 %	11,512	0,009	-0,09	0,001

Liaudiškojo pamaldumo praktikos	*Sakramento priėmimas*			χ^2	*p*	*r*	*p*
	Taip	*Nežino*	*Ne*				
Rarotai (advento metas)	8,5 %	5,7 %	8,2 %	0,376	0,829	0,01	0,777
Kryžiaus keliai	13,5 %	11,4 %	5,8 %	18,545	<0,001	0,12	<0,001
Žemaičių Kalvarijos kalnai	7,6 %	5,7 %	3,9 %	7,207	0,027	0,07	0,007
Graudūs verksmai	6,0 %	2,9 %	4,7 %	1,415	0,493	0,03	0,303
Gegužinės pamaldos	13,3 %	2,9 %	6,5 %	17,029	<0,001	0,11	<0,001
Birželinės pamaldos	10,4 %	-	4,5 %	17,127	<0,001	0,11	<0,001
Laidotuvių ir šermenų giesmės	12,2 %	5,7 %	6,2 %	12,780	0,002	0,10	<0,001
Nieko negiedota	64,5 %	74,3 %	79,1 %	31,184	<0,001	-0,15	<0,001

2.3 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal požymį *„Žino 10 Dievo įsakymų“,* priklausomai nuo jų *religinių įsitikinimų,* lyties, gyvenamosios vietos, įkrikščioninimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio

Doktrinos žinojimo lygiai	*Religinių įsitikinimų lygiai*			χ^2	*p*	*r*	*p*
	T gr. (aukštas lygis)	*A gr (vidutinis lygis)*	*N gr. (žemas lygis)*				
Aukštas	22,1 %	13,6 %	7,6 %				
Vidutinis	56,3 %	47,9 %	35,9 %	121,60	<0,001	0,27	<0,001
Žemas	21,5 %	38,6 %	56,4 %				

Doktrinos žinojimo lygiai	Lytis		χ^2	*p*	*r*	*p*
	Merginos	Vaikinai				
Aukštas	20,6 %	11,9 %				
Vidutinis	54,9 %	44,0 %	76,126	<0,001	0,22	<0,001
Žemas	24,6 %	44,1 %				

Doktrinos žinojimo lygiai	Gyvenamoji vieta				χ^2	*p*	*r*	*p*
	Didmiestis	Rajono centras	Miestas	Miestelis (kaimo vietovė)				
Aukštas	13,8 %	14,0 %	14,9 %	21,6 %				
Vidutinis	48,4 %	44,8 %	53,8 %	51,2 %	32,784	<0,001	-0,11	<0,001
Žemas	42,8 %	41, 2 %	31,2 %	27,3 %				

Doktrinos žinojimo lygiai	Sutvirtinimo sakramento priėmimas			χ^2	*p*	*r*	*p*
	Taip	Nežino	Ne				
Aukštas	22,7 %	14,3 %	6,0 %				
Vidutinis	53,1 %	25,7 %	46,7 %	145,204	<0,001	0,28	<0,001
Žemas	24,3 %	60,0 %	47,3 %				

Doktrinos žinojimo lygiai	Tikybos dalyko pasirinkimas				χ^2	*p*	*r*	*p*
	11 m.	6–10 m.	1–5 m.	Nelankė				
Aukštas	22,5 %	18,7 %	11,0 %	9,4 %				
Vidutinis	52,5 %	51,2 %	52,3 %	31,6 %	85,652	<0,001	0,19	<0,001
Žemas	25,0 %	30,2 %	36,7 %	59,0 %				

3. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal katalikiškojo religingumo specifinės religinės srities požymių vertinimus

3.1 lentelė. Teiginių atspindinčių religingumą vertinimas

Teiginiai	x̄±SN	*Mediana*
Aš nepripažįstu raganų ir burtininkų buvimą	5,0±1,8	5
Aš netikiu magijos veiksmingumu	4,7±1,7	5
Aš tikiu, jog egzistuoja dvasios	4,5±1,8	5
Aš tikiu į Dievą	4,3±2,0	4
Aš netikiu horoskopais, astrologinėmis pranašystėmis	4,2±1,8	4
Jei su manim pasielgė blogai, manau, jog neatsakysiu tuo pačiu	4,2±1,7	4
Tikėjimas į Dievą padeda žmogui nugyventi gražų ir gerą gyvenimą	4,0±1,8	4
Man nepriimtina blogiu atsakyti į blogį	3,9±1,7	4
Aš atleidžiu tiems, kurie man daro bloga	3,9±1,6	4
Aš tikiu, jog yra velnias (blogio dvasia)	3,6±1,9	4
Aš tikiu, jog Dievas yra pasaulio Kūrėjas	3,6±1,9	4
Aš tikiu, jog viskas priklauso nuo Dievo valios	3,3±1,8	4
Aš išgyvenu dvasinį pakilimą bažnyčioje, nes tai vieta, kur ypač jaučiamas Dievo poveikis	3,2±1,8	4
Aš tikiu pragaro ir amžinos kančios jame buvimu	3,2±1,7	3
Pasaulio pabaiga bus tokia, kokią skelbia krikščionybė	3,0±1,7	3
Bendras suminis balas	58,7±13,1	60

3.2 lentelė. Moksleivių lyties ir gyvenamosios vietos įtaka teiginių, atspindinčių religingumą, vertinimams

Teiginiai	*Lytis*		*Gyvenamoji vieta*	
	R	*p*	*R*	*p*
Aš tikiu į Dievą	-0,16	<0,001	0,13	<0,001
Aš tikiu, jog egzistuoja dvasios	-0,19	<0,001	0,07	0,009
Aš tikiu, jog viskas priklauso nuo Dievo valios	-0,11	<0,001	0,15	<0,001
Aš atleidžiu tiems, kurie man daro bloga	-0,12	<0,001	0,02	ns
Aš netikiu horoskopais, astrologinėmis pranašystėmis	0,24	<0,001	-0,06	0,019
Aš tikiu, jog yra velnias (blogio dvasia)	-0,03	ns	0,11	<0,001
Aš tikiu, jog Dievas yra pasaulio Kūrėjas	-0,11	<0,001	0,15	<0,001
Aš išgyvenu dvasinį pakilimą bažnyčioje, nes tai vieta, kur ypač jaučiamas Dievo poveikis	-0,08	0,005	0,14	<0,001
Jei su manim pasielgė blogai, manau, jog neatsakysiu tuo pačiu	-0,10	<0,001	-0,02	ns
Aš netikiu magijos veiksmingumu	0,12	<0,001	-0,04	ns
Man nepriimtina blogiu atsakyti į blogį	-0,11	<0,001	0,04	ns
Aš tikiu pragaro ir amžinos kančios jame buvimu	-0,04	ns	0,16	<0,001
Aš nepripažįstu raganų ir burtininkų buvimą	0,07	0,007	-0,05	ns
Tikėjimas į Dievą padeda žmogui nugyventi gražų ir gerą gyvenimą	-0,11	<0,001	0,15	<0,001
Pasaulio pabaiga bus tokia, kokią skelbia krikščionybė	-0,10	<0,001	0,13	<0,001
Bendras suminis balas	-0,11	<0,001	0,16	<0,001

R – koreliacijos koeficientas; ns – statistiškai nereikšminga
Taikytas Spearman‘o koreliacijos metodas

3.3 lentelė. Teiginių, atspindinčių religingumą, vertinimas priklausomai nuo religinių įsitikinimų

Teiginiai	*T gr.*		*A gr.*		*N gr.*		**p**
	x̄±SN		x̄±SN		x̄±SN		
Aš tikiu į Dievą	5,7±1,4	6	3,6±1,3	4	1,8±1,3	1	<0,001
Aš tikiu, jog egzistuoja dvasios	5,0±1,6	5	4,3±1,7	4	3,2±2,0	3	<0,001
Aš tikiu, jog viskas priklauso nuo Dievo valios	4,3±1,6	4	2,8±1,5	3	1,6±1,2	1	<0,001
Aš atleidžiu tiems, kurie man daro bloga	4,2±1,5	4	3,7±1,6	4	3,5±1,8	4	<0,001
Aš netikiu horoskopais, astrologinėmis pranašystėmis	4,1±1,8	4	4,2±1,7	4	4,9±1,9	5	<0,001
Aš tikiu, jog yra velnias (blogio dvasia)	4,1±1,7	4	3,4±1,7	4	2,5±2,0	1	<0,001
Aš tikiu, jog Dievas yra pasaulio Kūrėjas	4,6±1,7	4	3,1±1,6	3	1,6±1,2	1	<0,001
Aš išgyvenu dvasinį pakilimą bažnyčioje, nes tai vieta, kur ypač jaučiamas Dievo poveikis	4,1±1,7	4	2,7±1,6	2	1,7±1,3	1	<0,001
Jei su manim pasielgė blogai, manau, jog neatsakysiu tuo pačiu	4,2±1,6	4	4,1±1,6	4	4,2±2,0	4	ns
Aš netikiu magijos veiksmingumu	4,6±1,7	4	4,7±1,7	4	5,5±1,8	6	<0,001
Man nepriimtina blogiu atsakyti į blogį	4,1±1,7	4	3,8±1,7	4	3,3±2,0	4	<0,001
Aš tikiu pragaro ir amžinos kančios jame buvimu	3,8±1,7	4	2,8±1,5	3	1,9±1,6	1	<0,001
Aš nepripažįstu raganų ir burtininkų buvimą	4,9±1,8	5	4,9±1,7	5	5,7±1,8	7	<0,001
Tikėjimas į Dievą padeda žmogui nugyventi gražų ir gerą gyvenimą	4,9±1,5	5	3,5±1,6	4	2,2±1,6	1	<0,001
Pasaulio pabaiga bus tokia, kokią skelbia krikščionybė	3,7±1,7	4	2,7±1,6	2	1,7±1,2	1	<0,001
Bendras suminis balas	66,3±11,2	65	54,2±9,8	55	45,2±9,5	44	<0,001

Vid. – vidurkis, SN – standartinis nuokrypis; Med. – mediana; ns – statistiškai nereikšminga
Kruskal Wallis‘o testas ir ANOVA metodas

7 priedas

7.1 lentelė. Požymio „*Pripažįsta religinės muzikos galimybes asmeniniam religiniam ugdymuisi“* teiginių vertinimo *Pr. pr.* ir *Pr. pab*. (x̄) skirtumai

Muzikos funkcijos	*Pr. pr.*	*Pr. pab.*	*p*
Pažintinė			
Išmokti giesmių, pažinti religinę-bažnytinę muziką	5,0±2,2	5,7±1,6	0,556
Susipažinti su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis	4,9±1,7	5,7±1,3	0,068
Įgyti žinių apie Dievą	4,7±1,9	5,4±1,5	0,152
Bendras	4,9±1,7	5,6±1,3	0,120
Religinė saviraiška			
Melstis giesme	4,7±1,9	5,2±1,9	0,341
Šlovinti bei garbinti Dievą	4,5±1,8	4,9±1,9	0,367
Stiprinti tikėjimą į Dievą: muzika – tai kelias Dievo link	4,5±1,8	4,7±1,9	0,562
Patirti Dievo Žodžio įtaigą	4,0±1,7	4,5±1,6	0,312
Bendras	4,4±1,6	4,8±1,7	0,321
Moralinė-dorovinė			
Ugdytis meilę artimui, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą	4,7±1,9	5,5±1,3	0,220
Tiesiog pabūti gėrio aplinkoje	5,5±1,6	5,4±1,8	0,941
Savo mintis ir elgesį kreipti į gėrį	4,7±1,7	5,0±1,6	0,413
Ugdytis šventumą ir dorą	4,5±1,8	5,0±1,6	0,346
Bendras	4,9±1,6	5,2±1,3	0,346
Estetinė			
Suprasti, išgyventi, vertinti žmonių, savęs grožį	5,1±1,5	5,4±1,2	0,600
Gėrėtis religinių apeigų puošnumu, jų grožiu	4,3±1,8	5,0±1,7	0,129
Tiesiog pabūti grožio aplinkoje	5,2±1,6	4,8±1,6	0,349
Atskleisti sau Dievo grožį kaip tobulybės, absoliučios išminties, dvasinės šviesos šaltinį	4,5±1,8	4,3±1,7	0,579
Bendras	4,8±1,4	4,9±1,3	0,901
Emocinė			
Pajausti malonumą, atsipalaidavimą, pailsėti	5,4±1,8	5,7±1,2	0,764
Nusiraminti, pakelti nuotaiką, pagerinti sveikatą	5,2±1,7	5,6±1,3	0,495
Geriau įsijausti į religines apeigas	4,8±1,9	5,2±1,8	0,393
Pajausti Dievo artumą	4,5±2,0	5,1±1,8	0,294
Patirti dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą	4,8±1,8	5,1±1,7	0,534
Medituoti	5,0±1,6	4,6±1,7	0,338
Bendras	5,0±1,4	5,2±1,2	0,291
Komunikatyvinė			
Ugdytis bendruomeniškumo jausmą	5,3±1,6	5,6±1,6	0,293
Atitrūkti nuo vienatvės	4,4±2,0	5,0±1,9	0,248
Pajausti vienybę su religinių apeigų dalyviais	4,7±1,6	4,8±1,8	0,655
Bendras	4,8±1,5	5,1±1,6	0,584
Religinės muzikos poveikis (suma)	115,0±33,3	123,3±30,2	0,288

Klaipėdos universiteto leidykla

Saulius Stumbra
KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMAS ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS
Daktaro disertacija

Klaipėda, 2014

SL 1335. 2014 03 12. Apimtis 28,5 sąl. sp. l. Tiražas 25 egz.
Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda
Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt; interneto adresas: http://www.ku.lt/leidykla/